

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

Mehmet ÖZTAŞ

**TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ
1-15. CİLTLERDE OSMANLI ŞAİRLERİ BİYOGRAFİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Naci OKCU**

Erzurum- 2010

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Naci OKCU danışmanlığında, Mehmet ÖZTAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 05/07/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksel Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Naci OKCU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Naci OKCU

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdülkadir YILMAZ

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Selami ECE

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 05 /07/2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IX
ABSTRACT	X
ÖNSÖZ	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ŞAİRLERİ VE HAYATLARI

1.1. ABBAS VESİM EFENDİ.....	3
1. 2. ABDİ.....	3
1. 3. ABDİ, HİMMETZÂDE	3
1. 4. ABDİ PAŞA, NİŞANCI	4
1. 5. ABDULLAH AĞA, ŞEHLEVENDİM	5
1.6. ABDULLAH ÇELEBİ.....	5
1.7. ABDULLAH EFENDİ, TATARCİK	6
1.8. ABDULLAH-I İLAHÎ.....	6
1.9. ABDULLAH NÂİLÎ PAŞA	7
1.10. ABDURRAHMAN BÂHİR EFENDİ	7
1.11. ABDURRAHMAN EŞREF EFENDİ	8
1.12. ABDURRAHMAN FEHMÎ	8
1.13. ABDURRAHMAN NESÎB DEDE	8
1.14. ABDÜLAHAD NURİ	9
1.15. ABDÜLAZİZ EFENDİ, HEKİMBAŞI	9
1.16. ABDÜLAZİZ MECDİ EFENDİ.....	10
1.17. ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ.....	11
1.18. ABDÜLBÂKİ NÂSİR DEDE	12
1.19. ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN	12
1.20. ABDÜLHAK MOLLA	13
1.21. ABDÜLHAY CELVETİ	14
1.22. ABDÜLKADİR HAMÎDÎ ÇELEBİ	15
1.23. ABDÜLKERİM EFENDİ, BUHÛRİZÂDE.....	15
1.24. ABDÜLLATİF EFENDİ, SÛTÇÜZÂDE	16

1.25. ABDÜLVÂSİ ÇELEBİ	16
1.26. ABDÜNNÂFİ İFFET EFENDİ	17
1.27. ABDÜRRAHİM DEDE, ŞEYDÂ HÂFİZ	18
1.28. ABDÜRRAHİM KARAHİSÂRÎ	18
1.29. ABDÜRRAHİM KÜNHÎ DEDE.....	19
1.30. ABDÜRRAHÎM-İ RÛMÎ	19
1.31. ABDÜRRAHİM TİRSÎ	20
1.32. ABDÜRREZZAK BAHŞI.....	20
1.33. ÂBİDİN PAŞA	21
1.34. AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ	22
1.35. ADANALI HAYRET	22
1.36. ADANALI ZİYA.....	23
1.37. ÂDİLE SULTAN.....	23
1.38. ÂGEHÎ, MANSÛR	24
1.39. AHDÎ.....	25
1.40. ÂHÎ, BENLÎ HASAN	25
1.41. AHÎZÂDE ABDÛLHALÎM EFENDİ.....	26
1.42. AHÎZÂDE HÜSEYİN EFENDİ.....	26
1.43. I. AHMED, BAHTÎ	27
1.44. II. AHMED	27
1.45. III. AHMED	27
1.46. AHMED BÂDÎ EFENDİ.....	28
1.47. AHMED BÎCAN	28
1.48. AHMED CELALEDDİN DEDE	29
1.49. AHMED-i DÂÎ	29
1.50. AHMED EFENDİ, MESTÇİZÂDE	30
1.51. AHMED HAMDÎ, SERBESTZÂDE	31
1.52. AHMED HASÎB EFENDİ.....	31
1.53. AHMED HÂŞİM	32
1.54. AHMED HÛSÂMEDDİN DEDE	33
1.55. AHMED LÛTFÎ EFENDİ)	33
1.56. AHMED MUHTAR EFENDİ, GİRİTLİ.....	33
1.57. AHMED MÛNÎR BAHÂEDDİN.....	34
1.58. AHMED PAŞA, BURSALI.....	34

1.59. AHMED RAÛFÎ.....	35
1.60 . AHMED RIDVAN	35
1.61. AHMED VEFKÎ EFENDÎ.....	36
1.62. AHMEDÎ.....	37
1.63. AKBIYIK SULTAN	38
1.64. ÂKÎF PAŞA	38
1.65. AKLÎ ALÎ, TABLÎZÂDE	38
1.66. AKŞEMSEDDÎN	39
1.67. AKYÜREK, AHMED REMZÎ.....	39
1.68. ALÎ AŞKÎ BEY.....	40
1.69. ALÎ BEHCET EFENDÎ	41
1.70. ALÎ ÇELEBÎ HISIM.....	41
1.71. ALÎ EMÎRÎ EFENDÎ	41
1.72. ALÎ HAYDAR EFENDÎ, BÜYÜK	42
1.73. ÂLÎ MUSTAFA EFENDÎ.....	42
1.74. ALÎ NUTKÎ DEDE.....	44
1.75. ALVARLI MUHAMMED LÜTFÎ EFENDÎ.....	44
1.76. AMRÎ.....	45
1.77. ANKARAVÎ, İSMAİL RUSÛHÎ.....	46
1.78. ÂRÎF ALÎ, MOLLA.....	47
1.79. ÂRÎF HİKMET BEY, ŞEYHÜLİSLAM.....	48
1.80. ÂRÎF SÜLEYMAN	49
1.81. ÂRÎFÎ FETHULLAH ÇELEBÎ.....	50
1.82. ARÎFÎ HÜSEYİN ÇELEBÎ.....	51
1.83. ÂSİM EFENDÎ, ÇELEBİZÂDE.....	52
1.84. ASKERÎ, MEHMED	52
1.85. ÂŞIK ÇELEBÎ	53
1.86. ÂŞIK ÖMER.....	54
1.87. ÂŞIK PAŞA	55
1.88. AŞKÎ, KADÎM.....	57
1.89. AŞKÎ, ÜSKÜDARLI	58
1.90. ATÂÎ, NEV'ÎZÂDE	58
1.91. ATÂULLAH MEHMED EFENDÎ, TOPAL	60
1.92. ÂTIF EFENDÎ	61

1.93. ÂTİF MEHMED BEY	61
1.94. AVNÎ BEY, YENİŞEHİRLİ.....	62
1.95. AYDÎ, MEHMED.....	63
1.96. AYINTÂBÎ, MEHMED MÜNÎB	64
1.97. AYNÎ, AYINTABLI.....	64
1.98. AYNÎ, KARAMANLI	65
1.99. AYŞÎ MEHMED EFENDÎ	66
1.100. ÂZERÎ, İBRÂHİM ÇELEBÎ	66
1.101. AZİZ ALİ EFENDÎ.....	67
1.102. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ.....	68
1.103. AZMÎZÂDE MUSTAFA HÂLETÎ.....	69
1.104. BAHÂÎ MEHMED EFENDÎ.....	70
1.105. BÂKÎ.....	72
1.106. BALDIRZÂDE MEHMED EFENDÎ.....	73
1.107. BÂLÎ EFENDÎ, SARHOŞ	74
1.108. BÂLÎ EFENDÎ, SOFYALI	75
1.109. BASÎRÎ	75
1.110. BAYBURTLU ZİHNÎ	77
1.111. BAYEZİD, ŞEHZADE.....	78
1.112. BAYEZİD II	79
1.113. BAYEZİD HALİFE.....	80
1.114. BAYKARA, ABDÜLBÂKÎ	81
1.115. BEDRÎ MEHMED EFENDÎ.....	82
1.116. BEHÇET MUSTAFA EFENDÎ.....	82
1.117. BEKÂYÎ	83
1.118. BELÎĞ, İSMAİL	84
1.119. BELÎĞ, MEHMED EMİN.....	85
1.120. BERGAMALI CEVDET	87
1.121. BEYÂNÎ	87
1.122. BÎHİŞTÎ AHMED SİNAN ÇELEBÎ	88
1.123. BÎHİŞTÎ RAMAZAN EFENDÎ.....	89
1.124. BOLAYIR, ALİ EKREM	91
1.125. BOSTAN ÇELEBÎ.....	92
1.126. BOSTANZÂDE MEHMED EFENDÎ.....	92

1.127. BOSTANZÂDE YAHYA EFENDÎ	93
1.128. CÂHİDÎ AHMED EFENDÎ.....	93
1.129. CAMÎ-i RÛMÎ	94
1.130. CELÂLZÂDE MUSTAFA ÇELEBÎ.....	95
1.131. CELÂLZÂDE SALİH ÇELEBÎ	96
1.132. CELÎLÎ, HÂMİDÎZÂDE	97
1.133. CEM SULTAN	99
1.134. CEMÂL-i HALVETÎ	101
1.135. CEMÂLEDDİN MEHMED, KARSLIZÂDE	101
1.136. CEMÂLEDDİN UŞŞÂKÎ.....	102
1.137. CEMÂLÎ	102
1.138. CENÂBÎ MUSTAFA EFENDÎ	103
1.139. CEVDET PAŞA.....	103
1.140. CEVRÎ İBRÂHİM ÇELEBÎ	104
1.141. CİNÂNÎ.....	105
1.142. CÛDÎ EFENDÎ, MUALLİM	107
1.143. CÛDÎ EFENDÎ, TRABZONLU	107
1.144. CÜNÛNÎ AHMED DEDE.....	108
1.145. ÇEŞMÎZÂDE MUSTAFA REŞİD	109
1.146. DADALOĞLU	109
1.147. DARÎR	110
1.148. DÂVÛD-i ANTÂKÎ	111
1.149. DÂVÛD-i HALVETÎ	112
1.150. DEDE ÖMER RÛŞENÎ.....	112
1.151. DELÎ BİRADER.....	114
1.152. DERTLÎ	115
1.153. DERVİŞ ABDÎ, KEFELÎ.....	116
1.154. DERVİŞ MÛSÂ.....	116
1.155. DERVİŞ PAŞA, BOSNEVÎ.....	117
1.156. DERVİŞ ŞEMSEDDİN	118
1.157. DEVLETOĞLU YÛSUF.....	119
1.158. DİVANE MEHMED ÇELEBÎ	119
1.159. DUKAKÎNZÂDE AHMED BEY.....	120
1.160. DURSUN FAKÎH.....	121

1.161. DÜRRÎ AHMED EFENDÎ	122
1.162. EBÛBEKİR AĞA	123
1.163. EBÛİSHAK İSMÂİL EFENDÎ	123
1.164. EBÛSAİD MEHMED EFENDÎ	124
1.165. EBÛLFAZL MEHMED EFENDÎ	124
1.166. EDHEM EFENDÎ, MÜŞTAKZÂDE.....	124
1.167. EDHEM PERTEV PAŞA	125
1.168. EDİB HARÂBÎ.....	126
1.169. EDİB MEHMED EMİN	127
1.170. EDİRNELİ NAZMÎ	127
1.171. ELİF EFENDÎ, HASÎRİZÂDE	129
1.172. ELVAN ÇELEBÎ	129
1.173. ELVÂN-ı ŞÎRÂZÎ.....	130
1.174. EMİN HİLMÎ EFENDÎ.....	131
1.175. EMRÎ, EMRULLAH	132
1.176. ENDERUNLU FÂZİL	133
1.177. ENDERUNLU VÂSİF.....	134
1.178. ENÎS RECEB DEDE	136
1.179. ENVERÎ, SÂDULLAH	137
1.180. ERCİŞLİ EMRAH	137
1.181. EREMYA ÇELEBÎ.....	138
1.182. ERZURUMLU EMRAH	139
1.183. ESAD EFENDÎ, EBÛİSHAKZÂDE	140
1.184. ESAD EFENDÎ, HOCAZÂDE	141
1.185. ESAD EFENDÎ, SAHAFLAR ŞEYHİZÂDE	142
1.186. ESAD ERBÎLÎ	143
1.187. ESAD MUHLİS PAŞA	144
1.188. ESRAR DEDE	144
1.189. EŞREF PAŞA, MUSTAFA	145
1.190. EŞREFOĞLU RÛMÎ	146
1.191. FAKÎRÎ	148
1.192. FASÎH AHMED DEDE.....	149
1.193. FATÎN EFENDÎ.....	150
1.194. FEHÎM-i KADÎM.....	151

1.195. FENÂÎ ALÎ EFENDÎ.....	153
1.196. FENÂRÎ, ALÂEDDİN	153
1.197. FENÂRÎZÂDE MUHYİDDİN ÇELEBÎ.....	153
1.198. FENÂRÎZÂDE MUHYİDDİN MEHMED ŞAH.....	154
1.199. FENNÎ EFENDÎ.....	154
1.200. FERDÎ.....	155
1.201. FEVRÎ.....	155
1.202. FEVZÎ EFENDÎ, EDİRNE MÜFTÜSÜ	156
1.203. FEVZÎ EFENDÎ, KÂTİB.....	157
1.204. FEYZÎ, SUBHÎZÂDE	159
1.205. FEYZULLAH EFENDÎ, EBÛSAİDZÂDE.....	160
1.206. FITNAT HANIM.....	161
1.207. FİGÂNÎ.....	163
1.208. FUZÛLÎ	164
1.209. GANÎZÂDE MEHMED NÂDİRÎ	165
1.210. GEVHERÎ.....	166
1.211. GUBÂRÎ ABDURRAHMAN	167
1.212. GÜFTÎ.....	169
1.213. GÜLBABA	170
1.214. GÜLŞENÎ-i SARUHÂNÎ	171
1.215. HADÎDÎ	172
1.216. HÂFİZ AHMED PAŞA.....	173
1.217. HÂKÂNÎ MEHMED BEY	173
1.218. HÂKİM MEHMED EFENDÎ.....	175
1.219. HAKKI BEY, ÜSKÜDARLI.....	176
1.220. HÂLET EFENDÎ	177
1.221. HALİL NÛRÎ.....	177
1.222. HALÎLÎ	178
1.223. HALÎMÎ, LUTFULLAH.....	179
1.224. HALÎMÎ ÇELEBÎ	180
1.225. HAMDULLAH HAMDÎ	181
1.226. HÂMÎ-i ÂMÎDÎ	183
1.227. HÂMÎDÎ.....	184
1.228. HAMZA PAŞA, SİLAHDAR	185

SONUÇ.....	186
BİBLİYOGRAFYA.....	202
İNDEKX	214
ÖZGEÇMİŞ.....	221

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ 1-15. CİLTLERDE
OSMANLI ŞAİRLERİ BİYOGRAFİLERİ

Mehmet ÖZTAŞ

Danışman: Prof. Dr. Naci OKCU

2010 – Sayfa: 221 + XIII

Jüri: Prof. Dr. Naci OKCU

Doç. Dr. Abdülkadir YILMAZ

Doç Dr. Selami ECE

İslam medeniyeti çerçevesinde biyografi yazma geleneği ilk defa hadis alanında çalışma yapan kişilerin hal tercümelerini anlatan eserler şeklinde ortaya çıkmıştır. Zamanla şairlerin hayatlarından söz eden ve eserlerinden örnekler veren “Şuara Tezkireleri” yazılmaya başlanmış ve Türk Edebiyatı’ndaki yerini almıştır.

Osmanlı toplumunun maddi ve manevi kültürünü meydana getiren her meslekten kişilerin; evliyalının, hattatların, mimar ve musiki üstatlarının hayatlarını anlatan, eserler ve sanatlarından bahseden biyografiler yazılmıştır. Ancak biyografi çalışması denildiğinde en geniş anlamda şairlerin hayatlarıyla şiirlerinden söz eden eserler akla gelmektedir.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan İslam Ansiklopedisi’nde Müslüman milletlerin ilim, fikir, sanat, dil ve kültür varlıkları doğru ve yeterli bir biçimde ele alınmış, Türk İslam medeniyetine büyük katkıları olan, Türk ilim, fikir, edebiyat, sanat, din ve devlet adamlarına gereği gibi yer verilmiştir.

Türk İslam medeniyetini ilgilendiren, birçok konunun ele alındığı bu muhtevalı eserin 1-15. ciltlerinde bulunan “Osmanlı Şairleri Biyografileri” 8325 sayfada araştırıldı. İki yüz yirmi sekiz şairin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında yeterli bilgi verildi.

Türk İslam edebiyatı alanında yaptığımız çalışmadaki temel amacımız İslam Ansiklopedisi 1-15. ciltlerinde bulunan “Osmanlı Şairleri”ni edebiyat dünyasına sunmak ve bu sahada çalışma yapacak olanlara kolaylık sağlamaktır.

ABSTRACT**MASTER THESIS****BIOGRAPHIES OF OTTOMAN POETS FOUND IN THE VOLUMES OF
1 – 15th OF TURKISH RELIGIOUS FOUNDATION ISLAMIC ENCYCLOPEDIA****Mehmet ÖZTAŞ****Advisor: Prof. Dr. Naci OKCU****2010 – Page: 221 + XIII****Jury: Prof. Dr. Naci OKCU****Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ****Assoc. Prof. Dr. Selami ECE**

The tradition of biography writing in the course of Islamic Civilization arises firstly telling interpretations of those who do study in the field of hadith. Gradually, “Şuara Tezkireleri” giving examples from the lifes of poets and their works begin to be written and take its place in Turkish Literature.

Biographic studies of people with each job forming both the materialistic and spiritual culture of Ottoman community; biographies are written telling about the lifes of saints, calligraphers, architect and musical maestros. However, when it is referred to biographical study in its broadest sense, it comes to the mind the works mentioning about the poems and lifes of poets.

In the Islamic Encyclopedia prepared by Turkish Religious Foundation, wisdom, notion, art, language and cultural assets of Muslims are dealt with properly and sufficiently, Turkish wisdom, notion, literature, art, religion and the statesman contributing to Turkish Islamic Civilization much are taken place as it should be.

For this comprehensive study paying attention to Turkish Islamic Civilization and handling with several issues, 8325 pages “Biographies of Ottoman Poets” available in the volumes of 1-15th are researched. Adequate information concerning the lifes, literary figure and the works of 228 poets are given.

Our main goal, which we have made in the field of Literature History, is to present the “Ottoman Poets” found in the volumes of 1-15th Turkish Religious Foundation Islamic Civilization to the literary world and provide convenience those who is going to do research in this field.

ÖNSÖZ

Türk İslam Edebiyatı alanında yaptığımız yüksek lisans tez çalışmasında Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisinin 1-15. ciltlerinde bulunan Osmanlı Şairleri biyografilerini araştırma konusu olarak belirledik.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde iki yüz yirmi sekiz şairin biyografisini taradık. Bu şairlerin hayatını, edebi kişiliğini ve eserlerini kısaca tanıttık. Bu çalışmamızda bugüne kadar ortaya konan bilgileri derledik, bunları tezimizde yazdık.

Bu şairlerin divanlarını ve bu divanların bulunduğu kütüphaneleri özellikle belirttik. Mürettep olanlarına ayrıca dikkat çektik. Çeşitli eserlerde veya mecmualarda şiir yazdıkları halde şiirleri günümüze kadar ulaşmamış olan şairlere de yer verdik.

Araştırma konusu “Osmanlı Dönemi Şairleri Biyografileri” olduğu için Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Cumhuriyet’in ilanına kadarki süreçte Osmanlı şairleriyle konuyu sınırlandırdık. Bunu yaparken oldukça zorlandığımızı itiraf edeyim. Çünkü Osmanlı medreselerinde eğitim aldığı halde klasik şiir geleneğine aykırı şiir söyleyen şairler olduğu gibi, Osmanlı’nın son dönemlerinde batı etkisi altında yetişmesine rağmen divan şiirinin güzel örneklerini veren şairler de olduğunu araştırmamız neticesinde fark ettik.

Osmanlı’dan dolayı etkilenmiş olsalar da Azeri ve Çağatay sahası şairlerini bu çalışmamızın dışında tuttuk, çünkü bunların bu çalışmaya dahil edilmesi hem çalışma sahasını genişletecek hem de sınırlamayı ortadan kaldıracaktı. Bu olumsuz durumlardan etkilenmemek üzere ve danışman hocamın uyarısıyla bu sahaya girmedik.

Çalışmamızdaki temel amacımız Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi 1-15. ciltlerdeki Osmanlı şairlerinin biyografilerini bir kitapta toplamak, şairlerin kısa hayatlarını tanıtmak, yazdığı edebi eserler hakkında bilgi vermek, şairlerin yaşadığı bölgeler hakkında çeşitli bilgiler sunmak, meslekleri hakkında bilgiler ortaya koymak, devlet işlerinde aldığı görevlere dikkat çekmektir. Bunun yanında bu alanda çalışma yapmak isteyenlerin bu şairlere daha hızlı ve kolay ulaşmalarını sağlamaktır.

Çalışmamızda günümüz okuyucusunun takvim anlayışı göz önünde bulundurularak tarihler milâdî takvime göre, hicrî tarih esas alınmak suretiyle, şu esaslar çerçevesinde gösterilmiştir: Biyografilerde yalnız vefat tarihi yazılmış, bu tarih hicrî/milâdî şeklinde gösterilmiştir. Madde içinde ilk tarih hicrî/milâdî şeklinde yazılmış, devamında ise milâdî tarih kullanılmıştır.

Tezimizi oluştururken şairlerin isimlerini, hayatlarını ve eserlerini alfabetik sıraya göre verdik. Sonuç bölümünde şairler hakkında değerlendirmelerde bulunduk.

Yaptığımız bu Tez çalışmasında kıymetli mesailerinden feragat edip yardımlarını esirgemeyen, öncelikle tez hocam Prof. Dr. Naci OKCU Beye, eşime, çocuklarıma ve tüm arkadaşlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Erzurum, 2010

Mehmet ÖZTAŞ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ar.	: Arapça
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AY	: Arapça yazmalar
b.	: Bin, İbn
bibl.	: Bibliyografya
bs.	: Basım, baskı, tab'
c.	: Cilt
d.	: Doğum, doğumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
(DİA)	: Merkezde yazılan maddeler için kullanılmıştır
DTCF	: Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Evr.	: Evrak (Arşiv)
Far.	: Farsça
FY	: Farsça Yazmalar
h.	: Hicrî
hak.	: Hakkında
haz.	: Hazırlayan
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphane, kütüphanesi
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden (Tahkik eden)
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme, tercüme eden
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TY	: Türkçe yazmalar
vr.	: Varak

GİRİŞ

Şairleri anlatan eserlere Tezkiretü’ş-Şuara (şairler tezkiresi) adı verilir. Araplar bu tür kitaplara tabakat adını verirlerdi. Sonraları tecüme-i hal diye de adlandırıldı.

Türk edebiyatında otuz kadar şair tezkiresinin varlığı bilinmektedir. Osmanlı sahasında ilk tezkire Sehi Bey’in yazdığı Heşt Behişt’tir. Daha sonra Latifi, Âşık Çelebi, Ahti, Beyani, Güfti, Belig ve Fatim gibi şairlerde tezkire yazmışlardır. Bu tezkireler devrin şairlerini, edebiyatçıları, sanatçıları toplu ve müstakil olarak ele almış önemli kaynak eserlerdir.

Zamanımızda daha çok Fransızca “biographie” den Türkçemize giren biyografya veya biyografi kullanılmaktadır. Edebiyat, sanat, siyaset, ticaret gibi alanlarda haklı bir üne kavuşmuş, tanınmış insanların hayatlarını, eserlerini, başarılarını okuyucuya duyurmak amacıyla yalın bir dille, tarafsız bir görüşle yazılan inceleme yazılarına “biyografi” denir.

Biyografi de amaç, söz konusu kişiyi tüm yönleriyle tanıtmaktır. Biyografilerde anlatılan kişinin özellikle hayatı, eserleri, kişiliği, görüşleri, nerede doğduğu, çocukluğunun nasıl bir ortamda geçtiği, öğrenim hayatı, yaptığı işler, çalıştığı yerler, davranış özellikleri, başarılı olduğu alanlar, eserleri, fikri hayatı, edebi hayatı, dönemi konu edilir.

Biyografiler belgesel nitelikte olup gelecek kuşaklara önemli bilgilerin, tecrübelerin, örneklerin, görüşlerin aktarıldığı kaynaklardır. Açık, sade bir dil kullanılır. Biyografi, belgelere dayanılarak yazılır. Rivayetlere ve tartışmalara yol açacak bilgilere yer verilmez. Biyografi yazarı objektif olmak zorundadır.

Bir Kişinin hayatının bir başkası tarafından yazılması biyografya edebiyatının temel özelliğidir. Genellikle edebiyatçıların, şairlerin ve sanatçıların hayatını konu alan biyografileri şu şekilde açıklayabiliriz.

Antoloji ve ansiklopedi gibi eserlerde yer alan ve söz konusu kişiyi tanımayı gaye edinen bilgilerde doğum, ölüm yılları, öğrenim ve meslekî durum gibi kalıplaşmış bir yol takip edilir. Önemli bir göreve getirilen veya ölen birinin hayatını özetleyen yazılarla, bir sanatçının kitabının arka kapağında yer alan kısa hâl tercümeleri de bu guruba girer. Daha genişçe olanlarına klasik biyografya denir.

Söz konusu kimsenin şahsiyetini meydana getiren üstün niteliklerinin anlatıldığı biyografilere portre denir. Bu tür biyografyalarda söz konusu kişi geniş şekilde ele alınır.

Duyguları, zaafıları, başarıları, alışkanlıkları, çalışması, kısaca onu başkalarından ayıran özellikleri belirtilir.

Bir kimseyi çevresi, gördüğü işler, özel hayatı ve eserleriyle kendi çağı içinde ayrıntılı olarak ele alan biyografiler, anlatım biçimine göre biyografik roman adını alırlar.

Türk edebiyatında ilk biyografya edebiyatı tercüme yoluyla ortaya çıkmıştır. Tanzimat'tan sonra biyografya çalışmaları batının tesirinde sürdürülmüştür. Cumhuriyet döneminde ise daha çok edebi ve siyasi şahıslar hakkında monografik eserler yazılmış, hal tercümeciliği geleneğinin çok az örnekleri verilmiştir. Şahıslar hakkında biyografik bilgiler veren ansiklopedi çalışmalarının büyük ağırlık kazandığı görülür.

Çalışmamıza kaynak olan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi sırf dini bilgiler veren bir eser olmayıp, bütün yönleriyle İslâm dinini, bu dinin ortaya çıkmasıyla İslâm dünyasında kurulan ve gelişen devletleri, ülkeleri, tarihî olayları, dinî, aklî ve tecrübî ilimleri, sanatları, bu alanlarda gelişmiş terminolojiyi, âlim, düşünür, sanatkâr, devlet adamı vb. tarihî şahsiyetleri ve bunların belli başlı eserlerini mümkün olduğunca en güvenilir kaynaklara dayanarak tanıtan bir eser hüviyetindedir.

Bu nedenle Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1-15. ciltlerde bulunan Osmanlı şairleri ile ilgili biyografi çalışması yaptık. Bunu yaparken iki yüz yirmi sekiz şairin hayatını, edebi kişiliğini, sanatını ve mesleğini ele aldık. Daha çok şairlikleri ve eserleri hakkında bilgiler sunmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ŞAİRLERİ VE HAYATLARI

1. 1. ABBAS VESİM EFENDİ (ö. 1175/1761–62)

Osmanlı tabibi, astronomi bilgini ve şair.

Halk arasında “Kambur” lakabıyla tanınmıştır. Tıp tahsilini babası Tabip Ömer Şifai’den öğrendiği sanılmaktadır. Astronomi derslerini ise Ahmed-i Mısri’den, Fizik derslerini Yanyalı Esad Efendi’den almıştır. Latince ve Fransızca öğrenmiş, İtalyanca tıp metinlerini Türkçe’ye tercüme ettirmiştir.

Abbas Vesim Efendi’nin verem hakkındaki görüşleri ve mikrobu tarifi, zamanına göre ileri seviyede olduğu kabul edilmektedir.

Edebiyatla da meşgul olan Vesim Efendi müretteb bir divana sahiptir.

Mürettep Divan. (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine, nr. 961)¹

Cahit BALTACI

1. 2. ABDİ (ö.1178/1764)

Osmanlı tarihçisi.

Patrona Halil isyanı hakkında kaleme aldığı tarihiyle tanınan Abdi Efendi, III. Ahmed’in Mühürdarı oldu. Birkaç defa reisülküttaplığa getirildi. Aynı zamanda şair olan Abdi Efendinin Tarih-i Sultan Mahmud Han İbni Sultan Mustafa Han adlı monografik bir kitabı vardır. Patrona Halil isyanı hakkında bizzat müşahedelere yer vermesi bakımından orijinal bir kaynaktır

Abdi Efendi’nin Eseri: *Tarih-i Sultan Mahmud Han İbni Sultan Mustafa Han veya Abdi Tarihi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2153)²

Abdülkadir ÖZCAN

1. 3. ABDİ, HİMMETZÂDE (ö. 1122/1710)

Mutasavvıf şair ve musikişinas.

Şeyh Abdullah Efendi olarak da bilinir. 1640 yılında İstanbul’da doğdu. Tefsir ve hadis sahasında kendini yetiştirdi. Bayramiyye tarikatına intisap etti. İstanbul’un çeşitli

¹ Cahit Baltacı, “Abbas Vesim Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 29, 30.

² Abdülkadir Özcan, “Abdi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 73.

camilerinde vaiz olarak görev yaptı. 1694 yılında Fatih Camii vaizliğine atandı. Bu sırada II. Mustafa'nın Avusturya seferine vaiz olarak iştirak etti. 18 Aralık 1710 yılında İstanbul'da vefat etti.

Tasavvufi şiirleri mürettep bir divanda toplanan Himmetzâde, bu şiirlerinde Abdi, Derviş Abdullah, Himmetzâde gibi mahlaslarını kullanmıştır.

Abdi Himmetzâde'nin Eserleri:

- 1) *Mürettep Divan*. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 5537/6)
- 2) *Gencine-i İ'caz*. Hz Muhammed'in Hayatını konu alan mesnevi tarzında yazılmış bir eserdir. (İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Elyazmaları, nr. 228)
- 3) *Divan-ı Lugaz Risalesi*. (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 1050, 206-212)
- 4) Abdi'nin bir Şuara Tezkiresi yazdığı ifade edilse de bu esere henüz rastlanmamıştır.³

Nuri ÖZCAN

1. 4. ABDİ PAŞA, NİŞANCI (ö. 1103/1692)

Osmanlı devlet adamı, tarihçi ve şair.

İstanbul'da Anadoluhisarı'nda dünyaya geldi. Asıl adı Abdurrahman'dır. Enderun-i Hümayun'da eğitim gördü. Osmanlı Sarayında çeşitli görevlerde bulundu ve 28 Temmuz 1669 tarihinde vezaret rütbesi ile nişancılık mansıbına tayin edilmek suretiyle saraydan çıktı.

Abdi Paşa, oldukça başarılı geçen devlet hizmetleri dışında, edebi sahadaki çalışmalarıyla da kendini kabul ettirmiştir. Daha çok "Vakayiname" adlı Osmanlı tarihi ile meşhur olmuştur. Bu eseri Has oda hizmetinde bulunduğu sırada (1659–1665) IV. Mehmed'in emriyle yazmaya başlamıştır. Dili oldukça sade olan bu eser IV. Mehmed devri için birinci derecede kaynaktır. Bu eser henüz yayımlanmamıştır.

Abdi mahlası ile yazdığı şiirlerini bir divanda toplamıştır.

Abdi Paşa'nın Eserleri:

1. *Divan*
2. *Vakayiname*, yayımlanmamış yazma nüsha (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar, nr. 915)
3. *Pendname Şerhi*, Attar'ın Pendnamesine yazdığı şerhtir.

³ Nuri Özcan, "Abdi Himmetzâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 74.

4. *Kaside-i Lamiyye*, Ka'b bin Züheyr'in *Kaside-i Bürde* şerhi.
5. *Divan-ı Urfi'deki şiirlerin şerhi* ⁴

Fahri Çetin DERİN

1. 5. ABDULLAH AĞA, ŞEHLEVENDİM

19. yüzyıl Türk Bestekarı ve Güfte Yazarı

Şehla Hafız olarak da tanınan Abdullah Ağa'nın doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. III. Selim zamanında (1789–1807) çocuk denecek yaşta saraya alındı. Musikiyle ilgili temel bilgileri Enderun'da öğrendi. Önce hanendeler, daha sonra da musahib-i şehriyariler arasına alındı ve bu göreve II. Mahmud zamanında da (1808-1839) devam etti.

Eserleri içinde bestelediği “neva-bûselik” faslı önemlilerindendir. S.N. Ergun'un Antoloji'sinde güftesini verdiği ilahiden başka dini eserine rastlanmayan Abdullah Ağa'nın günümüze yirmi dokuz sözlü eseri ulaşmıştır.⁵

Nuri ÖZCAN

1. 6. ABDULLAH ÇELEBİ

17. Yüz yıl Osmanlı tarihçisi

Kefe valisi Rıdvan Paşa'nın oğlu olduğundan Rıdvan Paşazade diye tanınır. Kaynaklarda hayatıyla ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Kırım'da yetiştiği ve daha sonra İstanbul'a geldiği: IV. Murad ve Sultan İbrahim devirlerinde müteferrikalık hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tarihle ilgili eserlerin yanında, Abdi mahlasıyla şiirler yazdığı bilinmektedir.

1. *Tarih-i Mısır*, 1639'da Sadrazam Kara Mustafa Paşa adına kaleme aldığı eserini Sultan İbrahim'e sundu.

2. *Tevarih-i Dest-i Kıpçak*, Kırım hanlarının 1637 yılına kadarki tarihini içerir. ⁶

Muzaffer ÜREKLİ

⁴ F.Çetin Derin, “Abdi Paşa Nişancı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 74, 75.

⁵ Nuri Özcan, “Abdullah Ağa Şehlevendim”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 80.

⁶ Muzaffer Ürekli, “Abdullah Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 94.

1. 7. ABDULLAH EFENDİ, TATARCIK (ö. 1211/1797)

III. Selim'e sunduğu Layiha ile tanınan devlet adamı.

Kırımı Osman Efendi soyundan olup 1730 yılında doğdu. Medrese tahsilini tamamlayarak 1749'da Müderris oldu. Bir süre Rumeli Kazaskeri Vassafzâde Esad Efendi'ye tezkirecilik yaptı. 6 Mayıs 1797'de öldü ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi.

III. Selim'in 1792'de çıkardığı bir fermanla ıslahat hakkında devlet adamlarının fikirlerini birer layiha halinde istemesi zerine, o da bir layiha sunmuştur. Layihasını edebi bir üslupla kaleme alan Abdullah Efendi'nin fikirlerinin büyük ölçüde benimsendiği anlaşılmaktadır.

Abdullah Efendinin Eseri: *Lâyiha*. Dokuz bend ve bir hatimeden meydana gelen bu eser müellifin askeri, ilmi, mali ve idari konulardaki tekliflerini ihtiva etmektedir. Eserin çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. *Lâyiha*'nın tamamı *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* 'nda yayımlanmıştır.⁷

Mehmet İPŞİRLİ

1. 8. ABDULLAH-I İLAHÎ (ö. 896/1491)

Mutasavvıf, âlim ve şair.

Kütahya'nın Simav kasabasında doğdu. Molla İlahi veya Abdullah Simavi olarak da tanınır. Kendisinden ders okuduğu Mevlana Ali et-Tusi ile Horasan bölgesine gitti. Abdullah-ı İlahi Simav'a dönünce dergâhını kurarak Nakşibendîliği yaymaya başladı. Vardar Yenicesi'nde vefat etti. Evliya Çelebi, Molla İlahi'nin bölgedeki tesirlerinden ve yenice'deki türbesinden bahsetmektedir. Abdullah-ı İlahi, "ilahi" mahlasıyla şiirler yazmıştır.

Abdullah-ı İlahi ve Eserleri:

1. *İlahi Divanı*, Bursa Eski Eserler Kütüphanesinde (Orhan ktp., nr. 1223) kayıtlı 128 sayfalık bu divanın 115 sayfası Farsça, 13 sayfası Türkçe'dir
2. *Keşfü'l-Varidat li-Talibi'l-Kemâlât Ve Gâyeti'd-Derecat*. Şeyh Bedreddin'in varidatının ilk Arapça şerhi olması hasebiyle önemlidir.
3. *Meslekü't-Tâlibin ve'l-Vâsılın*, eser Türkçe olarak yazılmıştır.
4. *Zâdü'l- Müştakîn*, Abdullah-ı İlahi Türkçe olarak yazdığı bu eserine münacatla başlamıştır.
5. *Esrarname*, Tasavvufi ahlakla ilgili olan bu eser Türkçe olarak yazılmıştır.

⁷ Mehmet İpşirli, "Abdullah Efendi, Tatarcık ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 99, 100.

6. *Mi'râciyye*, Molla İlahiye nispet edilen bu esere henüz rastlanamamıştır.⁸

Mustafa KARA – Hamid ALGAR

1. 9. ABDULLAH NÂİLÎ PAŞA (ö. 1171/1758)

Osmanlı sadrazamı ve müellifi

İstanbul'da doğdu. Hotin ağalığından emekli Halil Ağa'nın oğludur. 1713 yılında Divan-ı Hümayun Kalemi'ne mülâzım olarak girdi. 19 Mart 1755'te sadrazamlığa getirildi. Hac için Mekke'ye giderken yolda vefat etti. Naaşı Mekke'de Hz. Hatice'nin kabri yanına defnedildi.

Abdullah Naili Paşa'nın *Mürettep Divanı* ve *Mukaddime-i Kavânin-i Teşrifât* adlı iki eseri mevcuttur.⁹

Mehmet İPŞİRLİ

1. 10. ABDURRAHMAN BÂHİR EFENDİ (ö. 1159/1746)

Osmanlı kazaskeri ve şair.

Arapzâde Ali Efendi'nin oğludur. 1688 yılında İstanbul'da doğmuştur. Üstün zekası ve çalışkanlığı nedeniyle, kısa sürede devrin ünlü bilginleri arasında yerini almıştır. Sesinin güzelliği sayesinde III. Ahmed'in başımamı olarak sarayda görevlendirilmiştir. 26 Temmuz 1746 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Abdurrahman Efendi, Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde şiirler yazmıştır. Arapça olarak kaleme aldığı tarihleri, onun edebi yönünü ortaya koyar. Ayrıca kendi şiirlerine besteler yapmıştır. Ancak besteleri Arapzade Ali Dede'nin besteleriyle karıştırıldığından, zamanımıza ulaşan peşrev ve saz semaileri hakkında kesin bir sayı vermek mümkün değildir.¹⁰

Nuri ÖZCAN

⁸ M. Kara. H. Algar, “Abdullah-ı İlâhî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 110-112.

⁹ Mehmet İpşirli, “Abdullah Nâilî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 124 – 126.

¹⁰ Nuri Özcan, “Abdurrahman Bâhir Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 158.

1. 11. ABDURRAHMAN EŞREF EFENDİ (ö.1151/1738-39)

Osmanlı müellifi ve şair.

Merzifonlu Şerafeddin Ali'nin oğludur. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra kadılık mesleğine girdi. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.

Abdurrahman Eşref Efendi'nin Eserleri:

1. *Divanı*.
2. *Tezkiretü'l-Hikem fi Tabakati'l-Ümem*, Türkçe olarak yazılan bu eser çeşitli konular içermektedir. Ansiklopedik mahiyettedir.¹¹

Münir AKTEPE

1. 12. ABDURRAHMAN FEHMİ (ö. 1904)

Osmanlı şairi, edibi ve devlet adamı

Manastırda doğdu. Tahsilini İstanbul'da babası Talib Faiki Efendi'ni yanında tamamladı. Daha sonra Hukuk Mektebinde edebiyat hocalığı yaptı. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı iyi biliyordu. Abdurrahman Fehmi Efendi Urfa'da vefat etti.

1. *Medresetü'l-Arab*. Eserin dördüncü bölümünde edebiyat ve şiir, Cahiliye ve İslam şairleri, nesir ve başlıca temsilcilerinden bahsedilmiştir.
2. *Tedrisat-ı Edebiye*. Bazı edebiyat kaidelerini ihtiva etmektedir.¹²

Hulusi KILIÇ

1. 13. ABDURRAHMAN NESİB DEDE (ö. 1842)

Şeyh, mutasavvıf şair ve musikişinas

İstanbul Üsküdar semtinde doğdu. Celvetiyye tarikatına intisab etti. Babasının ölümü üzerine Aziz Mahmud Hüdâyi âsitânesine şeyh tayin edildi. Nesîb Dede'nin tasavvufi manzumeleri onun şiir sanatındaki kudretini ortaya koymaktadır. Seyyid mahlası ile yazdığı şiirlerini mürettep bir divanda toplamıştır.

Abdurrahman Nesîb Dede ve Eserleri:

1. *Mürettep Divan*, kendi el yazması olan bir nüshası, Üsküdar'da Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde (Hüdâyi Kitapları, nr. 1806) kayıtlıdır.

¹¹ Münir Aktepe, "Abdurrahman Eşref Efendi ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s.161.

¹² Hulusi Kılıç, "Abdurrahman Fehmi ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 161, 162.

2. Dini mahiyette bazı eserler bestelediği bilinmektedir. Çeşitli el yazması güfte mecmualarında zikredilmekteyse de bunlardan bir ilahi ve bir peşrev zamanımıza ulaşmıştır.¹³

Nuri ÖZCAN

1. 14. ABDÜLAHAD NURİ (Ö. 1061/1651)

Mutasavvıf ve şair.

1594 veya 1604 yılında Sivas'ta doğdu. Babası Kadı Muslihiddin Mustafa Safayi Efendi'dir. Küçük yaşta yetim kalınca dayısı Abdülmecid Sivasi tarafından yetiştirildi. Dayısının yanında sülûkunu tamamladı. 1600 gün sürekli halvette ve itikafta kaldığı rivayet edilmektedir. Daha sonra dayısı tarafından irşada bulunmak ve tarikatı yaymak üzere Midilli'ye gönderildi. 1651 yılında İstanbul'da vefat etti.

Abdulahad Nuri, tasavvufi şiirler ve ilahiler yazmış, çoğu risale hacminde, dini tasavvufi muhtevalı Arapça birçok eser kaleme almıştır. Mürettep divanının İstanbul'da çeşitli nüshaları vardır. Osmanlı Müellifleri'nde otuza yakın eserinden bahsedilmektedir.

Abdulahad Nuri ve Eserleri:

1. *Mürettep Divanı*, (İstanbul Kütüphanesi, TY, nr. 1350)
2. *Riyazü'l-Ezkar*,
3. *Mev'izatü'l-Hasene*,
4. *Risale fi Cevazi Devrânî's-Sufiyye*, Türkçe olarak yazılmıştır.¹⁴

Abdullah UÇMAN

1. 15. ABDÜLAZİZ EFENDİ, HEKİMBAŞI (Ö. 1197/1783)

Tıp bilgini, şair ve bestekâr.

1736 yılında İstanbul'da doğdu. Babası meşhur Osmanlı tarihçisi Mehmed Subhi Efendi'ye nispetle Suphizâde lakabı ile şöhret bulmuştur. Şiirde Aziz mahlasını kullandığı için Aziz Efendi olarak da anılır. Önce saraya alındı ve “Etıbbâyı Şehriyârî”ler (Saray Hekimleri) arasına girdi. 1757'de müderris oldu. 1783 yılında İstanköy'e sürgün edildi ve orada vefat etti.

¹³ Nuri Özcan, “Abdurrahman Nesîb Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 168, 169.

¹⁴ Abdullah Uçman, “Abdulahad Nûri”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 178, 179.

Arapça, Farsça, Latince, İtalyanca ve Fransızca bilen Abdülaziz Efendi Batı'daki tıpla alakalı çeşitli eserleri tercüme etmiş bu sebeple Türk hekimlik tarihinde önemli bir yer kazanmıştır. Edebiyat ve musiki ile de meşgul olmuş, şiirlerini mürettep divanında toplamıştır.

Abdulahad Nuri ve Eserleri:

1. *Mürettep Divanı*, Aziz mahlası ile yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerden meydana gelen 1500 beyitlik bir eserdir. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir. (TY, nr. 2827)
2. *Musiki Mecmuası ve el-Varide*, tıbbı dair bir eserdir.¹⁵

Nuri ÖZCAN

1. 16. ABDÜLAZİZ MECDİ EFENDİ (1865–1941)

Mutasavvıf, şair, siyaset adamı.

Balıkesir'in Okçukara mahallesinde doğdu. Şair ve müderris olan dayısı Yahya Nefi Efendi'den medreselerde okutulan İslami ilimleri özel olarak okuyup icazet aldı. Balıkesir İdadisi Türkçe ve edebiyat muallimliğine tayin edildi. Daha sonra Rum mektepleriyle rekabet için Girit'te açılmış olan Mekteb-i Kebir-i İslam'a atandı. Girit isyanı sırasında İstanbul'a döndü ve zahire tüccarlığı yaptı.

İkinci Meşrutiyetten sonra yapılan ilk seçimlerde Balıkesir milletvekili seçildi. 1923 1924 yıllarında Şeriyeye ve Evkaf Vekâleti müsteşarlığı yaptı. Cumhuriyetin ilanından sonra resmi ve özel hiçbir görev kabul etmeyerek evine çekildi. Soyadı kanunundan sonra "Tolun" soyadını aldı. 27 Ağustos 1941'de İstanbul'da vefat etti. Mezarı Edirnekapı Şehitliği'ndedir.

Abdülaziz Mecdi Efendi ve Eserleri:

Divanı, 1884'ten ölümüne kadar yazdığı şiirler Osman Ergin tarafından yayımlanmıştır. Divandaki manzumeler yazılış tarihlerine göre sıralanmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri olan Abdülaziz Mecdi Efendi, özellikle tasavvufi şiirlerinde başarılı bir şair olarak görünür.¹⁶

Nihat AZAMAT

¹⁵ Nuri Özcan, "Abdülaziz Efendi, Hekimbaşı ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 190, 191.

¹⁶ Nihat Azamat, "Abdülaziz Mecdi Efendi ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 191, 192.

1. 17. ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ (ö. 1125/ 1713)

Osmanlı âlimi, şair ve hattat.

İstanbul'da Kasımpaşa'da doğdu. Babası, Tersane-i Amire mahzen kâtibi Ammizâde Mehmed Efendi'dir. Şiirlerinde Arif mahlasını kullandığından Arif Abdalbaki olarak tanınmıştır. Salim Tezkiresi'nde belirtildiğine göre medrese tahsilini tamamladıktan sonra Memikzâde Mustafa Efendi'den mülâzemet aldı. Şeyhi ise Bosnalı Bali Efendi'den mülazım olduğunu kaydetmektedir.

Abdalbaki Efendi önce Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa'ya, sonra eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya intisap ederek onların yakınlığını görmüştür. 1681 yılında Selanik kadısı oldu. 28 Ekim 1713 İstanbul'da vefat etti. Eyup Sultan türbesi haziresine defnedildi.

Arif Efendi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe şiir söylemeye kudreti olan bir şair ve kelam, ahlak, siyer gibi dini ilimlerle sarf, nahiv ve belağatta devrin önde gelen âlimlerden biri olduğunda kaynaklar birleşmektedir. Şeyhülislam Esad Efendi, *Etrabü'l Âsâr*'da onun musikide ilim ve pratik bilgi sahibi olduğunu, besteler yaptığını belirtmiştir.

1. *Divan*. Türkçe şiirlerinin yer aldığı bu eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY. Nr. 710, 2796, 5562/1) ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 2660) nüshaları bulunmaktadır. Şairin Farsça bir divanından söz edilse de bugüne kadar her hangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

2. *Mi'racname*. Manzum bir eser olup devrin önde gelen bestekârlarından Niznâm Yusuf Efendi tarafından bestelenmiştir. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY. Nr. 2480, 2633, 4636)) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3702, 3879, 4478; Lala İsmail, nr. 264/1) birçok yazma nüshası bulunmaktadır.

3. *Siyer-i Nebi*. Manzum bir mukaddimeyle başlayan bu mensur eser, Hz Peygamberin ecdadından itibaren peygamberliğinin 4. yılına kadar cereyan eden olayları anlatmaktadır. Eksik nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY. Nr. 1472) ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 3719) vb. nüshaları bulunmaktadır.¹⁷

Mustafa UZUN

¹⁷ Mustafa Uzun, "Abdülbâki Ârif Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 195-198.

1. 18. ABDÜLBÂKÎ NÂSİR DEDE (ö. 1765- 1821)

Mevlevî şeyhi, mûsikişinas ve şair.

İstanbul'da Yenikapı semtinde doğdu. Babası Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinde Ebubekir Dede, annesi Saide Hanım'dır. İlk öğrenimini babasından yaptı. Babasının vefatından sonra Arapça, Farsça ve dini ilimleri Milasmüftüzâde Halil Efendi'den tahsil etti. Mûsiki bilgisini de dergahtaki Mûsikişinaslardan edinerek kendini yetiştirdi. Ağabeyi Ali Nutki Dede'nin şeyhliği sırasında mevlevîhanenin neyzenbaşılığı görevinde bulundu. Ali Nutki Dede'nin ölümü üzerine Hacı Mehmed Çelebi tarafından şeyhlik destanı ile adı geçen mevlevîhaneye tayin edildi. 23 Şubat 1821 yılında vefat etti. Yenikapı Mevlevihane haziresine defnedildi.

Abdûlbâkî Nasır Dede'nin Eserleri

1. *Divan*. Nasır mahlasını kullanarak yazdığı takriben 3000 beyitlik bu eserin müellif hattı ile olan tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. (Nafiz Paşa nr. 941)
2. *Terceme-i Menâkıbu'l-Ârifin*. Ahmed Eflakî'nin Menâkıbu'l-ârifin adlı eserine bazı ilavelerle yaptığı tercümedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Nafiz Paşa nr. 1126) bulunan eser III. Selim'e ithaf edilmiştir.
3. *Defter-i Dervîşân*. Ali Nutki Dede tarafından başlanan vefatı üzere Abdûlbakî Nasır Dede'nin yazmaya devam ettiği eserin müelliflerin hattı ile olan tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. (Nafiz Paşa nr. 1194)
4. *Tedkik u Tahkik*. Mûsiki nazariyatına dair bir eserdir. Eserin müellif hattı ile olan bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. (Nafiz Paşa nr. 1242/1)
5. *Tahririyye*. Kendisi tarafından icad edilen nota sistemini açıklayan ve bu nota ile yazılmış dört besteyi ihtiva eden bir eserdir. Müellif hattı ile olan bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. (Nafiz Paşa nr. 1242/2)¹⁸

Nuri ÖZCAN

1. 19. ABDÜLHAK HÂMÎD TARHAN (1852- 1937)

Türk edebiyatının şair ve yazarı.

2 Ocak 1852 yılında dedesi Abdûlhak Molla'nın Bebek'teki yalısında doğdu. Babası tarihçi Hayrullah Efendi, annesi Kafkaslardan kaçırılıp İstanbul'a getirilen Münteha Nasib Hanım'dır. Evliya Hoca ile ona şiir zevkini aşıl原因 Hoca Tahsin Efendi'den hususi dersler

¹⁸ Nuri Özcan, "Abdûlbâkî Nâsır Dede ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 199.

aldı. 1865'te babasının tayini nedeniyle Tahran'a gitti. 1883 yılı sonlarında Bombay şehbenderliğine tayin edildi. Vahşi Hindistan tabiatından etkilenen Hamid burada en iyi şiirlerini “Kürsi-i İstiğrak”, “Külbe-i İştîyak” ve “Zamâne-i Ab” yazmaya başladı.

Hindistan dönüşü karısı Fatma Hanım, hastalanarak Beyrut'ta öldü. Hamid hanımının ölümünün verdiği büyük ıstırap ve acıyla Beyrut'ta Makber'i yazmaya başladı. 13 Nisan 1937'de öldü. Cenazesi Zincirlikuyu'daki Asri Mezarlığa defnedildi.

Tanzimattan sonraki yıllarda Batı kültür ve edebiyatının tesiri altında ortaya çıkan yeni Türk edebiyatının ikinci nesline mensup olan Abdülhak Hâmid, yaklaşık dört devri idrak etmiş ve bu süre içinde Türk edebiyatında şekil ve muhteva bakımından gerçek anlamda yenilikler yapmış şahsiyetlerin başında gelmektedir. Daha yaşarken “Dahi-i Azam”, “Şair-i Azam” unvanlarıyla şöhret bulan Hamid, şiirle birlikte tiyatro türünde de birçok eser vermiştir.

Şiir konularını genellikle kendi hayatından seçen Hamid, günlük hayatta karşılaştığı olaylar hakkında da şiirler yazmış, böylece şiire ilk defa ferdi tecrübelerini sokmak suretiyle klasik şiir anlayışından ayrılmıştır. Zaman zaman dini ve metafizik konularla ilgili şiirler yazmıştır. 1860'lı yıllarda Şinasi ile başlayan yenileşme hareketi asıl yönünü Hamid'de bulmuştur.

Abdülhak Hâmid'in Eserleri.

Sahra, Divaneliklerim yahut Belde, Makber, Ölü, Vâlidem, İlham-ı Vatan.

İnci Enginün Abdülhak Hâmid'in şiirlerini “Bütün Eserleri” genel başlığı altında üç kitap halinde neşretti.¹⁹

İnci ENGİNÜN

1. 20. ABDÜLHAK MOLLA (1786–1854)

Hekimbaşı, şair ve edip.

22 Aralık 1786 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Divân-ı Hümâyûn mensuplarından Mehmed Emin Şükûhi Efendi, annesi Hekimbaşı Büyük Hayrullah Efendi'nin kızı Nefise Hanım'dır.

Süleymaniye Tıp Medresesi'ni bitirerek müderris oldu. Meslek hayatına Saray-ı Atik'te başladı. II. Mahmud tarafından Keşan'a sürüldü. Daha sonra affedilen Abdülhak

¹⁹ İnci Enginün, “Abdülhak Hâmid Tarhan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 207-210.

Molla devlet kademelerinde değişik idari görevlerde bulundu. 19 Mayıs 1854 yılında vefat etti. Divanyolu'ndaki Sultan II. Mahmud Türbesi haziresine defnedildi.

Abdülhak Molla, çağdaşlarının ifadesine göre iyi bir tabip, aynı zamanda âlim, edip, şair, güzel konuşan, zarif ve nüktedan bir kimse idi. Anatomi dersinin kadavra üzerinde gösterilmesi için ilk olarak onun özel izin aldığı belirtilmektedir. Salgın hastalıklara karşı karantina teşkilatını geliştirip yaygınlaştırmış, çiçek aşısı uygulamasını da mecburi hale getirmiştir.

Abdülhak Molla'nın, devletin maarif politikasını tespit ve yürütmekle görevli Meclis-i Maarif-i Daimi'ye uzun yıllar reislik etmesi, ilim ve irfanının bir delili olarak kabul edilmektedir.

Şairliği doktorluğu kadar kuvvetli olmamakla birlikte gazel, kıta, beyit olarak pek çok şiiri vardır. Yalısındaki eczahanesinin kapısına astırdığı “ Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri” mısra-ı halk arasında meşhur olmuştur.

Abdülhak Molla'nın Eserleri.

1. *Tarih-i Liva*.
2. *Rûzname*.
3. *Hezâr Esrâr*.²⁰

Ayşegül Demirhan ERDEMİR

1. 21. ABDÜLHAY CELVETİ (ö. 1117/ 1705)

Tanınmış Celveti şeyhi, vaiz ve mutasavvıf- şair.

Celvetiyye tarikatı şeyhlerinden Saçlı İbrahim Efendi'nin oğludur. Edirne'de doğdu. Babasının yanında yetişti. İstanbul'da çeşitli camilerde vaizlik yaptı. 1691'de Aziz Mahmud Hüdâyî âsitânesine şeyh oldu. 16 Kasım 1705 Pazartesi günü vefat etti. Aziz Mahmud Hüdâyî âsitâne civarındaki Halil Paşa Türbesine defnedildi.

Abdülhay Efendi, tasavvufi sahadaki ilmi seviyesi ve şahsiyetiyle celvetiyye tarikatının önde gelen şeyhlerinden biri olmuştur. Çeşitli el yazması güfte mecmualarında görülen manzumeleri onun iyi bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Abdülhay mahlası ile yazdığı ilahilerinin büyük kısmı birçok mûsikişinas tarafından bestelenmiştir. Tasavvuf edebiyatında Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, ve Niyazi Mısri gibi şiirlerine en çok beste yapılmış birkaç şairden biri olmasına rağmen, henüz bir divanına rastlanmamıştır.

²⁰ Ayşegül Demirhan Erdemir, “Abdülhak Molla”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 210.

Abdülhay Efendi'nin Bazı Eserleri.

1. *Kaside-i Bürde Tercümesi*: Arap Şairi Busiri'nin Hz Peygamber için yazdığı “Kasidei Bürde” nin nazmen tercümesidir. (Nuriosmaniye KTP., NR. 3213)
2. *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayram-ı Veli*: küçük bir risaledir.²¹

Nuri ÖZCAN

1. 22. ABDÜLKADİR HAMÎDÎ ÇELEBÎ (ö.955/ 1548)

Osmanlı şeyhülislamı ve şair.

Hamid sancağına bağlı Isparta'dan Mehmed Efendi'nin oğludur. Kara Seyidi Efendi'den mülazım oldu. Kanuni Sultan Süleyman'ın yakınlarından Mustafa Ağa'ya özel dersler verdi. Onun teşvik ve yardımıyla İstanbul'da Hacı Hasanzâde, Bursa'da Sultan ve İstanbul'da Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik yaptı.

Kasım 1542 yılında Şeyhülislamlığa atandı. Kısa süre sonra hastalığı nedeniyle görevinden ayrıldı. Hayatının son kısmını Bursa'da geçirdi. Burada bir cami ve medrese yaptırdı. Öldükten sonra kendi yaptırdığı caminin avlusuna defnedildi.

Devrinin şuara tezkirelerinde Türkçe ve Arapça nazım ve nesirdeki kabiliyetinden bahsedilmekte ve şiirlerinden bazı örnekler verilmektedir. Şiirlerinde “kadiri” mahlasını kullanmıştır.²²

Mehmet İPŞİRLİ

1. 23. ABDÜLKERİM EFENDÎ, BUHÛRİZÂDE (ö.1192/ 1778)

Şeyh, mutasavvıf şair ve mûsikişinas.

Türk mûsiki çevrelerinde Buhûrizâde-i Sâni adıyla şöhret bulmuştur. Ömrünün büyük bir kısmını İstanbul'da geçirmiştir. İyi bir tarikat terbiyesi ve bilgisi alarak yetiştikten sonra bu tekkenin zakirbaşlığına getirildi. Bir müddet sonra Eyüp'te Şah Sultan Tekkesi şeyhi oldu. Bu vazifede iken seksen yaşlarında vefat etti.

Şiirlerinde “kemter” mahlasını kullanan Abdülkerim Efendi'nin bu güne kadar divanına rastlanmamıştır. Bazı mecmualarda yer alan manzumelerinden onun iyi bir tekke şairi olduğu anlaşılmaktadır.

²¹ Nuri Özcan, “Abdülhay Celveti”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 227, 228.

²² Mehmet İpşirli, “Abdülkadir Hamîdî Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 240.

Ayrıca dini eserler veren bir bestekâr olarak zamanın önemli musikişinasları arasında yer almıştır. Muhtelif el yazması güfte mecmualarında genellikle Buhûrizâde-i Sâni adıyla pek çok eserine rastlanıyorsa da bunlardan ancak beş tanesinin notası zamanımıza ulaşmıştır.²³

Nuri ÖZCAN

1. 24. ABDÜLLATİF EFENDİ, SÜTÇÜZÂDE (ö. 1099/1688)

Mûsikişinas ve mutasavvıf şair.

Meşhur musikişinas Sütçüzâde İsa Efendi'nin oğludur. Safayi, Tezkire'sinde onu Ali ismiyle anmaktadır. Hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirdi. Gençlik yıllarında Halvetiyye Efendi'ye intisap etti ve onun hizmetinde bulundu. Bu sebepten Ümmi Sinan Hafızı diye tanınmıştır. Bütün bunlardan, hayatını tekke ve zaviyelerde geçirdiği anlaşılmaktadır. 1688'de çıktığı Hac yolculuğunda, bu vazifeyi ifa etmeden Kahire'de vefat etti.

Abdüllatif Efendi'nin tasavvufi şiirleri, onun sanat kudretini ortaya koymaktadır. Şiirlerinde Hâfız mahlasını kullanmıştır. Ayvansarayı, Vefayat'ında onun bir divanı olduğunu söylüyorsa da nüshasına bugüne kadar rastlanmamıştır.

Ayrıca o, zamanın önemli musikişinasları arasında yer almış. Özellikle kendi şiirlerine yaptığı bestelerle ün kazanmıştır. Çeşitli el yazması güfte mecmualarında Ümmi Sinan Hafızı adına kayıtlı pek çok eserine rastlanıyorsa da bunlardan hiç birinin notası günümüze ulaşmamıştır.²⁴

Nuri ÖZCAN

1. 25. ABDÜLVÂSİ ÇELEBİ (ö. 817/ 1414–15)

Halilnâme adlı tek mesnevisiyle tanınan şair.

Hayatı hakkında yeterli bilgi olmamakla beraber, Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Halilnâme* adlı mesnevisini tanıttıktan sonra eserin “sebebi telif” kısmında şair hakkında kısa bilgiler vermektedir. Abdulvasi çelebi, Çelebi Sultan Mehmed zamanında yaşamış olduğu ve Bayezid Paşa tarafından himaye edildiği kaydedilmiştir. Çelebi Sultan Mehmed, şair Ahmedi'den Farsça Veys ü Ramin'i tercüme etmesini istemiş, onun kısa bir müddet sonra

²³ Nuri Özcan, “Abdülkerim Efendi, Buhûrizâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 251.

²⁴ Nuri Özcan, “Abdüllatif Efendi, Sütçüzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 256.

ölümü üzerine de tercümeyi Abdülvasi Çelebi'ye havale etmiştir. Fakat Şair eseri beğenmeyerek bir peygamber kıssası nazmetmeyi daha uygun gördüğünden, İbrahim Halilullahın hayat hikâyesini anlatan *Halilnâme* mesnevisini kaleme almıştır. Eser sonunda “Miracname-i Seyyüdü'l-Beşer “ başlığı altında peygamber efendimizin miracından bahsedilmektedir. Bu nedenle müstakil bir eser olarak algılanmış. Metin Akar ise Türk Edebiyatında manzum Mi'racnameler adlı doktora çalışmasında Halilname'nin sonunda yer alan “Miracname-i Seyyüdü'l-Beşer Hz Resulullah aleyhi Efdalü's-Salâvat” adlı 567 beyitlik mi'raciye bölümünü neşretmiştir.

Halilname'nin bilinen en eski yazma nüshası Kütüphane-i Hidiviyye'de (Edeb Türki M.82) bulunmaktadır. Muallim Cevdet nüshası Atatürk Kitaplığında (K. 214 eski Belediye Ktp.) kayıtlıdır. Afyon nüshası olarak bilinen yazma ise Gedik Ahmed Paşa Ktp. dedir. (nr. 34)²⁵

Günay KUT

1. 26. ABDÜNNÂFİ İFFET EFENDİ (ö. 1823/ 1890)

Osmanlı devlet ve ilim adamı.

Alçak gönüllü, edep ve iffet sahibi bir kişi olduğu için iffet lakabı ile tanınmıştır. Bağdatlı İsmail Efendi'nin kaydettiğine göre babası müftüdür.

Abdünnafi İffet, Buharalı Abdürrahim Efendiden ilim tahsil etti. Öğrenim hayatından sonra Bursa'ya müderris olarak tayin edildi. 1845 yılında İstanbul'a gelerek devletin çeşitli kademelerinde görevler yaptı. 1869'da Saraybosna, daha sonra da Hersek mutasarrıflığına getirilen Abdünnafi İffet Efendi hacdan dönerken Taif'te vefat etti ve oraya defnedildi.

Abdünnafi İffet Efendi'nin Bazı Eserleri.

Memuriyet hayatının yanında ilmi ve edebi çalışmalarını da sürdüren Abdünnafi Efendi'nin belağat, hadis, tasavvuf, ahlak felsefe ve mantık ilimlerine dair çoğu basılmış birçok tercüme ve telif eseri vardır.

1. *Divançe-i Şair*. Kendi şiirlerini topladığı bir eseridir.

2. *Ravzatü'l-Fesahat, Mahzen-i Esrar-ı Şuara, Kamilü'l-Âsar Hikâye-i Cihandar*.²⁶

İsmail DURMUŞ

²⁵ Günay Kut, “Abdülvasi Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 283, 284.

²⁶ İsmail Durmuş, “Abdünnafi İffet Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 288.

1. 27. ABDÜRRAHİM DEDE, ŞEYDÂ HÂFİZ (ö. 1214/ 1800)

Bestekar ve şair.

Daha çok Şeyda Hafız diye tanınır. Halvetiyye tarikatına mensup bir zatın oğludur. Küçük yaşta hafız oldu. Kısa bir süre sonra gözlerini kaybetti. Galata Mevlevihanesi Şeyhi Selim Dede'den "sikke" giydi. III. Selim tarafından hacca gönderildi. 1800 yılında İstanbul'da vefat etti. Üsküdar Mevlevihanesi Türbesi'ne defnedildi.

Zamanımıza ulaşan eserlerinden, devrin önde gelen bestekârları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Eserleri dini ve din dışı bestelerden oluşmaktadır.

Tezkirelerde belirtildiğine göre Abdürrahim Dede aynı zamanda edip ve şairdir. Şiirlerinde genellikle Şeyda mahlasını kullanmakla birlikte, şeyda mahlaslı diğer şairlerden ayırt edilmek için Şeyda Dede, Şeyda Derviş ve Şeyda Hafız mahlaslarını da kullanmıştır. Bestelediği eserlerin güftelerini kendi şiirlerinden seçtiği bilinmektedir. Şiirleri divan halinde toplanmamıştır; ancak bunların bazı örneklerine mecmualarda rastlanmaktadır. Konya Mevlana Müzesi yazmaları arasında (nr. 2163) bulunan mecmua bunlardan biridir.²⁷

Nuri ÖZCAN

1. 28. ABDÜRRAHİM KARAHİSÂRÎ (ö. 888/ 1483)

Mutasavvıf ve şair.

Babası Alaaddin-i Mısri'dir. Köklü bir aileye mensup olduğu tahmin edilmektedir. Akşamseddin'e intisap etmiş, ondan feyiz almış ve daha sonra da halifesi olmuştur. İstanbul'un fethine katıldığına dair çeşitli görüşler mevcutsa da bunu ispatlayacak çok fazla bilgi yoktur. Şairin vakfiyesini düzenlediği 1483 yılına kadar nerede bulunduğu dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Karahisar'da tanzim ettirdiği vakfiyesiyle servetini ve kitaplarını Afyon'da yaptırdığı mescide vakfetmiştir. Şairin 1494 tarihinden önce vefat etmiş olduğu Şahidi'nin 1494 yılında Karahisar'ı ziyaretinde hayatta olmadığını söylemesinden anlıyoruz. Türbesi Karahisar'da Kasımpaşa Camii'nin yanındadır.

Abdürrahim Karahisari'nin biri Arapça, üçü Türkçe olmak üzere dört eseri vardır.

1. *Münyetü'l-Ebrar ve Gunyetü'l-Ahyar*. Selve adlı tasavvufi bir eserin bazı ilavelerle Türkçe'ye tercümesidir. 1453'te İznik'te yazılmıştır.

2. *Tercüme-i Kaside-i Bürde*. Hz Peygamberin mehdi hakkında Busiri'nin yazdığı Arapça kasidesinin tercümesidir.

²⁷ Nuri Özcan, "Abdürrahim Dede, Şeydâ Hâfız", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s.288, 289.

3. *Risale fi Eşrati's-Sa'a*. Kıyametin alametlerinden bahseden Arapça eser, tek nüshası Süleymaniye kütüphanesindedir. (Fatih nr. 5347)

4. *Vahdetname*. Abdürrahim Karahisari'nin en önemli eseridir. Sade bir dille ve aruzun remel bahrinde yazılan eser 4250 beyitten meydana gelir. Şair bu eserinde tasavvufi esasları basit hikâyelerle açıklar. Eserin en iyi nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir. (TY, nr.808)²⁸

İsmail E. ERÜNSAL

1. 29. ABDÜRRAHİM KÜNHÎ DEDE (1769/ 1831)

Mevlevi şeyhi, bestekâr ve şair.

İstanbul'da doğdu. Babası Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Kütahyalı Seyyid Ebubekir Dede, annesi Galata Mevlevihanesi şeyhlerinden Kutbünnayi Osman Dede'nin kızı Saide Hanım'dır.

Devrin hükümdarı III. Selim onu saraya alınmak istemiş, ancak ağabeyi Ali Nutku Dede'nin bir "nazar"ı ile cezbeye kapıldığından bu mümkün olmamış. Şeyh Recep Hüsnü Dede'nin ölümü üzerine Mehmed Said Hemdem tarafından Yenikapı Mevlevihanesine şeyh tayin edildi. Vefatına kadar bu görevde kaldı. Bu Mevlevihanenin haziresine gömüldü.

Güzel bir sese sahip olan Abdürrahim Künhi Dede, bestelediği dini ve din dışı eserler ve yetiştirdiği talebelerle zamanın musikişinasları arasında önemli bir yer almıştır.

Aynı zamanda şair olan Abdürrahim Künhi Dede, Künhi mahlasını kullandığı şiirlerinde daha çok tasavvufi konulara yer vermiştir. Çeşitli mecmualarda yer alan şiirleri bir divan halinde toplanmamıştır.²⁹

Nuri ÖZCAN

1. 30. ABDÜRRAHİM-İ RÛMÎ (ö. 850/ 1446)

Mutasavvıf şair.

Merzifon'da doğdu. Sarı Danişmend lakabıyla tanınan bir zatın oğludur. İlk tahsilini Merzifon'da yaptı. Daha sonra Mısır'a gitti. Zeyniyye tarikatna Zeynüddin el-Hafi'ye intisap etti ve sülûk'ünü tamamladı. Şeyhiyle birlikte Horasan'a gitti ve orada birkaç yıl kaldı.

²⁸ İsmail E. Erünsal "Abdürrahim Karahisârî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 291, 292.

²⁹ Nuri Özcan, "Abdürrahim Künhî Dede", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 292.

“Bir aşk kütüğü yaktık, diyar-ı Ruma attık” diyen Hafi’nin emriyle Anadolu’ya dönerek Merzifon’a yerleşti. Ölümüne kadar burada irşadla meşgul oldu. Şiirlerinde Rumi mahlasını kullanan ve “Tövbe ya Rabbi hata rahına gittiklerime /Bilip ettiklerime bilmeyip ettiklerime” beytiyle şöhret kazanan Abdürrahim-i Rumi, 1446 yılında vefat etmiştir.

Kendisinden bahseden kaynaklarda *İrşadü’l-Enam*, *Vesaya*, *Divançe-i İlahiyat* ve *Işkname* adlı eserleri olduğu kaydedilmekte ise de bunlardan sadece *Işkname*’si günümüze kadar gelmiştir. Hakkında Berin Taşan tarafından müstakil bir çalışma yapılmıştır.³⁰

Nihat AZAMAT

1. 31. ABDÜRRAHİM TİRSÎ (ö. 929/ 1520)

Mutasavvıf şair ve musikişinas.

İznik yakınlarındaki Tirse köyünde doğdu. Babası aynı köyde imamlık yapan Bayezid Fakih’tir. Çocukluk yıllarında babasıyla birlikte İznik’e giderek Eşrefoğlu Rumi’nin sohbetlerine katıldı. Eşrefoğlu Rumi’nin isteği ile yetiştirilmek üzere şeyhin himayesine girdi. Daha sonra şeyhin kızı Züleyha Hatun’la evlendi. Eşrefoğlu Rumi’nin vefatından sonra vasiyeti gereğince dergâha postnişin oldu. Şubat 1520 yılında İznik’te vefat etti. Şeyhini yanına defnedildi.

Abdürrahim Tirsi’nin Yunus Emre ve Eşrefoğlu Rumi’nin tesiri altında hece vezniyle ve sade bir dille kaleme aldığı bazı şiirlerine eski mecmualarda rastlanmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir ile S. Nüzhet Ergun bir divanının bulunduğunu kaydediyorlarsa da eser bugüne kadar ele geçmemiştir. S. Nüzhet Ergun *Türk Şairleri*’nde çeşitli mecmualardan topladığı on bir şiirini yayımlamıştır. Güftesi Abdürrahim Tirsi’ye ait olan ilahiler, uzun yıllar Kadiri dergâhlarında okunmuştur.³¹

Nuri ÖZCAN

1. 32. ABDÜRREZZAK BAHŞI

XV. Yüzyılda Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid’in sarayında yaşayan katip.

15. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Türklerine gönderilen mektup ve fermanları Uygur ve Arap harfleriyle ve Doğu Türkçesi ile yazan Abdürrezzak Bahşı hakkında doğu ve batı

³⁰ Nihat Azamat, “Abdürrahîm-i Rûmî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 293.

³¹ Nuri Özcan, “Abdürrahim Tirsî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 293.

kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmadığından, doğum ve ölüm tarihleri de bilinmemektedir.

Manzumelerinde birden çok mahlas kullanmıştır. Bahşı, Bahşı kul ve Türkistani Bahşı şeklindedir.

Abdürrezzak Bahşı'nın yirmi iki parçası istinsah, yirmi parçası telif olmak üzere çeşitli hacim ve türlerde kırk iki parça metni bugüne ulaşmıştır. Bunlardan beş tuyuğ Uygur harfleriyle, üç kaside ve iki gazel üstte Uygur, altta Arap harfleri olmak üzere çift alfabe ile bir kaside, yedi gazel, bir kıta ve bir manzum ve mensur bahariye Arap harfleriyle yazılmıştır. Bu metinler Viyana Milli, Süleymaniye ve Topkapı Sarayı Kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bazı kaside ve gazelleri ile Fatih Sultan Mehmed Yarlğı, Türkistan tarzında "rulo" şeklindedir.

Abdürrezzak Bahşı'nın hayatı, eserleri, bütün metinlerin transkripsiyonları ve Türkiye Türkçesine çevirileriyle sözlüğü, metinlerin fotoğrafları ile birlikte Osman F. Sertkaya tarafından yayıma hazırlanmıştır.³²

Osman F. SERTKAYA

1. 33. ÂBİDİN PAŞA (1843/ 1906)

Mesnevi tercümesiyle tanınan devlet adamı.

Preveze'de doğdu. Memleketinde iyi bir tahsil gördükten sonra İstanbul'a giderek devlet hizmetine girdi. Çeşitli kademelerde görevler üstlendi. II. Abdülhamid'in emriyle iki dereceli mebus seçimleriyle ilgili nizamname taslağını hazırladı. Doğu ıslahat hareketleri için Diyarbakir'e gönderildi. Çeşitli yerlerde valilikler yaptı. İstanbul'da vefat etti ve mezarı Fatih Türbesi avlusundadır.

Arapça, Farsça, Arnavutça, Fransızca ve Yunanca bilen Abidin Paşa, bu dillerin edebiyatlarını da gayet iyi kavramıştı. Yunanca yazı ve şiirleri Neogolos adlı gazetede uzun süre yayımlanmıştır.

Abidin Paşa'nın Eserleri:

1. *Tercüme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif*
2. *Tercüme ve Şerh-i Kaside-i Bürde*³³

İskender PALA

³² Osman F. Sertkaya, "Abdürrezzak Bahşı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 297, 298.

³³ İskender Pala, "Âbidin Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 310.

1. 34. AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ (ö. 1077/ 1666)

Mutasavvıf şair.

Diyarbakır'da doğdu. Ahi Mahmud Efendi'nin oğludur. İlim tahsili için Mısır'a gitti ve sonra da Bursa'ya gelip yerleşti. Bursa Ulu Camii ve Dâye Hatun camilerinde vaazlar verdi. Bilinmeyen nedenlerden dolayı Bursa'dan sürgün edildi. 15 Ekim 1666 yılında vefat etti. Dâye Hatun Camii haziresine defnedildi.

Resmi mahlasıyla Türkçe Arapça ve Farsça şiirler, Türkçe Güzide adlı tecvide dair bir risalesi ve *Risale-i Nur Bahşiyye* adlı tasavvufi bir eseri vardır.³⁴

H. Kamil YILMAZ

1. 35. ADANALI HAYRET (1848- 1913)

Tanzimat'tan sonrası eski şiiri devam ettiren şairlerin en tanınmışlarından biri.

Adana'da çiftçilikle uğraşan Hacı Hüseyin Ağa'nın oğludur. Asıl adı Mehmed Bahaaddin'dir. İlk tahsilini Adana'da tamamladı. Daha sonra İstanbul'da Süleyman Subaşı Medresesine girdi. Bir süre Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında hocalık yaptı. 31 Mart Vak'ası sırasında İslam Mecmuası'nda yayımlanan bir makalesi yüzünden Rodos'a sürüldü. 17 Eylül 1913 yılında öldü ve Merkezefendi Kabristanı'na defnedildi.

Muallim Naci mektebine mensup şairler arasında belli bir yeri olan Hayret, devrinde daha çok klasik tarzdaki şiirleriyle tanınmıştır. Bilhassa hicivleriyle dikkati çekmiştir. İlmi yazı ve münakaşalarını *Beyanülhak*, *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* mecmualarında yayımlanmıştır.

Dil, edebiyat, şiir ve tasavvufi konularda geniş bilgisi olmasına rağmen makaleleri dışında fazla eser bırakmamıştır. *Şehrayin ve Sihr-i Beyan* adlı iki bölümden meydana gelen mesnevi tarzındaki eserinin birinci bölümünde Sultan II. Abdülhamid, ikinci bölümünde de Sadrazam Said Paşa methedilmektedir. Daha çok bir mecmuayı andıran *Suk-ı Ukaz* sadece bir sayı yayımlanabilmiş, şiirleri ise ölümünden sonra Eş'ar-ı Hayret adıyla bir araya getirilmişse de neşredilmemiştir.³⁵

Abdülkadir KARAHAN

³⁴ H. Kamil Yılmaz, "Açıkbaş Mahmud Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 332.

³⁵ Abdülkadir Karahan, "Adanalı Hayret", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 353.

1. 36. ADANALI ZİYA (1859–1932)

Tanzimat’tan sonraki Türk edebiyatında daha çok hicivleriyle tanınan şair.

Ailesi hakkında fazla bilgi yoktur. Rüstiye’yi Adana’da bitirdi. Henüz yirmi yaşlarında iken şiire hicivle başladı. Ziya Paşa’nın Adana valili sırasında idare aleyhine yazdığı bir şiire rağmen vali tarafından takdir edilerek tahsil için İstanbul’a gönderildi. Tahsil hayatı buhranlı geçti derbeder yaşadı. Sarhoş olarak dolaştığı bir gün yolda seraskerlere küfür etti ve Fizan’a sürüldü. 26 Ağustos 1932 yılında vefat etti. Mezarı Afyonkarahisar Tayyare Şehitliği’ndedir.

Devrinde adı, eski edebiyatı temsil eden şairler arasında ön sırada zikredilen Adanalı Ziya’nın, özellikle gazel tarzındaki şiirleri ince hayaller ve üslup güzelliği bakımından o yılların edebiyat otoriteleri tarafından takdirle karşılanmıştır. Hemen hepsi eski tarzda olan şiirlerini *Evrak-ı Hazan* adıyla bir kitapta toplamak istemişse de bu arzusunu gerçekleştirememiştir. Şiirlerinin bir kısmı ölümünden sonra Afyon Halkevi tarafından çıkarılan *Taşpınar* dergisinde yayımlanmıştır.³⁶

Abdülkadir KARAHAN

1. 37. ÂDİLE SULTAN (1826- 1899)

II. Mahmud’un kızı, Osmanlı hanedanı mensupları arasında yetişen tek kadın şair.

1 Haziran 1823 yılında doğdu. Annesi Zernigâr Hanım’dır. On üç yaşında babası vefat edince, tahsil ve terbiyesiyle ağabeyi Sultan Abdülmecid meşgul oldu. 28 Nisan 1845 yılında 20 yaşında iken Mehmed Ali Paşa ile nişanlandı. Bir yıl sonra da düğünleri oldu. Tek çocuğu Hayriye Sultan’dır.

Adile Sultan Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Bala Tekkesi şeyhi Ali Efendiye intisap etti. Dindarlığı ve yardım severliği ile tanınan Adile Sultan Fındıklı’daki sarayı âlim ve şeyhlerin sık sık toplanıp sohbet ettikleri, muhtaç ve fakirlerin her zaman başvurduğu bir yer haline geldi. 12 Şubat 1899 ‘da burada vefat etti. Eyüp’teki Hüsrev Paşa Türbesi’nde, kocası Mehmed Ali Paşa’nın yanına defnedildi.

Adile Sultan’ın şiirlerinin büyük bir bölümü dini tasavvufi bir mahiyet taşır. Münacat, Na’t, Mersiye, Ehli beyt ve ashap ile tarikat kurucularının methiyelerinden meydana gelen bu şiirlerin yanı sıra, babası, kocası, kızı ve kardeşleri için yazdığı manzumeler de divanında geniş bir yer tutar. Kütüphanelerde çeşitli yazmaları bulunan *Divanı’nın* (Topkapı Sarayı

³⁶ Abdülkadir Karahan, “Adanalı Ziya”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 353.

Müzesi Ktp., Hazine, nr. 995, 997) ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. (TY, nr. 4805)³⁷

Nihat AZAMAT

1. 38. ÂGEHÎ, MANSÛR (ö. 985/ 1577)

Divan şairi.

Rumeli'de Vardar Yenicesi'nde doğdu. Medrese tahsilinden sonra Piyale Paşa'nın maiyetinde donanmada görev yaptı. İstanbul ve Gelibolu'da müderrislik ve kadılık yaptı. Kafzâde Faizi, "Âgehi'ye kıla rahmet Mennan" mısraını onun ölüm tarihi olarak göstermektedir.

Faziletli, cömert, âlim ve zeki bir kişi olan Âgehi'nin mizah kabiliyeti oldukça yüksek bir şair olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Az yazmış olmasına rağmen divan şairlerinin kudretlilerinden sayılmıştır. Mürettep bir divanı bulunmamakta, şiirlerine çeşitli mecmualarda rastlanmaktadır. Mahalli bir renk taşıyan âşıkane duyguların denizcilik tabirleriyle anlatıldığı orijinal bir kasidesi şaire bir hayli şöhret kazandırmıştır. Otuz bir beyitten meydana gelen kaside, bugün unutulmuş birçok denizcilik teriminin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu eser devrinde ve daha sonra büyük bir ilgi görerek birçok şair tarafından tahmis ve tanzir edilmiştir. Kaside Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuş, şaire mükâfat olarak İstanbul'da Molla Şeref Medresesi'nde müderrislik payesi verilmiştir.

Âgehi'nin Bilinen Eserleri:

1. *Sigetvar Fetihnamesi* adlı bir eseri vardır. Ankara il Kütüphanesinde (nr. 686) kayıtlıdır. Sokullu Mehmed Paşa'ya sunulmuştur.
2. *Fatihname-i Kal'a-i Sigetvar*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 3884) kayıtlıdır.
3. *Menakıb-ı İmam Gazzâli*. Süleymaniye kütüphanesinde (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4651)³⁸

İskender PALA

³⁷ Nihat Azamat, "Adile Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 382-383.

³⁸ İskender Pala, "Âgehi Mansûr", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 448, 449.

1. 39. AHDİ (ö. 1002- 1593-94)

Gülşen-i Şuara tezkiresinin müellifi ve şair.

Bağdat ulemasından Mevlana Şemsi'nin oğludur. Bağdat şairlerinin çoğunda olduğu gibi Ahdi'de payitaht İstanbul'a gitmek sevdasına düşerek bir şair arkadaşıyla birlikte yolculuğa çıkar. Şehzade Selim'le tanışması Osmanlı ülkesinde barınmasına sebep olmuştur. İstanbul, Edirne ve Bursa gibi Osmanlı şehirlerinde çok sayıda âlim ve şairle karşılaşmış bu durum onun feyizli bir hayat sürmesine neden olmuştur. Ahdi, 1564 yılında Bağdat'a gitmek üzere yola çıkar. Yolculuk sırasında Kütahya'ya varınca yavuz Selim'e *Gülşen-i Şuara*'yı takdim eder.

Ahdi'nin şöhretini günümüze kadar devam ettiren *Gülşen-i Şuara*'sı Osmanlı edebiyatında Sehi ve Latifi tezkirelerinden sonra ortaya konulan üçüncü eserdir.

XVI. ve XVII. Asır şiir ve nazire mecmualarında sık sık rastlanan Ahdi, divan şiirinin estetiğine iyice hakim ve küçümsenemeyecek bir şair hüviyetini gösterir. Onun şairliği ve bilhassa Osmanlı Türkçe'sini çok iyi kullanması tezkirecilerce takdirle belirtilmiştir. Nazire yazmaktan hoşlanan Şair, kaside ve bilhassa gazeller tarzını benimsemiştir. Ahdi ile arkadaşlık yapan tezkire müellifi Sâdiki-i Kitabdâr ise onun divanından söz etmektedir.³⁹

Ömer Faruk

AKÜN

1. 40. ÂHÎ, BENLİ HASAN (ö. 923/ 1517)

Divan şairi.

Niğbolu'da Tirsinek'te doğdu. Seydi Hoca ile melek Kadın'ın oğludur. Asıl adı Hasan olup daha çok Benli Hasan lakabıyla tanınmıştır. Zengin bir tüccar olan babasının vefatından sonra o da ticaretle uğraşmıştır. Ancak annesinin başkasıyla evlenmesine gücenmiş ve vatanını terk ederek İstanbul'a gelmiştir. Yaşının ilerlemesine rağmen tahsile başladı. Şiirle de uğraştı. Yavuz Sultan Selim şiirlerini beğenince onunla ilgilenilmesini istedi. Şair Hâveri'nin kız kardeşiyle evlendi ve çok geçmeden vefat etti.

Ahi'nin kaleme aldığı eserlerinden bazıları şunlardır. *Hikâyeti Şirin-i Perviz ve rivayet-i Gülgün u Şebdiz mesnevisidir*. Nakşî şeyhi Mahmud Efendi Hüsrevin ateşe tapan ve Hz. Peygamberin mektubunu yırtan bir hükümdar olması sebebiyle övülmesinin caiz

³⁹ Ö. Faruk Akün, "Ahdi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 509-514.

olmayacağını öne sürerek şairi uyardı ve eserini tamamlamaktan vazgeçirdi. Daha sonra *Hüsn ü Dil* mesnevisine başladı tamamlamadan vefat etti.

Kaynaklar Ahi'yi devrin en iyi şairleri arasında kabul ederler. Eksik bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 1942/2) bulunan *divanı* henüz yayımlanmamıştır. *Hüsn ü Dil* ise Çaylak Tevfik tarafından neşredilmiştir.⁴⁰

Mustafa İSEN

1. 41. AHÎZÂDE ABDÜLHALİM EFENDİ (ö. 1013/ 1604)

Osmanlı âlimi şair ve hattat.

Kazasker Ahîzâde Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Devrin ünlü âlimlerinden ve Ebussuud Efendi'den ilim tahsil etti. İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. 12 Haziran 1604 yılında İstanbul'da şirpençe'den vefat etti. Çukur Medrese'ye bitişik türbeye defnedildi.

Halimi mahlasıyla şiirler yazan Ahizâde'nin tertip ettiği vakfiyeler, şer'i hüccet ve temessükler kendisinden sonra örnek alındı. Çiçek ve lale yetiştirmeye meraklı idi.⁴¹

Hasan GÜLEÇ

1. 42. AHÎZÂDE HÜSEYİN EFENDİ (ö.1043/ 1634)

İdam edilen ilk Osmanlı şeyhülislamı ve şair.

1572 yılında doğdu. II. Selim devri Kazaskerlerinden Ahizade Mehmed Efendi'nin oğludur. Çeşitli şehirlerde ve İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından kadılık mesleğine geçti. İki yıla yakın bir müddet şeyhülislamlık görevi yaptı. IV. Murad'la ters düştü ve idam edildi.

Bilgili ve gayretli bir kişi olan Ahizade Hüseyin Efendi'nin devrin siyasi olayları içerisinde bulunması yıpranmasına sebep olmuştur.

Şiirle de uğraşan Hüseyin Efendi, Hüdai mahlasıyla şiirler yazmıştır. Katip Çelebi ise bazı eserlere haşiyeler yazdığını söylemektedir.⁴²

Mehmet İPŞİRLİ

⁴⁰ Mustafa İsen, "Âhi, Benli Hasan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 527.

⁴¹ Hasan Güleç, "Ahîzâde Abdülhalim Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 548.

⁴² Mehmet İpşirli, "Ahîzâde Hüseyin Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, s. 548, 549.

1. 43. I. AHMED, BAHTİ (1590- 1617)

Osmanlı padişahı.

Babası III. Mehmed'in Saruhan valiliği sırasında 28 Nisan 1590'da Manisa'da doğdu. Annesi Handan Sultan'dır. Babasının ölümü üzerine 14 yaşında tahta geçmiştir.

Sultan Ahmed 51 gün süren bir mide hastalığı sonucu 22 Kasım 1617'de yirmi sekiz yaşında vefat etti. Dindar ve hayır sahibi bir padişah olduğu için halkın güvenini kazanmıştı. Ava ve cirit oyununa meraklı olduğu, ara sıra Edirne ve Bursa'da ava çıktığı bilinmektedir. Şair olan ve Bahti mahlasıyla şiirler yazan Sultan Ahmed'in küçük bir divanı vardır.

Osmanlı tarihinde en büyük yapılar arasında sayılan ve mimari özellikleri bakımından sanat tarihinde önemli bir yeri olan Sultan Ahmed Camii onun tarafından inşa ettirilmiştir. Yıkılmaya yüz tutmuş Kâbe duvarlarını İstanbul'dan ustalar göndererek tamir ettirmiştir. Kâbe'nin kapısı üzerindeki kitabe ile altınoluğu yenilemiş, ayrıca İstanbul'da beyaz mermerden hazırlattığı bir minberi Mescidi Nebevi'deki eskiyen minberin yerine koydurmuştur.⁴³

Mücteba İLGÜREL

1. 44. II. AHMED (1643- 1695)

Osmanlı padişahı

25 Şubat 1643'te dünyaya geldi. Babası Sultan İbrahim, annesi Muazzez Sultan'dır. Kardeşi II. Süleyman'ın yerine, 23 Haziran 1691 yılında kırk dokuz yaşında iken Edirne'de tahta çıktı. Hassas ve hiddetli bir mizaca sahip olan II. Ahmet şiir ve musikiye meraklı, aynı zamanda hattat bir padişahı.⁴⁴

Mücteba İLGÜREL

1. 45. III. AHMED (1673- 1736)

Osmanlı padişahı

IV Mehmed'in oğlu ve II. Mustafa'nın kardeşi olup annesi Rabia Emetullah Gülnûş Sultandır. 31 Aralık 1673 Pazar günü dünyaya geldi. 17 Ağustos 1703 günü cebeciler isyanı neticesinde Mehmed Efendi'nin ısrarı ile tahta çıkarıldı.

⁴³ Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 30-33.

⁴⁴ Mücteba İlgürel, "Ahmed II", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 33, 34.

III. Ahmed sanata meraklı ve sanatkârı koruyan bir padişah'tı. Kendisi devrin meşhur hattatı Hafız Osman'dan sülüs ve nesih, Veliyyüddin Efendi'den de talik meşketmiş iyi bir hattat olduğu gibi, zamanın hat üstatlarını da himaye ve teşvik etmiştir. Başta Nedim olmak üzere Seyyid Vehbi, İzzet Ali, Neyli Ahmed, Nahifi ve Sami gibi bu devrin birçok şairini himaye ve taltif ederken kendisi de necib mahlasıyla şiirler yazmıştır. Doğu ve Batı dillerinden tercümeler yapmış kendi adına Topkapı Sarayında kurdurduğu kütüphane Türk mimari yapı tarzının en güzel örneğidir. Şiirlerinden oluşan *Divançesi* Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı'ndadır.⁴⁵

Münir AKTEPE

1. 46. AHMED BÂDÎ EFENDİ (1839- 1910)

Osmanlı tarihçisi, hattat ve şair.

Edirne'de Kirişhane semtinde doğdu. İlk tahsilini mahalle mektebinde yaptıktan sonra Selimiye Camii'nde özel olarak Arapça ve Farsça ile fıkıh ve hat dersleri aldı. Çeşitli şehirlerde tahrir memurluğu yaptı. 1907 yılında emekli oldu. 1910 yılında hastalandı ve tedavi olmak için gittiği İstanbul'da vefat etti. Mezarı Eyüp'te Merdivenli Kabristan'dadır.

Hattatlığı yanında şairliği de bulunan Ahmed Badi Efendi'nin çoğu yazma eserlerden meydana gelen 1000 ciltlik kütüphanesi, ölümünden sonra oğlu Faik Bey tarafından Edirne Selimiye Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

Ahmed Badi Efendi'nin Eserleri:

1. *Divan*.
2. *Armağan*. Manzum ve mensur atasözlerinden oluşmaktadır. Yazma eserdir.⁴⁶

Erkut GÜNGÖR

1. 47. AHMED BÎCAN (ö. 870/ 1466)

Enverü'l-Aşıkın adlı eseriyle tanınan alim ve mutasavvıf.

IV. yüzyılda yaşayan Türk alim, mutasavvıf, mütercim ve nasirlerindendir. Muhammediyye adlı manzum esriyle tanınan Yazıcıoğlu Mehmed'in küçük kardeşidir.

Cevahirname Ahmed Bican'ın bilinen tek manzumesidir. Kırk beyit civarındaki bu mesnevide yakut, elmas, zümrüt, firûze, akik gibi mücevherlerin daha çok tıbbi yönden

⁴⁵ Münir Aktepe, "Ahmed III", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 34-38.

⁴⁶ Erkut Güngör, "Ahmed Bâdî Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 46, 47.

tedavi ve tesirleriyle ilgili özellikleri konu edilmiştir. Eserin yazma nüshaları ve bunlardan basılı olanlar Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr. 3452'dedir.⁴⁷

Âmil ÇELEBİOĞLU

1. 48. AHMED CELALEDDİN DEDE (1853- 1946)

Galata Mevlevihanesi'nin son şeyhi, şair ve mûsikişinas.

Gelibolu'da doğdu. Gelibolu Mevlevihanesi şeyhi Hüseyin Azmi Dede'nin oğludur. 1870'te babasının görevi nedeniyle Mısır'a gitti. Orada bir yandan Camiü'l-Ezher'e devam ederken bir yandan da özek dersler aldı. 1910'da Ataullah Efendi'nin vefatı ile Galata Mevlevihanesi şeyhliğine getirildi. Tekkelerin kapatılmasına kadar bu görevi yürüttü. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda Miskinler Tekkesi'nin arkasındadır.

Genç yaştan itibaren şiir ve edebiyatla da meşgul olmuş, ancak bir divançe doldurabilecek sayıdaki şiirlerini ise bir araya getirmemiştir.⁴⁸

Abdullah UÇMAN

1. 49. AHMED-i DÂİ (ö. 824/ 1421)

Çengname adlı manzum eseriyle tanınan şair.

Babasının adı İbrahim, dedesinin adı Mehmed'dir. Ahmed-i Dai, Emir Süleyman devri yahut I. Murad dönemi şairlerinden olduğu, hatta Germiyan Beyi II. Yakub ve II. Murad dönemlerini idrak etmiş bir şair olarak kabul edilir.

Dai, 1406'da Çengname adlı mesnevisini Emir Süleyman adına kaleme almıştır. Divanında da Emir Süleyman adına yazılmış şiirleri vardır. Emir Süleyman'ın 1410 yılında öldürülmesi üzerine Dai'nin Çelebi Mehmed'in himayesine girdiği anlaşılmaktadır.

Daha sonra II. Murad'ın himayesinde Tezkiretü'l-evliya adlı eserini kaleme almıştır. Ölüm tarihi bilinmeyen Dai'nin Bursa'da adıyla anılan, bir cami bir mahalle ve bir hamam vardır.

Eserleri:

1. *Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l Leys es-Semerikandi*. Anadolu'da Türkçe'ye tercüme edilen ilk Kuran Tefsiri olarak kabul edilmektedir. Tamamen kendi telifi olan mukaddime

⁴⁷ Âmil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 49-51.

⁴⁸ Abdullah Uçman, "Ahmed Celâleddin Dede", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 53.

kısmı manzumdur. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 8248) ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Fatih, nr. 631) yazmalar önemli olanlarıdır.

2. *Farsça Divanı*. Farsça divanını Veziriazam Osmancıklı Halil Paşa'ya sunmuştur. Bilinen tek nüshası, Dai'nin el yazısıyla Bursa'da Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndedir. (Orhan Gazi, nr. 1196) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Tarlan, nr. 187) bulunmaktadır.

3. *Ukudü'l-cevahir*. II. Murad'ın şehzadeliği sırasında yazılmış 650 beyitten oluşan Arapça'dan Farsça'ya manzum bir sözlüktür.

4. *Camasbname*. Nasirüddin-i Tûsi'nin aynı addaki eserinin tercümesidir. Küçük bir mesnevidir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı'nda (nr. 4028) kayıtlı nüshanın içinde sadece yirmi altı beyit bulunmaktadır.

5. *Türkçe Divan*. Burdur Vakıf Halkevi Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 735) Dai külliyatı içindedir. Bu külliyatta Divan, Çengname ve Vasıyyet-i Nûşirevan adlı eserler yer almaktadır.

6. *Çengname*. Aruzun “mefâîlün mefâîlün feûlün” kalıbı ile yazılmış 1446 beyitten ve 24 bölümden meydana gelen bir mesnevidir. Burdur, İzzet Koyunoğlu ve Sivas'ta Ziya Kartal'da olmak üzere bilinen üç nüshası vardır.⁴⁹

Günay KUT

1. 50. AHMED EFENDİ, MESTÇİZÂDE (ö. 1174/ 1760-61)

Hattat ve şair.

İstanbuldudur. Babası Hacı Abdullah Efendidir. Hat sanatını Hoca Mehmed Rasim'den öğrendi. Vefatında Mahmud Paşa Türbesi Haziresine defnedildi.

Ahmed Efendi, Şeyh Seyyid Ahmed Rufai'ye intisab etti. Kaynaklarda şairliğinden bahsedilirse de şiirlerine rastlanmamıştır.⁵⁰

Muhittin SERİN

⁴⁹ Günay Kut, “Ahmed-i Dâî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 56-58.

⁵⁰ Muhittin Serin, “Ahmed Efendi Mestçizâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 60.

1. 51. AHMED HAMDÎ, SERBESTZÂDE (1864- 1939)

Son devir tefsir âlimi ve şair.

İskilip Ulaştepe mahallesinde doğdu. Babası Serbestzâde Hasan Efendi'dir. İlköğretimine İskilip Hacı Nuh Mektebi'nde başladı. Rüştüyeyi de aynı yerde bitirdi. Daha sonra İskilip Tabakhane Medresesine devam etti. Bundan sonraki öğrenimini Kastamonu'da sürdürdü. Hocası Balıklı zade Ahmed Mahir Efendi'den icazet aldı. Devletin çeşitli kademelerinde memurluklar yaptı. En son Maliye Teftiş Kurulu Başkanı sıfatıyla Gümüşhane'de görev yaparken yaş haddinden emekli oldu.

2 Mayıs 1939'da İskilip'te vefat etti. Memuriyetindeki başarılı çalışmaları dolayısıyla Osmanlı döneminde kendisine üçüncü rütbeden Mecîdî nişanı verilmiş ve Sultan II. Abdülhamid'in özel iltifatlarına mazhar olmuştur. Ahmed Hamdi Efendi aynı zamanda şairdi. Hamdi, Mansur Beyrûtî mahlaslarıyla şiirler yazmış ve şiirlerini bir divanda toplamıştır. Bazı şiirleri ise 1935 yılında *Çorum Gazetesi*'nde yayımlanmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Ahmed Hamdi Efendi, tefsir ve edebiyat sahasındaki çalışmaları ile tanınmıştır.

Divan-ı Ahmed Hamdi. Mansur Beyrûtî mahlasıyla yazıp neşrettiği *Hicivnamesi* ile birlikte seksen dört varaktan oluşan bu divanın yazma nüshası müellifin özel kütüphanesinde bulunmaktadır.⁵¹

Kamil ŞAHİN

1. 52. AHMED HASÎB EFENDÎ (ö. 1166/ 1752–53)

Silkü'l-leâli Âli Osmân adlı manzum Osmanlı tarihi ile tanınan âlim ve müderris.

Müminzâde adıyla da tanınan Ahmed Hasîb Efendi Bursa'da doğdu. Medrese tahsilinden sonra zamanın meşhur müderrislerinden Süleyman Efendi'ye muîd oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Tokat, Kayseri ve Manisa'da kadılık yaptı. İstanbul'da vefat etti.

Eserleri:

1. *Silkü'l-Leâli Âli Osmân*. Manzum olarak kaleme alınan hacimli bir eserdir. Aruzun “mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün” kalıbıyla yazılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Halet Efendi, nr. 596) kayıtlı olan nüsha müellif hattıdır. Diğer iki nüsha ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 104)

⁵¹ Kamil Şahin, “Ahmed Hamdi Serbestzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 72, 73.

2. *Mecmua-i Tevarih*. Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadarete gelmesi münasebetiyle söylenen kaside, gazel, tebrik gibi şiir ve yazıların bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Eserin müellif hattı olan tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 3388) kayıtlıdır.

3. *Dergehnâme*. Mesnevi tarzındaki bu eser 129 beyitten oluşmaktadır. Manzumenin iki nüshası Atatürk Kütüphanesi'nde (Belediye Yazmaları, nr. 043, s. 200-208; Osman Ergin Yazmaları, nr. 561, s. 208–210 ve 213–217), biri de Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 3465) olmak üzere üç yazma nüshasından bahsedilmektedir.⁵²

Günay KUT

1. 53. AHMED HÂŞİM (1887–1933)

Türk şairi ve deneme yazarı

Bağdat'ta 1887 yılında doğdu. Küçük yaşta annesini kaybetti ve babasıyla birlikte İstanbul'a geldi. Eğitimine burada devam etti. 4 Haziran 1933'te Kadıköy'deki evinde vefat etti. Mezarı Eyüp'tedir.

Sanata ve edebiyata meraklı olan Haşim şiirle de uğraştı. Bilinen ilk manzumesi “Hayal-i aşkım” 7 Mart 1901 tarihli *Mecmua-i Edebiyye*'de neşredilmiştir. Halit Ziya Kırk Yıl'da, onun kendi nesli içinde Batı şiirini en iyi araştıran ve bilen bir sanatkâr olduğunu söyler.

Haşim, son devir edebiyatımızın cemiyet meseleleri ile en ilgisiz şairidir. Ayrıca dini duygulara da ilgisiz kalmıştır. İlk şiirleri arasında “Allahuekber” gibi dini, “Peri-i Hürriyet” gibi fikri ve “Bayrak” gibi milli motiflerden hareket eden üç şiirini de sağlığında çıkan kitaplarına almamıştır.

Eserleri: *Göl Saatleri ve Piyale ve Bütün Şiirleri* adıyla İnci Enginün- Zeynep Kerman tarafından yayımlanmıştır.⁵³

M. Orhan OKAY

⁵² Günay Kut, “Ahmed Hasîb Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 87, 88.

⁵³ M. Orhan Okay, “Ahmed Hâşim”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 89, 90.

1. 54. AHMED HÜSÂMEDDİN DEDE (1839- 1900)

Türk dini eserler bestekârı, kudümzen ve şair.

Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Abdülbaki Nasır Dede'nin torunu, aynı mevlevihanenin aşçıbaşı Hacı Arif Dede'nin oğludur. 1839'da Yenikapı Mevlevihanesi'nde doğdu. 1900 yılında İstanbul'da vefat etti.

Ahmed Hüsameddin Dede, bestelediği dini eserlerle zamanının önde gelen musikişinasları arasında yer almıştır. Bunların en önemlisi *Râhatülervah* makamındaki Mevlevi ayinidir. Eserlerinden sadece bu ayini ve iki “şuğul”ü zamanımıza ulaşabilmiştir. Na'ti mahlasıyla şiirler yazmış ancak yazdığı bu manzumelerin çoğu kaybolmuştur.⁵⁴

Nuri ÖZCAN

1. 55. AHMED LÜTFİ EFENDİ (1817- 1907)

Osmanlı vakanüvis ve şair.

İstanbul'da doğdu. Babası nalıncı esnafına mensup Mehmed Ağa'dır. 1866'da vakanüvisliğe getirildi. İstanbul kadılığı ve Anadolu ve Rumeli kazaskerliği payelerini aldı. 18 Mart 1907'de vefat etti. Kabri Aksaray'da Sofular Camii haziresindedir.

Ahmed Lütfi Efendi, şiirler yazmış bunlar *Divançe-i Vakanüvis Ahmed Lütfi* adıyla yayımlanmıştır. En önemli esri ise, Tarih-i Cevdet'e zeyl olarak yazdığı tarihidir. Eserin 15 cildini II. Abdülhamid'e takdim etmiş, bunlardan ancak ilk yedi cildini yayımlayabilmiştir. Ciltler yazma halindedir. XVI. Cilt ise eksik ve müsvedde halinde olup Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 1346) bulunmaktadır.⁵⁵

Münir AKTEPE

1. 56. AHMED MUHTAR EFENDİ, GİRİTLİ (1848- 1910)

Son devir Osmanlı âlimi ve devlet adamı.

Girit'in Hanya şehrinde doğdu. Tahsilini Girit'te tamamladı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Harem-i Şerif-i Nebevi meşihatına tayin edildi. 13 Eylül 1910 yılında İstanbul'da vefat etti.

Aynı zamanda şair olan müellif, önemli olaylar ve abideler için tarih düşürmekte pek mahirdi. Nitekim II. Abdülhamid devrinde yapılan resmi binalarla ilgili tarihlerin çoğu ona

⁵⁴ Nuri Özcan, “Ahmed Hüsameddin Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 92.

⁵⁵ Münir Aktepe, “Ahmed Lütfi Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 97, 98.

aittir. Sultanahmet meydanında bulunan çeşmenin üzerindeki manzume de ona aittir. Ahmed Muhtar'ın ahlaki ve tasavvufi mahiyette birçok şiir ve tercümesi de vardır.

Eserleri:

1. *İstimdâd*. Beş bölüm ve 222 beyitten meydana gelmektedir.
2. *İntibah-ı Kalb*. 108 beyitten oluşmaktadır.⁵⁶

Hüsametdin ERDEM

1. 57. AHMED MÜNİR BAHÂEDDİN (ö. 1183/ 1769)

Osmanlı hattatı, bestekâr ve şair.

İstanbul'da doğdu. Çörekçi esnafından Mehmed Efendi'nin oğlu olduğundan Çörekçizade, lakabıyla tanınmıştır. Küçük yaşta saraya alındı ve Enderun'da tahsil gördü. Mestçizade Ahmed Efendi ve Ebu'l-Kasım Mehmed Rasim Efendi'den şiir, edebiyat ve hat öğrenerek icazet aldı. Mayıs 1769'da vefat etti.

Devride bestekâr ve hattat olarak şöhret kazanan Ahmed Efendi, şiirlerinde Münir mahlasını kullanmıştır. Çeşitli yazma mecmualarda bazı şiir ve ilahileri bulunmakla beraber bunlar müstakil bir divanda toplanmamıştır.⁵⁷

Nuri ÖZCAN

1. 58. AHMED PAŞA, BURSALI (ö. 902/ 1496–97)

Divan şairi.

II. Murad'ın kazaskerlerinden Veliyyüddin Efendi'nin oğludur. Bursa'da Muradiye Medresesi'nde müderris olarak göreve başladı. Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçmesinden sonra kazasker oldu. Padişahı methetmesi ve devlet adamı sıfatıyla başarı göstermesi neticesinde payelerin en yükseği olan vezirlik rütbesini aldı. Daha sonra padişahla ters düşen Ahmed Paşa, bazı dedikodular yüzünden tevkif edildi. Latifi onun Yedikule'de hapsedildiğini yazmaktadır. Bu badireyi padişaha yazıp gönderdiği “kerem” redifli kasidesi ile atlatmıştır. Ahmed Paşa Bursa'da vefat etti ve cenazesi Muradiye Medresesi yakınında yaptırdığı türbeye defnedildi.

Divanını II. Bayezid'in emri üzerine tertip eden Ahmed Paşa, padişah için sekiz methiye söylemiştir. Ali Nihat Tarlan tarafından divanı yayımlanmıştır. Türkçe şiirleri

⁵⁶ Hüsameddin Erdem, “Ahmed Muhtar Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 105, 106.

⁵⁷ Nuri Özcan, “Ahmed Münir Bahâeddin”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 109.

dışında Arapça ve Farsça şiirleri de olduğu ifade edilmiştir. Divanında 352 gazel, bir murabba, dokuz Arapça manzume, on altı Farsça gazel ve on iki tamamlanmamış şiir ve müfred bulunmaktadır.⁵⁸

Günay KUT

1. 59. AHMED RAÛFÎ (ö. 1170/1756–57)

Mutasavvıf şair.

1657-58 yılında Üsküdar'da doğdu. Medrese tahsilinden sonra Üsküdar Kapıağası Medresesi'nde müderrislik yaptı. Sultan III. Osman'ın kendisini sık sık ziyaret edip duasını aldığı nakledilmektedir. Üsküdar'da vefat etti ve Koca Sinan Paşa Camii haziresine defnedildi.

Raufi mahlasıyla şiir ve ilahiler yazan Ahmed Raufi'nin basılmamış bir *divanı* ile *Kurretü'l-Uyun* adlı Türkçe bir risalesi ve *Mecalis* adlı Arapça bir mevıza kitabı vardır (Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi, nr. 294).⁵⁹

M. Baha TANMAN

1. 60 . AHMED RIDVAN

Hamse sahibi divan şairi.

Doğum tarihi belli değildir. Kendi ifadesinden Ohrili olduğu anlaşılmaktadır. Tütünsüz veya Biduhan lakabıyla da anılmaktadır. II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni devirlerinde yaşamış, defterdarlık ve sancak beyliği yapmıştır. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1528–38 yılları arasında Edirne'de öldüğü sanılmaktadır.

Kaynaklarda hamse sahibi şairler arasında zikredilmektedir.

Eserleri:

1. *Divan*. Kaside, mesnevi, terkibi bend, gazel ve kıta olmak üzere toplam 1044 şiir ile altmış sekiz beyitten ibaret bu eserin bilinen tek yazma nüshası Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndedir(nr. B 32)

2. *İskendername*. Yaklaşık 8300 beyit olan bu mesnevinin bir yazması Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesi'ndedir (M. Çon, nr. B 20). Hayati mahlaslı nüshası da

⁵⁸ Günay Kut, "Ahmed Paşa, Bursalı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 111, 112.

⁵⁹ M. Baha Tanman, "Ahmed Raûfî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 120.

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Agah Sırrı Levend Yazmaları, nr. 369/3).

3. *Leyla vü Mecnun*. 4250 beyit kadar olduğu tahmin edilen bu mesnevi Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Agah Sırrı Levend Yazmaları, nr. 414).

4. *Hüsrev ü Şirin*. Şairin kendi ifadesine göre 6308 beyitten oluşmaktadır. Ancak Berlin yazması 4946, Gotha nüshası ise 5700 beyit kadardır. Hayati mahlaslı nüshası da Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Agah Sırrı Levend Yazmaları, nr. 369/4).

5. *Rıdvaniyye*. Dini ahlaki konulu bu mesnevi şair tarafından 2080 beyit olduğu bildirilmişse de Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3330) bilinen tek yazmasında 1743 beyit bulunmaktadır.

6. *Mahzenü'l-Esrar*. Nizami'nin aynı adı taşıyan eserinin tercümesidir. Hayati mahlaslı taşıyan tek yazması Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (Agah Sırrı Levend Yazmaları, nr. 369/1).

7. *Heftpeyker*. Nizami'nin Behrâmnâme adlı mesnevisinin serbest tercümesidir. Hayati mahlasını taşıyan iki yazma nüshadan biri Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Agah Sırrı Levend Yazmaları, nr. 369/2), diğeri ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 7575).

8. *Kaside-i Bür'e Tercümesi*. 104 beyitten oluşmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih, nr. 5427; Laleli, nr. 3733; Lala İsmail, nr. 728),

9. *Camîu'n-Nezair*. (Beyazıt Umumi Kütüphanesi, nr. 5782)⁶⁰

İsmail ÜNVER

1. 61. AHMED VEFKİ EFENDİ (ö. 1161/ 1748)

Mutasavvıf, şair, bestekâr ve hattat.

Türk Musikisi tarihinde Drağman müezzini ve Drağman zâkiri lakaplarıyla şöhret bulmuştur. İstanbul'da Üsküdar'da doğdu. İlk yılları ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Halvetiyye şeyhi eniştesi İsa Mahvi Efendi'ye intisap etti. 1161 yılında Sivasi Tekkesi'ndeki odasında vefat etti. Mezarı tekkenin haziresindedir.

Ahmed Vefki Efendi'nin tasavvufi sahadaki ilmi seviyesi manzumelerine de aksetmiştir. Şiirlerinde Vefki ve Derviş Ahmed mahlaslarını kullanmış, ancak mürettep bir

⁶⁰ İsmail Ünver, "Ahmed Rıdvan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 123, 124.

divanına bugüne kadar rastlanmamıştır. Dini sahadaki besteleriyle de ün kazanmıştır. Bestelerine daha çok drağman zakiri Ahmed başlığı ile çeşitli güfte mecmualarında rastlanmakta ise de bunlardan ancak bir tevşih ile bir ilahisi zamanımıza ulaşmıştır.⁶¹

Nuri ÖZCAN

1. 62. AHMEDİ (ö. 815/ 1412–13)

Divan şairi.

Muhtemelen 1334 yılında doğdu. Asıl adı İbrahim, lakabı Taceddin, babasının adı Hızır'dır. Kaynaklarda Germiyanlı veya Sivaslı olduğuna dair farklı bilgiler vardır. Mecdi, onun seksen yaşını geçmiş olarak Amasya'da öldüğünü kaydetmektedir.

Eserleri:

1. *Divan*. Bütünüyle henüz yayımlanmamıştır. Divan'ın Vatikan Kütüphanesi ile Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Hamidiye, nr.1082 m.) yazmaları önemli nüshalardır. Yaşar Akdoğan tenkitli metnini hazırlayarak dil hususiyetleri üzerine bir doktora çalışması yapmıştır.

2. *İskendernâme*. Eser I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a sunulmuştur. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 921) kayıtlı olan nüsha İsmail Ünver tarafından yayımlanmıştır.

3. *Cemşid ü Hurşid*. I. Mehmed'e sunulmak üzere hazırlanmış fakat Emir Süleyman'a sunulmuş bir mesnevidir. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 921; İskendernâme'de aynı yazma içindedir). Eser ilk olarak Nihad Sami Banarlı tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır. Mehmet Akalın eser üzerine bir doktora çalışması yapmıştır.

4. *Tervihu'l-Ervah*. Tıp konusunda bir mesnevidir. I.Mehmed'e sunulmuştur. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 3595).

5. *Mirkatü'l-Edeb*. Arapça Farsça Manzum bir lügattir.

6. *Mizanü'l-Edeb*. Arapça sarfına dair Farsça bir kasidedir.⁶²

Günay KUT

⁶¹ Nuri Özcan, "Ahmed Vefki Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 158.

⁶² Günay Kut, "Ahmedî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 165-167.

1. 63. AKBIYIK SULTAN (ö. 860/ 1456)

II. Murad ve Fatih devri şeyhlerinden.

Asıl adının Ahmed Şemseddin veya Abdullah olduğu rivayet edilir. Kaynaklarda keramet sahibi bir meczup olduğu ve Hacı Bayram-ı Veli ile ilgili bazı menkıbeleri nakledilir. Varna seferine ve İstanbul'un fethine katılmıştır.

Mecmualarda Şems-i Hüda mahlasıyla yazdığı bazı şiirlerine rastlanmaktadır. Bursa Ulucamii civarında bir külliye yaptırmıştır. Ancak günümüze sadece medfun bulunduğu türbesi ulaşmıştır.⁶³

H. Kamil YILMAZ

1. 64. ÂKİF PAŞA (1787- 1845)

Türk devlet adamı, şair.

Ayıntabizâde Kadı Mehmed Efendi'nin oğludur. Yozgat'ta doğdu. İstanbul'da Divan-ı Hümayun Kalemi'nde görev yaptı. Devrinde kindar, kavgacı, huysuz ve bedbin olarak tanınan Akif Paşa, bilhassa "Adem Kasidesi" adlı şiiriyle çeşitli edebiyatçılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu eserinde Akif Paşa, dünyaya karşı nefret duygusunu kuvvetli bir şekilde işlemiştir. Küçük yaşta ölen torunu için yazdığı mersiye dışındaki şiirleri divan şiiri tarzındadır.

Akif Paşa'nın *Münşeât-ı el-Hac Âkif Efendi* ve *Divançe* adlı eseri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 2597'dedir.⁶⁴

Abdullah UÇMAN

1. 65. AKLÎ ALİ, TABLÎZÂDE (ö. 1116/1704)

Mutasavvıf-şair ve bestekâr.

Bursa'da doğdu ve orada yaşadı. İyi bir tahsil gördü. Halvetiyye'den Debbağzâde Tekkesi şeyhi Debbağ Yunuszâde Mustafa Efendi'ye intisap etti. 1701'de Fenari Ahmed Paşa Zaviyesi şeyhliğine tayin edildi. Bu vazifede iken 15 Aralık 1704 yılında vefat etti. Yeniyer Mezarlığı'na defnedildi.

Tasvvuf yanında edebiyat ve mûsiki ile de meşgul olan Akli Ali Efendi, daha çok şiirleri ve tarih manzumeleri ile tanınmış, ancak şiirlerini topladığı bir divanına

⁶³ H. Kamil Yılmaz, "Akbiyık Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 223.

⁶⁴ Abdullah Uçman, "Âkif Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 261, 262.

rastlanmamıştır. Onun şöhretli bir neyzen olduğu ve 1000'den fazla beste yaptığı söylenmekte ise de zamanımıza ulaşan herhangi bir eseri bilinmemektedir.⁶⁵

Nuri ÖZCAN

1. 66. AKŞEMSEDDİN (ö. 863/ 1459)

Fatih'in hocası, mutasavvıf, alim- tabip ve şair.

Asıl adı Şemseddin Muhammed b. Hazma'dır. Akşemseddin veya Akşeyh adıyla meşhur olmuştur. 1390 yılında Şam'da doğmuştur. Baba tarafından nesebi Hz. Ebu Bekir'e kadar uzanmaktadır. Yedi yaşlarında babasıyla birlikte Anadolu'ya gelerek Amasya'ya yerleşmiştir. İyi bir tahsilin ardından Osmancık Medresesi'ne müderris oldu. Hacı Bayram Veli Hazretlerine intisap etti.

Akşemseddin, İstanbul'un fethine müritleriyle beraber katıldı. Kuşatmanın en sıkıntılı anında gerek Padişahın gerekse ordunun manevi gücünün yükseltilmesine yardımcı oldu. Fetih'ten sonra Ayasofya'da kılınan ilk Cuma namazında hutbeyi Akşemseddin okudu. Hayatının son yıllarını Göynük'te geçirdiği tahmin edilen Akşemseddin, Menekıbnâme'ye göre Şubat 1459 yılında vefat etmiştir.

Nasihatname-i Akşemsedin. Akşemsedin'e nispet edilen ve yaklaşık kırk beş beyitlik Türkçe manzum bir risaledir. A. İhsan Yurd, Süleymaniye Kütüphanesi nüshasına (Mihrişah Sultan, nr. 443/3) dayanarak neşretmiştir. Kemal Eraslan da Akşemsedin'in yazma bir mecmuada bulduğu otuz sekiz şiirini imla özellikleri ve açıklamalı sözlüğüyle birlikte yayımlamıştır.⁶⁶

Orhan F. KÖPRÜLÜ- Mustafa UZUN

1. 67. AKYÜREK, AHMED REMZİ (1872- 1944)

Son devir mutasavvıf şairlerinden.

Kayseri Mevlevihanesi şeyhi Süleyman Ataullah Efendi'nin oğludur. Başta babası olmak üzere, eniştesi ve çeşitli hocalardan dersler okudu. Şair Salim Efendi ile şair Sami Efendi'den Arapça Farsça ve edebiyat dersleri aldı. 6 Kasım 1944 yılında Kayseri'de vefat etti. Kabri Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin türbesindedir.

⁶⁵ Nuri Özcan, "Akli Ali Tablîzâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 280.

⁶⁶ O. F. Köprülü, M. Uzun, "Akşemseddin", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 299-302.

Hazine-i Fünun, Mahfel ve Tarih ve Edebiyat gibi devrin bazı edebi mecmualarında aruz ve hece vezni ile dini ve tasavvufi şiirler yayımlayan Ahmed Remzi Dede, divan şiiri geleneği içinde yetişmiş Mevlevi şairlerin son temsilcilerindendir. Arapça ve Farsça şiirler de yazmıştır.

Eserleri.

1. *Manzum Kavaid-i Farisi*.
2. *Tuhfetü's-Saimin*. Sultan Veled'in oruç hakkında otuz beyitlik kasidesinin şerhidir.
3. *Ayine-i Seyyid-i Sırdan*. Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi'nin manzum menakıbidir. Terkibi bend şeklinde yazılan eser on üç bendden meydana gelmiştir.
4. *Mir'atı Zeynelabidin*. Kayseri'de medfun mutasavvıflardan Zeynelabidin'in müseddes biçiminde yazılmış on bendden meydana gelen manzum menakıbnamedir.
5. *Bir Günlük Karaman Seyahatnamesi*. Seksen beyitlik bir manzumudur.
6. *Bergüzâr*. Ahmed Remzi Dede'nin şiirlerini topladığı bir mecmuadır.
7. *Tarihçe-i Aktab*. Seksen beyitlik manzum bir eserdir.
8. *Gülzar-ı Aşk*. İranlı mutasavvıf şair Vahidi'nin *Gül ü Bülbül* adlı manzum mensur eserinin tercümesidir.
9. *Tuhfe-i Remzi*. Manzum bir sözlüktür.

Ahmed Remzi Dede'nin yayımlanan bu eserlerinden başka Kayseri Şairleri adlı biyografik bir eseri ve Farsça bir divançesi (Konya Mevlana Müzesi, nr 5436) vardır.⁶⁷

Hasibe MAZIOĞLU

1. 68. ALİ AŞKÎ BEY (ö. 1882)

Türk dini eserler bestekârı ve şair.

İstanbul'da doğdu ve orada yaşadı. Beylikçi Hacı Salih Ağa'nın oğlu olduğu için Beylikçizade lakabı ile tanındı. Rahat bir hayat yaşadı. Edebiyat ve musiki çevrelerinde bulunarak kendini yetiştirdi. Kırk yaşlarında Lüleburgaz'da vefat etti.

Ali Aşki Bey, Türkçe ve Arapça manzumeleri ile edebiyatta da kabiliyetini göstermiş, ancak şiirlerinin toplandığı bir divana bugüne kadar rastlanmamıştır. Asıl şöhretini dini besteleri ile yapmıştır. S. Nüzhet Ergun Türk Musikisi Ansiklopedisi'nde on dört eserinin

⁶⁷ Hasibe Mazioğlu, "Akyürek Ahmed Remzi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 304, 305.

güftesini vermiştir. Yılmaz Öztuna ise zamanımıza on beş ilahisinin ulaştığını bildirmektedir.⁶⁸

Nuri ÖZCAN

1. 69. ALİ BEHCET EFENDİ (1782- 1822)

Mutasavvıf şair.

Konya’da doğdu. Ebubekir Efendi’nin oğludur. Medrese tahsili yaptı ve kadı oldu. Nakşibendî tarikatına intisabı dolayısıyla şeyhlik görevinde de bulundu. *Divançesi* olduğu kaydedilmektedir. Kendi el yazısıyla üç mektubu ve bir manzumesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’ndedir. (İbnülemin, nr. 3223).⁶⁹

Nihat AZAMAT

1. 70. ALİ ÇELEBİ HISİM (ö. 922/ 1584)

Osmanlı âlimi ve biyografi yazarı.

1527’de doğdu. Alanyalı Uzun Bali Efendi’nin oğludur. İlmiye mesleğinde yetişti ve bazı medreselerde müderrislik yaptı. Maraş kadılığı yaptığı sırada orada vefat etti.

Ali Çelebi, Taşköprizade’nin eş-*Şakaiku’n-Numaniyye* adlı Arapça eserine yazdığı el-*İkdü’l-Manzum fi Zikri Efâdılı’r-Rum* adlı zeyl ile tanınır. Bu Arapça eserde 1560–1574 yılları arasında yaşayan seksen bir âlimin hayat hikâyeleri anlatılmaktadır. Daha yazıldığı yüzyılda Ahmed b. İbrahim tarafından Türkçeye *el-İkdü’l-Manzum* adıyla çevrilmiş ve İbni Halikan’ın *Vefayatü’l-ayan*’ının kenarında yayımlanmıştır. Ayrıca cevheri mahlasıyla yazdığı kasideleri vardır.⁷⁰

Adülkadir ÖZCAN

1. 71. ALİ EMÎRÎ EFENDİ (1857- 1924)

Son devir kitap meraklılarından, Millet Kütüphanesi’nin kurucusu.

Diyarbakır’da doğdu. Seyyid Mehmed Şerif Efendi’nin oğludur. İlk tahsilini Diyarbakır’da Sülûkiyye Medresesi’nde yaptı. Eski tarzda şiirler yazmaya başladı. 23 Ocak 1924’te öldü. Mezarı Fatih Camii haziresindedir.

⁶⁸ Nuri Özcan, “Ali Aşkî Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 381, 382.

⁶⁹ Nihat Azamat, “Ali Behcet Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 382, 383.

⁷⁰ Abdülkadir Özcan, “Ali Çelebi, Hısım”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 385.

Orta seviyede bir şair olan, usta bir münekkit olan Ali Emiri Efendi'nin asıl büyük yanı, topladığı kitapları Millet Kütüphanesine bağışlamasıdır. Bu Kütüphaneye çoğu tek nüsha olan 16.000 cilt eser vakfetmiş, ölümüne kadar da kütüphane'nin müdürlüğünü yapmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un *Divan-ı Lügatü't-Türk* adlı eserini bulmuş ve ilim âleminin hizmetine sunmuştur.

Ali Emiri Efendi'nin başlıca eserleri şunlardır:

1. *Cevâhirü'l-Mülûk*. Osmanlı padişahlarının şiirlerini toplayan bu eserin sadece ilk fasikülü yayımlanmıştır.
2. *Tezkire-i Şuara-yı Âmid*. Diyarbakır'da yetişen 217 şairin biyografisini ihtiva eden yetmiş üç şairi içine alan sadece birinci cilt yayımlanmıştır.
3. *İşkodra Şairleri, Yanya Şairleri, Osmanlı Şairleri*
4. *Divanı*. Yazma halindedir.⁷¹

M. Serhan TAYŞİ

1. 72. ALİ HAYDAR EFENDİ, BÜYÜK

Son dönem Osmanlı hukukçularından.

Haydar Molla veya Büyük Haydar Efendi diye bilinir. İstanbul'da doğdu. Mehmet Numen Efendi'nin oğludur. Sıbyan mektebinde okudu, hafızlık yaptı. Muhtelif hocalardan çeşitli sahalara yönelik eğitim aldı. Mecelle Cemiyeti azalığı yaptı. 27 Kasım 1903'te vefat etti. Nasuhi Efendi Türbesi haziresine defnedildi.

Ali Haydar Efendi edip, şair ve fakihtir. Bir divan teşkil edecek kadar şiirleri vardır. Asıl şöhretini ise fıkıh sahasında yaptığı çalışmalarıyla elde etmiştir.⁷²

M. Akif AYDIN

1. 73. ÂLÎ MUSTAFA EFENDİ (ö. 1008/ 1600)

Tarihçi, şair ve Osmanlı müellifi.

24-25 Nisan 1541 gecesi Gelibolu'da doğdu. Medrese tahsili gördükten sonra yazdığı şiirlerle dikkat çekti. *Mihr ü Mah'ı* Şehzade Selim'e sundu ve divan kâtibi oldu.⁷³

⁷¹ M. Serhan Tayşi, "Ali Emîrî Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 390, 391.

⁷² M. Akif Aydın, "Ali Haydar Efendi Büyük", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 396.

⁷³ Bekir Kütükoğlu, "Âlî Mustafa Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 414-416.

Hayatının sonuna kadar şiir vadisinde kalem yürüttü ve dördü Türkçe, biri Farsça olmak üzere beş divanı vardır. Ali, divan şiirinin estetik disiplinine onun büyük temsilcileri derecesinde bağlı kalmayarak oldukça serbest, tabiiğe ve yaşanan hayata daha yaklaşan bir yol tutmuştur. Divan şiiri onda, esas geleneğinin hep etrafında döndüğü aşk dışında ferdi hayatın başka hadise ve meselelerine de açılmıştır.

Ali Mustafa Efendi'nin belirtilmesi gereken bir başka tarafı da divan şiirinde “hamasiyyat” denilen cengâverlik ve savaş ile ilgili duygu ve konulara en fazla yer vermiş bir şair oluşudur. Öte yandan şiirlerinde ölüm ve mezarla ilgili unsurlar da kendisini çok hissettirir.

Ali Mustafa Efendi Erzurum defterdarlığında bulunduğu sırada Nefî'nin yetişmesi üzerinde tesiri olmuş bu durum bizzat Nefî tarafından ifade edilmiştir.

Eserleri:

1. *Türkçe Divanlar*. Türkçe dört ayrı divan vardır ilk tertip edilen divan Millet Kütüphanesi, (Ali Emiri, Manzum, nr. 271), Beyazıt Devlet Kütüphanesi (nr. 5665'tedir).
2. *Türkçe ikinci divanını* III. Murat tahta çıktığında onun adına tertip ederek *Vâridâtü'l-Enika* diye adlandırmıştır. Nüshası en yaygın olan divan budur. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 695), Süleymaniye Kütüphanesi, (Hamidiye, nr. 1107.)
3. Üçüncü nüsha *Lâyahâtü'l-Hakika*'dır.
4. Ali'nin 1591 tarihinden ölümüne kadar ki şiirlerini toplayan dördüncü divanı ise şair Hisali tarafından tertip edilmiştir. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 768)
5. *Farsça divanı*. Farsça yazdığı şiirlerini topladığı eseridir.
6. *Mihr u Mâh*. Klasik mesnevi tarzında yazılmış bir eserdir. II: Selim'e sunulmuştur. 1164 beyitlik bu eser Süleymaniye Kütüphanesi, (İsmihan Sultan, nr.342)
7. *Tuhvetul Uşşak*. 3034 beyitlik bir mesnevidir. Süleymaniye Kütüphanesi, (Çelebi Abdullah, nr.277)
8. *Mihr ü Vefa*. Konya'da yazıp II. Selim'e ithaf ettiği ikinci aşk mesnevisidir.
9. *Ravzatü'l-Letâif*. Tasavvufa dair 3000 beyitlik bir manzum eserdir.
10. *Gül-i Sad-berk*. Gazellerden oluşan 100 matlaı bir araya getirmiştir. Millet Kütüphanesi, (Ali Emiri, Manzum, nr. 1108).

11. *Subhatü'l-Abdal*. Kerbela şiirleriyle Muharrem mersiyelerini toplayan bir eserdir. Millet Kütüphanesi, (Ali Emiri, Manzum, nr. 1108), Arkeolji Müzesi Kütüphanesi, (nr. 274)⁷⁴

Ömer Faruk AKÜN

1. 74. ALİ NUTKÎ DEDE (1762–1804)

Mevlevi şeyhi, şair ve bestekâr.

27 Temmuz 1762 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Kütahyalı Seyyid Ebu Bekir Dede, annesi Galata Mevlevihane şeyhlerinden Kutbunnâyi Osman Dede'nin kızı Saide Hanım'dır. Otuz sene şeyhlik yaptığı Yenikapı Mevlevihanesi'nde Ağustos 1804'te dergâhtaki odasında vefat etti. Aynı dergâhın haziresine defnedildi.

Edebiyat ve musiki ile de meşgul olan Ali Nutki Dede, Memiş ve Nutki mahlaslarını kullanarak şiirler yazmıştır.⁷⁵

Nuri ÖZCAN

1. 75. ALVARLI MUHAMMED LÜTFİ EFENDİ (1868- 1956)

Mutasavvıf şair, Nakşibendî şeyhi.

Erzurum'un Hasankale ilçesinin Kındığı köyünde doğdu. Babası Hüseyin Efendi'den tahsil gördü. Hasankale'nin Sivaslı Camii'ne imam oldu. Bitlis'e giderek Nakşibendi şeyhi Muhammed Pir-i Küfrevi'ye intisap etti. Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Tercan'ın Yavi köyüne gitti ve orada imamlık yaptı. İşgal sırasında oluşturduğu altmış kişilik müfrezeyle Ermenilere karşı savaştı. Erzurum'un kurtuluşundan sonra tekrar Hasankale'ye döndü ve Avlar köyünde imamlık yaptı. "Avlar İmamı" veya "Efe Hazretleri" olarak tanınan Muhammed Lütfi Efendi, 12 Mart 1956 yılında Erzurum'da vefat etti. Mezarı Avlar köyündedir.

Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Avlarlı Muhammed Lütfi Efendi'nin şiirleri ölümünden sonra oğlu Seyfeddin Mazlumoğlu tarafından derlenerek *Hülâsatü'l-Hakâyık* adıyla yayımlanmıştır. Bu divanda çeşitli nazım şekilleriyle söylenen 700'ü aşkın şiir

⁷⁴ Ö. Faruk Akün, "Âlî Mustafa Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 416-421.

⁷⁵ Nuri Özcan, "Ali Nutkî Dede", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 423-424.

mevcuttur. Hece vezni ve oldukça sade bir dilin kullanıldığı bu şiirlerden bazıları da bestelenmiştir.⁷⁶

Selahattin KIYICI

1. 76. AMRÎ (ö. 930/1523-24[?])

Divan şairi.

Asıl adı Amr'dır. Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde müderrislik, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık görevlerinde bulunmuş olan Abdülkerim Efendi'nin azatlı kölesi ve evlâtlığıdır. Abdülkerim Efendi onun tahsil ve terbiyesiyle bizzat meşgul olmuş, iyi bir şekilde yetişmesini sağlamıştır. Amrî tahsilini bitirince bir müddet mülâzımlık yapmış, sonra kadılık mesleğine atılmıştır. Vize kadılığına tayin edildiği ve çok geçmeden 930 (1523-24) sıralarında vefat ettiği kaynaklarda zikredilmektedir

Amrî kaynaklarda şakacı, nüktedan, hoşsohbet, iyi huylu, sevimli ve güzel ahlâklı bir insan olarak tanıtılmaktadır. Kadılık yaptığı yerlerde halkın güvenini ve sevgisini kazanmıştı. İyi insanlarla güzel şeyler söyleyip onları dinlemekten zevk alırdı. Hemen hemen hepsi âşıklık hallerini ve aşk duygularını terennüm eden şiirleri onun bu hassas mizacının mahsulüdür. Ele gecen şiirleriyle tertip edilmiş bulunan divanındaki gazellerinin üçte birinden fazlası kısa vezinlerle yazılmıştır. Bu husus, onun az sözle çok şey ifade etmeye müsait zeki ve nüktedan karakterinin bir tezahürü olarak gösterilebilir. Şiirleri o zamana kadar pek az kullanılmış olan redif ve kafiyele ihtiva etmektedir. Bu şiirler, edası tabii, akıcı, anlaşılması kolay şiirlerdir. Az yazmış olması da titiz bir şair olduğunun ayrı bir delilidir. Diğer taraftan, divanında yalnız Kanunî Sultan Süleyman'ın veziriazamı İbrahim Paşa'ya sunulan bir kaside bulunması, Amrî'nin yüksek mevkilere ulaşmaya hırslı olmadığını, bu yüzden de devrin ileri gelenlerine yerli yersiz methiyeler yazmadığını gösterir.

Zamanının edebiyat muhitinde oldukça tanınan ve takdir edilen bir şair olmasına rağmen yazmaktan çok, zekâsını ve kabiliyetlerini sohbetlerde cinaslı, nükteli sözler üreterek çevresini hayran etmeye harcadığı anlaşılıyor. Nitekim kaynaklarda divanından başka herhangi bir eseri bulunduğunu gösteren bir işaret yoktur. Basılmış olan divanında 143 gazel

⁷⁶ Selahattin Kıyıcı, "Avırlı Muhammed Lütfi Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, s. 552.

bulunmaktadır. Bu bakımdan ona divançe demek daha uygun olur. *Divan, Amrî* (nşr. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul 1979)⁷⁷

Mehmet ÇAVUŞOĞLU

1. 77. ANKARAVÎ, İSMAİL RUSÛHÎ (ö. 1041/1631)

Mevlevî şeyhi ve *mesnevi* sarihi.

XVI. Yüzyılın ikinci yarısında Ankara'da doğdu. Doğum tarihi belli değildir. İlköğrenimine Ankara'da başladı. Tasavvuf yoluna girmeden önce şer'î ilimleri tahsil etti. Arapça ve Farsça bilgisini, bu dillerde eser verecek ve şiir yazacak derecede ilerletti. Daha sonra Ankara ve çevresinde yaygın olan Bayramiyye tarikatına intisap ederek şeyhlik makamına kadar yükseldi.

1610 yılında Galata Mevlevîhanesi şeyhi oldu ve ölümüne kadar yirmi bir yıl bu makamda kaldı. Mezarı adı geçen mevlevîhanenin haziresindedir. Ölümüne "hitâm" ve "irtihâl-i irfan" (1041) kelimeleri tarih düşürülmüştür.

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi*'sine yazdığı şerhle meşhur olan ve bundan dolayı "Hazret-i Şarih" diye de anılan Ankaravî, çağındaki ilim ve fikir hayatına hâkim olan şerhçiliğin tesiriyle Herevî, İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Fârız ve Mevlâna gibi büyük mutasavvıfların eserlerini şerh etti. Çok geniş tasavvuf kültürü sayesinde meselelere getirdiği yorumlar bakımından eserleri şerh ve haşiyenin de ötesinde bir değer taşır. Özellikle *Mesnevi* şârihliği alanında büyük bir otorite olarak kabul edilir.

Ayrıca Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri de vardır. Rusûhî mahlasını kullanmıştır.

Eserleri.a) *Mesnevi* ile İlgili Eserleri.

1. *Mecmûa-tü'l-Letâif ve Ma'mûretü'l-Maârif*. "*Mesnevi Şerhi*" adıyla bilinen ve kendisine "Hazret-i Şarih" unvanını kazandıran bu eser, gerek ilmî kudretini göstermesi gerekse bıraktığı tesirler bakımından Ankaravî'nin eserleri içinde en dikkate değer olanıdır.

2. *Fâtihu'l-Ebyât*. *Mesnevi*'nin ilk on sekiz beytini ve anlaşılması güç diğer bazı kelimelerini şerh eden bu risale, *Mesnevi Şerhi*'nin 1257 ve 1289 basımlarının baş tarafında yayımlanmıştır.

3. *Câmiu'l-Âyât*. *Mesnevi*'deki âyet ve hadislerle Arapça beyitlerin ve anlaşılması güç bazı terimlerin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 2551/1; Antalya Tekelioğlu, nr. 390).

⁷⁷ Mehmed Çavuşoğlu, "Amrî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 96, 97.

4. *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevi*. Mesnevi'deki hikâyeleri açıklayan eserin tespit edilebilen tek yazma nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Veliyyüddin Efendi, nr. 1672).

5. *Tuhfetü'l-Berere*. Mesnevi'den seçilen beyitlerin şerhi olup içinde Ankaravî'nin şiirleri de vardır. Yazma nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hacı Hüsnü, nr. 736).

b) *İbnü'l-Fârız Şerhleri*. Ankaravî, İbnü'l-Fârız'ın "Tâ'iyye" kasidesini *el-Mekâsıdü'l-Âliyye fi Şerhi't-Tâiyye* (Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 220, 221/1), "Mîmiyye" ve "Hamriyye" kasidelerini de *Şerh-i Kasideti'l-Mimiyye ve'l-Hamriyye* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 1182; Halet Efendi, nr. 727/2) adlarıyla şerh etmiştir.

c) Tasavvufi Eserleri. *Minhâcü'l-Fukarâ'* (Bulak 1256; İstanbul 1286). Ankaravî'nin Mesnevi Şerhi'nden sonra en meşhur eseridir. İbnü'l-Arabî'nin el-Fütühat'ından ve Mevlânâ'nın şiirlerinden nakiller yapmıştır.

d) Diğer Eserleri. *el-Hikemü'l-Mûnderice fî Şerhi'l-Münferice*, Ebü'l-Fazl Yûsuf b. Muhammed'in "el-Münferice" adıyla bilinen kasidesinin tercüme ve şerhi olan bu eser iki defa basılmıştır. *Risâle-i Uyûn-i İsnâ Aşere*. On iki tasavvufî manzumeden ibaret olan bu eserin tesbit edilebilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 'ndedir (TY, nr. 6394).⁷⁸

Erhan YETİK

1. 78. ÂRİF ALİ, MOLLA

XIV. Yüzyıl mesnevi şairlerinden.

Türk edebiyatı tarihinde *Dânişmendnâme*'nin ikinci versiyonunu kaleme alan bir şair olarak tanınan Arif Ali hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. *Dânişmendnâme*'yi Arif Ali'nin eserinden faydalanarak yeniden kaleme alan Gelibolulu Âlî, onun hakkında, Vilâyet kasabalarının birindendir. Zamanında Arif Ali ismiyle tanınmış timar sahiplerinden biridir. Sultan Murad'a, emri üzerine *Dânişmendnâme*'yi takdim ettiği zaman çeşitli hediyelerle birlikte Tokat Kalesi dizdarlığı da kendisine ihsan edilmişti" demektedir.

"Güzîn-i zümre-i ehl-i maârif Molla Arif dir

Ali'dir nâmı bulmuştur ulüvv-i kadr-i irfanı

Melik Ahmed fütuhâtın mine'l-evvel ile'l-âhir

⁷⁸ Erhan Yetik, "Ankaravî İsmâil Rusûhî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 211-213.

Murad Hân ana nazm ettirdi kıldı lutf-ı şayanı".

Bu beyitlerden adının Ali, lakabının Molla Arif olduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerinde Arif mahlasını kullandı. Kaynaklarda Arif Ali'nin *Dânişmendnâme*'yi Sultan Murad'a takdim ettiği belirtilmekle beraber bunun kaçınıcı Murad olduğu açıklık kazanmamıştır. Bununla birlikte sonradan bu fikre katılan Fuad Köprülü de dâhil araştırmacıların çoğu bu padişahın II. Murad olduğunu kabul etmişlerdir. Bu sebeple onun II. Murad zamanında yaşadığını, eserini 1361'de kaleme aldığı belli olduğuna göre de uzun bir ömür sürdüğünü söylemek yanlış olmaz.⁷⁹

Mustafa UZUN

1. 79. ÂRİF HİKMET BEY, ŞEYHÜLİSLAM (1786–1859)

Osmanlı şeyhülislâmı, şair ve tezkire yazarı.

İstanbul'da doğdu. Babası III. Selim devri kazaskerlerinden İbrahim İsmet Bey'dir. Arif Hikmet 1796'da müderris payesi alarak ilmî ve edebî çalışmalara başladı. 1814'te hacca gitti. Osmanlı Devleti topraklarında eğitimin yaygınlaştırılması maksadıyla kurulan Meclis-i Maârif-i Muvakkat'e üye seçildi. Mekkîzâde Mustafa Asım Efendi'nin vefatı üzerine 11 Aralık 1846'da şeyhülislâm tayin edildi. Sultan Abdülmecid devrindeki Softalar Vak'ası'nda müsamahakâr davrandığı için azledildi (24 Mart 1854). Arif Hikmet 22 Mart 1859'da İstanbul'da vefat etti. Üsküdar Nuh Kuyusu'nda Kartalbaba Tekkesi (bugün Kartalbaba Camii) karşısında bulunan hazireye defnedildi.

Son devir Osmanlı âlimleri arasında önemli bir yeri olan Arif Hikmet Bey nâdir eserlerden meydana gelen 12.000 ciltlik bir kütüphaneye de sahipti. Bunlardan 5000 kadarını Medine'de Mescid-i Nebvî'nin kible tarafında inşa ettirdiği, bugün de kendi adıyla anılan kütüphaneye vakfetmiştir.

Klasik tarzda şiirler yazan ve şiirlerinde Nef î, Nâbî ve Nedim'in etkileri görülen Arif Hikmet Bey, eski şiirin "*bakıyyetü's-selef*" denilen son temsilcilerinden biri olarak tanınmaktadır.

Nâmık Kemal onun II. Mahmud devrinin en gözde şairlerinden biri olduğunu belirtmektedir. Üç dilde yazdığı şiirlerini topladığı divanından takdirle bahseden Cevdet Paşa ise bilhassa Arapça şiirlerini çok beğenir. Arif Hikmet geniş bilgisi, okumaya ve kitaba düşkünlüğü,

⁷⁹ Mustafa Uzun, "Ârif Ali Molla", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 362, 363.

nadide kitaplara sahip kütüphanesi ve cömertliği yanında konağını devrin bilgin, şair ve diğer sanatçıların toplandığı bir merkez haline getirmesiyle de tanınmış ve birçok sanatçı, ilim adamı ve şairle yakın dostluklar kurmuştur.

Eserleri:

1. *Divan*. Kütüphane kataloglarında "*Mecmûa-i Eş'âr*" ismiyle kayıtlı bulunan Arif Hikmet'in şiirleri Mehmed Zîver tarafından bir araya getirilerek *Dîvân-ı Arif Hikmet Beyefendi* adıyla yayımlanmıştır. Şiir mecmuasında gazeller ve çeşitli hadiselerle düşürülen tarih manzumeleri yanında Arapça ve Farsça şiirleri de vardır. Ayrıca Arapça şiirleri üzerinde Ali Nihat Tarlan Yusuf Sağlam'a bir mezuniyet tezi yaptırmıştır.

2. *Tezkire-i Şuarâ*. Millet Kütüphanesi'nde Ali Emîrî hattıyla yazılmış bir nüshası bulunan (Ali Emîrî, Tarih, nr. 789) bu eser, 1000–1252 (1592–1837) yılları arasında yaşamış 203 şairin hal tercümesini mahlaslarına göre sıraya koyarak vermektedir

3. *Mecmûatü't-Terâcim*, alfabetik sıra ile ulemâ, tarikat şeyhleri ve şairlerin hayatlarının anlatıldığı biyografik bir eserdir.

4. Ayrıca İbnülemin'in de bahsettiği (Son Asır Türk Şairleri, s. 642), *Keşfü'z-Zunûn*'a hazırladığı bir zeylin eksik bazı nüshaları İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (İbnülemin. AY, nr. 2464; TY, nr. 2532).⁸⁰

Mustafa L. BİLGE

1. 80. ÂRİF SÜLEYMAN (ö. 1183/1769)

Divan şairi ve hattat.

Arif Efendi İstanbul'da doğdu. Asıl adı Süleyman olup şiirlerinde Arif mahlasını kullandığından daha çok Arif Süleyman adıyla tanınmıştır. Babası, III. Ahmed devri (1703–1730) sadrazamlarından Mehmed Paşa'nın kethüdası Hasan Ağa'dır. Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümayun'dan olan Arif Efendi divan kâtipliği, silâhtar kâtipliği, süvari mukabeleciliği ve defter eminliği gibi vazifelerde bulundu. Bu son görevdeyken, Rumeli'de sefere çıkan orduyla İsakça veya Babadağ'da bulunduğu sırada 1769 tarihinde vefat etti.

Müstakimzâde ve Suyolcuzâde üç dilde şiirleri olduğunu, bunların birer divan halinde toplandığını belirtmektedirler. Hatta Suyolcuzâde, çağdaşı diğer şairler gibi kendisinin de Arif Süleyman'ın divanlarına takriz ve şiirlerine nazire yazdığını kaydediyorsa da bunlardan

⁸⁰ Mustafa L. Bilge, "Arif Hikmet Bey", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 365, 366.

sadece Türkçe olanı elde bulunmakta ve eserde ayrıca bir kısım Farsça manzumeleri de yer almaktadır.

Eserleri;

1. *Divan*. Türkçe ve bir kısım Farsça şiirleriyle tahmis ve nazirelerinin yer aldığı eserin İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 494) ve Süleymaniye kütüphanelerinde (Esad Efendi, nr. 2656; Hacı Mahmud Efendi, nr. 5297) nüshaları vardır.

2. *Hilye*. Hâkânî'nin eserine nazire olarak kaleme alınan ve bu yolda başarılı sayılan eser 241 beyittir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4487/1) birkaç nüshası arasında en iyisi, müellifin çağdaşı ve Hoca Mehmed Râsim Efendi'nin talebelerinden hattat ve şair Abdülbâki b. Ahmed tarafından güzel bir nesihle yazılmış olan 1190 (1776) tarihli nüshadır (Esad Efendi, nr. 35857/2).

3. *Mi'râciyye*. Kaynaklarda mi'râciyye yazdığı belirtilen Arif Efendi'nin bu eseri, çoğu zaman, şiirlerinde Arif mahlasını kullanan şair, bestekâr ve hattat Abdülbâki Arif Efendi'nin mi'râciyyesiyle karıştırılmaktadır. Mi'râciyyeler üzerinde bir doktora çalışması yapan Metin Akar kitabında bu karışıklığı belirtmiş ve bu arada Süleymaniye Kütüphanesi'nde Arif Süleyman adına kayıtlı nüshaların (Halet Efendi, nr. 355/12; Nafiz Paşa. nr. 15147 4; Hamidiye, nr. 387/2) Abdülbâki Arif'e ait olduğunu ileri sürmüştür. Ancak 1168 (1754) tarihinde Yesârîzâde İsmail (ö. 1765) eliyle istinsah edilmiş çok güzel bir nüsha olan Halet Efendi yazmasının Arif Süleyman'ın eseri olduğu anlaşılmaktadır.

4. *Reğâ'ibiyye*. Farsça bir manzume olan bu eser divandaki manzumeler arasında yer almakta, ayrıca müstakil bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Damad İbrahim Paşa. nr. 411/2).

Arif Efendi'nin şiirlerinden bir kısmı yanlışlıkla Reîsülküttâb Arif Efendi divanına (Bulak 1258) alınmıştır.⁸¹

Mustafa UZUN

1. 81. ÂRİFÎ FETHULLAH ÇELEBİ [ö. 969/1561-62 (?)]

Şehname-i Al-i 'Osman adlı eseriyle tanınan müellif.

Asıl adı Fethullah olup şiirlerinde Arif ve Ârifî mahlasını kullanmıştır. Çağdaş kaynaklarda babası Derviş Mehmed Çelebi Acem, Annesi ise Arap olarak gösterilir. Ârifî Çelebi'nin babası ile birlikte İstanbul'a geldiği, yazdığı kasideler sayesinde Kanunî Sultan

⁸¹ Mustafa Uzun, "Ârif Süleyman", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 369, 370.

Süleyman'la tanışma fırsatı bulduğu ve onun tarafından Osmanlı hanedanı hakkında şehname yazmakla görevlendirilmiştir.

Ârifî'nin, beş cilt olarak planlanan ve hepsi de son derecede güzel minyatürlerle süslenen *Şehnâme-i Âl-i Osman*'ın 60.000 beyitten oluştuğu, söz edilen *Şehnâme'nin* en büyük bölümünü (yaklaşık 36000 beyit) "*Süleymânnâme*" oluşturmaktadır. Bu eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Hazine, nr- 1517).

Farsça kadar Türkçe ile de kolay şiir yazaran Ârifî'nin, Kanunî dönemi kumandanlarından Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferini anlatan 2000 beyitlik bir eser daha kaleme aldığı rivayet edilmekteyse de bu eser günümüze kadar gelmemiştir. Muhtemelen II. Selim'den babası Kanûni'den gördüğü ilgiyi görmeyen Ârifî'nin 1558'de sıra için Mısır'a gittiği ve üç yıl sonra orada öldüğü anlaşılmaktadır. ⁸²

Tahsin YAZICI

1. 82. ARİFİ HÜSEYİN ÇELEBİ (ö. 959/1552)

Divan şairi ve hattat.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Hüseyin olmakla beraber şiirlerinde Arifi mahlasını kullandığından kaynakların pek çoğunda Ârifî Hüseyin şeklinde geçmektedir. Müstakimzâde, mahlasının Arif olduğunu, "Doğrusu budur" diyerek kaydederse de şiirlerinde Arifi şeklinde geçmektedir. Medrese tahsili yanında şiirle uğraştığı gibi hattatlığa da çalıştı. Sülüs, nesih, rik'a ve divanî yazılarını öğrenerek icazet aldı. Kapı kullarından iken, Mısır'dan dönen Maktul İbrahim Paşa'ya sunduğu "*Lâmiyye*" kasidesinin beğenilmesi üzerine, Anadolu defterdarı Mahmud Çelebi'nin yanında ahkâm tezkireciliğine tayin edildi. Fakat defterdarla geçinemediği için bir müddet sonra azledildi. Kanunî Sultan Süleyman'a "*gül*" redifti kasidesini sundu ve mükâfatlandırıldı. İstanbul'da vefat etti. Yakın arkadaşı Edirneli Nazmi vefatına bir mersiye söylemiş ve tarih düşürmüştür.

Bilhassa İbrahim Gülşenî'ye intisap ettikten sonra tasavvufi şiirler yazaran Arifi, kaynakların belirttiğine göre tarih düşürmede ve kıta söylemede oldukça başarılı bir şairdir. Şeyhinin vefatına düşürdüğü ve tarih mısraı "*mâte kutbü'z zamân İbrâhîm*" olan Farsça kıtası Gülşenî'nin Kahire'deki türbesinin kapısında yazılıdır. Eyüp'teki Defterdar (Mahmud Çelebi) Camii'nin Farsça tarih manzumesi de ona aittir. Aynı zamanda hattat olduğu düşünülürse bu kitabenin hattının da ona ait olması muhtemeldir.

⁸² Tahsin Yazıcı, "ÂrifîFethullah Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 371-373.

On iki gazeli ile bir tercii bend ve bir müseddesini neşreden S. Nüzhet Ergun, yeteri kadar şiiri olmasına rağmen bunların bir divan halinde toplanmadığını, manzumelerinin bazı şuarâ tezkireleriyle nazire mecmualarında kaldığını belirtmektedir. Türkçe ve Farsça şiirleri arasında devrinde en meşhur olanları, Ahmed Paşa'nın ünlü "kasr" ve "güneş" redifti kasidelerine söylediği nazirelerle "*Deryâyı ebrâr*" naziresine yazdığı Farsça naziredir.⁸³

Mustafa İSEN

1. 83. ÂSİM EFENDİ, ÇELEBİZÂDE (ö. 1173/1760)

Osmanlı şeyhülislâmı, vak'anüvis ve şair.

Daha çok babası Reîsülküttâb Mehmed Efendi'ye nisbetle Küçükçelebizâde, bazen da sadece Çelebizâde olarak anılır. İstanbul'da doğdu ve iyi bir tahsil gördü, özellikle devrinin ünlü şair, musikişinas ve hattatı Abdülbâki Arif Efendi'den faydalandı. İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik, bazı yerlerde kadılık yaptı. 16 Şubat 1760 gecesi İstanbul'da vefat etti.

Asım mahlasını kullanan Çelebizâde'nin şiirleri, devrinin ünlü şairleri Nedim, Seyyid Vehbi ve Neylî gibi şairler yanında sönük kalır. Aslında pürüzsüz ve samimi bir ifadeye sahip olan şiirlerinin çoğu, histen çok fikrin hâkim olduğu Nâbî tarzındadır. Ancak o Nedim tarzında değerli bazı gazeller de söylemiştir.

Divanının 1268'de yapılan taş baskısı şiirlerinin tamamını ihtiva etmez. Âsim Efendi'nin ayrıca bir de *Mevlid-i Şerîf* kaleme aldığı rivayet edilmektedir.

Âsim Efendi hatla da meşgul olmuş ve özellikle "ta'lik kırması"nda şöhret yapmıştır. Kendi hattıyla olan divanı Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (nr. 5644).⁸⁴

Abdülkadir ÖZCAN

1. 84. ASKERÎ, MEHMED

XVII. Yüzyılda yaşayan mutasavvıf şair.

Hayati hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmayan Askerî'nin divanındaki bir beyitten öğrenildiğine göre adı Mehmed, lakabı Gülâboğlu'dur. *Osmanlı Müellifleri*'nde Kütahya'nın Zemha köyünden olduğu belirtilmektedir. Yine divanındaki bazı beyitlerden, Halveti tarikatına girerek devrin büyük şeyhlerinden olan Elmalılı Ümmi Sinan'a intisap ettiği ve

⁸³ Mustafa İsen, "Ârif Hüseyin Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 373.

⁸⁴ Abdülkadir Özcan, "Âsim Efendi, Çelebizâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 477, 478.

onun önde gelen halifelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ölüm tarihi bilinmeyen Askerî'nin Afyonkarahisar'da vefat ettiği ve oradaki Çavuşlar Sultan Mezarlığı'na gömüldüğü rivayet edilmektedir.

Muhtelif divan şiiri şekilleriyle ilâhilerden meydana gelen ve yaklaşık üçte biri hece vezniyle, diğerleri aruzla yazılan, ele aldığı konular itibariyle de tamamıyla tasavvufi mahiyette olan bu şiirleri bir *divan* halinde toplanmıştır. *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu'nda* üçü İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 137/3, 2806, 9658), biri de bugün Süleymaniye Kütüphanesinde (Hâşim Paşa, nr. 94 /1) olmak üzere bu divanın dört nüshası tesbit edilebilmiştir. Ayrıca yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası daha vardır (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3374; Cârullah Efendi, nr. 1668).

250–300 arasında şiir ihtiva eden divanında münâcât, na't, methiye ve gazellerle Yûnus Emre tesiriyle yazılmış ilâhiler; murabba, muhammes, müseddes, müsebbâ gibi iç kafiyeli musammat şeklinde meydana getirilmiş manzumeler yer almaktadır. Halvetiliğin özelliklerini dile getirdiği manzumelerinde ise didaktik bir ifade tarzı ağır basmaktadır.⁸⁵

İsmail ÜNVER

1. 85. ÂŞIK ÇELEBİ (ö. 979/1572)

Meşairü's-Şuarâ adlı tezkirenin yazarı ve şair.

1520 yılında Prizren'de doğdu. Asıl adı Pir Mehmed'dir. Dedesinin babası Mehmed Nattâ, XIV. yüzyılın sonunda Emir Sultan ile Bursa'ya gelerek yerleşmiş bir seyyid ailesindendir. Kanunî Sultan Süleyman'ın, "Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi" mısraı ile başlayan ünlü gazelini tahmis ederek padişaha sundu. "Tuna" redifti yirmi beş beyitlik manzumesini yazdı.

Âşık Çelebi Üsküp'te zâtulcenp hastalığına yakalandı ve Ocak 1572'de öldü. Evliya Çelebi, Âşık Çelebi'nin mezar taşında Cinânî tarafından yazılan. "Âşık sefer eyledi cihandan" tarih mısraının yazılı olduğunu kaydeder.

Nesirde olduğu kadar nazımda da maharet sahibi olan Âşık Çelebi'nin rindmeşrep, hoşsohbet arkadaş canlısı, vefakâr ve zeki şahsiyetinin yanı sıra çok keskin bir gözlemci de olduğu, ünlü eseri *Meşairü's-Şuarâ*'da açıkça görülür. Mahlas olarak Âşık adını seçmesi İse onun güzellere düşkünlüğünü ve hayata bağlılığını göstermektedir.

Âşık Çelebi'nin bilinen belli başlı eserleri şunlardır:

⁸⁵ İsmail Ünver, "Askerî Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 491, 492.

1. *Divan*. Tek nüshası Millet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ali Emîrî, Manzum, nr. 263).

2. *Meşairü's- Şuarâ'*. Türk edebiyatının Anadolu sahasında yazılan dördüncü şairler tezkiresidir. Ebced harflerine göre tertip edilmiş olup 1568 yılında tamamlanmıştır.

3. *Sigetvarname*. Kanunî Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferiyle ilgili bir Gazavatnâme'dir. Mesnevi tarzında kaleme alınan bu Eser henüz ele geçmemiştir. Ataî Zeyl-i Şakâik'te bu eserden bahseder.⁸⁶

Günay KUT

1. 86. ÂŞIK ÖMER (ö. 1119/1707 [?])

Türk saz şairi.

Doğum yeri ve tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır; bunların içinde doğruya en yakın görüneni, onun Konya'nın Hadım ilçesinin Gezleve köyünde 1651 yılında doğmuş olduğu yolundaki rivayettir. Düzenli bir medrese tahsili görmediği anlaşılmakla birlikte devrin kültür muhitleri içinde bulunmak suretiyle kendi kendini yetiştirmiş ve aynı devrin diğer âşıklarına göre daha seçkin bir yer kazanmıştır.

IV. Mehmed'in 1678'de Cehrin Kalesi'ni fethi münasebetiyle bir manzume yazdığı gibi, II. Ahmed'in saltanat yıllarındaki Rus, Venedik ve Avusturya seferleri ve II. Mustafa'nın bir gazasıyla ilgili bazı manzumeler de yazmıştır. Şiirlerinden İstanbul, Bursa, Varna, Sakız, Sinop ve Bağdat gibi yerleri dolaştığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta divan şairlerini taklide özenerek Adlî mahlasını kullanmış, Ömer mahlasını daha sonra benimsemiştir. Şiirlerinde Bağdat'tan Tuna'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya yer almakla beraber bazı şiirlerinin hayal mahsulü olduğu tahmin edilmektedir. 1707'de İstanbul'da öldüğü ve Yemiş İskelesi'nde bir türbesinin bulunduğu da yine rivayetler arasındadır.

XVII. Yüzyılda Gevheri ve Karacaoğlan'la birlikte Türk saz şiirinin önde gelen isimleri arasında yer alan Âşık Ömer, geniş halk kitleleri tarafından benimsenme açısından da müstesna bir yere sahiptir. Kendisinden önce gelen saz şairlerinden farklı olarak klasik Türk edebiyatından büyük ölçüde etkilenen Âşık Ömer, bilhassa aruz vezniyle yazdığı divanlarda divan şiirinin kalıplaşmış mazmun ve hayal dünyasına büyük ölçüde yer vermiştir. Daha sağlığında üstat kabul edildiği için kendisinden sonraki şairler arasında onun gibi yazmak bir moda haline gelmiş, bu da halk şiirinin kendi içinde tabii bir şekilde gelişmesini

⁸⁶ Günay Kut, "Âşık Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, s. 549, 550.

engellemiştir. Onun açmış olduğu divan şiirini taklit cereyanı yüzünden saz şiirinin eski saflığı ve dili fark edilir şekilde bozulmuştur. Geriye bırakmış olduğu iki binden fazla şiirle Türk edebiyatının en çok yazan şairlerinden biri olarak tanınan Âşık Ömer, hece vezniyle söylediği şiirlerde daha başarılıdır. *Âşık Ömer Divanı*’nın en önemli iki yazmasından biri Konya Mevlânâ Müzesi Müzelik Eserler bölümünde bulunan, Hüseyin Ayvansarâyi’nin istinsah ettiği nüsha ile (Envanter nr 99) şimdi Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan (Hacı Mahmud Ef., nr. 5097) İstanbul Yahya Efendi Dergâhı nüshasıdır. Ayrıca cönklerde de pek çok şiirine rastlanmaktadır. Şiirleri, hayatı hakkında geniş bir incelemeyle birlikte S. Nüzhet Ergun tarafından yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1936).⁸⁷

Abdülkadir KARAHAN

1. 87. ÂŞIK PAŞA (ö. 733/1332)

Mutasavvıf - şair.

1272 Kırşehir’de dünyaya geldi. Asıl adı Ali, mahlası Âşık’tır. Hayatı hakkındaki bilgiler, oğlu Elvan Çelebi’nin kaleme aldığı *Menâkıbü’l-Kudsiyye fî Menâsıbi’l-Ünsiyye*’de anlatılanlara dayanmaktadır. Buna göre dedesi Ebü'l-Bekâ Şeyh Baba İlyas b. Ali, XIII. yüzyılda Horasan’dan Anadolu’ya gelerek Amasya’ya yerleşmiştir. Ebü'l-Vefa Hârizmî’nin tarikatına bağlı bir şeyh olup müritlerine Babaî denmektedir.

Âşık Pasa’nın babası Muhlis Paşa, Baba İlyas’ın en küçük oğludur. *Menâkıb*’a göre, isyan sırasında henüz kundakta bir bebek olan Muhlis Paşa, ateşe verilen Çat köyünden Şerefeddin adlı birisi tarafından kurtarılmış, yedi yaşında Mısır’a götürülmüş, orada yedi yıl kaldıktan sonra tekrar Anadolu’ya dönmüştür. Muhlis Pasa’nın ilk Osmanlı Sultanı Osman Gazi zamanında hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Âşık Paşa önce Süleymân-ı Kırşehrî’den, daha sonra İlyas Pasa’nın halifelerinden Şeyh Osman’dan ders almaya başladı. Muhlis Pasa’nın vasiyeti üzerine Şeyh Osman, Âşık Paşa’yı kızı ile evlendirdi. Bir süre sonra Anadolu Valisi Timurtaş Pasa’nın veziri oldu. Bazı siyasî olaylara karıştığı için Mısır’a gitti. Amasya’ya geri dönerken Kırşehir’e geldiğinde hastalandı ve orada vefat etti (3 Kasım 1332). Kırşehir’de bulunan türbesi, kendisinin vasiyeti üzerine şehrin kuzeydoğusunda bir tepede yapılmış olup bir de kitabesi vardır. Türbenin halk tarafından kutsal sayılıp ziyaret edildiği hususunda bütün kaynaklar müttefiktir. Elvan Çelebi

⁸⁷ Abdülkadir Karahan, “Âşık Ömer”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 1.

babasının dünya işlerine hiç karışmadığını, kendini bütünüyle tasavvufa vererek bir velî hayatı yaşadığını kaydeder. Şiirlerinde ve *Garibnâme*'sinde büyük ölçüde Yûnus Emre ve Mevlânâ tesiri hâkimdir.

Eserleri:

1. *Garibname*. 1330 yılında kaleme alınan 12.000 beyitlik bu mesnevi aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmış olup on bölümden meydana gelmiştir. Bazı nüshaların sonunda Âşık Pasa'nın gazelleri de vardır. Dinî, tasavvufî ve öğretici bir eser olan ve halkı eğitmek maksadıyla Türkçe olarak yazılan *Garibnâme*, Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının en eski ve tesir dairesi çok geniş olmuş eserlerden biridir. Sade dili dolayısıyla eser asırlar boyunca çok geniş bir okuyucu zümresine hitap etmiştir. Bu sebeple kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan *Garibnâme*'nin Türkiye'deki en iyi ve eski tarihli nüshaları Beyazıt Devlet (nr. 3633) ile Süleymaniye kütüphanelerindeki (Lâleli, nr. 1752) yazmalardır.

2. *Fakrnâme*. Âşık Paşa'ya ait olduğu ancak son zamanlarda tesbit edilebilen tasavvufî muhtevalı 161 beyitlik bir mesnevidir. Manisa (Muradiye Ktp., nr. 1153) kütüphanelerinde iki nüshası vardır. Eserde rengârenk bir kuş olarak tasvir edilen "fakr" sonunda Hz. Peygamberi seçerek onda karar kılmaktadır.

3. *Vasf-ı Hâl*. Otuz bir beyitten ibaret olan bu küçük mesnevinin Roma ve Manisa'da iki nüshası bilinmektedir. Mesnevide şairin adı geçmemekle beraber eserin *Garibnâme*'nin sonunda yer alması, Âşık Paşa'ya ait olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

4. *Hikâye*. Elli dokuz beyitlik küçük bir mesnevidir. Raif Yelkenci'ye ait bir *Garibnâme* nüshasının sonunda bulunmaktadır. Bu mesnevide bir Müslüman, bir Hıristiyan ve bir Yahudi'nin başından geçenler anlatılmaktadır.

Âşık Pasa'nın *Garibnâme*'de yer alan gazellerinden başka nazire mecmualarında rastlanan toplam altmış yedi şiiri S. N. Ergun ve değişik tarihlerde A. Gölpınarlı tarafından yayımlanmıştır.⁸⁸

Günay KUT

⁸⁸ Günay Kut, "Âşık Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 1-3.

1. 88. AŞKÎ, KADÎM

XV. Yüzyıl divan şairi.

Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Aşkî, aynı mahlası taşıyan daha sonraki birkaç divan şairinden ayırt edilmek için "Kadîm" sıfatıyla anılmaktadır. Sehî Bey, tezkiresinde onun Fâtih Sultan Mehmed devri şair ve musahiplerinden, şiiri iyi bilen ve döneminde rağbet gören bir sanatkâr olduğunu belirtmektedir. Lâtifi ise Aşkî'nin şiirlerinin sade ve "vezne uydurulmuş sözlerden ibaret" olduğunu, padişahıtan gördüğü ilginin bu sebeple zamanın şairlerince kıskanıldığını kaydeder. Ayrıca Fenâî adlı bir şairin, Aşkî'nin günde 100 akçe almasını kıskandığı için, yazdığı bir beyiti naklederek yeteneksiz ve hünersiz kişilerin talihleri sayesinde itibar gördüklerinden şikâyetle sözlerini bitirir. Âşık Çelebi de Sehî ve Latîffî'ye uyararak tezkiresinde Aşkî'ye yer verdiğini, ancak onun anılmaya değer bir beytinin bile bulunmadığını söyler.

Aşkî'nin *Mecmûatü'n-Nezâir* ve *Câmiü'n-Nezâir*'de bulunan gazelleri sanat bakımından mecmuadaki diğer şiirlerden daha az değerli değildir. Gerek *Mecmûatü'n-Nezâir*'deki on gazel gerekse Fâtih gibi şiir ve edebiyattan anlayan bir padişahın Aşkî'ye verdiği değer, Sehî Bey'den sonraki tezkirecilerin yanıldığını göstermektedir. Nitekim Aşkî'nin şiirleri üzerinde kısa bir değerlendirme yapan Vasfi Mahir Kocatürk, onun dile, duyguya ve mazmunlara hâkimiyet bakımından devrinin iyi bir şairi olduğunu, divan şiirini maddî duygu ve klasik sanat endişesiyle işlediğini, an'anevî mefhum ve mazmunları Türk şiirine mal etmeye çalıştığını, bunda başarı göstermekle birlikte bariz bir şahsiyet kazanmadığını ifade etmektedir.

S. Nüzhet Ergun, şiirlerinin divan halinde toplandığı bilinen Aşkî'nin divanının doksan sayfa hacminde ve 1000 beyit kadar olan bir nüshasının Ankara Eski Eserler Kütüphanesi'nde bulunduğunu bildirmektedir. *Hadîkatü'l-Cevâmî*'de, Balat civarında bugün de aynı adla anılan Molla Aşkî Mescidi'nin şair Aşkî tarafından yaptırıldığı ve mezarının da orada olduğu kayıtlıdır.⁸⁹

İsmail ÜNVER

⁸⁹ İsmail Ünver, "Âşkî Kadîm", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 22, 23.

1. 89. AŞKÎ, ÜSKÜDARLI (ö. 984/1576)

Divan şairi.

İstanbul'da Rumelihisarı'nda doğdu. Asıl adı İlyas Çelebi'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Kanunîye sunduğu bir şiirinde yıllarca padişah kapısında kulluk ettiğini, piyade olarak seferlere katıldığını ve çeşitli fedakârlıklarda bulunduğunu anlatmaktadır. Şiiri beğenen padişah isteğini sorunca Aşkî o sıralarda ölen şair Basîrî'nin 10 akçelik ödeneğinin kendisine verilmesini talep eden bir kıta nazmetmiş, padişah bu arzusunu yerine getirdiği gibi ayrıca ihsanda da bulunmuştur. Böylece maddî sıkıntılardan kurtulan şair Üsküdar'da bir yalı satın alarak bilgin, sanatkâr ve şeyhlerin toplandığı bir mahfil haline getirdiği bu yalıda yaşamaya başlamıştır. *Latîfî Tezkiresi*'nden itibaren birçok kaynakta Üsküdarlı nisbesiyle anılması bundandır. Aşırı harcamaları yüzünden borçlanan Aşkî, II. Selim'e sunduğu "kerem" redifli bir kaside ile evinin rehin düştüğünü belirterek yardım istemiştir. Rumelihisarı'na taşınmış ve bir süre sonra vefat ederek Rumelihisarı Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Devrinin güçlü şairlerinden biri olan Aşkî'nin tasavvufî şiirleri de vardır. Sade ve samimi bir dille söylediği şiirleri arasında, günümüzde de tanınan ve bir muhammesinin nakarat beytinde geçen "Görelüm âyine-i devrân ne suret gösterür" mısraı gibi güzel parçalara rastlanmaktadır.

Şiirleri bir divan halinde toplanmıştır. *Divanının* İstanbul kütüphanelerinde bilinen iki nüshası vardır (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 297; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3858). Çeşitli nazire mecmualarında eserlerinden örneklere rastlanmaktadır.⁹⁰

İsmail ÜNVER

1. 90. ATÂÎ, NEV'ÎZÂDE (ö. 1045/1635)

eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye'ye yazdığı zeyille tanınan Osmanlı âlim ve şairi.

1 Ekim 1583'te İstanbul'da doğdu. Sultan III. Mehmed devri kazaskerlerinden tanınmış şair ve âlim Nev'î Yahya Efendi'nin oğludur. Önce babasından, daha sonra Kafzâde Feyzullah Efendi'den ders okudu. 1610'da Babaeski kadısı, ardından Varna, Rusçuk ve 1618'de Silistre ve Üsküp kadısı oldu. Azledilerek İstanbul'a döndü ve çok geçmeden vefat etti (Ekim 1635). Mezarı Şeyh Vefa Tekkesi hazîresinde babasının yanındadır.

⁹⁰ İsmail Ünver, "Âşkî Üsküdarlı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 23.

Atâî, kaynaklardan anlaşıldığına göre güzel konuşan, nükteli ve alaycı bir insandır. Dedesi ve babası gibi o da tasavvufa yönelmiş ve Celvetiyye'nin kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müridlerinden olmuştur. Bursalı Mehmed Tâhir'in bildirdiğine göre Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin kapısı üstündeki Arapça tarih kitabesi onundur.

Atâî orta derecede bir şair olduğundan şiirleriyle fazla tanınmamıştır. Dili oldukça ağır ve külfetli olan şairin gazellerinde Fuzûlî, Nev'î ve Bâkî'nin etkileri görülür.

Başlıca eserleri şunlardır.

1. *Divan*. Şeyhülislâm Yahya Efendi'ye ithaf ettiği divanı orta büyüklükte bir eserdir. Yazma nüshaları oldukça fazladır. Yalnız İstanbul kütüphanelerinde on sekiz nüshası vardır. Manzume sayıları çok farklı olan bu nüshalar karşılaştırıldığında divanda mensur bir dibaceden sonra bir mi'râciye, otuz bir kaside, 303 gazel, iki mersiye, dört muhammes, dört müseddes, bir muaşşer, elli kıta, on üç rubâî, yirmi sekiz tarih ve yetmiş beyit bulunduğu görülür.

2. *Hamse*. Nizamîyi örnek alarak meydana getirdiği hamsesinde Atâî'nin bu şaire bağlılığı sadece iki müsveddesinin adlarında ve dış görünüşlerindedir. Şair bu eserlerinde çok kullanılmış konular yerine yeni konuları ele almıştır. Yer yer mahallî hayatı, halkın yaşayış ve törelerini dile getirmiş, özellikle İstanbul'un değişik manzaraları ve güzelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır; hatta hikâyeler içinde bazı gerçek olayları dahi anlatmıştır. Böylece mesnevilerine yerli unsurlar katarak İran mesnevi geleneğinden kurtulmayı denemiştir. Hamse nüshaları, Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 2650), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 4013) ve Süleymaniye kütüphanelerinde (Esad Efendi, nr. 19,12) bulunmaktadır. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan (nr. 1989) dört sütun halinde yazılmış nüsha ise tezhipli, minyatürlü ve çiçekli bir yazmadır. Atâî daha çok mesnevi şairi olarak tanınmıştır.

Atâî'nin hamsesini oluşturan beş mesnevi şunlardır:

I. *Âlemnümâ (Sâkinâme)*. 1617 yılında "faulün faulün faul" kalıbıyla yazılan 1561 beyitten oluşan bir mesnevidir. Yalnız İstanbul kitaplıklarında kırktan fazla nüshası vardır.

II. *Nefhatü'l-Ezhâr*. Atâî'nin 1625 yılında Nizamî'nin *Mahzenü'l-Esrar*'ına nazîre olarak "müfteilün müfteilün fâilün" kalıbıyla yazdığı bu mesnevi 3200 beyittir. Baştaki tevhid, na't, mi'râciye gibi dinî şiirler ve eserin sunulduğu Sultan IV. Murad ile Şeyhülislâm Yahya hakkındaki kasidelerden sonra mesnevi yirmi "fasl"a ayrılmış, "nefha" ve "dâstân" başlıkları altında padişahlardan, aşktan, Anadoluhisarı'ndaki maskaralar, soğuk latife ya-

panlar, âşıklar ve cömertlerden söz edilmiştir. *Nefhatü'l-Ezhâr* dinî, ahlâkî ve öğretici bir eserdir.

III. *Sohbetü'l-Ebkâr*. Atâî'nin 1626 yılında Molla Câmi'nin *Sübhâtü'l-Ebrâr*'ından etkilenecek "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazdığı 3450 beyitlik bir mesnevidir. Mesnevi kırk "sohbet" halinde düzenlenmiş, bunlarda aşk, ibadet, tevazu, fazilet, çalışma, iyilik, bağlılık ve yalan gibi konular işlenmiştir. Yirmi sekizinci sohbetinde de Nasreddin Hoca hikâyeleri anlatılmıştır.

IV. *Heft Hân*. 1627 yılında Nizamî'nin *Heft Peyker*'i örnek alınarak "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan mesnevi 2784 beyittir. *Heft Peyker*'de yedi ülkenin kızlarının anlatıldığı hikâyeler burada yedi âşık tarafından anlatılmıştır. Hamsenin en tanınmış mesnevisi olan *Heft Hân* Turgut Karacan tarafından yayımlanmıştır.

V. *Hilyetü'l-Efkâr*. Hamsenin yakın zamanlara kadar ele geçmeyen bu mesnevisinin eksik bir nüshası ilk defa Agâh Sırrı Levend tarafından ortaya çıkarılmıştır.

Atâî'nin bunlardan başka, bir kısım külliyat nüshalarının sonunda, devrinde yaşayan bazı kişiler hakkında yazılmış 100 beyit kadar tutan *Hezliyyât*'ı (İÜ Ktp., TY, nr. 319), yarım kalmış bir *Siyer-i Veysî*' zeyli, sekiz mektuptan oluşan bir *Münşeât*'ı (10 Ktp., TY, nr. 4097), vardır.⁹¹

Haluk İPEKTEN

1. 91. ATÂULLAH MEHMED EFENDİ, TOPAL (1760–1811)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Babasına nisbetle Şerifzâde, büyük dedesine nisbetle Ebû İshakzâde, aksaklığı sebebiyle de Topal lakaplarıyla tanınan Atâullah Efendi, Şeyhülislâm Şerif Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Babasının ve çevresindeki hocaların yanında başladığı ilk tahsilini daha sonra Tokadı Mustafa Efendi'den tamamlayarak genç yaşta müderris oldu. Kısa zamanda yükselerek 1782'de Galata, 1792'de Mekke kadılığına tayin edildi. İki yıl sonra İstanbul kadısı oldu. 1804'te Rumeli kazaskeri oldu. Siyasî olayların son derece yoğun olduğu bu sırada, köklü bir aileye mensup oluşu, iyi bir tahsil görmüş olması, muhafazakâr bir tavır takınması ve maddî konulardaki dürüstlüğü sebebiyle padişah III. Selim tarafından

⁹¹ Halûk İpekten, "Atâî Nev'izâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 40-42.

14 Kasım 1806'da şeyhülslâmlığa getirildi. Bulgaristan'ın Kızanlık kasabasında 14 Ekim 1811'de vefat etti. Mezarı Câmî-i Atîk civarındadır.

İyi yetişmiş bir âlim ve devlet adamı olan Atâullah Efendi, oldukça yoğun siyasî faaliyetleri yanında ilmî ve edebî çalışmalar da yapmıştır. Küçük hacimli bir *Divanı* (İÜ Ktp., TY, nr. 2902, 3590) ve *Münşeât'ı* ve *Feteva-yı Ataullah* adında bir fetva mecmuası vardır.⁹²

Mehmet İPŞİRLİ

1. 92. ÂTIF EFENDİ (ö. 1155/1742)

Osmanlı defterdarı ve şair

Babasının adı Mustafa olduğundan Atıf Mustafa Efendi olarak da bilinir. İstanbul'da Soğanağa mahallesinde dünyaya geldi. İlk tahsilinden sonra maliye mesleğine girdi. Başarıları sayesinde kısa zamanda devrin defterdarı İzzet Ali Paşa'nın dikkatini çekerek defterdar mektupçusu oldu. 1737 yılında defterdar-ı şikk-ı evvel (başdefterdar) tayin edildi. 25 Temmuz 1742 tarihinde sıtımadan öldü. Mezarı Karacaahmet Mezarlığında, Miskinler Tekkesi civarında Şerifkuyusu'ndadır.

Aynı zamanda şair olan Âtîf Efendi genellikle Nâbî tarzında didaktik şiirler kaleme almış, Türkçe, Arapça ve Farsça manzumeler yazmıştır. Türkçe şiirlerinin toplandığı bir *Divanı* vardır (Atıf Efendi Ktp. nr. 2087).⁹³

Abdulkadir BALGALMIŞ

1. 93. ÂTIF MEHMED BEY (1850–1898)

Türk hukuk âlimi.

İstanbul'da doğdu. Babası Mısır mollası Abdurrahman Nafiz Efendi, annesi de Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ve Şeyhülslâm Feyzullah Efendi'nin ahfadından Şerife Libâbe Hanım'dır. Bezmiâlem Valide Sultan Rüştîyesi'nde okudu. Zekâ ve kabiliyetiyle dikkatleri çekti. Menlikli Hoca Ahmed Efendi'den Arapça öğrenerek icazet aldı. Ardından gittiği Mısır'da meşhur âlim Şeyh İbrahim es-Sekkâ'dan tefsir ve hadis tahsil etti. Daha sonra İstanbul'a döndü. Doğum yeri olan İstanbul'da vefat etti ve Süleymaniye Camii haziresine defnedildi.

⁹² Mehmet İpşirli, "Ataullah Mehmed Efendi, Topal", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 47.

⁹³ Abdülkadir Balgalmış, "Âtîf Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 59, 60.

İlmi, zekâsı ve ahlakıyla herkesin takdirini kazanan Atıf Mehmed Bey, özellikle Hanefî fıkhrındaki ihtisası yanında kıraat ilmine, Arap ve Fars edebiyatlarına da vâkıftı. Bazı gazelleri, tarih manzumeleri ve kasideleri de vardır.⁹⁴

Hasan GÜLEÇ

1. 94. AVNİ BEY, YENİŞEHİRLİ (ö. 1883))

Türk edebiyatının eski tarzı devam ettiren son divan şairi.

Tahminen 1826-1827'de, bugün Yunanistan sınırları içinde kalmış olan Yenişehir'de (Larisse) doğdu. Babası, bazı kethüdâlıklarda bulunmuş olan Sıdkı Ebûbekir Paşa'dır. Hak-kında yazılanlardan ve divanındaki birçok şiirden hayatının zaruret içinde geçtiği anlaşılıyor. 7 Ekim 1883'te vefat etti. Vasiyetine uyularak ilk eşinin Eyüp'te Bahariye Dergâhı semâhânesindeki mezarının yanına defnedildi.

Avni Bey kekeme idi. Divanında bunu belirten şiirler vardır. Encümen-i Şuarâ toplantılarında saygı gören Avni Bey Arapça, Farsça ve Rumca'dan başka biraz da Fransızca biliyordu. Fars dili ve edebiyatına derin vukufu vardı. Enverî, Sa'dî, Feyzî, Örfî ve Kaânî gibi büyük Fars şairlerinin divanlarından pek çok beyit ezberlemişti. Türk şairlerinden de Fuzûlî, Fehîm, Nefî, Nedîm ve Şeyh Galib'i çok okuduğu şiirlerinden anlaşılıyor. Onu yakından tanıyanlar Mesnevi'yi ve *Dîvân-ı Kebîr*'i elinden düşürmediğini kaydederek. Şiirlerinde tasavvuf düşüncesi, bilhassa vahdet-i vücûd görüşü hâkimdir. Avni Bey'in bazı şiirlerinde Ehl-i beyt sevgisinin de ötesinde Alevîlik neşvesi görülür. Ancak kendisinin her haliyle bir peygamber âşığı olduğu muhakkaktır.

Oldukça hacimli olan divanında, bir divanda bulunması mûtat olan nazım şekillerinin hemen hemen hepsi vardır. Kaside vadisinde birçok şair gibi Nefî'nin yolundan gitmiştir. Na'tlarında ve Hz. Ali ile Mevlânâ'yı övdüğü kasidelerinde o büyük kaside üstadına yetişen tek şair olduğunu, hatta zaman zaman onu aştığını söylemek mübalağa sayılmaz. Gazellerinin birçoğu fikrî derinlik bakımından Galib'i, hikmetli sözler ihtiva etmesi yönünden Nâbî'yi, lirik oluşuyla Fuzûlî'yi andırır. Avni Bey doğuştan şairdi; ayrıca çok okuduğu, okuduğunu da iyice anladığı şiirlerinde gayet açık olarak görülmektedir. Bütün bu özellikler Avni Bey'i son divan şairi olarak vasıflandırmaya yarayan niteliklerdir.

Eserleri:

⁹⁴ Hasan Güleç, "Atıf Mehmed Bey", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 61.

1. *Divan*. 1306'da (1888) damadı Şevki Bey tarafından bastırılmıştır. Bu baskıda birçok yanlışlıklar vardır ve eksiktir. Veled Çelebi'nin tertip ettiği tam nüsha şimdi İl Halk Kütüphanesi Uzluk Bölümü'nde bulunan (nr. 6945, 6947) Konya Mevlânâ Enstitüsü yazmasıdır. Bu nüshanın sonunda Farsça şiirlerinden meydana gelmiş bir divançesi de bulunmaktadır.

2. *Mir'ât-ı Cünûn*. Birtakım psikopat tipleri mizah üslubuyla tarif ettiği eseridir.

3. *Âbnâme*, Bahariye Dergâhı'nın susuzluğundan şikâyet için II. Abdülhamid'e sunulmuş yarı manzum seçili bir dilekçedir. Bütün bu eserler Veled Çelebi'nin tertip ettiği divanda vardır. Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ına nazire olarak kaleme aldığı *Âteşgede* ve *Mesnevi* tercümesi tamamlanmamıştır.⁹⁵

Mehmet ÇAVUŞOĞLU

1. 95. AYDÎ, MEHMED (1812–1865)

Mutasavvıf, şair.

Antep'te doğdu. Âlim bir zat olan Mehmed Nâmi Efendi'nin oğludur. Antep'te başladığı tahsilini Halep, Kayseri ve İstanbul'da sürdürdü ve Kayseri'de müderrislik yaptı. İstanbul'da Sâbânî şeyhlerinden ve bu tarikatın Kuşadaviyye kolunun kurucusu olan Kuşadalı İbrahim Efendi ile tanışarak ona intisap etti. Kuşadalı'dan hilâfet aldıktan sonra Antep'e döndü ve evinin bir bölümünü tekke haline getirerek burada tarikatını yaymakla meşgul oldu. Birecik'e sürgün edildi. Birkaç yıl Birecik'te oturduktan sonra tekrar memleketine döndü ve orada vefat etti.

Aydî, tekke edebiyatı şairlerinin çoğunda görüldüğü gibi şiirde aruz ve hece vezinlerini birlikte kullanmış, didaktik ve dinî şiirlerinin yanı sıra yer yer Nesîmî'yi, Yûnus Emre'yi ve başka derviş şairleri andıran güzel şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Aydî, Ayânî ve Aydî Ayânî isimlerini mahlas olarak kullanan Aydî'nin 1855–56 istinsah tarihli divanı geniş bir incelemeyle birlikte Ömer Asım Aksoy tarafından yayımlanmıştır *Aydî Divanı* (nşr. Ö. A. Aksoy), Gaziantep 1937; Ankara 1954.⁹⁶

Nihat AZAMAT

⁹⁵ Mehmet Çavuşoğlu, "Avni Bey, Yenişehirli", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 123, 124.

⁹⁶ Nihat Azamat, "Aydi Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 241, 242.

1. 96. AYINTÂBÎ, MEHMED MÛNÎB (ö. 1823)

Osmanlı âlimi, kadı, edip ve şair.

Münîb mahlası ve "hoca" unvanıyla meşhur olan Ayıntâbî, babası Mehmed Efendi debbâğlık yaptığı için memleketinde "debbâğzâde" diye tanınmıştır. İlk tahsilini Gaziantep'te yaptı. 1768'de İstanbul'a giderek orada birçok hocadan ders okudu. 1775 yılında müderris oldu. I.Abdülhamid devrinde 1783'te huzur derslerinde mukarrir olarak görev aldı.

III. Selim'in tahttan indirilmesi olayında müsamahakâr davrandığı ileri sürülerek 1808'de Şeyhülislâm Atâullah Efendi ile birlikte İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 30 Haziran 1823 tarihinde seksen yaşlarında vefat etti ve Aydın Cami-i Atîk Kabristanı'nda Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Atâullah Efendi'nin kabirleri önüne defnedildi.

İslâmî ilimlerde geniş vukuf sahibi olan Ayıntâbî eserlerini Türkçe ve Arapça kaleme almıştır. Şiirleri daha çok tarih manzumelerinden ibarettir.

1. *Münşeat-Tevârih-Kasâid ve Eş'ar Mecmuası* (İÜ Ktp., TY, nr. 5493);
2. *İlm-i Aruz* (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 2767, Halet Efendi, nr. 739); ,
3. *Manzûmetü Vilâdet-i Hadîce Sultân* (İÜ Ktp., A. 5944). Bu son risale Arapça'dır.⁹⁷

Ahmet ÖZEL

1. 97. AYNÎ, AYINTABLI (1766–1837)

Manzum lügati ve tarih düşürmesiyle meşhur olan divan şairi.

Antepli Dikeçzâde Hasan Çelebi'nin oğlu olduğu anlaşılan şair, 1766 yılında Ayıntab'da (Gaziantep) doğduğu bilinmektedir. 1790'da İstanbul'a gidip şairler arasında kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Saraya ve devlet ricaline sunduğu şiirler Aynî'nin ikbalinde şairliğinin önemli bir rol oynadığını gösterir. Nitekim bir çocuğunun doğumu münasebetiyle II. Mahmud'a sunduğu kaside dolayısıyla padişah tarafından mücevher nişanla taltif edilerek "mümeyyizü's-şuarâ" tayin edilmiştir. Hicrî 1252 yılını tebrik maksadıyla yazdığı tarih şiiri de mükâfatlandırılmıştır. Aynî İstanbul'da ölmüş ve Galata Mevlevîhânesi'ne gömülmüştür.

Devrin divan şairleri arasında dikkate değer bir şahsiyet olan Aynî, A. Hamdi Tanpınar'ın belirttiği gibi, bariz bir Şeyh Galib tesirini asrındaki şiir modalarıyla oldukça çözümlü, ihmalci bir üslûp ve ilhamla birleştirmiş, kaside ve tarih manzumelerinde devrindeki

⁹⁷ Ahmet Özel, "Ayıntâbî Mehmed Münîb", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 245, 246.

yeniliklerin yankıları önemli yer tutan bir şairdir. Matbu divanında da yer alan *işretnâme* veya *sohbetnâme* denilebilecek bir mesnevisinde, bizde Batı sazlarından ilk defa bahseden bölümlerle kıyafet değişikliğini söz konusu ederek bunun en çarpıcı görünümü olan fes hakkındaki hicviyeleri, bu tür özellikler taşıyan eserleri arasındadır. Türk edebiyatında manzum tarih düşürmede Sürüri'den sonra en başarılı şair kabul edilen Aynî'nin divanının yarısına yakın kısmı tarih manzumelerine ayrılmıştır. Bunlardan başka XVIII ve XIX. yüzyıl şairlerinden Nedîm, Bağdatlı Esad, Fıtnat Hanım, Halet Efendi ve İzzet Molla'ya nazireleri vardır. İzzet Molla onu çok takdir etmiş, hatta onunla müşterek gazeller söylemiştir.

Eserleri.

1. *Divan*. Oldukça hacimli olan divanı *Dîvân-ı Belagat Unvân-ı Aynî* adıyla basılmıştır Müzehep bir yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hüsrev Paşa, nr. 577). Divanın baş tarafında mesnevi şeklinde yazılmış olan iki manzume dikkat çekicidir. III. Selim'in katli dolayısıyla terci bend şeklinde yazdığı mersiye, dönemine göre bu nevin başarılı örneklerinden sayılır. Divanda Farsça şiirleri de vardır.

2. *Sâkînâme*. Divanıyla birlikte basılan ve içinde yer yer değişik nazım şekilleri kullanılmakla beraber aruzun "mefâilün mefâilün feûlün" kalıbıyla yazılmış olan 1500 beyitlik bir mesnevidir. Eserin başında devrin tanınmış bazı şairlerinin takrizleri vardır.

3. *Dürrü'n-Nizâm*. *Nazmü'l-Cevâhir*'in ilk şeklidir.

4. *Nazmü'l-Cevahir*. Aynî'nin 1820'de tamamladığı bu eser de mesnevi tarzında ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmış 1300 beyitlik manzum bir sözlüktür. Her mısrada Arapça, Farsça ve Türkçe eş anlamlı kelimelerin sıralandığı bir lügat özelliğini taşır.

5. *Nusretnâme*. Aynî'nin yeniçeriliğin kaldırılmasıyla ilgili olarak mesnevi şeklinde ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla kaleme aldığı bir eserdir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir nüshası vardır (TY, nr. 6125).⁹⁸

İsmail ÜNVER

1. 98. AYNÎ, KARAMANLI (ö. 1490'dan sonra)

Divan şairi.

Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Hayatı hakkında eserinden öğrenilenler dışında bilgi yoktur. Tezkirelerde de adına rastlanmayan Aynî, divanındaki şiirlerden

⁹⁸ İsmail Ünver, "Aynî, Ayıntablı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 270, 271.

anlaşıldığına göre, XV. yüzyılın ikinci yarısında Karaman bölgesinde yaşamış, Cem Sultan'ın yakın çevresinde bulunmuş bir şairdir. Cem'in Anadolu'dan ayrılmasından sonra bu ayrılığın acılarını dile getiren şiirler yazan Aynî'nin, şehzadenin ölümünden bahseden hiçbir şiirinin bulunmayışı, kendisinin Cem Sultan'dan önce öldüğünü göstermektedir. Divanında en son 1490 tarihli bir şiirin mevcudiyeti dikkate alındığında onun 1490–1494 yılları arasında ölmüş olduğu söylenebilir.

Câmiu'n-Nezâir'de İstanbul'un fethiyle ilgili bir şiiri ve birkaç gazeli bulunan Aynî'den ilk defa bahseden Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*'nde iki şiirini de yayımlamıştır. Daha sonra Edip Âli Bakı, Mevlânâ Müzesi Kitaplığında (nr. 2425) bulunan divanını, şairin hayatı ve sanatı hakkında kısa bir incelemeyle birlikte neşretmiştir.⁹⁹

İsmail ÜNVER

1. 99. AYŞİ MEHMED EFENDİ (ö. 1016/1607)

Osmanlı alimi ve şair

Tireli Mustafa Efendi'nin oğlu olan Ayşî Mehmed, ilköğrenimini memleketinde gördükten sonra muallim Atâullah Efendi'den ders aldı. Bayındır'da Hacı Sinan Medresesi'ne müderris tayin edildi. Kısa zamanda şöhrete kavuştu. 1582 yılında İstanbul'a gitti ve eser yazmaya başladı. İstanbul'da vefat etti. Mezarı Edirnekapi dışındaki Emîr Buhârî Zaviyesi yakınındadır.

Aynı zamanda şair olan Ayşî Mehmet Efendi'nin *Ruhu's-Şuruh fi Şerhi'l Maksud* adlı eseri vardır.¹⁰⁰

M. Hasan GÜLEÇ

1. 100. ÂZERÎ, İBRÂHİM ÇELEBİ (ö. 993/1585)

Divan şairi.

Kaynaklarda daha çok Azerî mahlasıyla veya Muallimzâde nisbesiyle anılan İbrahim Çelebi hayatının ilk devrelerinde dervişane bir hayat yaşadı. Tire ve Kestel kadılıklarında bulundu. Hama kadısı iken hummaya yakalanarak genç yaşta vefat etti. Yakın arkadaşı şair Cinânî vefatına, son mısraı "Didiler geçti Azerî Çelebi" (993) olan bir tarih manzumesi

⁹⁹ İsmail Ünver, "Aynî, Karamanlı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 273.

¹⁰⁰ M. Hasan Güleç, "Ayşî Mehmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 287.

yazmıştır. Atâî'nin verdiği bilgiye göre mezarı, arkadaşı Hâmid Çelebi'ninki ile birlikte Hama'nın dışında, şehre girenlerin dikkatini çeken yüksekçe bir yerde idi.

Şiir meclislerinden ve sohbetlerden hoşlandığı, sanatkârları himaye ettiği, yakın arkadaşı ve hâmisî olduğu Cinâni'nin divanındaki şiirlerden anlaşılmaktadır. Mürettep bir divanı olduğu bildirilmekle beraber henüz ele geçmemiştir. Daha çok nazire, muhammes ve müseddeslerden ibaret olan şiirlerine çeşitli mecmualarda rastlanmaktadır. Fuzûlî ve Nevî gibi şairlerin tesiri altında kalan Azerî, bu şairlere yazdığı nazirelerle tanınmaktadır.

Azerî'ye asıl şöhretini kazandıran eser, *Nakş-ı Hayâl*' adlı mesnevisidir. Dinî ve tasavvufî mahiyette didaktik bir eser olan *Nakş-ı Hayâl*, nüshalarına göre farklılık göstermekle birlikte yirmi altı bölüm kadardır. Her bölümde "makale" başlığı altında ahlâkî bir öğüt verilmekte, "hikâyet" adıyla da konuyla ilgili bir hikâye anlatılarak birkaç mısra halindeki öğütlerle bölüm tamamlanmaktadır. Allah'ın birliği, tevekkül, uzlet, sabır, aşk, hüsün, gurur, cûd ve sena, üzüntüden kurtulmak, sükûtun kıymeti, Allah'a güvenmek, yemeğe düşkünlük, uykuya düşkünlük, çalışmak, ilim öğrenmek, dünyaya aldanmayıp âhirete hazırlanmak gibi konuları yaklaşık 12.000 beyit içinde ele alan eserin İstanbul kütüphanelerinde birçok nüshası vardır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2600, Çelebi Abdullah, nr. 331; TSMK, Revan, nr. 849).

Azerî Çelebi ayrıca *Nakş-ı Hayâl*'in girişinde daha önce bir *Leyla vü Mecnûn* mesnevisi yazdığını haber vermekteyse de bu eserin nüshasına henüz rastlanmamıştır.¹⁰¹

Cihan OKUYUCU

1. 101. AZİZ ALİ EFENDİ (ö. 1213/1798)

Devlet adamı, şair ve mutasavvıf.

Girit defterdarı Tahmisçi Mehmed Efendi'nin oğludur. Girit'in Kandiye kasabasında doğdu. Hayatı hakkında çok sınırlı bilgi bulunan Aziz Efendi, manzum ve mensur eserlerinde zaman zaman hayat hikâyesi ve mizacı hakkında da birtakım ipuçları verir. Bunlardan onun Hurufîliğe meyyal, gizli ilimlere meraklı, Alevî- Bektaşî meşrep ve rind tabiatlı bir mistik olduğu intibai edinilmektedir. Nitekim *Varidat* adlı kitabında, hangi tarikattan olduğunu belirtmediği Abanalı Kerim İbrahim Efendi adında bir şeyhe intisabı olduğundan bahsetmektedir.

¹⁰¹ Cihan Okuyucu, "Âzerî İbrâhim Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 325, 326.

Şiirlerinde Aziz mahlasını kullanan Aziz Efendi'nin Farsça'yı çok iyi bildiği ve hafızasında Farsça 40.000 beyit bulunduğu nakledilmektedir. Bu rivayetin doğruluğu hakkında kesin bir bilgi yoksa da küçük divanındaki Türkçe şiirlerle beraber Farsça olanlarının da bu dilin inceliklerine ve zevkine varmış birinin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır.

Divan. Çoğu tasavvufla ilgili şiirlerinden meydana gelen küçük bir yazma divandır. Şimdi Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Haşim Paşa, nr. 6/5) ve Şeyhülislam Ahmed Muhtar Molla Bey'in oğlu Ali Haydar eliyle 1302'de rik'a hatıyla istinsah edilmiş bir nüshasında bir tevhid, bir na't ve otuz bir gazel mevcuttur. Yazmanın devamında "Varidat"ın bir nüshası da yer almaktadır. Ayrıca 1873'te *Sandık* dergisinde neşredilen (nr. 2, 3) "*Gülşen-i Sıhhat*" adlı uzun bir manzumesi vardır.¹⁰²

M. Orhan OKAY

1. 102. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ (ö. 1038/1628)

Mutasavvıf, şair.

1541 Şereflikoçhisar'da doğdu. Çocukluğunu geçirdiği Sivrihisar'da ilk tahsiline başladı. Daha sonra İstanbul'a giderek Küçükayasofya Medresesi'ne girdi. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra hocası Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin muîd'i oldu. Fâtih Camii'nde vaizlik yaptı, tefsir ve hadis okuttu. Sultan Ahmed Camii'nin açılışında 1616 ilk hutbeyi Aziz Mahmud Hüdâyî okudu ve her ayın ilk pazartesi günü burada vaaz etmeyi kabul etti.

Kanûninin, kızı Mihrimah Sultan'dan torunu Ayşe Sultan ile de evlendiği rivayet edilen Aziz Mahmud Hüdâyî Ekim 1628 vefat etti.

Tasavvufi halk edebiyatı şairleri zümresi içinde yer alan Hüdâyî, sade ve hikemî mahiyette tekke şiirleri yazmıştır. Daha çok ilâhi tarzındaki bu şiirleri bir divan oluşturacak sayıdadır. Şiirlerinde bazen hece, bazen da aruz vezni kullanan Hüdâyî, İbnü'l-Arabî'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücûd anlayışına bağlı bir mutasavvıftır. Eserlerinde, şiirlerinde ve mektuplarında bu açıkça görülmektedir.

Hüdâyî'nin belli başlı Türkçe eserleri şunlardır:

1. *Divan*. *Dîvân-ı İlâhiyyât* olarak da bilinen eserde Hüdâyî'nin 255 kadar ilâhisinden başka rubâî ve kıtalar da vardır. Divan Kemaleddin Şenocak ve Ziver Tezeren tarafından ayrı ayrı yayımlanmıştır (İstanbul 1970, 1986).

¹⁰² M. Orhan Okay, "Aziz Ali Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 333, 334.

2. *Necâtü'l-Garîk fi'l-Cem'i ve't-Tefrîk*. Tasavvuf terimlerinden olan cem' ve farkın manzum olarak anlatıldığı bir risaledir.

3. *Mi'râciyye*. Mi'rac hadisesini âyet ve hadislerin ışığı altında anlatan bir risale olup bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndedir (Hüdâyî, nr. 262).¹⁰³

H. Kamil YILMAZ

1. 103. AZMÎZÂDE MUSTAFA HÂLETÎ (ö. 1040/1631)

Rubailerıyla tanınan divan şairi.

1570'te İstanbul'da doğdu. Sultan III. Murad'ın hocası âlim ve şair Azmî Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Hoca Sâdeddin Efendi'den mülâzım oldu ve 1591 yılında müderrisliğe başladı. İstanbul'un bazı medreselerinde çalıştı.

Sultan II. Osman'ın tahta geçmesi üzerine sunduğu bir "*arz-ı hâl*" mesnevisiyle 1618'de Mısır kadılığına tayin edildi. 1623'de Sultan IV. Murad'ın cülusunda Anadolu kazaskeri oldu. 30 Mart 1631 yılında vefat etti: İstanbul Sofular'da oturduğu evin karşısına yaptırdığı mektebin bahçesine defnedildi.

Azmîzâde kaynakların bildirdiğine göre dürüst, âdil, iyiliksever, hoşsohbet ve çok cömert bir insandı. Kâtib Çelebi, Osmanlı tarihinde Kınalızâde Ali Efendi ile Azmîzâde kadar çok okuyan, araştıran bir âlim daha olmadığını belirtir. Talebesi olan Atâî'nin belirttiğine göre Azmîzâde, bilgisi ve yeteneği ölçüsünde hak ettiği ilgiyi göremeyip bir kenara itildiği kanaatindedir. Şiirlerinde de yaşadığı hayattan, değerinin bilinmediğinden ve haksızlıklara uğradığından sık sık şikâyet ettiği görülmektedir.

Şiire çok genç yaşta başlamış olan Azmîzâde Hâletî bu vadede kısa sürede üne kavuşmuştur. 1602'de tayin edildiği Şam kadılığında kendisini tanıyan Bağdatlı Ruhî de bir kıtasında onun güzel şiirleriyle gönüllerde yer tuttuğunu ifade etmiştir.

Edebî muhtevalı eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. *Divan*. Azmîzâde divanını 1603 yılından önce Sultan III. Mehmed adına tertiplemiştir. Oldukça hacimli olan bu divanda münâcât, na't, mi'râciye gibi dinî şiirlerden sonra Sultan III. Mehmed, Sultan I. Ahmed ve devrin ileri gelen şahıslarına yazdığı kasidelerle gazel, müseddes, terkiib, kıta ve rubâîleri toplanmıştır. Sadece İstanbul kütüphanelerinde yirmi kadar nüshası bulunan divanın yazmaları oldukça fazladır. Şiir

¹⁰³ H. Kamil Yılmaz, "Aziz Mahmaud Hüdâyî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 338-340.

sayıları da çok farklı olan bu nüshalar arasında şiir adedi bakımından zengin bir yazma olan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir nüshada (Ayasofya, nr. 3910) otuz kaside, 411 gazel, üç müseddes, terkihi bend şeklinde Mehdî Çelebi mersiyesi, 116 kıta, 593 rubâî ve 327 beyit vardır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan nüsha da (Hazine, nr. 894) otuz bir kaside, 721 gazel, 300 rubâî ve *Sâkinâme*'yi içine alan iyi bir yazmadır. Divan nüshaları karşılaştırıldığında şiir sayılarının daha da artacağı tahmin edilmektedir. Eser henüz yayımlanmamıştır.

Azmîzâde edebiyatımızda şiirlerinden çok rubaileriyile tanınmıştır. İran'da rubâînin gerçek ustası olan Ömer Hayyam gibi Türk şiirinde de Azmîzâde'nin büyüklüğü hem kendi devrinde hem de daha sonraki yüzyıllarda genel bir kabul görmüştür. Azmîzâde rubailerinin değerleri yanında sayıları bakımından da aşılammış bir şair olup rubailerinin toplamı dokuz yüz bin civarındadır.

2. *Sâkinâme*. Değişik yazmalarda 496, 515 ve 520 beyitten ibaret olan mesnevi şeklindeki eser, aruzun "feûlün feûlün feûlün feûl" kalıbıyla yazılmıştır. Bir giriş ile on beş bölüm ve bir sonuç kısmı içinde alışılmış Sâkinâme konuları tasavvufi bir anlayışla ele alınmıştır. Hâletî'nin *Sâkinâme*'sinin benzerlerinden ayrıldığı nokta, övülen şarabın ilâhî aşk şarabı olması dolayısıyla eserin tasavvufi özelliğidir. Bazı divan nüshaları içinde bulunan *Sâkinâme*'ye (TSMK, Hazine, nr. 894; Atıf Efendi Ktp., nr. 2067) ayrıca mecmualar içinde de rastlanmaktadır (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4097).

3. *Münşeât*. Azmîzâde'nin devrindeki bazı kişilere yazdığı mektuplarının toplandığı bu eser, onun inşâ sanatındaki ustalığını göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1916), Topkapı Sarayı Müzesi (Revan, nr. 1057), Nuruosmaniye (nr. 4976), Süleymaniye (Lala İsmail, nr. 599; Esad Efendi, nr. 3330/4) Ktp. nüshaları mevcuttur.

104

Haluk İPEKTEN

1. 104. BAHÂÎ MEHMED EFENDÎ (ö. 1064/1654)

Osmanlı şeyhüislâmı ve şairi.

İstanbul'da doğdu, doğum tarihi için kaynaklarda 1595 ve 1601 yılları verilmekte ise de birincisi daha doğru görünmektedir. Bahâî Efendi 1638'de Şam, 1644'te Edirne, bir yıl

¹⁰⁴ Halûk İpekten, "Azmîzâde Hâletî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 348, 349.

sonra da İstanbul kadılığında bulundu. 1646'da Anadolu, ardından da Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. 18 Temmuz 1649 şeyhülslâm oldu.

2 Ocak 1654 yılında boğmacadan öldü. Mezarı Fatih Camii'nin Darüşşafaka caddesine açılan kapısı civarında cadde üstünde, evvelce yolun solunda Bahâî Sofası adıyla anılan yerde iken genişletilen yol sebebiyle oradan kaldırılarak karşı taraftaki günümüzde yoldan yüksekçe kalan hazîreye nakledilmiştir.

Bahâî Efendi'nin kültür ve edebiyat tarihi bakımından en önemli yanı şairliğidir. Şiirde Şeyhülslâm Zekerîyyâzâde Yahya Efendi'nin etkisi altında kalmış olan şaire Bahâî mahlası Yahya Efendi tarafından, verilmiştir. Nitekim Bahâî'nin Yahya Efendi ile yakın münasebeti, ona karşı duyduğu saygı ve sevginin derecesi divanında yer alan "olmaz" redifli gazeli müzeyyelinden de anlaşılmaktadır. Bahâî üzerinde ayrıca Bakî'nin etkisi de kuvvetle hissedilmektedir.

Bahâî Efendi'nin şiirleri ancak küçük bir divan dolduracak kadardır. Buna sebep olarak da az ve öz yazma isteği, üslûp bakımından titiz oluşu ve yaratılışı itibariyle verimsizliği gösterilebilir. Ancak devrinde ve sonraları şiirlerinin çok beğenilmiş olduğu, divanının sadece İstanbul kütüphanelerinde 20'den fazla yazma nüshasının bulunmasından anlaşılmaktadır.

Tamamı 900 beyit kadar olan divançesinde altı kaside, "Şâkinâme" ve "Niyâznâme" adlarında iki küçük mesnevi, dört kıta, iki tarih kıtası, kırk gazel ve on sekiz rubâî vardır. Şiirdeki kudretini daha çok gazellerinde ortaya koyan Bahâî Efendi, bunların büyük bir kısmında aşkı, sevgiyi ve sevgiliyi dile getirmiştir. Pek azında ise tasavvufi görüş ve düşünüş ile sûfice bir eda vardır.

Bahâî Efendi divanı önce Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından yayımlanmış, daha sonra da Harun Tolasa bu neşirle İstanbul kütüphanelerindeki yedi yazmaya dayanarak divanını, şiirlerinin büyük bir kısmını içine alan bir seçme halinde, hayatı ve sanatı hakkında dikkate değer bir girişle birlikte açıklamalı olarak tekrar neşretmiştir.¹⁰⁵

Mehmet İPŞİRLİ-Mustafa UZUN

¹⁰⁵ M. İpşirli, M. Uzun, "Bahâî Mehmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s.463, 464.

1. 105. BÂKÎ (ö. 1008/1600)

"Sultânü's-Şuarâ" diye anılmış büyük divan şairi.

Asıl adı Mahmud Abdülbâkî'dir. 1526-27'de İstanbul'da doğdu. Fakir bir ailenin çocuğu olan Bakî gençliğinin ilk yıllarında çırak olarak saraçlık mesleğine girmiştir. Yeni bir görüşe göre ise Bâkî'nin işi saraç çıraklığı değil, camilerde kandillerin yakılması ve bakımı hizmetini yapanlara verilen ad olan serrâclık'tır. Kelimenin bu hususi manasının herkesçe bilinmemesi, onun saraç çırağı olduğuna dair süregelen yanlış bir kanaate sebep olmuştur. Tahsilinin yanı sıra şiirle de iyiden iyiye uğraşan Bakî, zamanının edebî şöhretleriyle tanışıp onlara nazîreler yazarak değer ve kabiliyetini göstermeye çalışıyordu. Zati'nin Beyazıt Camii avlusundaki remilci dükkânına sık sık giderek gazellerini onun tenkidine sunuyordu. Zati'nin şiirlerine söylediği nazirelerle bir yandan kendi şiir dilini olgunlaştırırken aynı zamanda dükkânı İstanbul'daki şairlerin toplantı yeri olan bu müstesna şairin takdirini elde ediyordu. Nitekim Zati de onun bir beytini tazmin edip yazdığı gazeli divanına koymuş, kendisini ayıplamak isteyenlere, "Bakî gibi bir şairin şiirini almak ayıp değildir" diyerek yaptığı işi haklı göstermek istemişti.

Bakî de divanını padişahın emriyle düzenleyerek ona sundu. Padişahın türlü iltifatları şairi manen ve maddeten zenginleştiriyordu. Kanunî Sultan Süleyman'ın Sigetvar'dan ölüm haberi gelince daima himayesini gördüğü bu büyük sultana duyduğu samimi bağlılığını ve onun yüce şahsiyetini dile getiren ünlü mersiyesini yazdı.

Murâdî mahlasıyla şiirler yazan padişahın gazellerine yaptığı nazirelerle hükümdarın alâkasını görmeye başladı. Kanûni'nin saltanatı sırasında çağının en büyük şairi sayılarak kendisine lâayık görülen "Sultânü's-şuarâ" unvanını asırlar boyunca korumuştur.

Bakî, kendi çağında ve sonraki yüzyıllarda gelen sanat ve edebiyat adamlarının çoğunun belirttiği gibi, şiirde söyleyiş tarzında yenilik yapmış, imâle ve zihaf denilen dil kusurlarını asgariye indirmiştir. Ahmedî'den Bâkî'ye kadar gelen şairler, Türkçeyi aruza uydurmak için yapılan, hecelerde uzatma ve kısaltma şeklinde özetlenebilecek olan bu kusurları belli nisbette gitgide azaltmışlardı. Bâkî'nin şiirlerinde bunlar okuyanın dil zevkini incitmeyecek dereceye düşmüştür.

Şöhret kazanmış ve sayısı bir hayli tutan kasideleri de olmakla beraber Bakî her şeyden önce bir gazel şairidir. Bakî gazellerinde hayatın zevklerini terennüm etmiş, insanın fâni ömrünü elinden geldiğince aşk, içki ve eğlence meclislerindeki zevklerle gününü gün edip değerlendirmesini benimseyen bir felsefeye tercüman olmuştur. O derin ve büyük

ıstırapların şairi olmak yerine hayatın zevk ve eğlencelerine yönelmiş bir şiir ustasıdır. Bâkî’de coşkun ilhamlar değil, şekil üzerinde durarak şiirini ince hayaller, nükte ve tevriye başta olmak üzere türlü edebî sanatlarla işleyip zenginleştirmeyi göz önünde bulunduran bir tutum esastır. Klasik nüktenin dayandığı îhâm ve tevriye sanatlarının Bâkî’nin şiirinin hâkim unsuru olduğunu iddia eden çağdaşı Ahdî ve ona iştirak eden Kınalızâde Hasan Çelebi hükümlerinde haksız değildirler. Nüktedan, hoşsohbet, meclislerde aranan bir kişi olan Bâkî’nin üslûbunun karakterine uygunluk göstermesi tabiidir.

Bakî divan şiirine bir söyleyiş kudreti ve rahatlığı kazandırmıştır. Asırlarca bir üstat olarak benimsenen Bâkî’nin şiirlerine kendi zamanından başlayarak her devirde başta büyük mümessiller ve şöhetler olduğu halde çeşit çeşit nazîreler söylenmiş, manzumeleri ayrıca tahmis vb. yollardan da bir özeniş konusu olmuştur.

Divan. Bakî divanını, ilk defa Kanunî Sultan Süleyman’ın isteğiyle onun sağlığında tertip etmiştir. Daha sonra, yazdığı yeni şiirleri de ilâve edilerek değişik tarihlerde divanın yeni ve farklı tertipleri ortaya konulmuştur. Bakî divanının ilkin 1859 kötü ve çok yanlışlı bir taş baskısı yapılmış, daha sonra R. Dvorak tarafından gazelleri esas alınarak Almanya’daki bir kısım nüshaları üzerinden yetmiş sayfalık bir önsözle yayımlanmıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından da bazı nüsha karşılaştırmaları ile birlikte ilk defa Latin harfleriyle basılmıştır. Son olarak da divanın onu İstanbul kütüphanelerinde, ikisi Elazığ Fırat Üniversitesi’nde olmak üzere on iki nüshasına dayalı tenkitli metni henüz basılmamış bir doktora çalışması olarak ortaya konmuştur.¹⁰⁶

Mehmet ÇAVUŞOĞLU

1. 106. BALDIRZÂDE MEHMED EFENDİ

Ravza-i Evliya’nın müellifi ve şair

Bursa’da doğdu. Bursa Ulucamii vaizlerinden Mustafa Efendi’nin oğludur. İyi bir tahsil gördü. 1601–1634 yılları arasında sırasıyla Bursa ve İstanbul’un çeşitli Medreselerinde müderrislik yaptı. 1634 yılı sonlarında Üsküdar, bir yıl kadar sonra da Mekke kadılığına tayin edildi. 11 Temmuz 1650 yılında vefat etti. Bursa’daki Abdal Mehmed Camii hazîresinde babasının yanına gömüldü. Vefatına şair Âsımî, "Kerem-i Hakk’a mukarin ola Baldırzâde" mısraı ile tarih düşürmüştür.

¹⁰⁶ Mehmet Çavuşoğlu, "Bâkî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, s. 537-540.

Fıkıh, tarih, tabakat konularında eserleri bulunan Baldırzâde Mehmed Efendi, Selîs mahlasıyla şiirler de yazmıştır. Rızâ Efendi, Tezkire'sinde "nevbahar" redifli bir gazelini örnek olarak vermektedir. Şiirlerinin bir divan halinde toplandığına dair kayıtlar varsa da henüz bir nüshasına rastlanmamıştır.

Eserleri.

1. *Ravza-i Evliya*. Bursa'da yaşayan âlim, şeyh ve şairlerin hayat hikâyelerini ihtiva eden bu eser, Türk edebiyatı tarihinde kendi türünün ilk ve en iyi örneklerindendir. Eserde Emîr Sultan'dan (1429–30) müellifin zamanına kadar yaşamış 200'den fazla şahsın biyografisi bulunmaktadır. *Ravza-i Evliyâ'nın* İstanbul Üniversitesi Ktp. (TY, nr. 2556) ile Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Orhan Kitapları, nr. 10187 1) yazma nüshaları vardır.

2. *Târîh-i Mekke*. 1046-1047'de (1637–1638) Mekke kadısı iken yazdığı bu eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Revan, nr. 20/11).

3. *Fezâil-i Mekke-i Mükerreme*.

4. *Fezâil-i Medine-i Münevvere*. Bu iki eserin *Fezâil-i Haremeyn* adlı bir yazma nüshası Şüleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 3563/1).¹⁰⁷

Abdülkerim ABDÜLKADİROĞLU

1. 107. BÂLÎ EFENDİ, SARHOŞ (ö. 980/1573)

Mutasavvıf - şair.

Tire'de doğdu. Babası Kadı Birgivîzâde Muhyiddin Efendidir. Bâlî Efendi medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra İstanbul'a giderek Kepenekçi Medresesi'nde ders verdi. Âşık Çelebi'ye göre aşırı içki ve eğlence düşkünü olduğu için "Sarhoş" lakabıyla tanındı. Hasan Çelebi ise "bâde-i aşk-ı ilâhî ile mest-i medhûş olacağı bilindiği" için kendisine bu lakabın verildiğini söyler. Bâlî daha sonra Halvetiyye tarikatının Ramazâniyye kolunun kurucusu Ramazan Efendi ile tanışarak ona intisap etti. Sülûk'ünü tamamlayıp icazet aldıktan sonra İstanbul'da Ali Paşa Tekkesi'ne şeyh oldu. Vefatında Lâleli'deki Altuncuzâde Tekkesi hazîresine defnedildi.

Şiirlerinde Cevheri mahlasını kullanan Bâlî Efendi'nin divanı yoktur. Şadeddin Nüzhet'in yayımladığı elde bulunan birkaç şiirine bakılarak şairliği hakkında hüküm vermek güçtür. Ancak Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkireleriyle Âlî Mustafa Efendi'nin

¹⁰⁷ A. Abdülkadiroğlu, "Baldırzâde Mehmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 8, 9.

Künhü'l-Ahbâr'ında ve Nev'îzâde Atâi'nin *Zeyl-i Şekâik*'inde kendisine oldukça geniş yer verilmesinden devrinde büyük bir şöhrete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Vassâf'ın Sofyalı Bâlî için söylenmiş olduğunu naklettiği "Bir bakışta badeyi bal eyledi Bâlî baba" mısraı Sarhoş Bâlî için söylenmiş olmalıdır.¹⁰⁸

Nihat AZAMAT

1. 108. BÂLÎ EFENDİ, SOFYALI (ö. 960/1553)

Fuûsü'l-Hikem Şarihi, âlim, şair ve mutasavvıf.

Bugünkü Arnavutluk sınırları içinde kalan Usturumca'da doğdu. Tahsilini Sofya ve İstanbul'da tamamladı. Daha sonra Halvetî şeyhlerinden Kasım Çelebi'ye intisap etti. Kanunî Sultan Süleyman'ın takdir ve iltifatını kazandı; onun bazı seferlerine katılarak orduya manevî destek verdi. Sofya yakınlarında Sâlihiye'de vefat etti ve orada defnedildi. Daha sonraki yıllarda Abdülaziz oğlu Kadı Abdurrahman tarafından aynı yerde adına cami, türbe ve zaviye yaptırıldı.

Mutasavvıfâne bazı şiirler de yazan Bâlî'nin şiirlerine mecmualarda rastlanmaktadır. S. N. Ergun "*Manzûme-i Varidat*" adlı uzun bir şiirini eserine almıştır.¹⁰⁹

Mustafa KARA

1. 109. BASÎRÎ (ö. 941/1534–35)

Daha çok nükteleriyle tanınan divan şairi.

El yazısı ile tertip ettiği Farsça divanının mukaddimesindeki kayıta künyesi Mehmed b. Ahmed b. Ebü'l-Meâlî el-Murtazâ şeklindedir. Baras hastalığına yakalandığı için Alaca Basîrî diye de anılmıştır. Yavuz Sultan Selim devri şairleri arasında ona da yer verilmiştir.

Basîrî gençliğinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğulları Uğurlu Mehmed ve Yâkub beylerin yanında bulundu; onlara kasideler sundu. Çok seyahat etti ve 1487 yılı civarında Herat'ta Ali Şîr Nevâî, Mirza Hüseyin, Câmî ve Binâyî ile buluştu. Nevâî ise Basîrî adına bir muamma yazarak onu bu yeni muhitinde de tanıttı. Aynı muammayı ihtiva eden *tavsiyenâme*, bazı mecmualarda "*Nevâî Nâmesi*" adıyla kaydedilmiştir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4020, vr. 149^b; Çorlulu Ali Paşa, nr. 445, vr. 10^a).

¹⁰⁸ Nihat Azamat, "Bâli Efendi, Sarhoş", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 20.

¹⁰⁹ Mustafa Kara, "Bâli Efendi, Sofyalı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 20, 21.

Latîfî, Osmanlı ülkesine Nevâî'nin divanını ilk önce Basîrî'nin getirdiğini belirtirken, Âşık Çelebi, Sultan Bayezid devrinde Osmanlı ülkesine gelen Basîrî'nin beraberinde Nevâî'nin ve Câmî'nin kitaplarıyla gazellerini ve sipariş namelerini de getirdiğini söylemektedir.

Latîfî, şairin Acem sınırına yakın bir yerden olduğunu bildirmekte ise de Kazvînî ile bu müelliften faydalanan Sehî, Ahdî ve Âşık Çelebi Acem olduğunu belirtmektedirler. Aslında bu durum, Osmanlı münevverlerinin devletin doğu sınırlarının ötesinde yaşayan herkesi Acem olarak kabul etmesinden ileri gelmektedir. Başlangıçta Osmanlı şuarâ tezkirecilerinin deyişiyle "Acemâne", yani kendi dili olan Azerî şivesiyle şiirler yazan Basîrî, daha sonra İstanbul Türkçesi'ni kullanmaya başlamıştır. Bununla beraber kendi el yazısı ile kaydettiği şiirlerinde yer yer Azerî şivesinin izleri görülür. Başta Zatî, Kandî ve Keşfî olmak üzere XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan şairlerle görüşmüş ve dostluklar kurmuştur. Tezkirelerde nüktedanlığı önemle vurgulanmıştır. Nükteleri genellikle hezl (alay, şaka) ve hiciv özelliği taşıdığı halde devletin ileri gelenlerinin meclislerinde aranan bir kişi olduğuna bakılırsa kaba ve kırıcı olmadığı, dinleyenlere zevk verdiği söylenebilir. İstanbul'da vefat eden Basîrî, Edirnekapısı dışında birçok şairin kabrinin bulunduğu bir mezarlığa defnedilmiştir.

Eserleri. Şiirleri vezin bakımından hemen hemen kusursuz, söyleyişi rahattır.

1. *Türkçe Divan*. Kaynaklarda adı geçen bu eserin müstakil bir nüshasına henüz rastlanmamıştır. Çoğu gazel olmak üzere elliden fazla Türkçe şiiri toplu halde Farsça divanının sonundadır. Ayrıca XVI. yüzyıl nazîre mecmualarında da bazı şiirlerine rastlanmaktadır.

2. *Farsça Divan*. Bilinen tek nüshası şairin kendi hattı ile yazılmış olup Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Âşir Efendi, nr. 292). Bu divan bir mukaddime, yirmi üç kaside, 121 gazel ve çoğu tarih kıtalarından ibarettir.

3. *Letâif*. Basîrî'ye asıl şöhretini kazandıran bu eserin tamamı henüz ele geçmemiştir. Şairin derlenmiş latifelerinin yer aldığı eksik bir nüsha Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'ndedir. İkinci ağızdan nakledilen bu latifelerin bazılarını, Lâmiîzâde Lem'î Çelebi'nin derlediği ve babasına atfedilen letâif içinde bulmak mümkündür. *Letâif* 'te yer alan latifelerin bir kısmı ise Basîrî'nin çağdaşı şairlerle diğer sanat ve fikir adamlarını iğnelediği

fıkraları ihtiva eder. Tarih düşürmede de usta bir şair olan Basîrî'nin *Bengînâme* adlı bir eserinden söz edilmekteyse de (Âşık Çelebi) bu esere de henüz rastlanmamıştır.¹¹⁰

Mehmet ÇAVUŞOĞLU

1. 110. BAYBURTLU ZİHNÎ (1797–1859)

Saz şairi.

Bayburtlu Hacı Osman Efendi'nin oğludur. Asıl adı Mehmed Emin olmasına rağmen bütün şiirlerinde Zihnî mahlasını kullanmıştır. Doğum yeri olan Bayburt'ta başladığı tahsilini Trabzon ve Erzurum medreselerinde tamamladıktan sonra yirmi yaşlarında İstanbul'a gitti. Bazı devlet büyüklerine sunduğu kasideler sayesinde Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî'ne kâtip oldu. On yıl sonra 1826'da tekrar Bayburt'a döndü. 1828–1829 Rus istilâsı sırasında memleketini terk ederek Erzurum'a gitmek zorunda kaldı. 1838'de hacca gitti, geri dönüşünde tahta çıkan Sultan Abdülmecid'i bir cülûsiye ile tebrik etti. Tertip ettiği divanını 1839'da Babîâlî'ye takdim etmesi üzerine "hocalık" rütbesiyle taltif edildi.

Ünye'de hastalanan Zihnî istifa ederek Trabzon'a döndü. Burada Bayburt'u özleyen şair kendini biraz iyi hissedince Bayburt'a dönmeye karar verdi ve bu yolculuk sırasında Trabzon'a dört saat mesafede Olasa (Maçka ilçesine bağlı Bahçekaya) köyünde bir anda vefat etti.

Bir aruz şairi olan Zihnî'nin halk şiiri geleneklerine oldukça açık bir muhitte ve devirde yetişmesi, onu hece veznini de kullanmaya yöneltmiş ve hece vezniyle yazdığı şiirler kendisini devrin en dikkate değer sanatkârları arasına koymuştur. Zihnî, hem aruz hem de hece vezninden yürüyen zevki hece vezni geleneğinde birleştirmeye çalışan ilk şairdir. Ahmet Hamdi Tanpınar onun, Bayburt'un Ruslar tarafından işgali üzerine kaleme aldığı ve Nevres Paşa tarafından şehnaz, Sadettin Kaynak tarafından da tahirbuselik makamında bestelenen "Vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş" mısraıyla başlayan meşhur şiirinde ulaştığı şekil mükemmelliği ile koşma tarzını âdeta değiştirdiğini öne sürer.

Zihnîde dil hece ile yazdığı şiirlerinde kısmen sade iken aruzla yazdığı şiirlerin de yer yer Türkçe olmaktan çıkar, âdeta Arapça ve Farsça söylenmiş bir mısra yapısına ulaşır. Ancak onda dil şiirin şekli ve bilhassa konusu ile yakından ilgilidir. Daha çok içinde yaşadığı devirden ve karşılaştığı haksızlıklardan şikâyet eden hicviyeleri ve sıla hasretini dile getiren

¹¹⁰ Mehmet Çavuşoğlu, "Basîrî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 105, 106.

koşmalarıyla dikkati çeken Zihnî, gönlünün acılarını ve mizacının taşkınlıklarını şiirlerine dökmek suretiyle sıra hasretini dindirmeye çalışmıştır.

Eserleri.

1. *Divan*. Şiirlerinin çoğunluğunu aruz vezni ile yazılanlar teşkil eder. Bu vezinle yazdığı şiirlerden meydana gelen *Dîvân-ı Zihnî* 1839 yılında tamamlanmış, 1854'te gözden geçirilmiş ve daha sonra oğlu Ahmed Revayı tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır.

2. *Sergüzeştname*. Yazma halinde olan bu eserin 1854'ten sonra yazıldığı tahmin edilmektedir. Müellif hattıyla olan nüshası (İÜ Ktp., İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitapları, nr. 2727) dışında başka nüshaları da vardır.

3. *Kitâb-ı Hikâye-i Garibe*. Eserdeki olayın kahramanları, 1817'de Bayburt beylerinden olan Paşazade Hacı Sâdullah Bey, ailesi ve özellikle başından uzun maceralar geçen Sâdullah Bey'in oğlu Abdullah Bey'dir. Yer yer divan nesrinin ağdalı ifadelerine de rastlanan eserin bitirilişi 1845 yılı olarak verilmiştir. Eserin bilinen üç nüshasından ikisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 6649; İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitapları, nr. 2621), diğeri de Erzurum eski milletvekillerinden Yeşiloğlu Salih Bey'in kütüphanesinde bulunmaktadır.¹¹¹

Abdullah UÇMAN

1. 111. BAYEZİD, ŞEHZADE (ö. 969/1562)

Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olma oğlu.

1526'da İstanbul'da doğdu. Nahif yaratılışlı, barışsever bir ruha sahip olan Bayezid kendisini zevk ve safaya düşkün Selim'den daha üstün görüyordu. Ayrıca Fâtih Kanunnâmesi'nin kardeş katli ile ilgili maddesinin uygulanması endişesi de saltanat mücadelesine girişmesinde rol oynadı.

Bayezid, annesi Hürrem Sultan'ın ölümü ile en güçlü koruyucusunu kaybedince kendisine taraftar toplamaya koyuldu. Bu durumda oğullarını birbirinden uzaklaştırmayı gerekli gören Kanunî, her birinin haslarına 300.000 akçe ilâve ederek Selim'i Konya'ya, Bayezid'i de Amasya'ya nakletti.

Mizaç itibarıyla babasına benzeyen Bayezid'i 1555'te Edirne'de gören seyyah H. Dernschwam onu kısa boylu, solgun, sarı benizli, zayıf ve hafif bıyıklı olarak tarif eder. Ayrıca o kendisiyle tanışan diğer seyyahlar tarafından melankolik tabiatlı, fakat okumayı ve

¹¹¹ Abdullah Uçman, "Bayburtlu Zihnî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 229, 230.

iyiliği seven, faziletli, şair yaratılışlı, zeki, mütevazı, mert ve cesur bir kişi olarak da nitelendirilmektedir.

Şâhî mahlasıyla şiirler yazan Bayezid'in Kütahya'da iken âlimlerden ve şairlerden oluşan bir "irfan âlemi" kurduğu bilinmektedir. 1443 beyitten oluşan divanında (Millet Ktp., nr. 225) Farsça şiirleri de vardır. Ayrıca "baba" redifli manzum *afnamesi*, devrinde ülkenin her tarafında okunmuştur.¹¹²

Şerafettin TURAN

1. 112. BAYEZİD II (ö. 918/1512)

Osmanlı padişahı

1448'de Dimetoka'da doğdu. Fâtih Sultan Mehmed'in Gülbahar Hatun'dan doğan büyük oğludur. Yedi yaşında iken Amasya sancak beyliğine gönderildi. Babasının vefatını 7 Mayıs'ta öğrenen Bayezid 4000 atlı ile yola çıkarak 21 Mayıs'ta Üsküdar'a ulaştı. Kadırga ile İstanbul'a geçip babasının cenaze merasimine katıldıktan sonra Topkapı Sarayı'na girdi. 22 Mayıs 1481'de toplanan Dîvân-ı Hümâyûn, Şehzade Korkutun saltanatı babasına bıraktığını ilân etti.

Bayezid, yanına bazı adamlarıyla dört yük akçe alarak Dimetoka'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Selim babasını şehir dışına kadar uğurladı. Tahtırevana binen Bayezid günde 5-6 km. yol alabiliyordu. Çorlu yakınındaki Abalar köyüne varıldığında fenalaştı ve 21 Mayıs 1512 vefat etti. Ölüm sebebi çok şüpheli olan Bayezid'in bazı yerli ve yabancı kaynaklardaki kayıtlara göre zehirlenmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Cenazesi İstanbul'a getirildi ve bugün kendi adıyla anılan Beyazıt Meydanı'nda yaptırtmış olduğu caminin yanına gömüldü. Daha sonra üzerine bir türbe yaptırıldı.

Ortadan uzun boylu, yağız çehreli, ela gözlü, geniş göğüslü olan Bayezid yumuşak, hatta melankolik bir tabiata sahipti. Gençliğinde serbest bir hayat sürdüğü halde padişahlığında ibadete ve hayır işlerine yönelmişti. Bu sebeple de Bâyezîd-i Velî diye anılır olmuştur. Mecbur olmadıkça savaştan uzak kalmaya dikkat etmiş, "nizâm-ı memleket" için İstanbul'dan ayrılmamayı tercih etmişti. Şehzadelikinden beri etrafına ünlü bilginleri toplamış ve kendisini yetiştirmeye çalışmıştı. Aynı zamanda şair olan ve şiirlerinde Adlî mahlasını kullanan" Bayezid'in çoğunluğunu gazellerin meydana getirdiği küçük hacimli divanı basılmıştır.

¹¹² Şerafettin Turan, "Bayezid, Şehzade", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 230, 231.

Ayrıca onun adına pek çok eser de kaleme alınmıştır. Zamanında pek çok âlim, sanatkâr ve şair yetişmiş, Molla Lutfi, Müeyyedzâde Abdurrahman, İbn Kemal, İdrîs-i Bitlisî, Tâcîzâde Cafer ve Sadî çelebiler, Zenbilli Ali Efendi, Necâtî, Zatî, Visâlî, Firdevsî gibi birçok âlim ve şair onun büyük desteğine mazhar olmuştur.¹¹³

Şerafettin TURAN

1. 113. BAYEZİD HALİFE (ö. 922/1516'dan sonra)

Mutasavvıf şair.

Babasının adı Abdullah'tır. Doğum tarihi belli değildir. Bâyezîd-i Rûmî ve Derviş Bayezid diye de bilinir. Vefatına kadar Edirne'de yaşadı ve tekkesinin civarına defnedildi. Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda değişik rakamlar verilmekle birlikte kendisi *Sırr-ı Canan* adlı eserini 1516'da yazdığını ifade ettiğine göre bu tarihten sonra vefat etmiş olmalıdır.

Bayezid, zühd, takva ve irfanı ile tanındığından mertebesinin Bâyezîd-i Bistâmîye yakın olduğunu belirtmek için kendisine Bâyezîd-i Sâni de denilir. Câmi'den çevirdiği, "Kendi hüsnün hüblar şeklinde peyda eyledi / Çeşm-i âşıktan dönüp anı temaşa eyledi" beyti Türk tasavvuf edebiyatının en tanınmış mısralarındandır. Muhyî adlı bir müridinin telif ettiği *Daire-i Cihannümâ* (İÜ Ktp., TY, nr. 1533) adlı eserde Bayezid Halife hakkında bazı bilgiler mevcuttur.

Eserleri.

1. *Sırr-ı Canan*. İbnü'l-Arabi'nin *Fusûsü'l-Hikem'ine* yazdığı şerhin manzum haşiyesi olan bu eseri bir dostunun Türkçe bir eser yazmasını teklif etmesi üzerine kaleme almıştır. Şiir tekniği, vezin ve kafiye açısından aksayan yönleri bulunmasına rağmen tasavvuf tarihi bakımından önemli bir eser olan *Sırr-ı Canan* 5500'ü aşkın beyitten meydana gelmiştir. Eserin yazma bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî.Manzum, nr. 937).

2. *Beyânü'l-Esrar*.

Ayrıca; *Haşiyeti Envârî't-Tenzîl*, *Haşiyetü alâ Fusûsi'l-Hikem*, *Risâletü'l-Vücûd*, *Şerhu'n-Nüsûs*, *Şerhu'l-Fusûs*, *Şerhu'l-Mesnevi* adlı Arapça eserleri günümüze ulaşmamıştır.¹¹⁴

Osman TÜRER

¹¹³ Şerafettin Turan, "Bayezid II", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 234-238.

¹¹⁴ Osman Türer, "Bayezid Halife", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 242.

1. 114. BAYKARA, ABDÜLBÂKÎ (1883–1935)

Mevlevî şeyhi, şair.

20 Temmuz 1883'te Yenikapı Mevlevîhânesi'nde doğdu. Babası aynı Mevlevîhânenin şeyhi Mehmed Celâleddin Dede, annesi Nazife Zelîha Hanım'dır. Dâvud Paşa Rüşdiyesi'ni bitirdi. Esad Dede'den Farsça; Hasîrîzâde Mehmed Elif Efendi'den tasavvuf ve *Mesnevi* dersleri alarak devam etti.

Mehmed Abdülbâkî Efendi 1909'da Meclis-i Meşâyih âzâlığına tayin edildi ve bu görevini dokuz yıl kadar sürdürdü. 30 Kasım 1925'te tekkelerin kapatılmasıyla şeyhlik vazifesi resmen sona erdi. Son resmî görevi, ancak bir iki ay kalabildiği Bakırköy Ermeni Lisesi'ndeki (Bezezyan) edebiyat öğretmenliğidir. Abdülbâkî 28 Şubat 1935 Perşembe günü vefat etti.

Abdülbâkî Baykara, kaynakların ve kendisini tanıyanların ifadelerine göre zarif, nüktedan, hoşsohbet tam bir İstanbul efendisiydi. Edebiyat ve mûsiki ile meşgul olmuş, çok beğenilen şiirler yazmıştır. Birkaç bestesi olduğu söylenirse de bestekâr değildi, ancak iyi bir tanburî idi. Ebced hesabı ile tarih düşürmede zamanının en önde gelen şairi olduğu belirtilmektedir. Manzumelerinde Bakî mahlasını kullanmıştır. Büyük bir kısmını aruzla yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerinin bazılarında mizah ve hiciv unsurları hâkimdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tekkelerin kapatılması da dahil çeşitli inkılâplar sebebiyle, cemiyette ve dolayısıyla şahsî hayatında meydana gelen şaşırtıcı değişiklikleri mizahî bir üslûpla işlediği "oldum" redifli gazeli, başarılı bir sosyal hiciv olduğu kadar devrin durumunu bir görgü şahidinin ağzından aksettiren tarihî bir vesika olarak da kabul edilmektedir. Şiirleri *Mahfel* ve *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı* adlı mecmualarda neşredilmiştir. Şair ve hattat Ebüssuudzâde Mehmed Suud Yavsî, oğlu Resuhi Baykara'ya intikal eden şiir defterlerinden ve ayrıca neşredilmiş şiirlerinden derlediği manzumeleri *Enfâs-ı Bakî* adı altında bir divan tertibiyle yazmış ve Fâtih Millet Kütüphanesi'ne vakfetmiştir (Ali Emîrî, Manzum, nr. 533/1).¹¹⁵

Nuri ÖZCAN

¹¹⁵ Nuri Özcan, "Baykara, Abdülbâkî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 246, 247.

1. 115. BEDRÎ MEHMED EFENDÎ (ö. 1065/1655)

Müderriş, şair ve dinî eserler bestekârı.

Gaziantep'te doğdu. Küçük yaşta İstanbul'a geldi ve saraya alındı. İlmî konulara olan ilgisi ve kabiliyeti sebebiyle kısa zamanda dikkati çekerek Enderun'daki derslere devam etmeye başladı. Tahsilini müderriş Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin derslerine devam ederek sürdürdü ve ondan icazetname aldı. Karaçelebizâde Medresesi'ne müderriş oldu. Bu görevinde iken Ocak 1655 vefat etti.

Devrinin önemli ilim adamları arasında yer alan Mehmed Efendi şiir ve mûsiki ile meşgul olmuş, bu sahada verdiği eserlerle de tanınmıştır. Bedrî mahlası ile kaleme aldığı manzumelerine bazı tezkire ve mecmualarda rastlanmaktadır. Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*'sında onun mürettep bir divanından bahsediyorsa da eserin nüshası bugüne kadar tesbit edilememiştir.¹¹⁶

Nuri ÖZCAN

1. 116. BEHÇET MUSTAFA EFENDÎ (1774–1834)

III. Selim ve II. Mahmud devri hekimbaşlarından, şair, tabip.

Babası Dîvân-ı Hümâyün kâtiplerinden Mehmed Emin Şükûhî Efendi, annesi meşhur hekimbaşlarından Büyük Hayrullah Efendi'nin kızı Nefise Hanım'dır. İstanbul'da doğdu, iyi bir medrese tahsili gördü. Yirmi yaşlarında iken Dîvân-ı Hümâyün tercümanı Yahya Naci Efendi'den Latince ve İtalyanca öğrendi. Bir yandan da bazı medreselerde müderrişlik yaptı.

II. Mahmud zamanında Mısır kadısı oldu ve sırasıyla Mekke, Medine ve İstanbul kadılıkları payelerini elde etti. 1834 yılında yakalandığı şarbon hastalığından öldü. Mezarı Üsküdar Doğancılarda Nasûhî Dergâhı (Camii) hazîresindedir.

Aynı zamanda şair olan Mustafa Behçet Efendi'nin çeşitli şiir mecmualarında şiirleri, Arif Hikmet ve Fatin tezkirelerinde ise şiirlerinden örnekler bulunmaktadır.¹¹⁷

Nil SARI

¹¹⁶ Nuri Özcan, “Bedri Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 335.

¹¹⁷ Nil Sarı, “Behcet Mustafa Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 345.

1. 117. BEKÂYÎ (ö. 1003/1595) ü

Divan şairi.

İznik'te doğdu. *Rızâ Tezkiresi*'ne göre asıl adı Mehmed'dir. Macuncuzâde diye de anılmaktadır. İyi bir medrese tahsili gördü. III. Murad'ın 22 Aralık 1574'te tahta çıkması münasebetiyle takdim ettiği arzuhal üzerine İstanbul'da Merdümüyye Medresesi'ne tayin edildi. Daha sonra kadılık mesleğine geçerek 1581 Haziranında Selanik, ertesi yıl Galata kadısı oldu. Mekke kadılığına gitmek istemeyince istifa etmiş sayıldı. Kaynakların çoğunun bildirdiğine göre 13 veya 14 Ocak 1595 yılında ailevî bir sebepten dolayı İstanbul'daki evinde fecî bir şekilde öldürüldü.

Tezkireler Bekâyî'nin şiirdeki kudreti hakkında fazla bir şey söylememekte, mevcut şiirleri ve manzum eseri *Gül-ü Bülbül* incelendiğinde ise vezin ve kafiye hâkim olduğu görülmektedir. Kullandığı dil zamanına göre oldukça sadedir.

Eserleri.

1. *Gül ü Bülbül*. Mesnevi tarzında ve aruzun "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla yazılmış 935 beyitlik didaktik bir eserdir. İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 4097) ve Üsküdar Selim Ağa kütüphanelerinde (Kemankeş, nr. 416) kayıtlı iki nüshası bilinmektedir. Türkân Meriç eser üzerinde bir mezuniyet tezi hazırlamıştır.

2. *Şirvan Şah ve Şemâyil Bânû*. A. Sırrı Levend'in Bekâyî'ye nisbet ettiği bu eser üzerinde Metin Karadağ bir doktora ön çalışması yapmıştır. Bu çalışmada eserin Bekâyî'ye ait olduğu hususunda kesin bir hükme varılamayacağı belirtilmektedir. A. Sırrı Levend'in, yazma nüshanın kapağında bulunan ve metin içinde de geçen,

Ey Bekayı, sureta yârimden ayırdı felek

Meânîde etti dünyâda varımdan cüda

beytinde "Bekâyî" mahlasının kullanılması sebebiyle bu kanaate vardığı ifade edilmektedir. Aşk konusunun işlendiği eser mensur bir hikâye olup yer yer manzumelerle süslenmiştir. Hikâyede XVI. yüzyıl edebî nesir dilinin kullanılması yanında zaman zaman halk deyişlerine de yer verilmiştir. Bugün bilinen tek nüshası, Ocak 1752'de istinsah edilen ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunan yazmadır (Seyfettin Özege Servisi, Ağâh Sırrı Levend, nr. 281). Bu iki eser dışında kaynaklarda Bekâyî'nin bir divanından bahsedilmekte ise de henüz herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.¹¹⁸

Hasan AKSOY

¹¹⁸ Hasan Aksoy, "Bekâyî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 360.

1. 118. BELÎĞ, İSMAİL (ö. 1142/1729)

Vefeyâtnâme türündeki eseriyle tanınan şair ve tezkire yazarı.

1668'de Bursa'da doğdu. Burada bulunan devrin âlimlerinden iyi bir tahsil gördü. Kaynaklarda iyi derecede Arapça ve Farsça bildiğinden bahsedilmektedir.

Vefat tarihi ihtilaflı olmakla beraber Süleyman Hâlis Efendi'nin düşürdüğü, "Tayr ola cennete Şahinzadem" mısraından 1729 yılında öldüğü anlaşılmaktadır. Çatalfırın civarındaki Yeniyer Mezarlığı'na defnedilen İsmail Belîğ'in bugün mezarlığın tamamen kaldırılmış olması sebebiyle kabri bilinmediği gibi mezar taşı da bulunamamıştır.

İsmail Belîğ'den başka hepsi 18. yüzyılda yaşamış Belîğ mahlaslı dört, Belîğî mahlaslı üç şair daha vardır. Bunlardan Yenişehirli Belîğ'in (Mehmed Emin) şiirleri İsmail Belîğ'in şiirleriyle karıştırılmıştır. Zaman zaman isimleri ve eserleri birbirine karıştırılan bu şairler arasında Seyyid İsmail, Belîğ mahlasını ilk defa kullanmış olup tezkire ve *vefeyâtnâme* türündeki eserleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Aruz veznini oldukça başarılı bir şekilde kullanan İsmail Belîğ, nesirlerindeki ağıdalı ve külfetli ifadeye şiirlerinde yer vermemiştir. Bu husus divan şiirindeki mahallîleşme cereyanının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Ancak şairliği hakkında daha isabetli bir hüküm verebilmek için esas alınması gereken divanı ile *Seb'a-i Seyyare* ve *Genc-i Şâygân* adlı eserleri henüz ele geçmemiştir.

Şiirlerinde ve diğer manzum eserlerinde peygamber kıssalarıyla ilgili motiflere, halk dilinden alınmış deyim, atasözleri ve divan edebiyatının ortak mazmunlarına yer veren Belîğ'in genellikle Türkçe yazdığı şiirler çeşitli mecmualarda bulunmaktadır.

Eserleri.

1. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*. Belîğ'in, Baldırzâde Mehmed Efendi'nin *Ravza-i Evliya*'sını esas alarak yazdığı ve bir zeyil mahiyeti taşıyan vefeyâtnâme türündeki bu eseri beş bölümden meydana gelmektedir.

2. *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. Eser Kafzâde Fâizi'nin *Zübdetü'l-Eş'âr*'ına zeyil olarak yazılmıştır. Belîğ eserine Fâizî'nin bıraktığı 1620 yılından 1726 yılına kadar yetişen şairleri dahil etmiştir. 414 şair hakkında bilgi veren eserin bilinen müellif hattı tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 1182).

3. *Gül-i Sad-berg*. İbadetle ilgili olarak seçilen 100 hadisin her birinin birer beyitle açıklandığı bir eserdir. İki nüshası vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 2206; İskilip Halk Ktp., nr. 1217/5).

4. *Sergüzeştname-i Fakir be-Azîmet-i Tokat*. Belîğ'in, nâiblik için davet edildiği Tokat'a giderken çektiği zahmetleri, memuriyet çilesini ve azledilişini anlattığı 149 beyitlik mesnevisidir. Eserin bilinen tek nüshası (Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 665)

5. *Şehrengîz-i Bursa. Âyîne-i Hûbân* adıyla da anılan eser 1707'de tamamlanmıştır. Bursa'nın meşhur güzellerinden seçtiği yirmi güzeli sekizer beyitle tasvir ettiği bu manzume 269 beyittir. Bilinen iki nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan (TY, nr. 1653, 9845) bu eserde yer alan "Sabıka sâdır olan şehrengiz / Nice tahrif ile oldu nâcîz" beytinden Belîğ'in daha önce de bir Bursa şehrengizi yazdığı anlaşılmaktadır.¹¹⁹

Mustafa ÇIPAN

1. 119. BELİĞ, MEHMED EMİN (ö. 1174/1760–61)

Divan şairi.

Mora Yenişehir'inde doğdu. İlim tahsiline daha çocukluk yıllarındayken başladı. Gençliğinde devrin tanınmış âlimlerinden Akozalızâde Ahmed Hâtem Efendi'nin derslerine devam etti. İstanbul'a geldikten sonra da öğrenimini sürdürerek mülâzım oldu. Çok geçmeden, mizacına uygun düşen kadılık mesleğine yöneldi ve İstanbul'un çeşitli yerlerinde görev yaptı. Orta derecede mevki sahibi devlet erkânı hakkında yazdığı manzumelerle devrin şairleri arasında iyi bir yer edindi. Fakat burada değerinin bilinmediğinden şikâyet ederek taşra kazalarında görev almak istedi. Bunun üzerine Eski Zağra'ya tayin edildi. Şehrin ileri gelenleriyle yakın münasebetler kuran Belîğ, burada rahat bir hayat sürdü. Görevinden azledildiğinde birkaç kuruş yol parasından başka bir şeyi yoktu. Eski Zağra'da öldü.

Çağdaşı ve *Âdâb-ı Zurefâ* müellifi Râmiz'in söylediği, "Belîğ Mehemmed'e adn-ı berîn ola mesken" tarih mısraı ve yine tarih olarak kaydettiği "Belîğu'l-Emîn" terkibi şairin ölümünü 1760–61 olarak göstermektedir.

Belîğ'in hayatı ve temayülleri hakkında en yeterli bilgiler *Divan*'ındadır. Bu divanda şairin ölümünden üç yıl sonrayı gösteren bir tarih ve bazı tertip hataları bulunmakla beraber hiçbir kaynakta bulunmayan kayıtlara da rastlanmaktadır.

Hayatı sıkıntı ve ıstıraplar içinde geçen Belîğ, devrinin ilim ve şiir dünyasında yer alan seçkin simalardandır. Çok iyi Farsça bildiğini ve bu dilde pürüzsüz şiirler yazdığını, hakkında bilgi veren kaynakların hepsi tekrar etmektedir. Yegâne eseri olan Divan'ında bunun güzel örnekleri görülmektedir. 132 sayfalık divanda bir na't, bir mersiye, yedi kaside,

¹¹⁹ Mustafa Çıpan, "Belîğ, İsmail", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 415, 416.

on dört tarih, 231 gazel, bir tahmis, bir şarkı, elli sekiz kıta ve kırk beyit ile beş müstakil manzume vardır. Kasideleri orta derecede mevki sahibi kimselere yazdığı samimi birer şikâyetnamedir. Dokuz veya on bir kıtalık müseddes tercii bend şeklinde olan müstakil manzumeleri ise kuvvetli bir müşahede ve keskin bir zekânın izlerini taşır. Belîğ, bu manzumelerindeki canlı ve mizahî tasvirlerle edebiyatımıza XVIII. yüzyılın Türk cemiyet hayatından akisler taşıyan en orijinal mahallî örneklerini kazandırmıştır.

Özel adlarla anılan bu manzumeler şunlardır:

1. "*Kefşgernâme*". Dokuz bendlik bir müseddes olup eski ayakkabıcılık terimleri yönünden zengin bir kaynaktır.

2. "*Hammâmnâme-i Dilsûz*". Klasik hamamnâme geleneğine uygun özellikler taşıyan dokuz bendlik bir müseddestir.

3. "*Berbernâme*". Muhteva bakımından Sabitin aynı adlı manzumesine benzeyen bu müseddes on bir benddir. Türünün güzel bir örneği olan manzume folklor ve eski cemiyet hayatı bakımından da önemlidir.

4. "*Hayyâtnâme-i Dilsûz*". Konusu devrin terzi esnafından bir "mahub" çevresinde geliştirilen manzume, oldukça zengin ve canlı bir dille söylenmiş dokuz bendlik bir müseddestir,

5. "*Sâkinâme*". Bu manzume de Nefî'nin *Sâkinâme*'sinde olduğu gibi terkibi bend şeklinde kaleme alınmış olup her bend vâsıta beyti dahil altı beyitten ibarettir. Eser nevinin başarılı örneklerinden biridir. Müstakil manzumeleri yanında şairin edebî kişiliğini gösteren diğer şiirleri ise gazelleridir. Bunlarda sık sık rastlanan Fatih, Atmeydanı ve yaşadığı diğer semtlerin güzelleriyle ilgili tasvirleri, çağdaşları hakkındaki hicviyeleri de yine ondaki müşahede ve zekâ kudretinin akisleridir.

Kendini övmeyi seven, şiirde selâset'e büyük önem veren ve lafız sanatlarına fazla itibar etmeyen Belîğ nazîrecilik temayülüne uymamış, yalnız Râgıb Paşa, Münif, Râşid, Nevres ve Hüseyin Lâmekânî'nin gazellerine birer nazîre yazmıştır. Bir şiirinde ismi, birinde de ismi ile mahlasının bir arada verilmesi dışında bütün şiirlerinde Belîğ mahlasını kullanmış, bu yüzden şiirleri daha sonra *Nuhbetü'l-Âsâr* müellifi Bursalı İsmail Belîğ'in şiirleriyle karıştırılmıştır.

Belîğ'in kıymetini ilk takdir edenler Tanzimat sonrası şairleridir. Şinasi'nin Belîğ'i çok iyi bildiği divanından anlaşılmaktadır. Muallim Naci de şiirlerinin güzel olduğundan söz eder

Nâmık Kemal ise "Hammâmnâme" ve "Terzinâme" adlı şiirleriyle "mehtab" redifli gazelinden övgüyle bahsetmiştir.¹²⁰

İskender PALA

1. 120. BERGAMALI CEVDET (1872–1926)

Son devir âlimlerinden

Bergama'nın Alibeyli (Aliağa) köyünde doğdu. Babası Çemişkezekli Hüseyin Aşkî Efendi'dir. İlk tahsilini Bergama'da yaptı. On dört Yaşında İstanbul'a giderek Ayasofya Medresesinde yüksek tahsilini tamamladı. Bayezid Medresesi'ne dersiam oldu. 30 Ocak 1926'da elli dört yaşında iken Kızıltoprak'ta vefat etti. Kabri Sahrayı Cedid Mezarlığı'ndadır.

Cevdet Efendi Arapça ve Farsça'yı iyi bilen, dini ilimlerde mütehassıs, aynı zamanda edebi malumat sahibi bir kişi idi. İbnülemin Mahmud Kemal onu kısa boylu, tıknaz, kısa sakallı, bir gözü sakatça, zeki, latifeden hoşlanan, kahkahası bol bir zat olarak tanıtmaktadır.

Ebu'l-Alâ el-Maarri ve şiiri hakkında basılmamış bir eseriyle bazı şiirleri de vardır. Bergamalı Cevdet'in Mahfel Mecmuası'nda yayımlanan Türkçe bir gazeli ile Farsça bir tahmisi de bulunmaktadır.¹²¹

Sâkıb YILDIZ

1. 121. BEYÂNÎ (ö. 1006/1597)

Osmanlı şairi ve şuarâ tezkiresi yazarı.

Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Rusçuk'ta doğdu. Bazı kaynakların, önceleri Tekirdağ'ın da aynı adı taşıması sebebiyle Beyânî'yi oralı göstermesi doğru değildir. Asıl adı Mustafa olup Cârullahzâde lakabıyla tanınmıştır. Beyânî Rusçuk'ta başladığı öğrenimine İstanbul'da devam etti. Şair kendi tezkiresinde verdiği hal tercümesinde Ebüssuûd Efendi'den mülâzım olduğunu söylemektedir. Sofular Tekkesi'nde şeyhlik yaptıktan sonra İstanbul'da öldü.

Beyânî bir divan sahibi olmamakla birlikte özellikle tarikat çevrelerinde sevilip tutulmuş bir şairdir. Onun şiir hayatını tasavvufa girmeden önce ve girdikten sonra olmak

¹²⁰ İskender Pala, "Belîğ, Mehmed Emin", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 417.

¹²¹ Sâkıb Yıldız, "Bergamalı Cevdet", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, s. 495.

üzere iki döneme ayırmak gerekir. Hayatının birinci devresinde Beyânî çağının ikinci sınıf şairleri ayarında şiirler söylemiştir. Fakat tarikata girdikten sonra bu tarz şiirlerden vazgeçmiş, kendi ifadesiyle "Allah dostlarının aşk ve muhabbetle ilgili mecazî şiirlerini" benimsemiş ve bu vadiye sadece Arapça şiirler söylemeye devam etmiştir. Bu şiirler hocası Ebüssuûd Efendi'nin Arapça şiirlerinin tekrarı mahiyetindedir. Bir kısmı da onun şiirlerine nazîre olarak yazılmıştır veya bunların bir kısmının tahmisidir. Beyânî'nin şiirleri bir araya getirilmemiş, devrin şiir mecmualarında kalmıştır.

Beyânî'yi edebiyat dünyasında unutulmaktan kurtaran eseri, 1592 yılında tamamladığı ve özel bir adı olmadığı için müellifinin ismiyle anılan Şuarâ Tezkiresi'dir. Bu eser *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nin kısaltılmış şeklidir. Mukaddimede belirttiğine göre Beyânî bu tezkireyi bütünüyle istinsah edecek vakti olmadığı için sadece tanınmış şairleri seçip onlarla ilgili bilgileri özetlemiş, şiirlerinden de örnek olarak en tanınmış olanları almıştır. Bu arada *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nde bulunmayan ve genellikle daha sonra şöhret bulan bazı şairleri de tezkiresine ilâve etmiştir. Ancak bu yeni isimler hakkında da kayda değer bilgi verilmemiştir. Buna rağmen tezkirenin en önemli yanı, bu şairlerden söz eden tek kaynak oluşudur.

Tezkirenin birinci bölümünde beş padişah ile dört şehzadeye yer verilir. Bunlar sırasıyla Fâtih Sultan Mehmed, Cem Sultan, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, Şehzade Mustafa, Şehzade Bayezid ve Şehzade Murad'dır. İkinci bölümde ise alfabetik sıraya göre 240 şaire yer verilmiş, böylece tezkiredeki şair sayısı 249'a ulaşmıştır.¹²²

Mustafa İSEN

1. 122. BİHİŞTÎ AHMED SİNAN ÇELEBİ (ö. 917/1511–12)

Divan edebiyatında ilk hamse sahibi olduğu ileri sürülen şair ve tarihçi

Kaynaklarda doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgi yoktur. V. L. Menage yaklaşık 1466'da doğduğunu kaydetmektedir. II. Bayezid devrine ait bir in'âmât defterine, ayrıca Sehî Bey ve Riyâzi'ye göre asıl adı Ahmed'dir.

II. Bayezid devrinde meşhur oldu ve uzun zaman padişahın hizmetinde bulundu. Bir ara padişahın gözünden düşünce hayatından endişe ederek İran'a kaçtı. II. Bayezid'e takdim ettiği "kerem" redifli kasidenin de tesiriyle padişah tarafından affedildi.

¹²² Mustafa İsen, "Beyânî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, s. 32.

Bihîştî'nin, XVI. yüzyılın başlarında vefat ettiğinde kaynakların hemen hepsi birleşmektedir. Menage onun tarihinin II. Bayezid devrinin sonlarında tamamladığını belirterek muhtemelen 1511–12'de vefat ettiğini ileri sürmektedir.

Bihîştî bazı gazellerinde Çağatay ve Azerî lehçelerine has birtakım özel söyleyişlere de yer vermiş, Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî ile temaslarda bulunarak şiirde onlardan faydalanmıştır.

Eserleri.

1. *Hamse*. Bihîştî, tezkirelerin hemen hemen ittifakla bildirdiklerine göre muhtemelen Ali Şîr Nevâî'den ilham alarak divan edebiyatında ilk defa tam bir hamse tertip eden şairdir. Nitekim *Hamse*'sinin sonunda,

"Dedim hele ben cevâb-ı hamse

Demedi bu yolda dahi kimse" beytiyle bu hususa işaret ettiğini Latîfî haber vermektedir. *Hamse*'de yer aldığı belirtilen mesneviler şunlardır: *Vâmık u Azrâ*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Hüsn ü Nigâr*, *Süheyl ü Nevbahâr*, *Leylâ vü Mecnûn*. Bunlardan yalnız *Leylâ vü Mecnûn* bugün elde mevcuttur. Bihîştî bu eseri "mef'ûlü / mefâîlün / feûlün" kalıbıyla yazılmıştır. Yirmi iki bölümden meydana gelen mesnevi 1195 beyittir. Bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 5591)

2. *Târih-i Bihîştî*. Osman Gazi'den başlayarak II. Bayezid'e kadar gelen padişahların tek tek ele alındığı eser sekiz bölümden ibarettir. Eserin bu bölümü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Revan, nr. 1270) ile British Museum'da (Add. 7869) bulunmaktadır. Bihîştî, tarihini Neşrî'nin eserini esas alarak meydana getirmiştir.

Bunların dışında Bihîştî'nin bir divanından bahsedilmekteyse de eser bugüne kadar ele geçmemiştir. Şiirlerine çeşitli şiir mecmualarında rastlanmaktadır.¹²³

Hasan AKSOY

1. 123. BÎHÎŞTÎ RAMAZAN EFENDÎ (ö. 979/1571)

Osmanlı âlimi, mutasavvıf ve şair.

Arapça kaynaklarda Ramazan b. Abdülmuhsin el-Vizevî şeklinde zikredilen Bihîştî, Vize'de doğduğu için "Vizevî" nisbesiyle anıldığı gibi tahsilinden sonra Çorlu'ya yerleşip orada vaizlik yaptığından "Çorlu Vaizi" veya "Çorlulu Vaiz" olarak da tanınır. Şiirlerinde Bihîştî mahlasını kullandığından bu şekilde tanınmış, fakat aynı mahlası kullanan diğer

¹²³ Hasan Aksoy, "Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, s. 144, 145.

şairlerle karıştırılmaması için "Bihiştî-i Vaiz", "Bihiştî-i Sâni", yeni yayınlarda ise daha çok Bihiştî Ramazan Efendi diye anılmıştır.

Bihiştî tahsil için İstanbul'a giderek çeşitli âlimlerden ders okudu. Çorlu'da uzun yıllar hizmetlere devam eden Bihiştî orada vefat etti ve Bihiştî Zaviyesi olarak anılan evinin bahçesine gömüldü. Bihiştî, şiirlerinde hüsn-i eda ile nazma kadir bir üstat olma başarısını göstermiş, hoşsohbet, nüktedan ve zarif bir şahsiyetti. Henüz müstakil bir çalışma ve araştırmaya konu olmamış bir şahsiyet olan Bihiştî Kanunî Sultan Süleyman devrinde yetişmiş, üzerinde durulması gereken çok yönlü simalardan biridir.

Eserleri:

1. *Divan*. Ahdî 1000–2000 kadar şiirden meydana gelen divanını okuduğunu belirtmekte, ayrıca Riyâzî de divanı gördüğünü söylemektedir. Ancak günümüzde de divanının herhangi bir nüshası bilinmemektedir. *Dîvân-ı Bihiştî* adıyla kayıtlı olan eser onun *Cemşâh ve Âlemşâh* mesnevisidir. Mecmualarda rastlanan şiirlerinden birçok kasidesi, gazeli, muhammes ve müseddesi olduğu anlaşılmaktadır. Sûfiyâne ve âşıkane yazılmış gazellerinde samimi ve sade bir edaya sahip olduğu görülmektedir.

2. *Cemşâh ve Âlemşâh*. "Fâilâtün mefâilün fâilün" vezninde yazılmış, yaklaşık 2500 beyitten meydana gelen. Cemşâh ile Âlemşâh arasındaki aşkı işleyen orijinal bir mesnevidir. Her bahsin sonunda, "Ey gazelhân-ı bezmgâh-ı sürür / Meclis ehlini aldı hâb-ı fütur / Sevk ile tazelenmeğe dil ü can / Oku bu şi'ri dinlesin yaran" beyitleriyle geçiş yaparak konuyla ilgili bir gazel söylemiştir ki bu devrinde bir yenilik olarak kabul edilmiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 2614; Elmalılı, nr. 2596/ 1). Ancak her iki nüsha da baştan birkaç varak eksiktir.

3. *Heşt Bihişt*. Bihiştî'nin bu ikinci mesnevisi "mefâilün mefâilün faulün" vezniyle yazılmış olup kendi ifadesine göre 1130 beyittir. Adından da anlaşılacağı üzere eser sekiz bölüme ayrılmıştır. Mevcut nüshalarından ikisi Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki *Cemşâh ve Âlemşâh* yazmalarının sonunda yer almaktadır. Bunlardan birincisi biraz eksik olduğu gibi Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha da (Ali Emîrî, Manzum, nr. 861) eksiktir.

4. *Şerh-i Manzûme-i Muamma*. Molla Câmi'nin *Muammâyı Sağır* adlı risalesinin şerhi olarak kaleme alınmıştır. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Tarlan, nr. 52/8) bulunmaktadır.¹²⁴

Mustafa UZUN

¹²⁴ Mustafa Uzun, "Bihiştî Ramazan Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, s. 145, 146.

1. 124. BOLAYIR, ALİ EKREM (1867–1937)

Servet-i Fünûn devri şair ve yazarı.

Nâmık Kemal'in oğludur. İstanbul'da doğdu. İlköğrenimine dört yaşında Cerrahpaşa civarındaki Hobyar mahalle mektebinde başladı. Ömrünün son yıllarını sıkıntı içinde geçirdi. İstanbul'da öldü, mezarı Zincirlikuyu'dadır.

On yaşlarında şiir yazmaya başlayan Ali Ekrem, on yedi, on sekiz yaşlarında düzgün sayılabilecek manzumeler vücuda getirmiş, ilk şiir denemelerini *Mirsad* ve *Resimli Gazete'de* yayımlamıştır. *Servet-i Fünûn'da* şiir ve yazıları yayımlandı. "Vasiyet" adlı şiirinde Anadolu ağzını kullanarak konuşmaları tabiileştirmiş, nazmı nesre yaklaştırdığı bu şiiriyle devrinde büyük bir yankı uyandırmıştır.

Ali Ekrem Osmanlıca'nın ve aruzun güçlü bir koruyucusu olmakla beraber birçok şiirinde konuşma dilini ve hece veznini de kullanmıştır. Aruza Tevfik Fikret ve Mehmed Akif kadar hâkim olamamasına rağmen o devrin şiir anlayışı içinde kuvvetli bir şair olarak kabul edilmiştir.

Servet-i Fünûn şairi olarak tanınan ve öyle değerlendirilen Ali Ekrem pek çok eserini II. Meşrutiyet'ten sonra ortaya koymuş, hatta bu dönemde yeni ve değişik bir ses olarak edebî çevrelerde adını duyurmuştur.

Eserleri. Şiirleri. Kitap halinde yayımlanmış şiirleri şunlardır:

1. *Kasîde-i Askeriye*. Osmanlı askerine övgü maksadıyla kaleme alınan kırk bir beyitlik bir kasidedir. Nâmık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ne nazire olarak yazılmıştır.

2. *Kırmızı Fesler*. Müstezat tarzındaki bu tek ve uzun manzume, II. Abdülhamid'in jurnalcilerini hicvetmek için yazılmıştır.

3. *Rûh-ı Kemâl*. Ali Ekrem nazım nesir karışık olan bu eserini babasının hâtırasını yeniden canlandırmak amacıyla kaleme almıştır.

4. *Zılâl-ı İlham*. Şairin gerçek şiir sanatını ortaya koyan bu eserinde 1888–1908 yılları arasında yazdığı şiirler yer almıştır,

5. *Lisân-ı Osmânî*. Dilde sadeleşme hareketi sırasında Osmanlıca'yı savunan görüşlerini bu küçük kitapta manzum olarak ortaya koymaktadır.

6. *Ana Vatan*. Ordu tarafından ısmarlanmış bütünüyle manzum bir eserdir.

7. *Şiir Demeti*. Çocuklar için yazılmış bir şiir kitabıdır.

8. *Vicdan Alevleri*. Dil bakımından biraz daha yeni, fakat ruh bakımından eski özellikleri devam ettiren bir eserdir. 2180 beyit civarında olan bu eser insan hayatının çeşitli

devirlerini filozofik bir tavırla gözden geçirmektedir. Eser ailesinin elindeki müsveddeler arasındadır.¹²⁵

İsmail PARLATIR

1. 125. BOSTAN ÇELEBİ (ö. 977/1570)

Osmanlı âlimi ve tarihçi.

Asıl adı Mustafa, babasının adı Mehmed Ali'dir. 1498'de Tire'de doğdu. Tahsil çağına geldiğinde önce Kur'an'ı ezberledi, arkasından da tefsir ilmine çalıştı. Daha sonra devrin tanınmış müderrislerinden ders aldı.

Bostan Çelebi bir süre bazı küçük medreselerde ve kazalarda müderrislik ve kadılık yaptı. 1547'de de Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. 1570'te vefat etti ve Edirnekapı dışındaki Emîr Buhârî Tekkesi civarına defnedildi.

Dindar ve dürüst bir kimse olan Bostan Çelebi kuvvetli bir zekâ ve hafızaya sahipti. Arapça, Farsça ile edebî ilimlere ve Kur'an'a vâkıf, aynı zamanda iyi bir şairdi.¹²⁶

Nezihi AYKUT

1. 126. BOSTANZÂDE MEHMED EFENDİ (ö. 1006/1598)

Osmanlı şeyhülislâmı.

942'de (1535–36) doğdu. Kanunî devri âlimlerinden Tireli Kazasker Bostan Mustafa Efendi'nin oğludur. Sahn-ı Semân, Yavuz Sultan Selim, Süleymaniye ve Edirne Selimiye medreselerinde müderrislik yaptı. 1573 yılında Şam, 1575'te Bursa, kısa bir süre sonra Edirne, 1576'da İstanbul kadılığına tayin edildi. 1577'de Anadolu, 1580'de Rumeli kazaskeri oldu.

1 Nisan 1598 yılında vefat eden Bostanzâde Şehzade Camii avlusunun caddeye bakan tarafına defnedilmiştir. Mübarek gecelerde minarelerde kandil yakılması âdeti onun zamanında çıkmıştır. Türkçe ve Arapça şiirler yazan Bostanzâde'nin Kanuni için yazdığı mersiye çok beğenilmiştir.¹²⁷

Mehmet İPŞİRLİ

¹²⁵ İsmail Parlatır, “Bolayır, Ali Ekrem”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, s. 275, 276.

¹²⁶ Nezihi Aykut, “Bostan Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, s. 308.

¹²⁷ Mehmet İpşirli, “Bostanzâde Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, s. 311.

1. 127. BOSTANZÂDE YAHYA EFENDÎ (ö. 1049/1639)

Osmanlı âlim ve müellifi.

Aslen Tireli olup XVI ve XVII. yüzyıllarda önemli âlimlerin yetiştiği Bostanzâdeler ailesinden Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi, gençlik ve öğrenim yılları hakkında bilgi bulunmamakta, sadece babasından öğrenim gördüğü ve ilmiye sınıfındaki görevinin ilk yıllarını onun yanında geçirdiği bilinmektedir. İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. 27 Temmuz 1639'da vefat eden Bostanzâde Yahya Efendi, Şehzade Camii haziresinde, babasının kabri yanına defnedildi.

Eserleri.

1. *Gül-i Sad-berg*. Hz. Peygamber'in 100 mucizesini konu edinen geniş ölçüde manzum Türkçe bir eserdir. Kitapta bir giriş ile münâcât, na't ve dönemin padişahı II. Osman'a bir kasideden sonra Hz. Peygamber'in cismanî mi'racının imkânı ve mahiyeti, Kur'an'ın i'câzı konuları üzerinde durulur. *Gül-i Sad-berg*'in iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 3386, 3390) bir nüshası da Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 842) kayıtlı olup bunlardan ilkinin müellif hattı olduğu eserin sonundaki kayıttan anlaşılmaktadır.

2. *Mir'atül-Ahlâk*. Türkçe didaktik bir ahlâk kitabıdır. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere ahlâk ve hikemiyatla ilgili manzumeler, peygamber kıssaları ve İslâm tarihinden alınmış örnek ahlâkî motiflerle eserin muhtevası zenginleştirilmiştir. Eserin tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp. (TY, nr. 3537) kayıtlı olup, nüshanın müellif hattı olduğu belirtilmektedir.¹²⁸

Mustafa ÇAĞRICI

1. 128. CÂHİDÎ AHMED EFENDÎ (ö. 1070/1659–60)

Mutasavvıf -şair

Edirne'de doğdu. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Asıl adı Ahmed, mahlası Câhidî'dir. Hüseyin Vassâf ve Sadeddin Nüzhet Ergun, Câhidî'nin Bosnalı Şeyh Hasan Kâimî Efendi'ye intisap ettiğini ve ondan hilâfet aldığını söylerler.

Câhidî Ahmed Efendi muhtemelen Edirne'de bir Halveti-Uşşâki şeyhinden hilâfet aldıktan sonra Çanakkale'ye giderek Kilitbahir'de kurduğu tekkesinde irşad faaliyetinde bulunmuştur. Ölümüne "istirahat" (1070) kelimesi tarih düşürülmüştür. Câhidî'nin türbesi

¹²⁸ Mustafa Çağrıci, "Bostanzâde Yahya Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, s. 311-313.

Çanakkale'nin önemli ziyaret yerlerinden olup yine aynı adla anılan mescidin ön tarafında yer almaktadır.

Eserleri.

1. *Divan*. Yunus Emre'yi takip eden mutasavvıf halk şairlerinden olan Câhidî'nin divanı, çoğu hece vezniyle yazılmış 100 kadar gazel-ilâhî tarzında şiirden meydana gelir. Vezin ve kafiyeyle önem vermeksizin duygu ve düşüncelerini ifade eden şairin, "Bir değirmendir bu dünya öğütür bir gün bizi" mısraını ihtiva eden meşhur şiiri, eviç ve acem makamlarında ilâhi olarak bestelenmiştir. Divanın yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Hasan Hüsnü Paşa, nr. 796). M. Halid Bayrı eserin kendisinde de bir nüshası olduğunu söyler.

2. *Kitâbü'n-Nasîha*. Tasavvufla ilgili genel bilgileri, sülûk âdâb ve erkânını, müellifin çeşitli sözlerini ihtiva eden eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (İbrahim Efendi, nr. 350; Yazma Bağışlar, nr. 2141).¹²⁹

Nihat AZAMAT

1. 129. CAMÎ-i RÛMÎ

XVI. yüzyıl divan şairi.

Molla Câmî ile karıştırılmaması için Câmî-i Rûmî, uzun süre Mısır'da bulunduğundan dolayı da Câmî-i Mısırî olarak anılmıştır. Latîfî'ye göre Kastamonulu, Riyâzî ve Âlî'ye göre ise Geliboluludur. Kaynaklarda ölüm tarihine rastlanmamakla beraber Mısır'da vefat ettiği bilinmektedir.

Mürettep bir divanı bulunmayan, şiirlerine çeşitli mecmualarda rastlanan Câmî'nin kaside, gazel ve müseddeslerinden güçlü bir şair olduğu ve divan şiirine her yönüyle vâkıf bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı tezkirelerde yer almaması, İstanbul dışında yaşamasına ve divan tertip etmemesine bağlanabilir. Bir kısım şiirleri, Câmî mahlasını kullanan diğer şairlerin manzumeleriyle karışmıştır. Nitekim tezkirelerde örnek olarak kaydedilen şiirlerinden yalnız Riyâzî ve Kafzâde Fâizî'dekiler ona aittir. Şiirleri arasında "sem" redifli kasidesiyle Habîbi'nin "dedim-dedi" redifli müseddesine yazdığı nazîre en tanınmış eserleri arasındadır. İlk olarak İsmail Hikmet Ertaylan onun bu nazîresini neşretmiş, daha sonra Sadeddin Nüzhet Ergun bu nazîre ile birlikte çeşitli mecmualardan derlediği bazı şiirlerini yayımlamıştır.

¹²⁹ Nihat Azamat, "Câhidî Ahmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 16, 17.

Câmî'nin en tanınmış eseri, *Saâdetnâme* adıyla yaptığı *Ravzatü's-Şühedâ'* tercümesidir. Kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan eserin (TCYK, 455-458) bilinen en eski tarihli nüshası 1578'de istinsah edilmiş olup Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Revan, nr. 1092). Ali Emîrî nüshası (Millet Ktp., nr. 326) yazı ve tezhip bakımından oldukça değerlidir. Eserin bir, başka nüshası ise Nuru Osmaniye Kütüphanesi'ndedir (nr. 3417).¹³⁰

Mustafa UZUN

1. 130. CELÂLZÂDE MUSTAFA ÇELEBÎ (ö. 975/1567)

Osmanlı tarihçisi ve nişancı.

"Koca Nişancı" lakabı ile şöhret bulmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber kendisi *Selîmnâme* adlı eserinde, 1557'de nişancılıktan emekli olduğunda yaşının yetmişe yaklaştığını belirttiğine göre 1490–1491 yıllarında doğduğu kabul edilebilir.

Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. Yavuz Sultan Selim'in vezirlerden gizli tutmak istediği işlere ait yazıları kaleme aldırıldığı Mustafa Çelebi, padişahın bizzat yazdırdığı fermanlarda usule aykırı gördüğü ifadelerin düzeltilmesini arz etmekten çekinmezdi.

Sağlam bir medrese öğrenimi görmüş olan Celâlzâde, Osmanlı örfî hukukunu oluşturan kanunların yalnız birbiriyle değil aynı zamanda şeriatla bağdaşmaları yolunda çok emek vererek bu hususta Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ile iş birliği yapmıştır. Osmanlı kanunlarının tutarlı ve kullanışlı bir hukuk sistemi olarak geliştirilmesinde, nişancıya "müftî-i kânun" denilecek kadar bu hukukun itibarının artmasında, hatta Sultan Süleyman'a "Kanunî" lakabının verilmesinde Celâlzâde Mustafa'nın büyük payı olduğu şüphesizdir.

Kaynakların hepsi Celâlzâde Mustafa'nın cömertliğinden ve şefkatinden bahsetmektedir. Eyüp'te kendisine atfen Nişancı (bir zamanlar Nişancılar) adını alan semtte yaptırdığı bahçeli konak, âlim ve ediplerin sürekli uğradıkları bir yer olmuştur. Bu kişilerle sohbetten çok hoşlanan Mustafa Çelebi şairlerin himayesini de üstlenerek onlara yüksek caizeler verirdi. Eyüp'te evinin yakınında bir cami, bir Halvetî tekkesi ve Mimar Sinan'ın eseri olan bir hamam yaptırmışsa da bunlardan yalnız cami (Nişancı Camii) bugün ayakta kalmış durumdadır. Celâlzâde Mustafa'nın mezarı bu caminin bahçesinde, kendisinden önce ölen kardeşi Celâlzâde Salih Çelebi'nin kabrinin yanındadır.

¹³⁰ Mustafa Uzun, "Câmî-i Rûmî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 102,103.

Eserleri.

1. *Tabakâtü'l-Memâlik*. Tam adı *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* olan eser, Kanunî Sultan Süleyman döneminin 1555 yılına kadarki olaylarını ihtiva eder.

2. *Meâsir-i Selim Hânî*. (*Selîmnâme*)

3. *Mevâhibü'l-Hallâk fî Merâtibi'l-Ahlâk*. Emeklilik döneminde yazılan eser, elli altı bab halinde ahlâkî ilgilendiren çeşitli konuları ele almaktadır.

Eserlerinin çoğunda kendi manzumeleri bulunan, bazı kaside ve gazelleri olduğu da bilinen Celâlzâde Mustafâ'nın divanı yoktur.¹³¹

Celia J. KERSLAKE

1. 131. CELÂLZÂDE SALİH ÇELEBİ (ö. 973/1565)

Kanunî Sultan Süleyman devrinin tanınmış âlimi.

Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin kardeşidir. Babasının kadılığı sırasında 1494-1495 yılı civarında Vulçitrin'de doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra Kemalpaşazâde'ye intisap ederek derslerine devam etti.

Vezîriâzam Ayaş Paşa'ya yazdığı kasideleri beğenilerek bir süre sonra Sahn-ı Semân müderrisliğine getirildi. Bu sırada Kanûnî'nin isteği üzerine Fîrûz Şah hikâyelerini kısa zamanda Farsça'dan Türkçeye tercüme ederek padişaha takdim etti. Ardından da 1542'de Edirne Beyazıt Medresesi müderrisi oldu.

Salih Çelebi, ilme ve talebe yetiştirmeye olan hevesi sebebiyle daima müderrisliği tercih etmişse de meslek hayatında bazı önemli kadılıklarda da bulunmuştur.

Vefatında Eyüp'te ağabeyinin yaptırdığı Nişancı Camii hazîresine defnedildi. Manzum mezar taşı kitabesi Mustafa Çelebi'ye aittir.

Eserleri. Salih Çelebi çok yönlü bir müellif olup başta tarih olmak üzere edebiyat, gramer ve fıkıh alanlarında çeşitli eserler kaleme almıştır.

Divan. "Salih" ve "Salâhî" mahlaslarıyla Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Salih Çelebi'nin divanı, hayatının sonlarına doğru gözlerine perde indikten sonra hatırında kalan manzumelerini dikte ettirmek suretiyle meydana gelmiştir. Divanın tezhipli ve ta'lik hatla yazılmış güzel bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 3846). bulunmaktadır.

¹³¹ Celia J. Kerslake, "Celâlzâde Mustafa Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 260, 261.

Divanın sonunda "*Dürer-i Nesâyih*" adlı seksen beyitlik nasihatnâme şeklinde bir manzume ile küçük yaşta kaybettiği oğlunun acısıyla kaleme aldığı "*Leylâ vü Mecnun*" adlı diğer bir manzume yer almaktadır.

Ayrıca gözlerine perde inmesi sebebiyle temize çekemediği müsvedde halinde kalmış başka çalışmalarının da olduğu gerek kendisi gerekse Atâî tarafından ifade edilmiştir.¹³²

DİA

1. 132. CELÎLÎ, HÂMÎDÎZÂDE (ö. 977/1569)

Daha çok hamsesiyle tanınan divan şairi.

893'te (1488) Bursa'da doğdu. Asıl adı Abdülcélil olup Hâmidî-i Acem veya Hâmidî-i İsfahânî olarak da tanınan, Farsça ve Türkçe şiirleri bulunan Mevlânâ Hâmidî'nin küçük oğludur. Türk edebiyatında Celîlî mahlasını taşıyan İznikli ve Edirneli iki şairin daha bulunduğu kaydedilmektedir. Bu sebeple bazı kaynaklar Hâmidîzâde'yi yanlışlıkla İznikli olarak gösterirler.

İyi bir tahsil gören Celîlî bir ara İstanbul'a gitti. Kaynakların bildirdiğine göre bu sırada Âhî (Benli Hasan) ile dostluk kurdu. Yalnız yaşamayı seven, içine kapanık bir mizaca sahip olan Celîlî'nin son zamanlarında kimse ile konuşmak istemediği kaynaklarda zikredilmektedir. Gittikçe daha münzevi bir hayat sürmeye alışan Celîlî Bursa'da vefat etti.

Küçük yaşta yazmaya başladığı şiirlerinde genellikle sade, akıcı bir üslûp görülür. Bazı tezkirelerde bilhassa mesnevi ve gazel yazmakta başarılı olduğu belirtilmektedir. Son araştırmalara göre Türk edebiyatında Ali Şîr Nevâî, Hamdullah Hamdî ve Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi'den sonra hamse yazan şairler arasında dördüncü sırada yer aldığı halde gerek yaşadığı dönemde gerekse daha sonraki devirlerde pek tanınmamıştır. Eserlerine Türkiye kütüphanelerinde rastlanmaması da bunu gösterir. Şairin eserleri üzerinde Hüseyin Ayan tarafından çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Eserleri.

1. *Divan*. Tek nüshası Bibliotheque Nationale'deki (Les manus. Turc [Supplement], nr. 364) 130 varaklık külliyatı içinde yer alan mürettep divanında yirmi üçü Farsça 303 gazel, ikisi Farsça, ikisi Arapça, biri mülemma, altı kıta, üç Farsça rubâî, ikisi Farsça yedi matla', ikisi Farsça üç müfred, Farsça-Türkçe on iki tarih ve sekiz muamma mevcuttur.

2. *Hamse*. Aynı yazmada yer alan hamsesinde şu mesneviler bulunmaktadır:

¹³² DİA, "Celâlîzâde Salih Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 262-264.

a) *Hüsrev ü Şîrîn*. Şair 1967 beyitlik bu mesnevisine 14 Ağustos 1512'de başlamış ve 10 Aralıkta tamamlamıştır. Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği eserin 2019 beyitlik başka bir nüshası Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'ndedir (nr. 44.923).

b) *Leylâ vü Mecnûn*. Ocak 1514'te nazmedilen 2116 beyitlik bu mesnevi iki tevhid, bir münâcât, bir na't ve Yavuz Sultan Selim'e bir methiyeden sonra başlamaktadır.

c) *Gül-i Sadberk-i bî-Hâr*. Külliyyatın sayfa kenarında yer alan eser mesnevi ve gazellerden meydana gelmektedir. Bazı kaynaklarda sondaki gazellerden dolayı divançe zannedilerek "Gül-i Sadberk Divanı" şeklinde adlandırılmıştır. Tevhid, na't ve dîbâce denilebilecek altmış yedi beyitlik bir mesneviden sonra gazeller kısmı gelmektedir. Dîbacede gül bahçesinde yapılan bir gezinti sırasında 100 yapraklı bir güle rastlandığı anlatılmakta, ayrıca bülbülün feryadı ve güllerin geçiciliği dile getirilmektedir. Bundan sonra gelen 100 gazel gül ile bülbülün birbiriyle münazarası mahiyetindedir.

d) *Hecrnâme*. Aynı külliyyatta sayfa kenarında yer alan 483 beyitlik mesnevi, Celîlî'nin yirmi iki yaşında iken nazmettiği bir eserdir. 915'te (1509) kaleme alınan ve şairin aynı zamanda *Hazannâme* adını verdiği eser yirmi beyitlik bir besmele manzumesiyle başlamaktadır. Daha sonra tevhid, na't ve çâryâr-i güzîn methiyesinin yer aldığı, aşk konusunun işlendiği eserde olayların kahramanı doğrudan doğruya müellifin kendisidir. Şair genç yaşta başından geçen bir aşkın tesiriyle yazdığı bu orijinal mesnevide kendi iç dünyasına da ışık tutmaktadır.

e) *Meheknâme*. Külliyyatın sayfa kenarında yer alan eser seksen yedi beyitlik küçük bir mesnevidir. Tevhid ve na'ttan sonra gelen sekiz beyitlik bir "pend" in ardından elli yedi beyit tutan asıl hikâyeye geçilir. Altın, gümüş ve mehek (mihenik taşı) arasında geçen hikâyede şair malın, mülkün, güzelliğin geçiciliğini, bunların cazibesinin aldatıcı olduğunu belirtmektedir.

Bunlardan başka bazı kaynaklar Celîlî'nin *Terceme-i Şehname* ile *Yûsuf u Züleyhâ* adlı iki eseri daha olduğunu kaydederler. Âşık Çelebi, *Terceme-i Şehnâme'nin* yarısının yazılmış olduğunu bizzat müelliften nakletmektedir. A. Sırrı Levend ise bir fotokopisinin kendisinde bulunduğunu belirttiği Celîlî'nin külliyyatı içinde *Yûsuf u Züleyhâ'nın* da mevcut olduğunu bildirmektedir. Şairin ayrıca çeşitli şiir mecmualarında bazı gazellerine rastlanmaktadır.¹³³

Hasan AKSOY

¹³³ Hasan Aksoy, "Celîlî Hâmidîzâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 269, 270.

1. 133. CEM SULTAN (ö. 900/1495)

Osmanlı şehzadesi.

Fâtih Sultan Mehmed'in üçüncü oğlu olup 23 Aralık 1459'da Edirne'de doğdu. İki lalası ile birlikte henüz on yaşında iken 1469'da Kastamonu'ya sancak beyi olarak gönderildi. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra önce İstanbul'a, oradan da Rumeli'ye gitmesi emredildi. Cem, Castel Capuana denilen yerde 25 Şubat 1495 tarihinde öldü. Cem'in ölümünü haber alan Bayezid üç günlük yas ilân ettiği gibi gıyabî cenaze namazını da kıldırılmıştır. Tahnit edilmek suretiyle sadık adamları tarafından Gaeta denilen yerde toprağa verilen cesedi 1499'da Napoli kralı tarafından Osmanlılar'a teslim edilerek Bursa'da Muradiye Camii hazînesine defnedilmiştir.

Hayatı oldukça maceralı geçen ve Avrupalı devletlerin siyasî oyunlarına hedef olan Cem Sultan iyi bir şair olup Farsça ve Türkçe iki divanı vardır. Ayrıca adına birçok eser yazılmıştır.¹³⁴ 1481'de ağabeyi II. Bayezid karşısında Yenişehir ovasında kesin bir yenilgiye uğrayınca yurdunu terk etmeye mecbur kalan Cem, bundan sonra ölümüne kadar gurbette sıkıntılı, kederli ve hasret içinde bir hayat sürmüştür. Bazı şiirlerinde bu ayrılıktan ne kadar üzüntü duyduğu açıkça belli olur. Birinci bendi "felek" redifiyle başlayan terakibibendinde talihsizliğinden kinaye olarak felekten şikâyet etmekle birlikte kendisiyle de hesaplaştığı görülmektedir.

Sehi, Cem'in şiirlerinin hayal dolu, gazellerinin öğretici olduğunu söyler. Latîfi onun şairliğini över. Affedilmesi umuduyla ağabeyine yolladığı yetmiş dört beyitlik "kerem" redifli kaside olumlu bir sonuç vermemiştir. Yine aynı tezkireden, onun "Râiyye Kasidesi"nin daha o zamanlar bir hayli ünlü olduğu anlaşılmaktadır.

Cem Sultan, köklü bir kültüre sahip olması ve klasik edebiyatı çok iyi bilmesinin yanı sıra Farsça'ya ve İran edebiyatına da derin vukufiyeti sayesinde zengin hayallerle dolu şiirler yazmıştır. Birinci sınıf bir şair olmamakla birlikte şiirlerinde klasik edebî mazmunları, kıssa, hikâye ve efsanelerle divan edebiyatının hayal dünyasına ait unsurları çok iyi kullanmıştır.

Cem'in şiirde örnek aldığı kişilerden biri Bursalı Ahmed Paşa'dır. Divanında onun bazı şiirlerine nazîreler yazdığı görülür. Ayrıca Şeyhî ve Nizâmî'den de etkilenmiştir. Oğlu Oğuz Han'ın öldürülmesi üzerine yazdığı mersiye kederli bir babanın acısını çok iyi yansıtmıştır. İsmail Hikmet Ertaylan, Cem'in Farsça şiirlerinin Türkçe şiirlerinden daha üstün olduğunu söylemektedir.

¹³⁴ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cem Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 283, 284.

Eserleri.

1. *Türkçe Divan*. Âşık Çelebi'nin ifadesinden, divanını babası II. Mehmed adına tertip ettiği anlaşılmaktadır. İ. Halil Ersoylu'nun hazırladığı *Cem Sultanın Türkçe Divanı* adlı tenkitli yayınında iki tevhid, bir münâcât, iki na't, dört kaside, bir terkihi bend, bir tercii bend, 348 gazel, bir rubâî, kırk bir muamma ve on dokuz müfred bulunmaktadır. Ersoylu'nun sadece beş nüshasından söz ettiği divanın bugün on bir nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 431, Fâtih, nr. 3794; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 81; İÜ Ktp., TY, nr. 5474, 5547; Bursa Orhan Haraççı Ktp., nr. E. 6; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1262; İstanbul Beld. Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet kitapları, nr. 416; TSMK, Revan, nr. 739). Vatikan Kütüphanesi'nde de sadece muammaları ihtiva eden bir nüsha mevcuttur (Rossi, s. 105).

2. *Farsça Divan*. Türkçe divan ile bir arada Bursa Orhan Haraççı (nr. E. 6), Topkapı Sarayı Müzesi (Revan, nr. 739), Süleymaniye (Fâtih, nr. 3794) ve Millet (Ali Emîrî, Manzum, nr. 328) kütüphanelerinde olmak üzere toplam dört nüshası bilinmektedir. Bursa nüshası, Türkçe divan ile birlikte İ. Hikmet Ertaylan'ın *Sultan Cem* adlı eseri içinde tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.

3. *Cemşîd ü Hurşîd (Âyât-ı Uşşak)*. Selmân-ı Sâveci'nin Farsça mesnevisi önce Ahmedî, daha sonra da Cem tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu nüshadaki, "Dedim anın adın "Âyât-ı Uşşak" / Hesâb ederseniz ehl-i tevârih / Girü adı olur kendüye târih" mısralarında hem eserin adı hem de telif tarihi ("Âyât-ı Uşşak" = 883) verilmektedir. Ayrıca bir beyitte *Cemşîd ü Hurşîd*'in Fâtih Sultan Mehmed için yazıldığı açıkça belirtilmektedir.

4. *Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân*. Kırk sekiz beyitlik bir mesnevi olup İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (nr. 5474, 5547). İçinde Cem'in adı geçmemekle birlikte eser Cem'e ait iki divan nüshasında da mevcuttur. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından yayımlanan *Falnâme* adlı eser içinde tıpkıbasımı verilmiştir.¹³⁵

Mahmut H. ŞAKİROĞLU-Günay KUT

¹³⁵ Günay Kut, "Cem Sultan, Edebi Yönü", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 284-286.

1. 134. CEMÂL-i HALVETÎ (ö. 899/1494)

Halvetiyye tarikatının Cemâliyye kolunun kurucusu, âlim ve şair.

Çelebi Halîfe diye meşhur olan Cemâl-i Halvetî'nin asıl adı Cemâleddin el-Aksarâyî'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye ve Osmanlı Müellifleri'nde* Amasya'da doğduğu kayıtlı ise de diğer kaynaklar onun Aksaray'da doğduğunda birleşirler. İlk tahsilini doğduğu yerde yaptıktan sonra İstanbul'a gitti. Medrese ilimleriyle meşgul olurken tasavvufi hayata meyletti. Çelebi Halîfe, hacca giderken Tebük yakınlarında vefat etti. Vefatına, "kad mâte şâh-ı evliya" (899) cümlesi tarih olarak düşürülmüştür.

Tasavvuftan başka tefsir ve hadisle de meşgul olan ve aynı zamanda şair olan Çelebi Halîfe kısa zamanda İstanbul'un meşhur şeyhlerinden biri olmuştur. II. Bayezid'in Amasya valisi iken onunla tanışması, valinin kapucubaşısı Mustafa Ağa'nın (Koca Mustafa Paşa) şeyhe mürid olması, onun İstanbul'daki durumunu hazırlayan sebeplerin başında sayılmalıdır.

Eserleri. Cemâl-i Halvetî Osmanlı döneminde en çok eser yazan sûfîlerden biridir. Bundan dolayı onu sadece Halvetiyye'nin değil genelde tasavvuf ve tarikat kültürünün tanınması ve yaygınlaşmasında eserleriyle katkıda bulunan sûfîlerden biri olarak görmek gerekir. *Dîvançe* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2709).¹³⁶

Mehmed Serhan TAYŞI

1. 135. CEMÂLEDDİN MEHMED, KARSLIZÂDE (ö. 1261/1845)

Süleymaniye Müderrislerinden Karşı Hoca Mehmed Efendi'nin oğludur. İlmiye sınıfından yetişti. Süleymaniye Medresesinde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık yapan Cemâleddin Efendi İstanbul'da vefat etti. Mezarı Eyüp'te babasının kabri yanındadır.

Şiirle de meşgul olan Cemaleddin Efendi şiirlerinde Cemâl mahlasını kullanmıştır.¹³⁷

Abdülkadir Özcan

¹³⁶ M. Serhan Tayşı, "Cemâl-i Halvetî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 302, 303.

¹³⁷ Abdülkadir Özcan, "Cemâleddin Mehmed, Karşızâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İst., 1993, C. VII, s. 312, 313.

1. 136. CEMÂLEDDİN UŞŞÂKÎ (ö. 1164/1751)

Mutasavvıf - şair.

Edirne'de doğdu. Asıl adı Mehmed Cemâleddin, künyesi Ebû Nizâmeddin'dir. Kaynaklarda seyyid olduğu nakledilir. Cemâleddin Efendi'nin türbesi bugün Hıramı Ahmed Paşa adıyla anılan caminin yanındadır.

Cemâleddin Uşşâki'nin 345 manzume bir silsilename ve beş tarih beytini ihtiva eden *Divanı Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir* (Uşşâki Dergâhı, nr. 92).¹³⁸

Mahmut Erol KILIÇ

1. 137. CEMÂLÎ

XV. yüzyıl divan şairi ve mesnevi müellifi.

Fâtih devri şairlerindendir. Şeyhî'nin yeğeni olup asıl adı Bayezid'dir. Şairin adı, doğum yeri ve babasının adı, Şeyhî'nin ölümü üzerine *Hüsrev ü Şîrin'e* yazdığı zeylin başlığındaki ibareden öğrenilmektedir. Bir kısım kaynaklar Cemâlî'nin Karamanlı olduğunda birleşirken bir kısmı da Bursalı olduğunu kaydeder.

Eserleri:

1. *Divan*. Cemâlî'nin varlığı sadece *Latîfi'nin Tezkiresi* ile *Miftâhu'l-Ferec*'den öğrenilip de görülemeyen divanının yakın zamanlarda bir nüshası ortaya çıkmıştır. Cemâlî'nin nazîre mecmualarında da şiirlerine rastlanır.

2. *Hümâ ve Hümâyûn (Gülşen-i Uşşak)*. Cemâlî bu eserini II. Murad adına 850 (1446) yılında telif ettiğini bizzat bildirir. Şimdilik bilinen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 5680). 4630 beyitten ibaret olan bu mesnevi aruzun remel bahriyle yazılmıştır. Eser üzerinde Osman Horata tarafından doktora tezi hazırlanmıştır.

3. *Miftâhu'l-Ferec*. 860 (1456) yılında Fâtih Sultan Mehmed adına yazılan bu eser de mesnevi tarzında ve aruzun remel bahriyledir. Bilinen üç nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 2331), Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (Kemankeş, nr. 447) ve Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde (W. Pertsch, s. 371, nr. 378) bulunmaktadır.

Latîfi'nin, onun şiirlerinin güzelliğine rağmen divanının şöhret bulmayışına şaşıtığını söylemesine karşılık Kınalızâde şiirlerinde fazla güzellik ve açıklık olmadığını söyler ve

¹³⁸ M. Erol Kılıç, "Cemâleddin Uşşâkî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 314, 315.

örnekler verir. Cemâlî aslında bir divan şairinden çok bir mesnevi müellifidir ve *Miftâhu'l-Ferec* adlı eserinin ortaya koyduğu gibi tasavvufa meyli kuvvetlidir.¹³⁹

Günay KUT

1. 138. CENÂBÎ MUSTAFA EFENDÎ (ö. 999/1590)

el-Aylemü'z-Zahir adlı eseriyle meşhur olan Osmanlı tarihçisi.

Niksarlı Emîr Hasan Efendi'nin oğlu olup aynı zamanda Anadolu seyyidlerindendir. "Fahrü'l-müderrişin" ve "Emîrzâde" olarak da anılan Cenâbî Efendi, daha önce pek çok âlim yetiştirmiş bir aileden gelmektedir. Tahsilini İstanbul'da çeşitli medreselerde tamamladı.

Devrin meşhur müfessir ve şeyhülsîlâm Ebüssuûd Efendi'nin hizmetine girerek bir süre ondan ders gördü. 1573'ten itibaren Dâvud Paşa, Kariye, Sahn, Süleymaniye ve Selimiye medreselerinde müderrislik yaptı. 1590'da Halep'te vefat etti.

Cenâbî Mustafa Efendi, kendisiyle aynı dönemde yaşamış olan Kınalızâde Hasan Celebi ile Beyânî tarafından doğruluktan ayrılmayan bir kişi olarak tanıtılmaktadır. Şiirlerinde Cinani mahlasını da kullandığı için zaman zaman Bursalı Mustafa Cinânî (ö. 1595) ile karıştırılan Cenâbî, özellikle Arap edebiyatı ve tarih konularında kaleme aldığı eserlerle tanınmıştır.¹⁴⁰

Mehmet CANATAR

1. 139. CEVDET PAŞA (1823–1895)

XIX yüzyılın ünlü Türk âlimi ve devlet adamı.

Kendi ifadesine göre hicrî 1238 yılı hıdrellezinden kırk gün önce 26-27 Mart 1823 Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğdu. Asıl adı Ahmed olup Cevdet mahlasını İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada şair Süleyman Fehim Efendi'den almıştır. Sâmi ve Nefî'yi taklit ederek şiire, Veysî ve Okçuzâde'yi örnek alarak inşâya heves etti. Bu hevesle Reşid Paşa ve kapı yoldaşlarının şiirlerine tahmisler ve nazireler söyledi. Fuad Paşa ile ortak gazeller yazdı ve Reşid Paşa'ya bazı kasideler sundu. 26 Mayıs 1895'te Bebek'teki yalısında vefat etti ve Fâtih Sultan Mehmed Türbesi hazîresine defnedildi.

Şiirlerini Sultan Abdülhamid'in isteği üzerine hayatının sonlarına doğru bir divanda toplamıştır. Müellif hattıyla yazılmış nüshaları İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda

¹³⁹ Günay Kut, "Cemâlî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 316, 317.

¹⁴⁰ Mehmet Canatar, "Cenâbî Mustafa Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 352, 353.

bulunan (Cevdet Paşa Evrakı, nr. 37) divandaki şiirlerin çoğu kaside ve gazel târzında olup içlerinde şarkı, rubaî, tarih ve müfredler de bulunmaktadır. "Cevdet Paşa'nın şiirleri, kuvvetli bir dil ve teknik bilgi ile geniş bir kültürün beslediği parlak bir zekânın ürünüdür. Genellikle sade ve temiz bir Türkçe ile yazılmış olmalarına karşılık şiiriyet ve lirizmden mahrum olan bu manzumeler, gençlik heyecanı ve muhitinin teşvikleriyle kaleme alınmış samimi parçalar vasfını taşımaktan öteye geçmez."¹⁴¹

Yusuf HALAÇOĞLU – M. Akif AYDIN

1. 140. CEVRÎ İBRÂHİM ÇELEBÎ (ö. 1065/1654)

Divan şairi ve hattat.

Cevri, Cevrî Çelebi, Çevri Dede diye anılan şairin asıl adı İbrahim'dir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1595–1600 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir.

Gençliğinde iyi bir tahsil gören Cevri, Galata Mevlevîhânesi şeyhi İsmail Ankaravî'nin sohbetlerine katıldı, ayrıca Beşiktaş ve Yenikapı Mevlevihanelerine devam etti. Safâî onun günde 1000 beyit yazıp 1000 akçeye sattığını söyler

Komşularıyla görüşmediğinden cenazesine kimse gelmemiş. Sarı Abdullah Efendi yirmi otuz arkadaşıyla birlikte cenazesini Eğrikapı Savaklar'daki Cemâleddin Uşşaki Tekkesi civarına defnetmiştir.

Eserleri.

1. *Divan*. Divan ve tekke şiirine hakkıyla vâkıf olan Cevrî İbrahim Çelebi zengin bir şiir mirası bırakmıştır. Seksen dört kaside, beş terkibi bend, iki tercii bend, 272 gazel, beş matla, 123 tarih (ikisi Farsça), kırk rubâî (otuz yedisi Farsça), yedi tahmis ve sekiz tesdisten meydana gelen divanının Türkiye ve dünya kütüphanelerinde otuz sekiz yazma nüshası tesbit edilmiştir. Bunlardan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Emanet Hazinesi, nr. 1623) ile Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki (nr. 1286) yazmalar müellif hattıyladır. Divan, Cevrî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bir girişle birlikte Hüseyin Ayan tarafından neşredilmiştir.

2. *Selimnâme*. Şükrî-i Bitlisî'nin Koçi Bey'in takrirleri çerçevesinde 1523'te yazdığı aynı adlı mesnevinin yeniden telif edilmiş şeklidir. Eserde Yavuz Sultan Selim'in menkıbeleşmiş şahsiyeti ve kahramanlıkları anlatılmaktadır. Bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî, Manzum, nr. 1310).

¹⁴¹ Y. Halaçoğlu- M. A. Aydın, "Cevdet Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 443-450.

3. *Hilye-i Çihâryâr-ı Güzin*. Cevrî'nin en meşhur eserlerinden biridir. Pek çok yazma nüshası bulunan (İÜ Ktp., TY. nr. 96, 769, 1095, 3807; Süleymaniye Ktp.. Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2089) 145 beyitten ibaret bu küçük mesnevi, Hâkânî Mehmed Bey'in *Hilye*'sinden ilham alınarak 1630'da yazılmıştır.

4. *Hail-i Tahkikat*. 415 beyitlik Türkçe bir terakibibenddir. 1647'de kaleme alınan eserin adı ebced hesabıyla telif tarihini verir. Sofu Mehmed Paşa'ya ithaf edilen *Hail-i Tahkikat*, altmış bir beyitlik başlangıç bölümünden sonra *Mesnevi*'nin ilk on sekiz beytiyle eserden seçilen kırk beytin her birine beşer beyit eklenmesinden meydana gelmiş, sonuna da altı beyitlik bir hatime kısmı ilâve edilmiştir. Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazması mevcut olan eserin sadece İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde sekiz nüshası bulunmaktadır (TY, nr. 88, 1992. 2255, 2305, 2308, 2323, 2388, 5565).

5. *Aynü'l-Füyûz*. Yûsuf Sîneçâk Dede'nin, *Mesnevi*'den bir mâna bütünlüğü içinde seçtiği 366 beyitten meydana gelen *Cezire-i Mesnevi* adlı eserinin şerhidir. Abdülmecid Sivâsî, İlmî Dede ve Şeyh Galib gibi şair ve bilginlerce şerhi yapılan eseri Cevrî de her beyte beş Türkçe beyit ilâve ederek şerh etmiştir. Başlıkları da manzum olan eser Sofu Mehmed Paşa'ya sunulmuştur.

6. *Melhame*. Cevrî'nin çok tanınmış eserlerinden biri olan bu mesnevi, Yazıcı Salih'in 1408 yılında yazdığı Şemsiyye'nin 1635'te yeniden kaleme alınmasından meydana gelmiştir. *Melhame*, 4788 beyit olan aslından daha küçük olup 3617 beyittir. Eserin birçok yazma nüshası vardır (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 234, Esad Efendi, nr. 3459; İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 1282, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 8890).

7. *Nazm-ı Niyaz*. Ayların özelliklerinden bahseden bu mesnevi yaklaşık 200 beyitten meydana gelir. Bilinen tek nüshası mensur bir eser gibi istinsah edilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 714).¹⁴²

Hüseyin AYAN

1. 141. CİNÂNÎ (ö. 1004/1595)

Divan şairi.

Bursa'da doğdu. Asıl adı Mustafa, babasının adı Mehmed'dir. Latin harfleriyle yazılmış bazı eserlerde mahlası Cenânî şeklinde gösterilmekteyse de *Cilâü'l-Kulûb* adlı mesnevisinin sonunda mahlasının Cinânî olduğunu bizzat kendisi belirtmektedir.

¹⁴² Hüseyin Ayan, "Cevrî İbrahim Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, s. 460, 461.

Küçük yaşlarda tahsile başlayan Cinânî 966'da (1558–59), bu sırada Manisa müderrisi ve müftüsü olan Muallimzâde'den mülâzemet alarak medrese tahsilini tamamladı. Köşeler Medresesi'ne tayin edildiği bir tarih manzumesinden anlaşılmaktadır. Cinânî aynı yılın sonlarına doğru Bursa'daki İvaz Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Cinânî buradaki görevi sırasında vefat etti ve Hamza Bey Mezarlığına defnedildi. Tezkirelerde vefatı dolayısıyla yazılmış birçok tarih manzumesi bulunmaktadır.

Cinânî şiirlerinde kalabalık ailesinin ihtiyaçlarını karşılamada çektiği sıkıntıları ifade etmiş, ancak ailesi hakkında fazla bilgi vermemiştir.

Kaynaklara göre Cinânî Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazmış ve hat sanatıyla da meşgul olmuştur. Hoşsohbet ve nüktedan bir kişi olup hikâye ve kıssa anlatmakla da şöhret bulmuştur. Eserlerinde mevcut bilgilerden anlaşıldığına göre çok şişman ve sağ gözünden rahatsız olan Cinânî'nin bu fizikî kusurlarıyla ilgili birçok latifesi vardır.

Eserleri.

1. *Divan*. Oldukça hacimlidir. Başta III. Murad ve III. Mehmed olmak üzere devrin ileri gelenlerine kasideler sunan şair onlardan çeşitli vesilelerle caizeler talep eder. Divanının önsözünden, eserinin tertibine dostu Azerî Çelebi'nin sebep olduğu anlaşılmaktadır. Çok sayıdaki kaside ve gazelleri yanında şaire asıl şöhretini kazandıran şiirleri, 100'ün üzerindeki tahmis ve tesdisleridir. Cinânî şiirlerinde birçok tarihî şahsiyetten bahsetmiş. 177'si Türkçe, 33'ü Farsça olmak üzere 210 tarih manzumesinde özel hayatına dair ve çağdaşı olan pek çok şair hakkında dikkate değer bilgiler vermiştir. Çok sayıdaki latife ve manzum mektupları ise onun mizahî tabiatını yansıtmaktadır. Altmış üç Farsça manzumenin de bulunduğu divanının bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 3096). Eser üzerinde Cihan Okuyucu tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.

2. *Riyâzü'l-Cinân*. 1578'de tamamlanıp III. Murad'a sunulan yaklaşık 3300 beyitlik bu mesnevi, Azerî Çelebi'nin teşvikiyle tamamlanmış ahlâkî ve didaktik bir eserdir. Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrar*'ına nazîre olarak kaleme alınan mesnevi, on bölümlük bir girişten sonra yirmi ravzaya ayrılır, sonunda da hatime ve dua bölümleri bulunur. Birçok yazma nüshası mevcut olan eserin iki nüshası İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 3659) ve Millet

(nr. 1149) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Cinânî'nin hamse sahibi olduğuna dair rivayetler ise doğru değildir.¹⁴³

Cihan OKUYUCU

1. 142. CÛDÎ EFENDÎ, MUALLİM (1850–1931)

Son devrin tanınmış şair ve muallimlerinden.

Kasım 1850'de Merzifon'da doğdu. Trabzonlu Cûdî Efendi'yle karıştırılmamak için "Merzifonlu" olarak da anılır. Asıl adı İbrahim Cûdî'dir. Mahalle mektebini bitirdikten sonra rüşdiyeye gitti, ayrıca medrese derslerini takip etti. Bir süre hıfza çalıştı, hat dersi aldı. Tahsilini tamamlamak üzere gittiği İstanbul'da müsabaka imtihanını kazanarak Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'nde Türkçe muallimi olarak göreve başladı.

II. Meşrutiyetten sonra açılan Meclis-i Meb'ûsan'a Amasya mebusu seçilince İstanbul'a döndü. Eylül 1921'de emekli oldu. 17 Eylül 1931'de öldü. Mezarı Kadıköy'deki aile kabristanındadır.

Muallim Naci ile Selânikli Tevfik'in çıkardıkları *Teâvün-i Aklam* mecmuasında kırka yakın, *Peyâm-ı Edebî* 'de de on kadar şiiri yayımlanan Cûdî'nin *Muasır Şairlerimiz*, *Son Asır Türk Şairleri* ve *Merzifon Şairleri'nde* şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Muallim Cûdî'nin bir divan teşkil edecek sayıda yayımlanmamış şiirlerinin bulunduğu defterin dostu Merzifonlu Sıdkı Hoca'da olduğu söylenmekteyse de bu zatın vefatından sonra kitapları satıldığından defter hakkında bilgi edinilememiştir.¹⁴⁴

Ekrem BEKTAŞ

1. 143. CÛDÎ EFENDÎ, TRABZONLU (1863–1926)

Son devrin tanınmış âlim ve şairlerinden.

Trabzon'da doğdu. Asıl adı İbrahim olup şiirlerinde kullandığı "Cûdî" mahlasıyla tanınmıştır. Çağdaş olmaları, aynı adı ve mahlası taşımaları sebebiyle zaman zaman Merzifonlu Cûdî ile karıştırılmaktadır. Babası, İskender Paşa Medresesi müderrisi Yomralı Hacı Mehmed Efendi'dir. Cûdî Efendi Tabakhane İlk Mektebi'nden sonra tahsiline Müftü Medresesi'nde devam etti.

¹⁴³ Cihan Okuyucu, "Cinânî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 11, 12.

¹⁴⁴ Ekrem Bektaş, "Cûdî Efendi, Muallimnânî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 80.

1925'te tayin edildiği Trabzon müftülüğü görevini ölümüne kadar sürdürdü. 1926 yılı Ramazan ayı sonlarında vefat etti. Hatuniye Camii haziresine, babasının yanına defnedildi.

Arapça ve Farsça'yı edebiyatlarıyla birlikte çok iyi bilen Cûdî Efendi. Türkçe'nin yanında bu iki dile de şiir söyleyebilecek derecede hâkimdi. Bir divan teşkil edecek hacimde olduğu anlaşılan şiirlerinin tamamı elde mevcut değildir. Mahir İz, Cûdî Efendi'nin Ankara Sultânîsi'nde çalıştığı yıllarda basılmamış bir divanı bulunduğunu ve bu divandan seçtiği bazı şiirleri kendi defterine aldığını belirtmektedir. Bunlardan başka devrin gazete ve mecmualarında çeşitli şiirleri yayımlanmıştır. Ancak divanının ne olduğu bilinmemektedir.

Aruza ve dile hâkim güçlü bir şair olduğu anlaşılan Cûdî Efendi'nin şiirlerinde yer yer kuvvetli bir lirizme sahip parçalar da vardır.

Belli başlı eserleri şunlardır:

1. *el-Kenzü'l-Esnâ fî Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsna*. Esmâ-i Hüsna'nın manzum şerhidir. Gördüğü rağbet üzerine tekrar basılan kitabın yeni harflerle de baskısı yapılmıştır

2. *Lugat-ı Cûdî*. Cûdî Efendi'nin en son ve en önemli eseridir. Arapça ve Farsça'dan Türkçeye giren kelimelerin açıklamalarının yapıldığı sözlükte manzum ve mensur örneklerle de yer verilmiştir. Bu örneklerden isim bulunmayan mısra ve beyitlerle manzum tercümeler ve bazı ibareler müellife aittir.¹⁴⁵

Mustafa UZUN

1. 144. CÜNÛNÎ AHMED DEDE (ö. 1030/1621)

Mutasavvıf-şair

XVI. yüzyılın ilk yarısında Karaman livasının Lârende kasabasında dünyaya geldi. İlköğreniminden sonra Konya'ya gitti. Medrese ilimleri tahsil ettiği sırada Mevlevîliğe meyletti. Hayatının son yıllarını Lârende'de geçirmek isteyen Cünûnî bu tarihten bir müddet sonra Konya'ya döndü.

Esrar Dede Cünûnî'yi divan sahibi bir şair olarak takdim ederse de bir ikisi dışında hiçbir şiiri günümüze ulaşmamıştır. Şiirlerinin bir araya getirilmesini istemediği rivayet edilir.¹⁴⁶

Mustafa KARA

¹⁴⁵ Mustafa Uzun, "Cûdî Efendi, Trabzonlu", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 81, 82.

¹⁴⁶ Mustafa Kara, "Cünûnî Ahmed Dede", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 130.

1. 145. ÇEŞMÎZÂDE MUSTAFA REŞİD (ö. 1184/1770)

Vak'anüvis ve şair.

Kadı Mehmed Said Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Medrese tahsilini tamamlayıp mülâzımlık payesini aldıktan sonra 1740'da müderris oldu. Gerek şiir ve inşadaki kudreti, gerekse güzel ahlâkı ile dikkati çekti; dört defa kazasker tezkireciliği, dört defa da askerî kassâmlık yaptı. 20 Kasım 1770'te vefat etti. "Mâte Mustafâ Reşîd" ibaresi ölümüne düşürülen tarihlerdendir.

Çağdaşlarından Hüseyin Râmiz tarafından, "şiirde Veysî'yi kısıktırarak, inşâda ise Nergisi'yi hayrete düşürecek mertebede olduğu" belirtilen Çeşmîzâde'nin bazı gazel ve beyitlerine şuarâ tezkireleriyle şiir mecmualarında rastlandığı gibi genellikle devrinin vüzerâ ve ulemâsı için kaleme alınmış kaside ve tarihlerle gazel, tahmis ve tazminlerini ihtiva eden bir de divanı vardır. Şairin el yazısıyla yazılmış olan nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 8).¹⁴⁷

Bekir KÜTÜKOĞLU

1. 146. DADALOĞLU (ö. 1868 [?])

Türk saz şairi.

Oğuzlar'ın Avşar (Afşar) boyundan olup Âşık Musa'nın oğludur. Güney Anadolu'nun Toroslar yöresinde yaşadığı bilinen şairin asıl adı ve doğum tarihi belli değildir. Şiirlerinde Veli adını kullanmış olması asıl adının bu olduğunu düşündürmekteyse de sözlü gelenekte bu ad bazen Ali, bazen da Mustafa olarak geçmektedir. Daha çok Dadaloğlu ve Dadal ismini kullanan şairin doğum yılı belli değildir. Ancak XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu söylenebilir. Şairin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de kesin olarak belli değildir. Üzerinde büyük bir çoğunlukla birleşilen 1868 yılı da tahminden öte bir değer taşımamakta, mezarının da nerede olduğu bilinmemektedir.

Daha çok eski Türk ozanını hatırlatan Dadaloğlu'nun şiirlerinde tabii ve samimi bir söyleyiş vardır. Bugüne kadar 130 civarında şiiri tespit edilmiş olmakla beraber bunların uzun bir hayat sürmüş olan Dadaloğlu'nun şiirlerinin tamamını teşkil etmediği sanılmaktadır. Birkaçı dışında hemen bütün şiirleri sözlü derlemeye dayanmakta, bu durum Dadaloğlu'nun birçok şiirinin kaybolduğu veya başkalarına mal edildiği ihtimalini akla getirmektedir.

¹⁴⁷ Bekir Kütükoğlu, "Çeşmîzâde Mustafa Reşid", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 289, 290.

Elde mevcut bütün şiirlerinde koşma, türkü, semai, varsağı, destan gibi halk nazım şekillerini kullanan Dadaloğlu'nun manzumelerini muhteva bakımından sevda şiirleri, yurt güzellemeleri ve kavga şiirleri olarak üçe ayırmak mümkündür. Kavga şiirlerinde Köroğlu'nun, sevda şiirlerinde ve yurt güzellemelerinde Karaçaoğlu'nın ve Dede Korkutun etkisi görülür. Dili kavga şiirlerinde sert ve pervasız, diğer şiirlerinde ise içli, samimi ve sadedir.

Şehir hayatından uzak kaldığı için XIX. yüzyılın tanınmış birçok halk şairinden ayrı olarak divan şiirinden etkilenmemiştir. Şiirlerinde atasözleri ve deyimlerden faydalandığı gibi Çukurova-Toroslar yöresinde yaygın olan bazı efsanelere de telmihte bulunmuştur. Dadaloğlu'nun hayatı, sanatı ve şiirleri üzerinde en geniş çalışmayı Saim Sakaoglu yapmıştır.¹⁴⁸

Nurettin ALBAYRAK

1. 147. DARÎR

XIV. yüzyılın ikinci yarısında eser vermiş Türk müellif ve şairi.

Kaynaklarda hayatına dair herhangi bir kayda rastlanmayan Darîr hakkında bilinenler, yalnız kendi eserlerinin önsözlerinde söyledikleriyle sınırlı kalmaktadır. Anadan doğma kör olduğu için şiirlerinde "Darîr", bazen da onun yerine "Gözsüz" mahlasını kullanan şairin asıl adı Mustafa'dır. Adı için kullandığı "Erzenü'r-Rûmî" nisbesi Erzurumlu olduğunu gösterir. Onun Erzurum'da Reşîdüddin lakaplı Erzurum emîrinin zamanında yetiştiği ileri sürüldüğü gibi Salur Türkmenlerinden olduğu da söylenmiştir.

Darîr'in ölüm tarihi bilinmemektedir. Daha siyerini yazdığı sırada yaşının hayli ilerlemiş olduğu oradaki ifadesinden anlaşılmaktadır. Hayatının son dönemleri hakkında da bilgi yoktur.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi dışındaki hacimli eserlerinde nesir esas olmakla beraber Darîr bunlara kendisinden birçok manzum parçalar katmıştır. *Yûsuf u Züleyha*'nın yanı sıra *Sîretü'n-Nebî*'sinde de yer alan ve bir araya getirildiklerinde büyükçe bir cilt oluşturabilecek şiirleriyle aynı zamanda bir şair hüviyetini gösteren Darîr, mesnevilerindeki bazı gazelleri ve *Sîretü'n-Nebî*'deki manzumelerinin bir kısmında lirik şiirin başarılı örneklerini ortaya koyar. Siyerindeki Hz. Muhammed'in doğumunu samimi ve içli duygularla anlatan bir manzum parçası Türk edebiyatında mevlidlerin öncüsü olmuştur.

¹⁴⁸ Nurettin Albayrak, "Dadaloğlu", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 397, 398.

Eserleri. *Yûsuf u Züleyhâ. Kıssa-i Yûsuf* olarak da bilinen bu mesnevisini Darîr, 768'de (1366–67) Mısır'a gitmeden önce kendi memleketinde iken yazmıştır. Yazılış tarihi bakımından bilinen ilk eseri olan bu 2120 beyitlik mesnevi konusunu Kur'ân-ı Kerîm'deki Yûsuf kıssasından almıştır. Bilinen nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 311). *Yûsuf u Züleyhâ* üzerinde Leyla Karahan tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.¹⁴⁹

Mustafa ERKAN

1. 148. DÂVÛD-i ANTÂKÎ (ö. 1008/1599)

Tezkire-i Dâvûd diye tanınan hekim, âlim ve şair.

Antakya'da doğduğu için Antâkî nisbesiyle şöhret bulmuş, doğuştan kör olduğu için de "Ekmeh" ve "Darîr" lakaplarıyla anılmıştır. Muhtemelen keskin zekâsı ve derin ilminden dolayı "Basîr" (iyi gören) lakabıyla da tanındığı bilinmektedir.

Şam'da iken ünlü *Tezkire-i Dâvûd* adlı eserini yazmaya başladı. Bu arada hasta tedavisine de başlayan Antâkî Kahire'ye giderek Zâhiriyye Medresesi'nde bir yandan ders okuturken bir yandan da hekimlik yaptı. 1599 yılında gittiği Mekke'de zehirlenerek öldü. Kaynaklarda Dâvûd-i Antâkî'nin hassas yaratılışlı bir insan olduğu yazılıdır. Kendisi değerli bir hekim, eczacı, astronom ve matematikçi, aynı zamanda son derece geniş ansiklopedik kültüre sahip bir mütefekkir ve şairdi.

Eserleri.

1. *Tezkiretü Üli'l-Elbâb ve'l-Câmi li'l-Acebi'l-Ucâb. Tezkire-i Dâvûd ve Tezkire-i Antâkî* adlarıyla da tanınan kitap bir mukaddime, dört bab ve bir hatimeden ibarettir. Bu tercümenin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hekimoğlu, nr. 566, 363).

2. *Tezyînü'l-Esvâk bi-Tafsîli Esvâki'l-Uşşak*. Meşhur tefsir âlimi Bikâî'nin *Esvaku'l-Uşşak* adlı eserini esas alarak meydana getirdiği ve şiirlerini de ihtiva eden aşk üzerine bir incelemedir.¹⁵⁰

Ayşegül Demirhan ERDEMİR

¹⁴⁹ Mustafa Erkan, "Darîr", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 498, 499.

¹⁵⁰ Ayşegül D. Erdemir, "Dâvûd-i Antâkî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 26, 27.

1. 149. DÂVÛD-i HALVETÎ (ö. 913/1507)

Halveti tarikatı şeyhi.

Bolu'nun Mudurnu kazasında doğdu. Bağdat'ta tahsil gördükten sonra Amasya'ya giderek Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin halifelerinden Habîb Karamânî'ye intisap etti. Bir süre sonra şeyhi tarafından Halvetîliği yaymak üzere Mudurnu'ya gönderildi ve orada vefat etti.

Devrinin önemli âlim ve şeyhlerinden biri olduğu anlaşılan Dâvûd-i Halvetinin İsfendiyaroğulları nezdinde büyük itibarı vardı. Nitekim İsfendiyaroğulları Hükümdarı İsmail Bey'in kardeşi ve rakibi olup Kızıl Ahmed diye bilinen Emîr Ahmed'in kendisinden bazı tasavvufi meselelerin izahını yapan bir eser yazmasını istemesi bunu açıkça göstermektedir. Taşköprizâde, Kızıl Ahmed'in Dâvûd-i Halveti'ye bir mektup göndererek ondan "devâir-i hams" hakkında bilgi istediğini, şeyhin de buna cevap olarak *Gülşen-i Tevhîd* adını verdiği büyük bir kitap yazdığını, Türkçe ve Arapça ile karışık olarak telif edilen bu eserin tarikat ehli arasında çok rağbet gördüğünü kaydeder. Eserin "Sebeb-i Te'lîf" bölümünde ifade edildiğine göre de Dâvûd-i Halvetî Kızıl Ahmed'in isteği üzerine mensur küçük bir risale yazarak ona okumuş, bu risaleyi pek beğenen Kızıl Ahmed'in arzusu üzerine daha sonra aynı konuda manzum olarak *Güşen-i Tevhid* adlı eserini kaleme almıştır.

Genellikle mesnevi tarzında kaleme alınan *Gülşen-i Tevhîd* yer yer kaside, gazel ve rubailer ihtiva etmektedir. Eserde tasavvufi ahlâkî konuları işleyen bazı hikâyeler de yer almaktadır. Necati Elgin tarafından Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki (nr. 5694) 1042 nüshaya dayanılarak ilim âlemine tanıtılmıştır.¹⁵¹

Recep USLU

1. 150. DEDE ÖMER RÛŞENÎ (ö. 892/1487)

XV. Yüzyılın mutasavvıf şair.

Daha çok şiirlerinde kullandığı Rûşenî mahlasıyla tanınmaktadır. Asıl adı Ömer, lakabı Dede, künyesi Ali ibnü binti Umur Bey'dir. Kendi ifadesine göre Aydın ilinden olduğu ve bu sebeple Rûşenî mahlasını kullandığını belirtmektedir. Rûşenî'yi yakından tanıdığı anlaşılan Sehî Bey de onun Yenice köyünde doğduğunu söylemektedir. Kaynakların birçoğuna göre medrese tahsilini Bursa'da yapmıştır.

Dede Ömer Rûşenî'nin iyi bir medrese tahsili gördüğü, devrin ilim ve edebiyat muhitlerinden faydalanarak her iki bakımdan da iyi yetiştiği anlaşılmaktadır. Onun bu

¹⁵¹ Recep Uslu, "Dâvûd-i Halvetî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 28.

devrede yazdığı "melâhî" (zevkperest) türdeki şiirlerinin edebî muhitlerde beğenildiğine dair bilgiler, kendisinin daha o zaman bir şair olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Dede Ömer bir taraftan buralarda Sünnîliğin yayılmasına hizmet eden müessir bir şeyh olarak vazife yaparken bir taraftan da öncekilerin aksine ilâhî nitelikte dinî-didaktik şiirler yazmaya başladı.

Dede Ömer Rûşenî Tebriz'de 1487'de vefat etti ve tekkesinin hazîresindeki türbeye defnedildi. Rûşenî'nin hayatındaki bu son yirmi yıllık Tebriz devresi, tasavvufî mesnevilerini kaleme aldığı, şair olarak da ününün arttığı, hatta yazdığı şiirlerin diyâr-ı Rûm'a ve İstanbul'a kadar ulaşıp onlara nazirelerin yazıldığı bir devredir.

Rûşenî'nin divanında yer alan şiirleri onun kuvvetli bir divan şairi olduğunu göstermektedir. Dinî-tasavvufî konuları ise Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden hareketle didaktik tarzda yazdığı telif tercüme mesnevilerinde ele almıştır. Eski Anadolu Türkçesi ile Azerî Türkçesi özelliklerinin iç içe bulunduğu şiirlerinde açık ve nükteli bir anlatım, didaktik fakat samimi bir eda hâkimdir. Rûşenî'nin şiirleri arasında münâcâtları ile na'tlarının ayrı bir yeri vardır. Divanı ve mesnevileri içine âdetâ serpiştirilmiş bir halde bulunan bu manzumelerde sıcak bir lirizm, samimi yakarışlarla ilâhî aşk ve Allah'a yakınlık duygulan işlenmiştir. Kaside, gazel, rubâî ve beyitler halindeki na'tları ise onun şairlik kudretini ortaya koyan parçalar olarak daha da değerlidir.

Eserleri.

1. *Divan*. Türkiye'de ve Türkiye dışındaki pek çok kütüphanede mevcut yetmişten fazla nüshasında bazı küçük değişikliklerle birlikte birkaç münâcât, beş na't, beş tercii bend, dört terkibi bend, doksan kadar gazel, 100'den fazla tuyuğ, rubâî ve beyit bulunmaktadır.

2. *Çobannâme*. Yazılış sebebinin belirtildiği Farsça mensur bir mukaddime ile başlayan eser, *Mesnevi*'deki "Musa ile Çoban" adlı kıssanın Rûşenî tarafından yapılmış genişçe bir tercümesidir. Yaklaşık 1000 beyit kadar olup yirmi beş bölümden meydana gelen *Çobannâme*, mesnevileri içinde en erken kaleme alınanıdır. (İÜ Ktp., TY, nr. 9385; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 393).

3. *Miskinnâme*. *Miskinnâme* diye de anılan bu didaktik manzume, Rûşenî'nin mesnevileri içinde tamamıyla telif bir eser olması yanında onun tasavvufî anlayışını ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır. Eser, 100 beyti münâcâtтан ibaret 128 beyitlik bir girişten sonra başlamakta, çoğunlukla "hikâyet" başlığı altında otuz dört bölümden

meydana gelmektedir. 1181 beyit olan bu eser üzerinde Mustafa Uzun bir doktora çalışması yapmıştır.

4. *Neynâme*. Konusunu Mesnevi'nin ilk on sekiz beytinden alan, aynı vezinde yazılmış bir tercüme ve şerh mahiyetindeki eser 1028 beyittir.

5. *Kalemnâme*. Yaklaşık 250 beyit hacmindedir. İlk 100 beytinde kalemde bahsedilmekte, geri kalan beyitlerinde bazı hikâyelerle tasavvufî yorumlar yer almaktadır.

Rûşenî'nin sade Türkçe ile yazılanları gibi konunun gerektirdiği terim ve tabirlerle tumturaklı bir şekilde kaleme alınan şiirleri de devrinden başlayarak büyük rağbet görmüştür. Bunlara birçok nazireler yazılmış, ayrıca onu aşkın şiiri çeşitli makamlarda bestelenerek tekkelerde yakın zamanlara kadar okunmuştur. Bunlar arasında, günümüzde de özellikle mevlidlerde tevşîh olarak okunan, "Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi/ Kim ola sevmeye bu veçhile sen mâhveşi" beytiyle başlayan na't, aralarında Nahîfi, Nazîm, Kânî, meşhur hattat ve şeyh Rakım Efendi, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin gibi şairlerin de bulunduğu yirmiye yakın kişi tarafından yirmi beş defa tahmis edilmiştir.¹⁵²

Mustafa UZUN

1. 151. DELİ BİRADER (ö. 942/1535 [?])

Divan şairi.

Bursa'da doğdu. Asıl adı Mehmed, mahlası Gazâlî, babasının adı Durmuş'tur. Kaynaklar, şairin çağdaşları arasında daha çok Deli Birader lakabıyla şöhret kazandığını, bir dalda durmayıp daima yer ve meslek değiştirdiğini belirtirler. Âşık Çelebi,

"Mecnûn ki belâ destini geşt etti serâser

Gamhâneme geldi dedi hâlin ne birader"

beytini yazdıktan sonra şaire Deli Birader denilmeye başlandığını, Kınalızâde ise onun bu beyti, halk arasında şöhret bulduktan sonra söylediğini kaydeder.

Deli Birader Bursa'da devrin âlimlerinden, özellikle Muhyiddin Acemî'den ilim tahsil etti. Bursa'da Bayezid Paşa Medresesi'nde bir süre müderrislik yaptı. Deniz kıyısında ev, mescid, zaviye ve hamam yaptırmak maksadıyla "*Cernâme*" adlı bir manzume kaleme alarak Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'dan yardım istedi. Paşa ona Kanunî Sultan Süleyman'dan yüklü bir caize aldı, kendisi de büyük bir ihsanda bulundu. Hamam ve havuzu bir gece İbrahim Paşa tarafından acemi oğlanlarına yıktırıldı. Üzüntüsünü yirmi beş beyitlik

¹⁵² Mustafa Uzun, "Dede Ömer Rûşenî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 81-83.

"*Kaplıcanâme*" adlı manzumesinde dile getiren Deli Birader daha sonra İstanbul'dan ayrılıp Mekke'ye gitti. Orada bir mescid ve bahçe yaptırdı.

Sanmanız kim diyârı gurbette
Kişi zevk eyleyip safa sürmez
Dür olur gerçi kim ahibbâdan
Hele a'dâ yüzün dahi görmez

kıtası ile manzum bir mektubu İstanbul'a gönderdi.

Deli Birader, bahçesinde dostlarıyla sohbet ederken rahatsızlanarak aniden vefat etti. Cenaze namazı Hicaz ve Tâîf'in ileri gelenleri tarafından kılınıp mescidinin avlusuna gömüldü. Ölüm yılı hakkında kaynaklarda değişik tarihler verilmektedir. Kınalızâde, 1534-35'te vefat ettiğini söyler.

Ayvansarâyî, şiirlerinin ölümünden sonra derlenerek bir divan meydana getirildiğini söyler. Ancak kütüphanelerde Deli Birader adına kayıtlı bir divana rastlanmamıştır.¹⁵³

Orhan Şaik GÖKYAY

1. 152. DERTLİ (1772–1846 [?])

Türk saz şairi.

Bolu'nun Reşadiye (Çağa) nahiyesine bağlı Şahnalar köyünde doğdu. Asıl adı İbrahim'dir. Çocukluğu çobanlıkla geçti. İstanbul'a gitti. Konya'da ve Mısır'da hem çalıştı hem de âşık kahvelerine gitti, bu arada tekkelerde de bulundu. Tekrar köyüne dönünce evlendi, bu evlilikten iki oğlu oldu.

Âşık Dertli gezdiği yerlerde hareketli bir hayat yaşamış olduğu için aile mesuliyetini omuzlarında taşıyabilecek istikrardan uzak, derbeder bir hayata alışmıştı. Anadolu'yu bir uçtan bir uca gezdi. Sivas, Ankara, Çankırı ve Amasya'da âşık meclislerinde pek çok kimseyle tanıştı, saz çalıp şiirler söyledi. Çözdüğü muammalarla kazandığı mükâfatları meslektaşları arasında paylaştırarak haklı bir şöhrete kavuştu ve üstat olarak tanındı.

II. Mahmud'un yaptığı fes inkılâbı başlangıçta halk arasında tepkiyle karşılandığından Hüseyin Paşa Dertli'yi teşvik ederek "fes" redifli bir kaside yazdırdı. Fesi ve fes giymeyi övdüğü bu kasidesiyle sarayın iltifatını kazanan Dertli'ye Çağa âyanlığı verildi. Önceleri Lutfî mahlasını kullanırken daha sonra Dertli mahlasını kullanmaya başladı. Ankara'da Alişan Bey'in konağında öldü. Dertli'nin mezarı Bolu'nun Yeniçağa ilçesinin Şahnalar köyündedir.

¹⁵³ O. Şaik Gökyay, "Deli Birader", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 135, 136.

Dertli, XIX. yüzyılda Erzurumlu Emrah ve Seyrânî'den sonra âşık edebiyatının en tanınmış temsilcisidir. Şiirlerinde divan şairlerinden Fuzûlî ve Bağdatlı Rûhi'nin, halk şairlerinden Âşık Ömer, Gevheri, Kaygusuz Abdal ve Pir Sultan Abdal'ın tesirleri kendini gösterir. XIX. Yüz yılın diğer halk şairlerinde görüldüğü gibi Dertli de hem aruz hem hece vezniyle şiirler söylemişse de onun başarılı olduğu tür hece veznidir. Şiirleri pek çok yabancı kelime ve terkiplerle dolu olmasına rağmen belli bir lirizme sahiptir. Elinde sazı diyar diyar dolaşan Dertli, zaman zaman köyünde sefil bıraktığı ailesini ve çocuklarını hatırlamış, bu durumu çok hazin bir şekilde şiirlerinde dile getirmiştir. *Dîvân-ı Dertli* adıyla taş baskısı olarak birkaç defa basılmış olan divanının en güvenilir neşri Ahmet Talat ve Haşim Nezihi Okay tarafından yapılanlardır.¹⁵⁴

Nuri YÜCE

1. 153. DERVİŞ ABDÎ, KEFELÎ (ö. 1107/1695)

Türk dinî eserler bestekârı, zâkirbaşı ve şair.

Aslen Kefeli olup adı Abdullah b. Ali'dir. Hayatına dair eserler kendisinden Derviş Abdi şeklinde bahsetmekte, kaynaklarda hayatının ilk dönemleri hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır. Bazı eserlerde isminin yanında görülen "Bursevî" kaydından ömrünün büyük bir kısmını Bursa'da geçirdiği anlaşılmaktadır. Müstakimzâde Mecmua'sında adını Kadızâde lakabı ile birlikte zikrediyor. 21 Ekim 1695 Cuma gecesi Bursa'da vefat etti ve Deveciler Mezarlığı'na defnedildi.

Mutî' mahlası ile birtakım şiirler kaleme almış, ancak bugüne kadar divanı ele geçmemiştir. Onun tarafından bestelendiği bildirilen bazı ilâhilere çeşitli el yazması güfte mecmualarında rastlanmaktaysa da bunlardan hiçbirinin notası zamanımıza ulaşmamıştır.¹⁵⁵

Nuri ÖZCAN

1. 154. DERVİŞ MÛSÂ (ö. 1140/1728)

Türk bestekârı, neyzen ve şair.

İstanbulu olduğu bilinmektedir. Mevleviyye tarikatına girdi. Sultan III. Ahmed devrinde zamanın önemli neyzenleri arasında yer aldı ve neyzenbaşılığa kadar yükseldi.

¹⁵⁴ Nuri Yüce, "Dertli", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 186, 187.

¹⁵⁵ Nuri Özcan, "Derviş Abdi, Kefeli", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 190.

Ömrünün son yıllarında münzevi bir hayat yaşadı. Kocamustafapaşa civarındaki evinde vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi.

Fuad Köprülü'nün XVIII. yüzyıl saz şairleri arasında zikrettiği Derviş Musa, bestekârlığı ve icracılığı ile devrin tanınmış musikişinasları arasında yer almış, bestelediği dinî ve din dışı eserleriyle haklı bir şöhrete ulaşmıştır. Tasavvufî sahada hece ve aruzla yazdığı şiirleri yanında hece vezniyle halk şairleri tarzında manzumeleri de bulunmaktadır. Derviş Musa mahlası ile kaleme aldığı şiirlerinin toplandığı divana bugüne kadar rastlanmamıştır. Sultan III. Ahmed devrinde, 1715 Osmanlı-Venedik Savaşı münasebetiyle yazdığı bir manzumede Şehid Ali Paşa'nın Mora'da kazandığı zaferleri terennüm eden şair, Dalmaçya'nın merkezi ve Adriyatik kıyılarının eski ve meşhur limanı olan Zara'nın ve hatta Venedik'in fethini Allah'tan diler. Manzumenin, saz şairleri arasında o zaman âdeta moda olan aruz ile ve divan tarzında yazıldığı görülmektedir.

Bilhassa kendi manzumelerine yaptığı dinî bestelere bazı el yazması güfte mecmualarında rastlanan Derviş Musa'nın, "Bir ismi Mustafâ bir ismi Ahmed" mısraı ile başlayan ve güftesi de kendisine ait olan uşşak (bazı eserlerde düğâh makamında kayıtlıdır) tevşîhi, onun bestekârlıktaki kudretini göstermesi bakımından önemli bir eserdir. Din dışı eserlerinden ise günümüze sadece eviç buselik peşrev ve saz semaisinin notaları ulaşabilmiştir.¹⁵⁶

Nuri ÖZCAN

1. 155. DERVİŞ PAŞA, BOSNEVÎ (ö. 1012/1603)

Osmanlı devlet adamı ve şairi.

Hersek'in merkezi Mostar'da doğdu. Bazı kaynaklarda asıl adı Hasan, bazılarında ise Hacı Ata Bey olarak kaydedilir. Ancak bu sonuncu ismin hacca gidişiyle ilgili olduğu söylenebilir. II. Selim zamanında küçük yaşlarda İstanbul'a getirilerek İbrahim Paşa Sarayı'nda eğitildi. Tahsili sırasında özellikle edebiyatta kendini gösterdi. Söylediği gazel ve kasidelerle padişahın iltifat ve ikramına mazhar oldu.

Derviş Paşa XVI. yüzyılın önemli fakat az tanınmış şairlerinden biridir. Baş tarafında hayat hikâyesini verdiği için bir bakıma otobiyografisi olarak nitelendirilebilecek *Muradnâme*'si sade ve akıcı ifadesi, oldukça güzel tahkiye üslûbu ile kendisine mesnevi tarzını kullanan şairler arasında iyi bir yer kazandırmıştır. Derviş Paşa'nın az sayıdaki

¹⁵⁶ Nuri Özcan, "Derviş Mûsâ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 194, 195.

gazelleri *Muradnâme*'ye kıyasla daha az değerli şiirler olmakla birlikte Peçuylu'nun da beğenerek eserine kaydettiği kaza ve kaderle ilgili gazeli, şairin bu vadideki kudretine iyi bir örnek olduğu gibi tasavvufa meylini de göstermektedir. Bir divanının olup olmadığı bilinmeyen Derviş Paşa'nın manzumelerine mecmualarda, tezkirelerde ve bazı tarih kitaplarında rastlanmaktadır. Şiirdeki kabiliyetini kendisi ifade etmiş ve duygularını,

"Gen kaside gehî gazel derdim

Cümle rengin ü bîbedel derdim

Gazelim dolanıp dokuz şehri

Şöhretim tuttu gün gibi dehri" mısraları ile dile getirmiştir.¹⁵⁷

Mahmut AK

1. 156. DERVİŞ ŞEMSEDDİN (ö. 919/1513'ten sonra)

Dehmurg adlı mesnevisiyle tanınan Osmanlı şairi.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Latîfî Seferihisar'dan, Âşık Çelebi ve Kâtib Çelebi ise İran bölgesinden (Acem'den) geldiğini söylemektedirler. Her üç kaynaktan ve eseri *Dehmurg*'dan anlaşıldığına göre Yavuz Sultan Selim zamanında eser vermiştir. Latîfî, Yavuz Sultan Selim devrinin son yıllarında vefat ettiğine işaret etmektedir. *Dehmurg* adlı mesnevisini 1513'te nazmettiğine göre bu tarihte hayatta olduğu kesindir.

Sade bir dile sahip olan Derviş Şemseddin şiirlerinde zaman zaman realist tasvirlerle de yer vermiştir. Latîfî ve Âşık Çelebi'nin tezkirelerinde yer alan birkaç şiiri dışında mevcut olduğu ileri sürülen divanı henüz ele geçmemiştir.

Şairin günümüze ulaşan tek eseri *Dehmurg*'dur. Mesnevi tarzında ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmış olan eser sembolik bir hikâye olup 710 beyit civarındadır. Vasfi Mahir Kocatürk'le Fahir İz'in ve bunlardan naklen bazı kaynakların ileri sürdüğü gibi eserin 1503 yılında yazıldığını kabul etmek mümkün değildir. Çünkü gerek eserde gerekse Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde şairin *Dehmurg*'u Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği belirtilmektedir.¹⁵⁸

Hasan AKSOY

¹⁵⁷ Mahmut Ak, "Derviş Abdi, Kefeli", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 196, 197.

¹⁵⁸ Hasan Aksoy, "Derviş Şemseddin", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 197, 198.

1. 157. DEVLETOĞLU YÛSUF (ö. 828/1424'ten sonra)

Daha çok *Vikâyenâme* adlı eseriyle tanınan divan şairi.

Hayatı hakkında bilgi yoktur. Balıkesirli olduğu bilinmektedir. Asıl şöhretini, Arapça manzum bir fıkıh kitabını Türkçeye tercüme etmekle sağlamıştır. Anadolu sahasında Türkçe ilk manzum fıkıh kitabı olan ve *Vikâyenâme* adıyla meşhur olmuş bir eserdir. Devletoğlu bu eseri Sultan II. Murad'a sunmuştur. 6960 beyit olan eser mesnevi tarzında ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla nazmedilmiştir. Önce besmelenin faziletinden bahseden kısa bir girişle tevhid ve na't kısımları, ardından "Sebeb-i Nazm-ı Kitâb" bölümü gelmektedir. *Vikâyenâme*'nin Hanefî mezhebine göre kaleme alındığı belirtilmektedir.

Şairin süs ve sanattan uzak olan ifadesi canlı, açık ve kuvvetlidir. *Vikâyenâme* bu özellikleriyle Türk dili için zengin bir malzeme kaynağı teşkil eder. Büyük boy 240 varak olan *Vikâyenâme*'nin pek çok kütüphanede çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 71; Ankara Millî Kütüphane, nr. A 94).¹⁵⁹

Mustafa ÖZKAN

1. 158. DİVANE MEHMED ÇELEBİ (ö. 951/1544'ten sonra)

Mevlevî şeyhi ve divan şairi.

XV. Yüzyılın ikinci yarısında Karahisar'da (Afyon) doğdu. Divane Mehmed Çelebi'nin babası Abâpûş-i Velî'dir. Divane veya Semaî mahlasıyla şiirler söyleyen Mehmed Çelebi, divan edebiyatının önemli şahsiyetleri arasında sayılabilecek bir şair olmasına rağmen şiirleri, etrafında bulunanlarca tesbit edilmediği, tesbit edilenlerin de meşrebi yüzünden derlenip divan şeklinde düzenlenmediği için mecmualarda kalmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı,

"Belâ dildendir ol dildâr elinden dadımız yoktur

Gönüldendir şikâyet kimseden feryadımız yoktur"

beytinin Türk divan edebiyatının en güzel beyitlerinden biri olduğunu söyler. Mevlevî mukabelesi son şekliyle düzenlendikten sonra mukabelenin ihtiva ettiği sembolleri açıklamak amacıyla yazılan ilk manzum risale Divane Mehmed Çelebi'ye aittir. "Fâilâtün fâilâtün fâilât" vezninde elli iki beyitten meydana gelen bu risale, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Mevlânâ

¹⁵⁹ Mustafa Özkan, "Devletoğlu Yûsuf", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 243, 244.

Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan şiir mecmualarından derlenen yirmi dört adet şiiriyle birlikte yayımlanmıştır.¹⁶⁰

Nihat AZAMAT

1. 159. DUKAKÎNZÂDE AHMED BEY (X./XVI. yüzyıl)

Divan şairi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Dedesi Sadrazam Dukakinzâde Ahmed Paşa, babası Mehmed Paşa'dır. Mehmed Paşa'nın dört çocuğundan biri olan Ahmed Bey hakkında şuarâ tezkirelerinde yer alan yetersiz bilgiler birbirinin tekrarından ibaret olup tarihî kaynaklardaki karışıklık tezkirelere de yansımıştır. Bütün kaynaklarda Ahmed Bey, büyükbabası Ahmed Paşa ve Ahmed Sârbân birbirine karıştırılır. Ancak Dukakinzâde Ahmed Bey'in tasavvufa yöneldiği ve güzel şiirler yazdığı konusunda kaynaklar birleşmektedir. Ölüm tarihi hakkında da bilgi yoktur.

Dukakinzâde Ahmed Bey'in şiirleri, Kaygusuz ve Ahmedî mahlaslarını kullanan ve daha çok ilâhî türünde manzumeler yazan Bayramî Melâmîleri'nden Ahmed Sârbân'ın şiirleriyle karıştırılmıştır. Divanında bulunan birçok şiir, mecmualarda Dukakinzâde Ahmed Paşa veya Ahmed Sârbân adına kaydedilmiştir. Ahmed Sârbân adına kaydedilen şiirlere, daha çok XVII ve XVIII. yüzyıllarda Sarı Abdullah Efendi, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin ve La'lîzâde Abdülbâki gibi Bayramî Melâmîleri'nin meydana getirdikleri mecmualarda rastlanır. Bu mecmualarda Vizeli Abdullah'ın Kaygusuz mahlasıyla yazdığı bazı şiirler de Ahmed Sârbân adına kaydedilmiştir. Dukakinzâde Ahmed Bey'in divanında yer alan manzumelerin yanlışlıkla Ahmed Sârbân adına kaydedildiği söylenebilir.

Ahmedî ve Ahmed mahlaslarını kullanan Dukakinzâde Ahmed Bey daha çok tasavvuf ağırlıklı şiirler yazmış, duygularını sade ve akıcı bir dille ifade etmiştir. Şiirlerindeki tasavvufî eğilim ve üslûp özellikleri göz önünde tutularak Ahmed Bey'in mutasavvıf bir şair olduğu söylenebilir. Divan şiirinin inceliklerine vâkıf olan ve bu şiirin mazmunlarını başarıyla kullanabilen Ahmed Bey'in kendisinden önce yetişen şairleri incelediği anlaşılmaktadır. Divanında Hz. Ali ve Ehl-i beyti metheden manzumeler yanında diğer halifelere de sevgi ve saygı ifade eden manzumelere sıkça rastlanır. Dukakinzâde muhteva, vezin ve Türkçeyi kullanış yönünden oldukça başarılı bir şairdir.

¹⁶⁰ Nihat Azamat, "Divane Mehmed Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 435-437.

Dukakinzâde Ahmed Bey'in divanının İstanbul kütüphanelerinde yedi nüshası bulunmaktadır. Divanın nüshaları arasında nüsha farkları oldukça fazladır. Bu farklılıklar manzume çeşitleri ve sayılarında olduğu kadar manzumelerin metinlerinde de göze çarpar. Gazel sayısı bakımından en geniş İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha olup (TY, nr. 802) burada 263 gazel mevcuttur. Ayrıca çeşitli şiir mecmualarında da şiirlerine rastlanmaktadır.¹⁶¹

Nejat SEFERCİOĞLU

1. 160. DURSUN FAKİH (ö. 726/1326'dan sonra)

Osman Gazi adına ilk hutbeyi okuyan kadı, âlim ve şair.

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Dursun Fakih Karamanlı olup Şeyh Edebâli'nin damadı ve Osman Gazi'nin bacanağıdır. Şeyh Edebâli'den tefsir, hadis ve fıkıh okudu. Osman Gazi ile birlikte savaşlara katılır ve gazilere imamlık yapardı. Karacahisar'ın (Eskişehir'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı bir köy olan Karacaşehir) fethinden sonra Osman Gazi tarafından şehrin kadılığına ve kiliseden çevrilen caminin imamlığına getirildi. Burada onun adına ilk cuma hutbesini okudu. Kaynaklara göre bu hutbe Osmanlıların istiklâl alâmeti olarak okunan ilk hutbedir.

Tüm tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte bazı kaynaklar şeyhinin yerine geçtikten bir müddet sonra vefat ettiğini kaydeder. Kabri, Bilecik'te Şeyh Edebâli Zaviyesi içindeki türbededir. Dursun Fakih'e bundan başka iki türbe-makam daha isnat edilmektedir. Bunlardan biri Karacahisar'da küçük bir tepe üzerinde, diğeri ise Şöğüt'ün Küre köyü civarında başka bir tepe üzerindedir.

Yûnus Emre, Âşık Paşa ve Gülşehrî ile çağdaş olan Dursun Fakih ayrıca Osmanlı devrinin ilk şairlerindendir. Ona nisbet edilen tek eser olarak tanınan *Gazavatnâme*, edebî özelliğinden ziyade dinî mahiyeti ve Eski Anadolu Türkçe'sine ait ilk örneklerden biri olması bakımından önemlidir. Sadettin Buluç'un bir tebliğle tanıtarak özetini verdiği *Gazavatnâme'de*, Hz. Peygamber'in başta Hz. Ali olmak üzere Hâlid b. Velîd ve diğer sahâbîlerle birlikte, puta tapan Benî Pinhân kabilesinin reisi Mukaffa'ya karşı giriştiği savaşlar anlatılmaktadır. Eserde kısa bir münâcât ve na'ttan sonra asıl konuya girilir.

Mesnevi tarzında ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbı ile nazmedilen yaklaşık 640 beyit hacmindeki eserin bugüne kadar biri Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîrî, Manzum,

¹⁶¹ Nejat Sefercioğlu, "Dukakinzâde Ahmed Bey", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, s. 549, 550.

nr. 1222, vr. 79^b-108^a), biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 311, vr. 60^b-71^a), diğeri de Konya'da Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 11.930) olmak üzere üç nüshası tesbit edilmiştir. Agâh Sırrı Levend, Millet Kütüphanesi'ndeki *Gazavât-ı Resûlullah* adını taşıyan nüshanın Dursun Fakih'e ait olduğunu belirtirken İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki *Gazavât-ı Kıssa-i Mukaffa* adlı bir başka nüshanın müellifinin bilinmediğini söylemekte, böylece ortaya iki ayrı eser çıkarmaktadır. Ancak yapılan karşılaştırma sonucunda, bunların aslında Dursun Fakih'in Gazavatnâme'sinin epeyce değişikliğe uğramış farklı iki nüshası olduğu tesbit edilmiştir.¹⁶²

Hasan AKSOY

1. 161. DÜRRÎ AHMED EFENDÎ (ö. 1135/1722)

Osmanlı devlet adamı ve divan şairi.

Van'da doğdu. Vanlı Ebû Bekir Vehbi Efendi'nin oğludur. Yekçeşm, Kör, Vâfi lakaplarıyla da tanınır. Şiirlerinde Vâfi veya Dürrî mahlaslarını kullanmıştır. Öğrenimi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamakla beraber iyi bir medrese tahsili gördüğü anlaşılmaktadır. İstanbul'a giderek Divan Kalemî'ne girdi. Önce divan kâtibi oldu. Şairliği sebebiyle devrin ileri gelen devlet adamlarının takdirini kazandığı için süratle yükseldi ve hâcegânlık mesleğinin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 11 Aralık 1722 yılında vefat ederek Vefa'da Şeyh Vefa Camii hazîresine gömüldü.

Kendisinden bahseden tezkirelerde iyi Farsça bildiği, son derece nüktedan bir kişi olduğu, güzel yazı yazdığı, güçlü bir şair olduğu belirtilir. Gazel, kaside, kıta ve lugazlarıyla tanınan Dürrî, XVII. yüzyıl divan şairlerinin ve bilhassa Nâbî'nin etkisinde kalmıştır.

Eserleri.

1. *Divan*. 3500 kadar beyitten oluşan divan yetmiş üç varak olup tek yazma nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3409/1, vr. 3–73).

2. *Sefâretnâme*. Dürrî Ahmed Efendi'nin başlıca eseridir. İran elçiliğiyle ilgili olarak kaleme aldığı ve padişah ile sadrazama sunduğu bu eserin iyi nüshalarından biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (TY, nr. 3228).¹⁶³

Aydın TALAY

¹⁶² Hasan Aksoy, "Dursun Fakih", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 7, 8.

¹⁶³ Aydın Talay, "Dürrî Ahmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 34, 35.

1. 162. EBÛBEKİR AĞA (ö. 1172/1759)

Lâle Devri'nin ünlü hanende ve bestekârı.

Eyüp Sultan semtinde doğduğu için Eyyûbî lakabı ile tanınan bestekâr hayatını İstanbul'da geçirmiştir. Kaynaklarda doğum tarihi ve çocukluğu ile ilgili bir kayıt yoksa da genç yaşta Enderun'a alındığı bilinmektedir. Güzel sesi ve mûsikiye olan kabiliyetiyle kısa zamanda meşkhânede mûsiki öğrenmeye başlayarak temel bilgileri edindi. Saray fasıl heyeti reisi olarak serhânendelik ve Enderun'da mûsiki hocalığı görevlerinde bulundu. Hacca gidip geldikten sonra vefat etti ve Çarşıkapı'daki Sinan Paşa Medresesi hazîresine defnedildi.

Kendi tertiplediği ve içerisinde yapmış olduğu bestelerin güftelerine de yer verdiği mecmuasının müellif nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 5658). Gerek bu mecmuada gerekse başka yazma güfte mecmualarında "Bekir Çavuş", "Eyyûbî Bekir Ağa" gibi başlıklar altında birçok eserine rastlanan bestekârın bazı şiirler de kaleme aldığı söylenmektedir. Peşrev, saz semaisi, kâr, beste, semai ve şarkı formundaki bu bestelerinden ancak kırk dokuzunun notası günümüze ulaşabilmiştir.¹⁶⁴

Nuri ÖZCAN

1. 163. EBÛİSHAK İSMÂİL EFENDİ (ö. 1137/1725)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1645'te İstanbul Çarşamba'da doğdu. Birçok şeyhülislâm, kazasker, kadı, müderris, âlim ve şair yetiştiren bir aileye mensuptur. İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. 8 Ağustos 1725 tarihinde vefat etti. İstanbul Çarşamba'da kendi yaptırdığı caminin haziresine defnedildi.

Kaynaklar İsmail Efendi'nin ilim ve fazilet sahibi, güler yüzlü, hoşsohbet bir kimse olduğunu; hak ve hukuka düşkün, dalkavukluktan uzak bir şahsiyete sahip bulunduğunu kaydederler. Naîm mahlasıyla şiirleri de bulunan İsmail Efendi'nin bazı önemli ve nâdir meseleleri izah eden bir mecmua bıraktığı kaydedilmektedir.¹⁶⁵

Muhammet Nur DOĞAN

¹⁶⁴ Nuri Özcan, "Ebûbekir Ağa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 275.

¹⁶⁵ M. Nur Doğan, "Ebûishak İsmâil Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 278, 279.

1. 164. EBÛSAİD MEHMED EFENDİ (ö. 1072/1662)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1593-94'te İstanbul'da doğdu. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra amcası Şeyhülislâm Hocaâde Mehmed Efendi'den (Çelebi Müftü) mülâzemet aldı. 1613–1621 yılları arasında Rüstem Paşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân, Şehzade ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından kadılığa geçerek Şam, Bursa, Galata ve İstanbul kadılıklarına, tayin edildi. Anadolu ve Rumeli kazaskeri oldu. Haziran - Temmuz 1662'de vefat etti ve Eyüp'teki aile mezarlığına gömüldü.

Ebûsaid Efendi'nin Said mahlası ile yazdığı manzumeleri bulunmaktadır.¹⁶⁶

Mehmet İPŞİRLİ

1. 165. EBÛFAZL MEHMED EFENDİ (ö. 982/1574)

Osmanlı defterdarı ve tarihçisi.

İdrîs-i Bitlisî'nin oğludur. İlk eğitimini babasından aldı. Zamanın tanınmış âlimlerinden ders gördü. Ebûfazl Mehmed Efendi 1554 yılında Tophane'deki evinin civarında Mimar Sinan'a bir cami ile bir mektep ve kendisi için de bir türbe inşa ettirmiş, fakat Şam'da öldüğü için buraya gömülememiştir. Halk arasında daha çok Defterdar Camii adıyla anılan Ebûfazl Camii 1916 yılında yanmış ve sonradan tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Mehmed Efendi aynı zamanda şair ve edipti. Şiirlerinde Fazlî mahlasını kullanmıştır. Mehmed Efendi'nin tarihe, tasavvufa ve edebiyata dair birçok telif ve tercüme eseri vardır.

Divan. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerinin toplandığı bir eserdir. Ebûfazl'ın ayrıca Hâfız-ı Şîrâzi'nin divanındaki gazellere nazireler yazdığı kaydedilmektedir.¹⁶⁷

Abdülkadir ÖZCAN

1. 166. EDHEM EFENDİ, MÜŞTAKZÂDE (1862–1933)

Kâdirî şeyhi, mûsiki muallimi, bestekâr.

İstanbul Fatih'te Hoca Hayreddin Paşa mahallesinde doğdu. Babası İbrâillî Kadı İsmail Hakkı Efendi, annesi Hatice Hayriye Hanım'dır. Bu dönemde zamanın tanınmış âlim-

¹⁶⁶ Mehmet İpşirli, "Ebûsaid Mehmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 281.

¹⁶⁷ Abdülkadir Özcan, "Ebûfazl Mehmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 356, 357.

lerinden ders alarak kendisini yetiştirmeye başladı. 17 Şubat 1933 tarihinde vefat etti ve Edirnekapı dışındaki mezarlığa defnedildi.

Edhem Efendi tasavvufi hüviyetinin yanında asıl şöhretini mûsiki hocalığı ve bestekârlığı ile kazanmıştır. Klasik tarzda karcıgar makamında bir beste ile bu besteye yaptığı ağır ve yürük semailerin dışında bestelediği günümüze ulaşan şarkılarının sayısı 158'dir. Ayrıca otuzun üzerinde ilâhi ve tevşîh bestelemiş, ancak bunlardan zamanımıza sekizinin notası gelebilmiştir.

Edhem Efendi şiirle de uğraşmış, ilk şiirlerinde Zârî mahlasını kullanmış, daha sonra M. Emin Efendi tarafından kendisine İlhamî mâhlası verilmiştir. Ancak şiirlerini topladığı mecmua Fatih yangınında yanmıştır. Bestelediği dinî ve din dışı eserlerinden bir kısmının güftesi kendisine aittir. *Bergüzâr-ı Edhem* yahut *Ta'lîm-i Usûl-i Mûsikî* adıyla neşrettiği, bazı mûsiki bilgilerinin de bulunduğu güfte mecmuasında diğer güfteler yanında yirmi sekiz yaşına kadar bestelediği şarkılarına da yer vermiştir.¹⁶⁸

Nuri ÖZCAN

1. 167. EDHEM PERTEV PAŞA (1824–1873)

Devlet adamı, yazar ve şair.

Erzurum'da doğdu. Asıl adı İbrahim Edhem iken şiirde kullandığı Pertev mahlası dolayısıyla Edhem Pertev olarak tanınmıştır. Aslen Erzurumlu Söylemezzâdeler'den olup Kığı beylerine hazinedarlık yapan Mehmed Timur Efendi ile Fatma Dursun Hanım'ın oğludur. II. Mahmud'un, ayan ve beylerin Anadolu'daki nüfuzlarını kırma hareketleri üzerine Erzurum'a dönen babası, ardından Rus işgali (1829) karşısında ailesiyle beraber Şarkîkarahisar, Gümüşhane ve Canik taraflarında dolaştıktan sonra vazifesi gereği Trabzon'a yerleşti.

Edhem çocukluğunda, Fennî mahlasıyla şiirler yazan ve basılmamış mürettep divanı bulunan babasından ve gezdiği yerlerdeki ulemâ ve şairlerden faydalanarak yetişti. 1845'te babasının ölümü üzerine Trabzon Valisi Abdullah Paşa onu himaye etti ve divan kâtibi olarak yanına aldı. Ayrıca ileriki yıllarda duygulu şiirleriyle tanınacak olan Abdullah Paşa'nın kızı Fıtnat Hanım'a küçük yaşlarında şiir ve inşâ dersleri verdi. Edhem Pertev Kastamonu valisi iken 6 Ocak 1873'te burada vefat etti. Mezarı aynı yerde Şeyh Sabân-ı Velî hazîresindedir.

¹⁶⁸ Nuri Özcan, "Edhem Efendi, Müştakzâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 417, 418.

İzmir'de Fransızca, Berlin'de Almanca öğrenen Edhem Pertev Paşa nesir ve şiirle de meşgul olmuş, bu alanlarda bazı yenilikler getirmişse de idarî görevleri dolayısıyla fazla eser bırakmamıştır. Mizaç olarak latifeyi seven paşanın bir kısım eserlerinde mizaha temayülü görülür. Pertev mahlasıyla yazdığı eski tarz şiirlerinde herhangi bir yenilik yoktur. Tercüme şiirlerinde ve hece ile yazdıklarında ise daha başarılıdır.

Şiirleri. Edhem Pertev Paşa'nın epeyce şiir yazdığı ifade edilmekteyse de kütüphanesi Koska'daki yangında eviyle birlikte yandığından bunların sadece dokuz tanesi bilinmektedir. Bu şiirlerinin bir kısmı eski tarzın devamıdır ve herhangi bir orijinalliği yoktur. Türkçe'ye nazmen çevirdiği Voltaire'den "Münâcât", Rousseau'dan "Bekâyı Hayât", Victor Hugo'dan "Tıfl-ı Nâim" adlı şiirler şekil ve muhteva bakımından yenilik gösterir. Mahmud Nedim Paşa'ya kaside olarak takdim ettiği şiir ise hece vezniyle olup yirmi yedi kıtadır ve Bektaşî nefesleriyle halk destanlarını andırır. Sultan Abdülaziz için yazdığı "Destan" ile kızına gönderdiği manzum mektup hece vezninin ilk güzel örneklerinden sayılır. Pertev Paşa'nın bu az sayıda şiiri, Şinasi'ninkilerle beraber Tanzimat şiirinde şekil, dil ve muhteva olarak yenileşmenin ilk başarılı denemeleri arasında yer almaktadır.¹⁶⁹

M. Orhan OKAY

1. 168. EDİB HARÂBÎ (1853–1916)

Son devir Bektaşî şairi.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ahmed Edib'dir. Şiirlerinde bazen Harâbî, bazen Edib mahlasını kullanmıştır. Edib Harâbî'nin, "Kâf u nün hitabı izhâr olmadan / Biz bu kâinatın ibtidâsıyız" matla'lı meşhur nefesi bütün Bektaşîler tarafından ezbere bilinir ve dergâhlarda okunurdu. Edib Harâbî velûd bir şairdir. Kendisini yakından tanıyanlar, zaman zaman irticalen dahi kolaylıkla şiir söyleyebildiğini belirtirler.

Aruz ve hece vezinlerini son derece rahat kullanan Edib Harâbî'nin şiirleri devrinde büyük bir ilgi görmüştür. Özellikle Bektaşî düşüncesini yansıttığı ve sade bir dille kaleme aldığı şiirlerinde hiciv unsuru ağır basmaktadır.

Şiirlerinin bir kısmı *Saadet* ve *Yeni Mecmua* gibi devrin gazete ve dergilerinde de yayımlanan Edib Harâbî, Nâmık Kemal'in bazı şiirlerini tahmis etmiş, ayrıca Servet-i Fünûncular'ı alaya alan bazı manzumeler de yazmıştır. Nefes, koşma, kalenderi, mersiye ve gazellerle bazı önemli olaylara düşürdüğü tarihlerden oluşan oldukça hacimli divanının kendi

¹⁶⁹ M. Orhan Okay, "Edhem Pertev Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 420, 421.

el yazısı ile olan nüshası Şüleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Divanın iki defterden ibaret diğer bir nüshası ise İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndadır (K. 541). Divanından seçmeler Hüseyin Hüsnü Erdikut'un *Edib Harâbî'nin Divanı* ile Sefer Aytekin'in derlediği *Harâbî, Hayatı ve Deyişleri* adlı kitaplarda yayımlanmıştır.¹⁷⁰

Abdullah UÇMAN

1. 169. EDİB MEHMED EMİN (ö. 1801)

Osmanlı vak'anüvisi.

Midilli Nâzırı Ali Bey'in oğlu olup tahsili ve ilk görevleri hakkındaki bilgiler yetersizdir. 1763'te Erzurum Valisi İbrahim Paşa'nın divan kâtipliğini yaptığı bilinmektedir. Edib Efendi'nin hayatından bahseden bütün eserler vefat tarihini 1801 olarak vermektedir. Cenazesi önce Fındıklı Perizad Hatun Camii hazîresine defnedilmişse de daha sonra Üsküdar Nuh Kuyusu'na nakledilmiştir. Ancak mezarı bugün mevcut değildir.

Divan. Şairliğiyle de tanınan Edib Efendi'nin Nâbî ve Nedîm'in tesirinde kaldığı, özellikle mizahî ve mistik tarzda şiirler yazdığı belirtilmektedir. 1158 beyitten oluşan divanının bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Nafiz Paşa, nr. 1508).¹⁷¹

Sait YAVUZ

1. 170. EDİRNELİ NAZMÎ (ö. 967/1559'dan sonra)

Divan şairi.

Edirne'de doğdu, asıl adı Mehmed'dir. Kaynaklarda ailesi ve hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Şuarâ tezkirelerine göre bir yeniçerinin oğlu olduğu tahmin edilebilir. Divanında yer alan bazı manzumelerinden Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerinde orduda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda onun XV. yüzyılın sonlarında doğduğunu söylemek mümkündür. Edirneli Nazmî, Kanunî Sultan Süleyman'ın birçok seferine yeniçeri olarak katıldı. M. Fuad Köprülü şairin divanındaki tarih manzumelerine dayanarak onun 1555'ten sonra ölmüş olabileceğini ileri sürmüştü de daha sonra ele geçen, 1559'da tamamladığı *Pend-i Attar Tercümesi* adlı eseri bu tahminin doğru olmadığını ortaya koymuştur. Bu durumda şairin 1559 yılından sonra vefat ettiği kesinlik kazanmaktadır.

¹⁷⁰ Abdullah Uçman, "Edip Harâbî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 422.

¹⁷¹ Sait Yavuz, "Edib Mehmed Emin", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 422, 423.

Çok şiir yazan ve edebî sanatların hemen hepsine örnek vermek maksadıyla en basit ve en yaygın mazmunları sık sık tekrarlayan Nazmî'nin şairlik yönü oldukça zayıftır. Nitekim tezkire müellifleri onun devrinde tanınmış bir şair olmadığını bildirirler. Edirneli Nazmî'nin Türk edebiyatı tarihi bakımından asıl önemi, *Mecmau'n-Nezâir* adlı eseri ve sade Türkçe ile (Türkî-i basît) kaleme aldığı şiirlerinden ileri gelmektedir. Divan şiirinin oluşum sürecinde Türkçe kelimeler aruz ölçüsüne uydurulamadığından bunların yerine Arapça, Farsça kelime ve şekiller çokça kullanılmış, bu dillerden giren unsurlarla Türkçe ağır bir dil görünümü kazanmıştı.

Eserleri;

1. *Mecmau'n-Nezâir*'. Nazmî'nin, gerek sağlığında gerekse ölümünden sonra kendisine şöhret kazandıran en önemli eseri olan bu mecmuada 243 şairin şiirleriyle bunlara çeşitli şairlerin yazdıkları nazirelerin yanı sıra Nazmî'nin de 203 naziresi bulunmaktadır. *Mecmau'n Nezâir*'in Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 2644), Nuruosmaniye (nr. 4222), Millet (Ali Emîrî, Manzum, nr. 683, 684, iki cilt halinde), Manisa Muradiye (Çaşnigîr, nr. 18) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır.

2. *Divan*. Kaynaklarda Nazmî'nin büyük bir divan tertip ettiği belirtilmişse de 1926 yılında İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi tarafından satın alınuncaya kadar bu divan ele geçmemişti. İlk defa M. Fuad Köprülü tarafından inceleme konusu yapılan ve 45.000 beyti aşkın hacmiyle en geniş Türkçe divan olarak kabul edilen eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde birbirinden farklı iki nüshası bulunmaktadır. Her sayfasında ortalama otuz beş beyit bulunan 644 varaktan meydana gelmektedir. Şairin birçok naziresini de ihtiva eden bu nüshanın sonunda yer alan tarih manzumeleri oldukça önemli bir yekûn tutmaktadır. Bu nüshanın çeşitli yerlerine serpiştirilmiş olan "Türkî-i Basit" başlığı altındaki manzumelerden bir terciibend, bir kaside, bir müstezad, yedi murabba, iki muhammes, müfredler, bir mev'iza ve 272 gazelden oluşan 286 tanesi M. Fuad Köprülü tarafından toplanarak *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Dîvân-ı Türkî-i Basît* adıyla yayımlanmıştır.

3. *Pend-i Attâr Tercümesi*. Ferîdüddin Attâr'a nisbet edilen 910 beyitlik Pendname'nin genişletilerek yapılmış bir tercümesidir. Aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla kaleme alınan bu çeviri 3000 beyitten oluşmaktadır. Eserdeki, "Oldu pes dokuz yüz altmış yedi tâ/ Hicret-i ser-hayl-i cem'-i enbiyâ // Hem Haleb şehrinde erdi âhire / Geldi bâtın âleminde zahire" beyitlerinden, tercümenin 1559'da Halep'te tamamlandığı anlaşılmaktadır. Eserin

bilinen tek nüshası. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi yazmaları arasında bulunmaktadır (Muzaffer Ozak Kitapları, nr. I/1061).¹⁷²

Mustafa ÖZKAN

1. 171. ELİF EFENDİ, HASÎRİZÂDE (1850–1927)

Hasîrîzâde Sa'dî Dergâhı'nın son şeyhi, âlim ve şair.

İstanbul Sütölçe'de Hasîrîzâde Dergâhı'nda doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. Babası dergâhın şeyhi Ahmed Muhtar Efendi, annesi Tiryâkîzâde Hasan Paşa'nın kızı Fatma Biâse Hanım'dır.

Şair ve hattatlığının yanı sıra tekkenin planlarını çizecek kadar mimari bilgiye de sahip olan ve dönemin şeyhlerinin en âlim ve faziletli olarak tanınan Elif Efendi bütün hayatını eğitim ve öğretimle geçirmiştir.

Divan. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden meydana gelmiştir. *Son Asır Türk Şairleri* ve *Sefine*'de şiirlerinden bazı örnekler yer almaktadır.¹⁷³

Nihat AZAMAT

1. 172. ELVAN ÇELEBİ (ö. 760/1358-59'dan sonra)

Sûfî-şair.

Büyük bir ihtimalle Kırşehir'de doğdu. XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilâsından kaçarak Orta Anadolu'ya yerleşen, devrin siyasî, sosyal ve dinî birtakım hareketleri içinde yer almış olan büyük bir Türkmen şeyh ailesine mensuptur. Babası, XIV. yüzyıl Anadolu Türk tasavvuf hayatının ünlü simalarından Âşık Paşa, dedesi Karamanoğulları Beyliği'nin kuruluşuna adı karışan Muhlis Paşa, büyük dedesi, Babaî isyanı diye bilinen dinî-sosyal hareketin başı olan Baba İlyâs-ı Horasânî'dir. Elvan Çelebi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Elvan Çelebi'nin ölüm tarihi kesin olarak belli değildir. Ancak *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'nin sonunda bulunan ve eserin bitiş tarihini gösteren beyitteki 1358–59 kaydına bakılarak onun bu tarihten birkaç yıl sonra vefat ettiği söylenebilir. Mezarı Elvan Çelebi köyündeki zaviyesinin içinde yer alan türbede bulunmaktadır.

Elvan Çelebi, devrinde önemli ve meşhur bir sûfî olmasına karşılık bir şair olarak fazla tanınmamıştır. Bunda, yetenekli bir şair olmamasının yanında fazla sayıda eser

¹⁷² Mustafa Özkan, “Edirneli Nazmî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, s. 450, 451.

¹⁷³ Nihat Azamat, “Elif Efendi Hasîrîzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 37, 38.

bırakmamasının da rolü olmalıdır. Günümüze ancak *Câmiu'n-Nezair*'deki birkaç şiiriyle Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Küberâ*'sında naklettiği üç beyit ve Millet Kütüphanesi'ndeki (Ali Emî-rî, nr. 543) nazîre mecmuasında bulunan bir gazel ulaşmıştır.¹⁷⁴

Ahmet Yaşar OCAK

1. 173. ELVÂN-ı ŞÎRÂZÎ (ö. 829/1426'dan sonra)

Tercüme-i Gülşen-i Râz adlı eseriyle tanınan mutasavvıf şair.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Orhan Gazi zamanında Anadolu'ya yerleşen Türkleşmiş İranlı bir aileye mensup bulunduğu ve ataları Şîrazlı olduğundan Şîrâzî nisbesiyle tanındığı ileri sürülmektedir. Latîfî, "şeyh" unvanıyla anılan Elvan-ı Şîrâzî'nin Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifelerinden veya dostlarından olduğu rivayetini nakletmekteyse de Hacı Bayram ve Bayramiyye tarihiyle ilgili eserlerde bu konuda kesin bir delil yoktur. *Tercüme-i Gülşen-i Râz*'ı tamamladığı 1426 yılında elli yaşında olduğunu bildirmesinden hareketle 1377'de doğduğunu söylemek mümkündür. Elvân-ı Şîrâzî'nin ölüm tarihi de belli değildir.

Divan şiiri estetiğinin henüz oluşmadığı bir dönemde yaşayan Elvân-ı Şîrâzî'nin şiir mecmualarında yer alan şiirleri sade bir Türkçe ile yazılmıştır.

Elvân-ı Şîrâzî, İranlı mutasavvıf şair Mahmûd-ı Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* adlı Farsça eserinin tercümesiyle tanınır. Horasanlı sûfî Emîr Hüseyinî'nin hikemî ve tasavvufi konularla ilgili on beş kadar sorusuna Şebüsterî'nin manzum olarak verdiği cevaplardan oluşan *Gülşen-i Râz*, özellikle vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen sûfî çevrelerce büyük ilgi görmüş ve âdeta bir tasavvuf klasiği niteliği kazanmıştır.

Müellifin bilinen tek eseri olan *Tercüme-i Gülşen-i Râz* II. Murad için kaleme alınmıştır. Aslı gibi mesnevi tarzında ve "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla yazılan eser yaklaşık 3000 beyitten meydana gelmektedir. Tercümenin 180 beyit kadar tutan giriş kısmında bir tevhid, na'tlar, II. Murad hakkında bir methiye ve sebebi te'lîf bölümü yer alır. Daha sonra *Gülşen -i Râz*'ın tercümesine geçilir. Eser kelime kelime yapılmış bir çeviri olmayıp geniş ve ilaveli bir tercümedir. Elvân-ı Şîrâzî, 999 beyitten (bazı nüshaları 1008 beyit) meydana gelen *Gülşen-i Râz*'ı yaptığı eklemelerle aslının üç katına çıkarmıştır. Bu bakımdan Şîrâzî'nin eserine bir tercümeden ziyade şerh demek daha uygun olur.

¹⁷⁴ A. Yaşar Ocak, "Elvan Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 63, 64.

Tasavvuf sembolizminin Türk edebiyatına ilk olarak Elvân-ı Şîrâzî'nin bu eseriyle girdiği söylenebilir. Sade bir dille kaleme alınan, rahat bir söyleyişin hâkim olduğu *Tercüme-i Gülşen-i Râz* divan şiirinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Tercüme-i Gülşen-i Râz'ın çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 173, Hacı Mahmud, nr. 3327, Nuruosmaniye Ktp., nr. 4335; Millet Ktp., Manzum, nr. 906, 907; İÜ Ktp., TY, nr. 829, 6497; Manisa İl Halk Ktp., Mevlânâ Müzesi, nr. 237). Özellikle İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha eserin telif edildiği dönemde ve harekeli nesih hattıyla istinsah edilmesi bakımından önemlidir.¹⁷⁵

Mustafa ÖZKAN

1. 174. EMİN HİLMİ EFENDİ (1831–1884)

Şair ve yazar.

Trabzon'da doğdu. Şehrin tanınmış ailelerinden Hüseyin Alemdarzâde Hacı Mustafa Arif Ağa'nın oğludur. Asıl adı Mehmed Emin olup şiirlerinde Hilmî mahlasını kullandığından daha çok Emin Hilmi adıyla tanınmıştır. 19 Mart 1877'de açılan ilk Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı'na Trabzon mebusu olarak girdi. 6 Ekim 1884'te İstanbul'da vefat etti. Nakşibendiyye tarikatına mensup olan Emin Hilmi Efendi'nin mezarı Edirnekapı dışında, İbn Kemal'in mezarı civarında dayısı ve hocası Trabzonlu Pîr Efendi'nin yakınındadır.

Eserleri.

1. *Divan*. Orta seviyede bir şair olan Emin Hilmi Efendi'nin en önemli özelliği çok sayıda tarih manzumesi yazmış olmasıdır. *Münşeât*'ı ile bir arada basılan divanı bir münâcât, iki na't, otuz üç kaside, 105 gazel, üç tahmis, bir muhammes ile Canik sancağı mutasarrıfı Rızâ Efendi'nin gerçekleştirdiği ıslahatı anlatan "*Islahnâme-i Canik*" adlı 124 beyitlik bir manzumeden sonra tarih manzumelerinin yer aldığı "*Tevârih*", "*Rubâiyyât*", "*Beyitler*", "*Mısrâât*", ikisi marş olmak üzere dört güfteden ibaret "*Şarkiyyât*" adlı bölümlerden meydana gelmiştir. Hilmi Efendi bazı gazel ve kasidelerini, aralarında Bayburtlu Zihnî'nin de bulunduğu devrin tanınmış şairleriyle ortaklaşa söylemiştir.

2. *Pâresiz Kasidesi Şerhi*. Ağâh Paşa'nın "pâresiz" redifli kasidesinin Ziya Paşa'nın ünlü *Zafernâme*'si tarzında yapılmış şerhi olup vefatından sonra oğlu İlyas Sami Bey tarafından yayımlanmıştır.

¹⁷⁵ Mustafa Özkan, "Elvân-ı Şîrâzî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 67, 68.

Emin Hilmi Efendi'nin basılmamış diğer eserleri şunlardır: *İstiğfarnâme-i Hilmi*, *Muhâkeme-i İdbâr ve İkbâl*, *Mevzun Durûb-ı Emsal*, *Kasîde-i Kur'âniyye*. İlyas Sami Bey, babasının divanında yer almayan şiirlerini *Eş'âr-ı Mütebâkiye-i Hilmi* adıyla bir araya getirdiğini ve diğer eserleriyle birlikte bastıracağını bildirmişse de bu eser yayımlanmamıştır.

Tanınmış edebiyat tarihçisi Nihad Sami Banarlı'nın dedesi olan Emin Hilmi Efendi'nin son eseri, vefatından önceki gece tamamladığı ve her mısraı ebcedle 1302 (1883) tarihini veren II. Abdülhamid hakkındaki kasidesidir.¹⁷⁶

Mustafa UZUN

1. 175. EMRÎ, EMRULLAH (ö. 983/1575)

Divan şairi.

Edirneli olduğu bütün kaynaklarda ittifakla belirtilmektedir. Ailesi hakkında bilgi bulunmayan Emrî'nin tahsil hayatıyla ilgili sadece Sehî Bey tezkiresinde, "İlm-i zahire sa'yederken feragat etti" ifadesi yer almaktadır. Kaynaklar ömrünü tevliyet hizmetleriyle geçirdiğini, Edirne ve İstanbul dışında herhangi bir yerde bulunmadığını ifade ederler. 1575 yılında Edirne'de vefat etmiştir.

Emrî'nin edebî şahsiyetinden çağdaşları çok geniş şekilde bahsetmektedir. Şiiri hakkında hüküm verilirken tahayyül gücü ve kullandığı teşbihlere dikkat çekilir. Daha önce hiçbir şairin kullanmadığı mazmunlar ve ince fikirlerle şiirlerini ördüğü belirtilen Emrî'nin sanatı devrinde takdir edilmiştir. Muamma ile fazla meşgul olması gazellerini de muamma gibi yazmasına ve birtakım kelime oyunlarına rağbet etmesine yol açmış, bu durum yer yer şiirinin anlaşılmasına sebebiyet vermiştir.

Özellikle muamma alanında divan edebiyatının önde gelen bir ismi olan Emrî muammaya genç yaşta ilgi duymuş, önce Kınalızâde Ali Çelebi ile Mîr Hüseyin Nîşâbûrî'nin muamma risaleleri üzerinde çalışmıştır. Ardından da devrinde fazla revaç bulmamış olan bu sanatı ilerleterek muammanın önem kazanmasını ve kendisinden sonra da devam ettirilmesini sağlamıştır. Tezkirelerde Emrî'nin birçok İranlı'yı muammada geçmiş olduğu belirtilir.

Emrî'nin bugüne ulaşan eserleri divanı ile muammalarıdır. Divanı ölümünden sonra tertip edilmiştir. Türkiye'de ve Türkiye dışında birçok nüshası bulunan divanının tenkitli neşrini hazırlayan Yekta Saraç iki kaside, 581 gazel, iki tahmis, birer müstezad, murabba, muhammes, müsemmen ve 530'dan fazla mukattatı tesbit etmiştir. Bazı divan nüshalarında

¹⁷⁶ Mustafa Uzun, "Emin Hilmi Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 115, 116.

kısmen mevcut olan muammaları müstakil bir şekilde de toplanmış olup sayıları 650'den fazladır. Şairin muammaları Yekta Saraç tarafından derlenerek baskıya hazırlanmıştır.¹⁷⁷

M.A. Yekta SARAÇ

1. 176. ENDERUNLU FÂZIL (ö. 1810)

Mahallîleşme eğilimini ileri bir safhaya götüren divan şairi.

Akkâ'da doğdu. Asıl adı Hüseyin, mahlası Fâzıl'dır. Enderun'da yetiştiği için Enderuni veya Enderunlu diye de anılır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber küçük kardeşi Hasan'ın ölümüne söylediği tarih manzumesinin yardımıyla bunu yaklaşık olarak tahmin etmek mümkündür. Kardeşi 1786'da yirmi sekiz yaşında öldüğüne göre 1759-60'ta doğmuş olmalıdır. Ondaki birkaç yaş büyük olması gereken Fâzıl'ın da 1756-57 yılı civarında doğduğu söylenebilir.

Enderunlu Fâzıl Rodos'ta iken gözlerini kaybetti. Bunun, orada sürgün bulunan Reîsülküttâb Ebûbekir Râtîb Efendi'nin idamının kendisinde meydana getirdiği şiddetli şokun tesiriyle olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı İstanbul'a dönmesine izin verildi. Daha sonraki on yılını yatakta geçiren şairin ölümünden bir iki yıl önce gözlerinin açıldığı belirtilmektedir. Fâzıl, caize alarak geçimini sağlayabilmek için kör ve yatalak iken bile padişaha ve dönemin devlet büyüklerine kasideler sunmuştur. 1810'da ölen şairin mezarı Eyüp'tedir.

Klasik şiir XVIII. yüzyılda Nâbî, Sabit ve Nedîm gibi ustalarla eskiye nisbetle değişik açılardan topluma, gerçek hayata ve çevreye daha fazla yönelmiştir. Bu eğilim asrın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında çok daha ileri safhaya varır.

Nâbî, Nedîm ve Şeyh Galib ayarında bir şair olmamakla beraber Fâzıl'da gerçek hayata yönelişin ve mücerretlikten mümkün olduğu kadar kaçışın çok daha ileri bir dereceye vardığı görülür. Klasik şiirin tekniği ve estetiği dairesinde kalarak şiirlerinde ve özellikle mesnevilerinde gerçek hayatı ve günlük yaşayışı basit ve sathî zevklerin içinden göstermesini bilmiştir. Nâbî ve Sâbit'te olan ağır başlılık ile Nedîm'deki ince zevk ve nezahet Fâzıl'da görülmemektedir. Düşünce ve duygu bakımından derinliğe sahip olamaması, zevk itibarıyla bayağılığa düşmesi, ifade ve üslûptaki lâubaliliği şiirlerinin sanat değerini azaltırsa da yaşadığı hayatı ve çevreyi realist çizgilerle ortaya koyması Fâzıl'a divan edebiyatında önemli bir yer sağlamıştır.

¹⁷⁷ M. A. Yekta Saraç, "Emrî, Emrullah ", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 164.

Eserleri.

1. *Divan*. Hacimli bir eser olan matbu divanının ilk otuz iki sayfalık bölümü çoğu Türkçe, az bir kısmı Arapça ve Farsça olmak üzere Allah, peygamber, dört halife ve büyük şeyhler için yazılmış münâcât ve na'tlarla mi'râciyyeyi ihtiva eder. Daha sonra "İbtidâ-i Kasâid" başlığı altında III. Selim ile devrin ileri gelenlerine sunulmuş kasidelerin yer aldığı 159 sayfalık bölüm gelmektedir. "İbtidâ-i Tevârîh" başlığını taşıyan elli altı sayfalık tarih manzumelerinde ise çeşitli günlük olaylara düşürülen tarihlerden başka bazı mizahî parçalar da bulunmaktadır. "İbtidâ-i Gazeliyyât" bölümündeki 164 manzumenin büyük bir kısmı Nâbî ve Nedîm'i tanzir ve taklit yolunda olan gazelleridir. Divanda "İbtidâ-i Şarkıyyât" adı altında verilen şarkılardan sonra az sayıda muhammes, müseddes ve kıtalarla beyitler yer alır. Bunlar arasında bir tahmîs ile bir de tesdîs bulunmaktadır. Divan 1842'de Bulak'ta ve İstanbul'da basılmıştır. Bulak baskısının son on dokuz sayfasında *Defter-i Aşk* mesnevisi de yer almaktadır.

2. *Defter-i Aşk*. Fâzıl'ın kendi aşk maceralarını anlattığı bu eseri 438 beyitlik bir mesnevidir. İlâhî aşkı tarifleye başlayan *Defter-i Aşk*, şairin düştüğü ve sonraları pişman olup tövbe ettiği aşk maceralarını hikâye etmektedir. Eserin değeri sadece mahallî bir özellik taşımasındadır.

3. *Hûbannâme*. Kendi içinde çeşitli başlıklar taşıyan 796 beyitten ibarettir.

4. *Zenannâme*. 1101 beyitlik bir mesnevi olan eserde çeşitli milletlerin kadınları anlatılır. Şair eserinin baş tarafında kadından söz etmek istemediğini, kadınlara karşı meylî olmadığını söyleyerek konuya girer.¹⁷⁸

Sabahattin KÜÇÜK

1. 177. ENDERUNLU VÂSIF (ö. 1824)

Divan şiirinin daha çok şarkılarıyla tanınan son temsilcilerinden.

Asıl adı Osman Vâsif İstanbul'da doğduğu bilinmekle beraber doğum tarihi hakkında kesin bir kayıt yoktur. Öğrenim yılları ve ilk görevlerinden hareketle yaklaşık 1771'de dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Kaynaklarda ailesi ve çocukluk yılları hakkında da yeterli bilgi bulunmamaktadır. Eğitim ve öğrenim gördüğü Enderun Saray Mektebi'nde yetiştiği için Enderunlu veya Enderûnî lakabıyla anılan Vâsif III. Mustafa, I. Abdülhamid,

¹⁷⁸ Sabahattin Küçük, "Enderunlu Fâzıl", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 188, 189.

III. Selim. IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerinde yaşamıştır. İstanbul'da vefat eden Vâsıf'ın mezarı Üsküdar'da Karacaahmet'te Mimar Kasım'ın kabri yakınındadır.

Vâsıf'ın iri cüsseli, rindmeşrep, hoşsohbet, eğlenceyi seven, yemeye içmeye düşkün ve biraz da umursamaz bir kişiliği olduğu kaydedilmektedir. Vâsıf'ın hacimli bir divanının bulunması, onun çok fazla şiir söylemiş bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

Divan edebiyatının hemen bütün nazım şekillerinde örnek veren Vâsıf, aynı zamanda bu edebiyatın şarkı nazım şekliyle en fazla eser veren şairidir. Aruzun pek az kullanılan kalıplarını başarıyla kullanabilmiştir. Onun başta Nedîm olmak üzere Enderunlu Fâzıl gibi XVIII. yüzyılda divan şiirinde mahallileşme akımını başlatan şairlerin etkisinde kaldığı görülmektedir. Şöhretini daha çok gazelleri ve özellikle şarkılarına borçlu olan Vâsıf'ın bütün şiirlerinde daima Nedim'e bağlı bir taraf vardır. Ancak eski şiirin kurallarını ve estetik değerlerini fazla umursamaması, güzel şiirler yazamamasına sebep olmuştur. Başta kasideleri olmak üzere gazelleriyle şarkılarında bazı özellikler kendi mizacı ve yetişme tarzına göre gelişmesine rağmen bunlarda Nedim'in getirdiği birçok yenilik de açıkça görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Vâsıf'ın da Nedîm gibi zekâsı, neşesi, tecessüsleri ve konuştuğu dile kadar sanatının birçok unsurlarıyla İstanbullu olmasıdır. Bundan dolayı Vâsıf'ın şiirlerinde İstanbul giyim kuşamı, İstanbul ağzı, İstanbul mesireleri ve Boğaziçi önemli bir yer tutar.

Enderunlu Vâsıf, divan şiirinin lügatına ve sanat kaidelerine sadece dıştan hâkim olup kaynaklarına inememiştir. Ustalığı mısra içinde kalır ve kelimeden öteye geçmez. Onda, divan şairlerinin büyük bir kısmında görülen mazmunlara fazla rastlanmaz. Öte yandan divan şiirinde oldukça önemli bir yer tutan tasavvufla ilgisi de azdır. Bu özellikleriyle Vâsıf eski terbiyenin yetiştirdiği orta seviyede bir şairdir. Ancak bir taraftan şiir diline günlük hayatı ve mahallî renkleri sokması, diğer taraftan şiirin üzerinde serbestçe oynaması, onu Türk edebiyatında Türk dili ve folkloru açısından önemli bir şair yapmıştır. Özellikle şarkılarında neşeli bir ruh hali hâkim olan Vâsıf, eski şiir anlayışına göre zaman zaman edep dışı (perdebîrûnâne) şiirler de yazmıştır.

Şairin tek eseri yazma ve basma nüshaları bulunan *Mürettep Divanı*'dır. Divanının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde biri tam, biri de epeyce eksik iki yazma nüshası vardır (TY, nr. 2791, 5590). Özellikle *Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî* başlığını taşıyan nüsha (nr. 2791), Bağdat'ta güzel bir ta'lik hattıyla Hasan Efendi adlı bir hattat tarafından yazılmış olup 5000 beyti aşan bir hacimdedir. Eser iki münâcât, beş na't, Mevlânâ'ya bir na't,

dördü III. Selim, üçü II. Mahmud ve biri valide sultan hakkında methiye, bir kaside-i ramazâniyye, seksen dokuz tarih, 139 gazel, bir terkihibend, bir kadının kızına öğütleriyle onun cevabını ihtiva eden otuz üç bentten oluşan iki muhammes, 218 şarkı ile bir müseddes, altmış beş kıta ve on bir müfredden meydana gelmektedir.

Enderunlu Vâsıf bazı kasır, köşk ve saray gibi yapılar için kitabeler de yazmıştır. Üsküdar'da II. Mahmud dönemine ait Şerefâbâd Kasrı'nın kapısı üstünde bulunan manzum kitabe bunlardan biridir. Aynı zamanda iyi bir musikişinas olan Vâsıf güfteleri en çok bestelenen şairlerden biridir. Şarkılarından bir kısmı başta kardeşi Sâdullah Efendi ve Zekâi Dede Efendi olmak üzere tanınmış mûsiki üstatları tarafından bestelenmiş olup günümüzde de icra edilmektedir.¹⁷⁹

Abdülkadir KARAMAN

1. 178. ENÎS RECEB DEDE (ö. 1147/1734 [?])

Mevlevî şeyhi ve şairi.

Edirne'de doğdu. Asıl adı Receb olan şairin seksen yaşını biraz geçtikten sonra vefat ettiği belirtildiğine göre, 1650–1654 yılları arasında doğmuş olması muhtemeldir. Gülşenîyye tarikatına bağlı sipahi Derviş Halil'in oğludur. Tahsil için İstanbul'a gitti, bir müddet kalıp Edirne'ye döndü. Burada Mevlevî şeyhi şair Neşâtî Ahmed Dede'ye intisap ederek ondan feyiz aldı. Sonraları tekrar İstanbul'a giderek Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kâri Ahmed Dede'ye intisap etti.

Mevlevî müelliflerince yazılmış kaynaklarda menkıbe ve kerametleri nakledilen Receb Dede, şeyhliği kadar Enîs mahlası ile yazdığı şiirleriyle de tanınmıştır. Tasavvufî mazmunlara dayanan sûfiyâne ve hakîmâne şiirlerinde çoğunlukla içten gelen samimi bir ifade kullanmayı tercih etmiştir. Tezkirelerde şairliğinden takdirle bahsedilmektedir.

Çeşitli kütüphanelerde eksik nüshaları bulunan *Divanı* Edirne Valisi Ahmed İzzet Paşa'nın yardımıyla taş basması olarak yayımlanmıştır. Yaklaşık 1545 beyitten meydana gelen bu divanın başına şairin Müderriszâde Mehmed Arif tarafından hazırlanmış bir hal tercümesi de eklenmiştir. Enîs Receb Dede ve divanı üzerinde biri Adem Ceyhan, diğeri Halil Cuntan tarafından olmak üzere iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹⁸⁰

Hasan AKSOY

¹⁷⁹ Abdülkadir Karahan, "Enderunlu Vâsıf", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 189, 190.

¹⁸⁰ Hasan Aksoy, "Enîs Receb Dede", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 241, 242.

1. 179. ENVERÎ, SÂDULLAH (ö. 1209/1794)

Osmanlı vak'anüvisi.

Doğum tarihi belli değildir; ancak vefatında hicrî yıla göre altmış yaşında olduğu dikkate alınırsa 1149'da (1736) dünyaya geldiği söylenebilir. Aslen Trabzonlu'dur. İstanbul'da tahsil gördü ve Babîâli'de çalıştı. Hâcegânlık rütbesine kadar yükseldi, Enverî mahlasını da burada aldı. 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşı sırasında, 1769 yılı başında vak'anüvis olarak Tuna nehri kuzeyinde ve Bucak sancağı içinde bulunan Hantepesi mevkiinde Osmanlı ordusuna katıldı. 7 Kasım 1794 tarihinde vefat etti: kabri İstanbul'da. Karacaahmet Mezarlığı'nda Selimiye Dergâhı karşısından Haydarpaşa'ya giden yolun kenarındadır.

Enverî'nin az sayıda Türkçe şiirleri de vârdır. Beylerbeyi Camii'nin inşası ile bir kalyonun denize indirilmesi dolayısıyla kaleme aldığı manzumeler bunun güzel örnekleridir.¹⁸¹

Münir AKTEPE

1. 180. ERCİŞLİ EMRAH

XVII. yüzyıl saz şairi ve bir halk hikâyesi kahramanı.

Emrah'ın doğum ve ölüm tarihleri bilinmediği gibi doğum yeri de tam olarak tesbit edilememiştir. Yakın zamana kadar XIX. yüzyılda yaşamış olan Erzurumlu Emrah ile karıştırılan bu saz şairi, ancak her iki Emrah'ın kendilerine has özelliklerinin ortaya konulmasıyla büyük ölçüde gün ışığına çıkarılmıştır. Emrah'ın hayatıyla ilgili belgelerin sayısı son derece azdır. Hakkında esas olarak doğrudan doğruya kendi şiirlerinden çıkarılan bilgi ile hayatı etrafında şifahî rivayetlere dayanarak gelişmiş halk hikâyesinden faydalanılabilmektedir.

Ercişli'yi tanıyabilmek için, uzun süre şiirlerinin pek çoğunun mal edildiği Erzurumlu Emrah ile arasındaki önemli birkaç farka dikkat etmek gerekir. Bunlar kısaca şu şekilde gösterilebilir: Gelenek Ercişli'nin bade içtiğini kabul ederken Erzurumlu için böyle bir husus söz konusu edilmemiştir. Ercişli'nin okuryazarlığı hakkında bilgi olmamakla beraber şiirlerinin dilinden hareketle fazla bir eğitim görmediği söylenebilir; Erzurumlu Emrah ise devrinin medreselerine devam etmiş ve şiirlerinde âşık şiiri için fazla lügatlı sayılabilecek bir dil kullanmıştır. Ercişli Emrah'ın sadece hece vezniyle şiirler söylemesine karşılık Erzurumlu

¹⁸¹ Münir Aktepe, "Enverî Sâdullah", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 268-270.

Emrah aruzla yazılmış türlerle de bol örnekler vermiştir. Daha da önemlisi Ercişli'nin şiirlerinde aşk ve sevgi konusu önde gelir; Erzurumlu'da ise bu konu oldukça az yer tutup dinî ve tasavvufî konuların çok daha öne çıktığı görülür.

Bazı araştırmacılar için Ercişli Emrah'ın yaşayıp yaşamadığı bile şüphelidir; kendisini sadece bir hikâye kahramanı olarak kabul edenler de vardır.

Kesin tesbiti yapılamayan şiirlerinin çoğunluğunu koşma ve semai teşkil eder: az sayıda olmakla beraber destanları da vardır. Bütün şiirleri sade bir dille söylenmiştir. Ercişli'ye ait şiirlerin onun gibi sade bir dil kullanan diğer âşıkların şiirleriyle karışmasını tabii karşılamak gerekir. Kerem Dede ve Karacaoğlu bunlardan ikisidir. Erzurumlu Emrah'a mal edilen şiirleri de ayrı bir yekûn tutar. Aruz vezniyle yazılmış şiiri bulunmayan Ercişli Emrah'ın bütün şiirleri sanat gösterme endişesinden ve anlaşılmayacak taraflar taşımaktan uzaktır. Emrah sınırlı bir kelime dağarcığı ile çok şey söylemeyi başarmış, Anadolu insanının ruhundan kopan temiz duyguları ifade edebilmiştir. Şiirlerinin pek çoğunda maddî aşkı dile getirir.

Onun yaşadığı aşk macerası etrafında meydana gelen Emrah ile Selvihan Hikâyesi Türk halk hikâyeleri içinde en sevilenlerin başında yer alır. Pek çok şiirle süslenen ve sağlam bir yapısı olan bu yaygın halk hikâyesi üzerinde Muhan Bâli tarafından bir çalışma yapılmış, Ercişli Emrah'ın hayatı ve şiirleri üzerinde de Saim Sakaoğlu etraflı bir inceleme yayımlamıştır.¹⁸²

Saim SAKAOĞLU

1. 181. EREMYA ÇELEBİ (1637–1695)

Ermeni asıllı şair.

12 veya 13 Mayıs 1637'de İstanbul'un Langa semtinde doğdu. Kömürciyan ailesinden Papaz Mardiros'un oğludur. Çocukluğu kilise muhitinde geçtiği halde muhtemelen fikir ve faaliyet serbestliğini kısıtlamasından çekindiği için ruhanîler sınıfına girmedi. 15 Temmuz 1695 tarihinde öldü ve Balıklı Ermeni Mezarlığı'na gömüldü.

Değişik sahalarda geniş bir edebî faaliyet göstermekle beraber oğlu onu şair olarak tanıtmaktadır. Gerçekten eserlerinin birçoğunu manzum olarak yazmıştır.

Eserleri.

1. *İstanbul Tarihi (Badmutyun Isdanbolo)*. 1662–1684 yılları arasında aralıklarla manzum olarak telif ettiği önemli eserlerinden birini teşkil eden bu çalışma aslında XVII.

¹⁸² Saim Sakaoğlu, "Ercişli Emrah", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 274.

yüzyıl için İstanbul'un bir seyahat rehberidir. Eser V. Torkomyan tarafından ayrıntılı notlarla birlikte Viyana'da üç cilt halinde yayımlanmış

2. Sahte Yahudi *Mesih Sabeta*. Sabatay Sevi hakkındaki bu manzum metin Venedik Mikhitharistler Kütüphanesi'ndedir (nr. 1155).¹⁸³

Ziya YILMAZER

1. 182. ERZURUMLU EMRAH (ö. 1860 [?])

Türk saz şairi.

Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Tanbura köyünde doğdu. Doğum tarihi ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 1814–1819, Eflâtun Cem Güney 1777–1784 yılları arasında doğmuş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Yapılan son araştırmalar daha çok ikinci görüşü doğrulamakta, Emrah'ın 18. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

İlk gençlik yıllarında köyünden ayrılarak Erzurum'a giden şair medrese tahsiline devam edip orada divan şiiri zevkini tattı ve nazım tekniğini öğrendi. Emrah gezdiği yerlerde başta Tokatlı (Beşiktaşlı) Gedâî ve Tokatlı Nuri olmak üzere birçok çırak yetiştirmiş, böylece bir âşık kolunun kurucusu olmuştur. Bu kol vasıtasıyla Emrah'ın şiirlerinin türkü ve şarkı olarak söylenmesi, onun sevilmesini ve şöhretinin yayılmasını sağlamıştır. Bir rivayete göre altı ay kadar İstanbul'da Tavuk Pazarındaki Âşıklar Cemiyeti'nin reisliğinde bulunmuştur. Yine geleneğe göre Emrah ölmeden önce sazını ve sözünü Nuri'ye, hafıza kuvvetini de Gedâî'ye bırakmış, Nuri'ye Anadolu'dan çıkmamasını, Gedâî'ye ise Rumeli'ye gidip oradan dönmemesini vasiyet etmiştir.

Ömrünün son yıllarını Tokat'ın Niksar ilçesinde geçiren ve orada vefat eden Emrah'ın ölüm yılı da doğum tarihi gibi tartışmalıdır. Bir kısım araştırmacılar, şairin ölümünden çok sonra yaptırılan mezar kitâbesindeki 1854–55 tarihini kabul etmektedirler.

Çağdaşları gibi Erzurumlu Emrah da şiirlerinin genel havası ile divan şiirine çok yakın olup saz şairlerinin kullandığı dili divan edebiyatı lugatına açan bir şairdir. Tasavvuf unsurları ve mahallî dil hususiyetleri şiirinin en belirgin özellikleridir. Belirli sınırlar içinde kalarak mahallî zevki tatmin edebilen Emrah, her iki gelenekte yetişen birçok çağdaşı gibi yaşadığı devrin resmî hayata getirdiği yeni terimleri şiire sokup bunlar üzerinde yaptığı oyunlarla gerçekte âşık tarzına yeni bir şey katmamıştır. Doğuştan temsil ve taklit gücüne

¹⁸³ Ziya Yılmaz, "Eremya Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 293, 294.

sahip bir sanatkâr olmasından dolayı divan şiirinin asıl temsilcisi aydın çevreler dışında İslâmî kültürü az, zevki basit, fakat daha geniş bir sahası bulunan halk zümresi içinde arzu ettiği şöhreti kazanmış, şuurlu bir aydın âşık olarak tanınmıştır. Şiirlerini diğer saz şairleri gibi âşık fasıllarında okunmak üzere yazan Emrah, 18. yüzyıl âşık tarzının bütün özelliklerini iyi bilen ve bunlara bağlı kalan çok yönlü bir şairdir. Dilinin ağır olmasını, yaşadığı devirdeki âşık tarzının bir özelliği olarak değerlendirmek gerekir.

Emrah'ın asıl şahsiyetini ve edebî kişiliğini gösteren parçalar hece vezniyle yazdığı şiirlerdir. Aruzla yazdığı şiirleri daha fazla olmasına rağmen bunlardaki şekil ve dil kusurlarının çokluğu onun klasik şair olarak kabul edilmesine engeldir. Şiirlerinde aşk, ayrılık, gurbet ve yaşadığı devirden şikâyet gibi temalar yanında tasavvufî unsurlar da önemli bir yer tutar. Bazen halk türkülerini, bazen de tanınmış saz şairlerini taklit etmiş, ayrıca Fuzûlî, Bakî ve Nedîm gibi divan şairlerine nazîreler yazmaya çalışmıştır.

Emrah'ın şiirlerinin çoğu Tokatlı Nuri tarafından bir araya getirilmiştir. Erzurum eski milletvekillerinden Mehmed Salih Efendi'nin özel kütüphanesinde bulunan bu önemli yazmanın ilk kısmında şairin hece ve aruz vezniyle yazdığı toplam 348 manzume, son kısmında ise Nuri'nin kendi şiirleri yer almaktadır. Ayrıca aruz vezniyle yazdığı şiirler, Rifâî şeyhlerinden Erzurumlu Abdülaziz tarafından *Dîvân-ı Emrah* adıyla elli altı sayfalık bir kitapçık halinde bastırılmıştır. Emrah ve şiirleri üzerinde birçok yayın yapılmasına rağmen şairi ve şiirlerini etraflıca tanıtan bir eser henüz neşredilmemiştir.

Erzurumlu Emrah için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde Tokat'ın Niksar ilçesinde yaptırılan türbe 3 Mayıs 1986'da açılmıştır.¹⁸⁴

Nurettin ALBAYRAK

1. 183. ESAD EFENDİ, EBÛİSHAKZÂDE (ö. 1166/1753)

Osmanlı şeyhüislâmı, şair ve müellif.

Ekim 1685'te İstanbul'da doğdu. Şeyhüislâm Ebû İshak İsmail Efendi'nin oğlu ve Şeyhüislâm İshak Efendi'nin kardeşidir. 10 Ağustos 1753 Cuma günü vefat ederek babası Ebû İshak Efendi'nin İstanbul Çarşamba civarında yaptırdığı caminin naziresine babasının ve ağabeyinin yanına defnedildi. Babasının, doğduğu evin yerine yaptırdığı ve bütün aile fertlerinin gömülü bulunduğu mezarlık sofasında bulunan kabrinin 2,10m. uzunluğundaki

¹⁸⁴ Nurettin Albayrak, "Erzurumlu Emrah", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 337, 338.

mermer taşı üzerinde şu yazı yer almaktadır: "Hüve'l-bâki, sabıka pîrâye-bahş-ı sadr-ı fetva merhum ve mağfurunleh Mehmed Esad Efendi ruhiyçün el-Fâtiha, fîsene 1166".

Esad Efendi'nin başlıca eseri:

Divan. İstanbul kütüphanelerinde beş nüshası tesbit edilen eserin Muhammet Nur Doğan tarafından hazırlanan tenkitli metninde beş na't, yedi kaside, bir terakibibend, bir müsemmen, beş tahmis, üç murabba, kırk yedi tarih, 206 gazel, otuz sekiz nazım, on beş kıta, on bir rubâî, on beş beyit, on dokuz lugaz ve yirmi beş muamma yer almaktadır. Esad Efendi'nin divanında bulunan şiirlerinin dışında, çeşitli yazma mecmualarda meşhur bazı Arapça kasideleri tahmis yollu manzumeleri ve kendi el yazısıyla olan mecmuada da "Lâmiyye", "Mîmiyye" ve "Nûniyye" adlı üç Arapça kasidesi bulunmaktadır.

Kaynaklar, Esad Efendi'nin Nevşehirli Damad İbrahim Paşa adına kaleme aldığı *Bülbül-nâme* adlı eserinden övgüyle söz ederlerse de bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Öte yandan yine Damad İbrahim Paşa'ya ithaf edildiği belirtilen çiçekçiliğe dair *Gülzâr-ı İbrahim* adlı eseri de bugüne kadar ele geçmemiştir.¹⁸⁵

Muhammet Nur DOĞAN

1. 184. ESAD EFENDİ, HOCAZÂDE (ö. 1034/1625)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Şeyhülislâm ve tarihçi Hoca Sâdeddin Efendi'nin ikinci oğlu olan Mehmed Esad 14 Haziran 1570'de İstanbul'da doğdu. 22 Mayıs 1625'te vefat etti ve Eyüp'te babasının yaptırdığı aile mezarlığına defnedildi. Kaynaklarda dürüst, takva sahibi, makul düşünceli bir âlim olarak nitelendirilen Mehmed Esad Efendi'nin edebiyatla yakından ilgili olduğu, Türkçe ve bilhassa Arapça, Farsça şiirler yazdığı bilinmektedir.

1. *Divan.* Kaynaklar Esad Efendi'nin mürettep bir Türkçe divanı bulunduğunu belirtirler. Esad Efendi'nin Farsça bir divanının da bulunduğu bilinmektedir.

2. *Gül-i Handan.* Yer yer manzum ve mensur bir *Gülistan* tercümesidir. Baş tarafına I. Ahmed hakkında uzun bir mesnevi eklemiştir. Esad Efendi'nin bu eserlerinden başka *Kasîdetü'l-Bürde'ye* yaptığı tahmis de önemlidir. İstanbul kütüphanelerindeki çeşitli yazma mecmualarda nüshalarına rastlanmaktadır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5431). Esad Efen-

¹⁸⁵ M. Nur Doğan, "Esad Efendi, Ebûîshakzâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 338-340.

di'nin ayrıca manzum *Şemail Tercümesi* (Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 318) adlı bir eseri daha vardır.¹⁸⁶

Münir AKTEPE

1. 185. ESAD EFENDİ, SAHAFLAR ŞEYHİZÂDE (1789-1848)

Osmanlı vak'anüvisi.

6 Aralık 1789'da İstanbul'da Ayasofya yakınlarında bir evde doğdu. Ailesi Malatya'nın Arapkir kazasına bağlı Nerdübanlı köyündendir. Esad Efendi, geçmişinin Malatya'da medfun Seyyid Battal Gazi'nin amcası Hüseyin Gazi'ye kadar uzandığını ileri sürerek seyyid olduğunu söylemektedir. Aile 1738'de İstanbul'a göç etmiş, babası Ahmed Efendi bir yandan eğitimi sürdürürken bir yandan da kitap satışı ile uğraşmış ve sahaflar şeyhi olmuştur. Esad Efendi bu sebeple Sahaflar Seyhizâde diye şöhret bulmuştur.

Kaynaklar Esad Efendi'nin hitabet kabiliyetine sahip, her işten anlar, zeki, vaktini araştırma, okuma ve yazmaya hasretmiş âlim ve şair bir zat olduğunda müttefiktir.

Eserleri.

1. *Münşeat*. Esad Efendi'nin gerek kendi bazı şiirlerini gerekse başkalarının yazdığı şiirleri, vakfiye suretlerini, çeşitli mektupları, hal tercümelerini, dibaceleri, takrizleri, arzuhalleri, tezkireleri, mahkeme ilâmlarını, arızaları, kaimeleri, bazı tarih, hadis, tefsir, fıkıh ve tasavvuf kitaplarından nakilleri, müellifin kendisi ve ailesi hakkındaki bilgileri ihtiva etmektedir.

2. *Pendnâme*. Çocuklar için yazılmış manzum bir öğüt kitabıdır. Matbu olan eserin üzerinde basıldığı yer ve yıl belirtilmemiştir.

Esad Efendi'nin şiirleri dağınık olarak çeşitli mecmualarda bulunmaktadır. Bunların çoğu kendi kütüphanesindedir. Bu kütüphanede 3852 numarada kayıtlı olan müellif hattı nüsha Esad Efendi'nin 1841 yılına kadar yazdığı şiirleri ihtiva eder. 1750 numaradaki nüshada kendi hattıyla yazdığı na't ve kasideler bulunmaktadır. 2852 numaralı bir başka müellif hattı yazma, Sultan Abdülmecid'e ithaf edilmiş 102 beyitlik kasideyi ihtiva etmektedir. 3845 numaradaki yazmada yedi kaside bulunmaktadır. 1748 numaralı yazmada sadece çeşitli vesilelerle düşürülmüş tarihler, 1747'deki yazmada ise "Kıtalar" başlığı altındaki şiirleri bulunmaktadır. Divan edebiyatının hemen her türünde eser veren Esad Efendi güçlü bir şair olarak görülmemekte, manzumelerinin taklit olduğu söylenmektedir.

¹⁸⁶ Münir Aktepe, "Esad Efendi, Hocaizâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 340, 341.

Çeşitli vesilelerle padişaha manzum tarihler ve kasideler takdim eden Esad Efendi'nin bazı manzumeleri devrin gazetelerinde çıkmıştır.¹⁸⁷

Ziya YILMAZER

1. 186. ESAD ERBÎLÎ (1847-1931)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Musul'un Erbil kasabasında doğdu. Asıl adı Muhammed Esad olup Esad Efendi diye de tanınır. Babası Muhammed Said Efendi'dir. Medrese tahsilini doğduğu bölgede tamamlayan Esad Efendi yirmi üç yaşında Hâlidî şeyhi Tâhâ el-Harîrî'ye intisap etti. Beş yıl sonra sülûkünü tamamlayarak hilâfet aldı. Tekkeler kapatıldıktan sonra inzivaya çekildiği Erenköy Kazasker'deki evinde sürekli polis gözetimi altında tutuldu. Menemen olayı ile ilgisi olduğu iddia edilerek oğlu Mehmed Ali Efendi ile birlikte Menemen'e götürülüp idam talebiyle yargılandı. Hakkında verilen idam cezası yaşlılığı sebebiyle müebbet hapse çevrildi. Oğlu Mehmed Ali Efendi ise idam edildi. Esad Efendi Menemen'de askerî hastanede tedavi görürken 3 -4 Mart 1931 gecesi vefat etti. Onun zehirletilerek öldürüldüğü şeklinde bir kanaat de vardır. Cenazesi ailesine verilmeyerek resmî makamlar tarafından Menemen'de defnedildi. Mezarının bulunduğu arsa üzerinde 1962-1963 yıllarında bir cami yaptırıldı. Mahkeme zabıtları açıklanmadığından Esad Efendi ile oğlu hakkında verilen idam cezasının hangi delillere dayandırıldığı, olayla ilgilerinin olup olmadığı anlaşılamamıştır.

Divan. Aruz veznini oldukça başarılı bir şekilde kullanan Esad Efendi'nin Farsça ve Türkçe şiirlerinin yer aldığı eserde Arapça ve Kürtçe birer şiir de vardır. Farsça şiirler alfabetik olarak sıralanmış ve her harf için bir şiir söylenmiştir. Türkçe şiirler üç gazel dışında genellikle mutasavvıf şairlerin gazellerine yapılan tahmislerle birkaç rubai ve tarihten ibarettir. Bu baskının sonuna Esad Efendi'nin oğlu Mehmed Ali Efendi tarafından manzum olarak Türkçeye çevrilen "*Mevlid-i Fâtımatü'z-Zehra*" başlıklı yetmiş beş beyitlik Farsça şiiri de ilâve edilmiştir.¹⁸⁸

Hasan Kamil YILMAZ

¹⁸⁷ Ziya Yılmaz, "Esad Efendi Sahaflar Şeyhizâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 341-345.

¹⁸⁸ H. Kamil Yılmaz, "Esad Erbîlî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 348, 349.

1. 187. ESAD MUHLİS PAŞA (1780–1850)

Osmanlı valisi, şair ve hattat.

Ankara'ya bağlı Ayaş'ta doğdu. Ayaş müftüsü Hasan Efendi'nin oğludur. Medresede tahsilini tamamladıktan sonra Ayaş voyvodaliğine tayin edildi. Adana, Konya ve Erzurum valiliği yaptı.

Bilgili, cesur ve dürüst bir devlet adamı olarak tanınan Esad Muhlis Paşa divan şiiri tarzında şiirler de yazmıştır. Sayı bakımından pek fazla olmayan manzumelerinin ölümünden sonra *Dîvançe-i Es'ad Paşa* adıyla taşbaskısı yapılmıştır.¹⁸⁹

Kamil ŞAHİN- M. Hüsrev SUBAŞI

1. 188. ESRAR DEDE (ö. 1211/1797)

Mutasavvıf şair.

Asıl adı Mehmed'dir. 1749'da İstanbul'da Sötlüce'de doğdu. Babası Mevlevi dervişlerinden Ahmed Bîzebân'dır. Genç denecek yaşta bir mi'rac gecesi 26 Ocak 1797 vefat eden Esrar Dede Galata Mevlevîhânesi hazîresine Fasîh Dede'nin yanına defnedildi. Şeyh Galib, Esrar Dede'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü türünün en dikkate değer örneklerinden olan bir mersiye ile dile getirmiştir.

Men bende-i ahbâb-ı Resûlullâhem

Ne Hâricîyem ne Şîî-yi gümrâhem

Hem bende-i Bu Bekr ü Ömer Osmânem

Hem hâk-i reh-i Alî veliyyullâhem

diyerek Hulefâyî Râşidîn'e saygısını dile getiren Esrar Dede *Fütüvvetnâme*'sinde ve bazı şiirlerinde Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e özel bir muhabbet duyduğunu ifade etmiştir.

Şiirlerinde samimi, genellikle sade bir dil kullanan Esrar Dede Sabit, Nâbî ve Fehîm'in tesiri altında kalmıştır. Şeyh Galib, Arzî Dede, Fasîh Dede gibi Mevlevî şairlerin şiirlerine nazîreler yazmış ve Mevlevî terimlerini başarıyla kullanmıştır. Kendi şiirlerine de Neyyir Dede, Meşhûrî, Mislî gibi şairler tarafından nazîreler yazılmıştır. İyi bir şair olmasına rağmen zamanındaki divan şairleri arasında ön sıralarda yer alamamasını. Şeyh Galib gibi büyük bir şairin çağdaşı olmasına ve onun gölgesinde kalmayı tercih etmesine bağlamak mümkündür.

¹⁸⁹ K. Şahin- M. H. Subaşı, "Esad Muhlis paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 350.

Eserleri.

1. *Tezkire-i Şuarayı Mevleviyye*. Esrar Dede 200'ü aşkın Mevlevî şairinin biyografisini ihtiva eden tezkireyi Şeyh Galib'in isteği üzerine kaleme almıştır.

2. *Divan*. Yaklaşık 3600 beyitten meydana gelen eserde iki na't Mevlânâ için dört, Şems-i Tebrîzî için bir methiye, "Neşîde-i Mevleviyâne" adlı bir müveşşah kaside, Mevlevîlik'le ilgili bir diğer kaside, Şeyh Galib, Fasîh Dede ve İsmail Ankaravî için birer methiye, bir terkihibend, dört terciibend, altı tahmis, üç muhammes, bir müseddes, altı murabba bulunmaktadır. Ardından 252 gazel, yedi tarih, on üç kıta, 145 rubâî, on beş beyti na't olan kırk beyitlik bir mesnevi yer almaktadır. Gazellerin biri Arapça, biri Farsça, kıtaların ikisi, rubailerin de sekizi Farsça'dır. Ayrıca Türkçe-Rumca bir mülemma gazel mevcuttur. Divanın çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3302, 3741, Halet Efendi, nr. 694, Halet Efendi ilâvesi, nr. 162; Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2461 [müellif hattı]).

3. *Mübâreknâme-i Esrar*. "Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbında nazmedilen 145 beyitlik bu mesnevide şair Mevlevîlik'le ilgili çeşitli hususlar üzerinde durmaktadır. Eser divanın sonunda yayımlanmıştır.

4. *Fütüvvetnâme-i Esrar*. "Bin iki yüz on bir içre eyledim tekmîl-i kâr" mısraında da ifade edildiği üzere şair bu eserini 1211'de (1796) vefatından kısa bir müddet önce yazmıştır. "Fâilâtün mefâilün feilün" kalıbında nazmedilen ve fütüvvet, fütüvvet ehli vb. konuların işlendiği 176 beyitten meydana gelen mesnevi divanın sonunda neşredilmiştir. Eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Tâhir Ağa Tekkesi, nr. 334).¹⁹⁰

Hasan AKSOY

1. 189. EŞREF PAŞA, MUSTAFA (1820–1894)

Osmanlı devlet adamı ve şair.

Eylül 1820'de Bursa'da doğdu. Sıdkızâde Ahmed Sıdkî Efendi'nin oğludur. 7 Aralık 1894'te vefat etti ve Merkezefendi Kabristanı'nda kayınpederi Kânî Paşa'nın kabri civarına defnedildi.

Eşref Paşa genç yaşından itibaren edebiyatla da meşgul olmuş, resmî görevleri sırasında devrin şairleriyle tanışarak onlara yakınlık göstermiştir. Nitekim Nâmık Kemal'in aruzla yazdığı ilk şiirlerinde kendisine örnek aldığı şairlerden biri de Eşref Paşa'dır. Ayrıca

¹⁹⁰ Hasan Aksoy, "Esrar Dede", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 432-434.

Nâmık Kemal dedesi Abdülatif Paşa'nın yanında Sofya'da bulunduğu sırada (1855–1856) evlerine misafir olan Eşref Bey, Namık Kemal'in şiirlerini görünce ilgilenmiş, ona Nâmık mahlasını verip geleneğe uyarak bir de mahlasnâme düzenlemiştir.

Şîîlik, Hurufîlik ve Bektaşîliğe meyli şiirlerinden anlaşılan Eşref Paşa'nın divanında Sa'deddin el-Cibâvî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi Sünnî akîdeye sahip tarikat kurucularını övücü manzumeler de yer almaktadır.

Eşref Paşa, edebî yeniliğin aydınları sardığı 19. yüzyılda eski tarz şiiri devam ettiren şairlerdendir. Aynı zevki paylaşan şairlerin oluşturduğu Encümen-i Şuarâ toplantılarına da katılmıştır. Ancak şiirinin nazım tekniği bakımından kuvvetli olduğu, divan tarzının bütün özelliklerini taşıdığı ayrıca kaside ve mersiyelerindeki başarısı ifade edilmekle birlikte genellikle sanatında dikkate değer bir incelik ve orijinalliğin bulunmadığı da belirtilmiştir. 1861'de o zamana kadar yazdığı şiirlerini topladığı divanı *Eşrefü's-Şuarâ* adıyla basılmıştır. Divanda bir münâcât, on bir na't, bir müseddes na't, bir muhammes na't, Râsih'in na'tına bir tahmîs, İmam Ali hakkında iki methiye, İmam Hüseyin hakkında on mersiye, âşıkane ve dervişane bir müseddes, Kâzım Paşa ile ortak iki müseddes, "adem" ve "kalem" redifli iki kaside, Rüşdü Paşa hakkında iki kaside, Mustafa Reşid Paşa için beş kaside, Serdârîkrem Ömer Paşa hakkında üç kaside, Mehmed Reşid Paşa'yı konu alan bir kaside, tamamlanmamış iki kaside. Vezir İsmail Paşa hakkında bir kaside ile tarihler, gazeller, kıtalar, müfredler, tahmisler ve diğer bazı manzumeler yer alır. Ayrıca Fuzûlî, Uncuzâde Fehîm, Sâmi, Halım ve Nahîfî'nin gazellerini tahmîs etmiştir. Divanının basıldığı tarihten sonra yazdığı otuz dört gazel ile diğer manzume ve tarihlerden meydana gelen şiirlerinin bulunduğu defter oğlu Rüşdü Bey tarafından İbnülemin Mahmud Kemal'e intikal ettirilmiştir.¹⁹¹

Âlim KAHRAMAN

1. 190. EŞREFOĞLU RÛMÎ (ö. 874/1469–70 [?])

Mutasavvıf - şair.

Asıl adı Abdullah, babasının adı Ahmed Eşreftir. İbnü'l-Eşref, Eşrefzâde, Eşref-i Rûmî, Abdullah İznîkî ve Abdullah-ı Rûmî adlarıyla da tanınmıştır. Mısır'dan Suriye'nin Hama kasabasına, daha sonra Anadolu'ya göç edip önce Manisa'ya, ardından da İznîk'e yerleşen, aslen Mekkeli ve Hz. Peygamber soyundan geldiği rivayet edilen, âlim ve şeyhler yetiştirmiş bir ailenin çocuğudur. Eşrefoğlu'nun çocukluğu ve gençlik yılları İznîk'te ailesinin

¹⁹¹ Âlim Kahraman, "Eşrep Paşa, Mustafa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 475, 476.

yanında, büyük bir ihtimalle daha çok onların tâlim ve terbiyesi altında geçti. Kâdirîler arasında Abdülkâdir-i Geylânî'den sonra tarikatın ikinci pîri sayılan Eşrefoğlu Rûmî daha hayatta iken büyük bir velî kabul edilmiştir.

Eşrefoğlu'nun edebî şahsiyeti tasavvufî inançları doğrultusunda gelişip şekillenmiştir. Şiirlerinde daha çok Yûnus Emre tesiri hâkim olmakla beraber kendine has söyleyişlerin bulunduğu manzumelerinin sayısı da az değildir. Hece ve aruz veznini başarıyla kullanmış, lirik şiirler yanında didaktik manzumeler de yazmıştır. Şiirlerinde bilhassa tasavvufî remizlere büyük ölçüde yer vermiş, bu çerçevede yeni mazmunlar oluşturmuştur. Yer yer halk deyişlerine ve atasözlerine mal olmuş âyet meallerine de yer verdiği şiirleri tekke edebiyatının muhteva bakımından en samimi örnekleri arasında yer alır. Şiirlerin bazıları vahdet-i vücüd neşvesiyle yazılmıştır.

Genellikle ilâhî aşkı terennüm ettiği şiirlerinin bir kısmı bestelenmiştir. Sadettin Nüzhet Ergun, Eşrefoğlu'nun şiirleri en çok bestelenen mutasavvıf şairlerden biri olduğunu söyler ve Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'den naklen kendisinin de bazı besteler yaptığını belirtir. Bugün de Kadiri dergâhlarında kıyâmî zikir Eşrefoğlu'nun, "Cem' olmuş dervişleri pirim Abdülkâdir'in" ilâhisiyle başlamaktadır.

Eşrefoğlu'nun divanında, "Tecellî şevk-i dîdârın beni mest eyledi hayran / Enelhak sırrını candan anuçün kılmazam pinhân matla'lı manzume gibi şathiyyât türünde yazılmış bazı şiirler bulunmakla beraber onda şeriatın zahirine ters düşecek herhangi bir ifade yoktur. Bu sebeple daha yaşarken büyük bir kitlenin teveccühünü kazanan Eşrefoğlu "eâzım-ı evliyâullah"tan sayılmış ve türbesi asırlarca bir ziyaretgâh olmuştur.

Eserleri,

1. *Divan*. Yirmiden fazla nüshası tesbit edilmiş olup bunlardaki şiir sayısı birbirinden farklıdır. Divanın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshaları (Lâleli, nr. 1732; Esad Efendi, nr. 2590) başka şairlerin şiirlerinin en az karıştığı nüshalardır. *Divan* yeni harflerle de Eşrefoğlu Rûmî'nin hayatı ve şahsiyetiyle ilgili geniş bir inceleme ile birlikte Âsaf Halet Çelebi tarafından neşredilmiştir.

2. *Müzekki'n-Nüfûs*.

3. *Tarikatnâme*.¹⁹²

Necla PEKOLÇAY- Abdullah UÇMAN

¹⁹² N. Pekolcay- A. Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, s. 480-482.

1. 191. FAKÎRÎ

XVI. yüzyıl divan şairi.

Rumeli'de Üsküp'e bağlı Kalkandelen (Tetova) kasabasında doğdu. Medrese kültürüne sahip bulunduğu anlaşılan Fakîrî'nin şiirlerinde Kur'an ve hadis ilimlerinden gelen çeşitli unsurlara rastlanmaktadır. Evliya Çelebi onun ânında şiir söyleme kabiliyetinden söz etmektedir. Orta derecede bir şair olan Fakîrî'nin divanı bilinmemekle beraber çeşitli nazîre mecmualarında bir divançe teşkil edecek miktarda gazelleri vardır. Fakiri asıl ününü *Risâle-i Ta'rîfât ve Şehrengîz-i İstanbul* adlı eserleriyle yapmıştır. Onun şiirindeki mahallilik yönünü aksettiren bu iki eserde özellikle muhtelif tabaka ve mesleklerden insanlarla devrin sosyal hayatına yer verilmiştir. Bu sebeple eserleri sanat bakımından önemsenecek bir seviyede olmamakla beraber tarihî birer vesika değeri taşırlar. Dilinin sade oluşu yanında manzumelerinde divan şiirinde nadir görülen, sonraları kullanılmaz olmuş bazı deyimlere de rastlanmaktadır.

Eserleri;

1. *Şehrengîz-i İstanbul*. Yirmi beş beyitlik bir girişten sonra Hz Peygamber'in ve Kanunî Sultan Süleyman'ın övgüsüne geçilen eserde önce bir ilkbahar tasviriyle İstanbul'un methi yapılır. Daha sonra şehrin en ünlü güzeline uzunca bir manzume ile yer verilip arada başka bir İstanbul tasvirinden sonra diğer kırk üç güzel ele alınıp anlatılır. Fakîrî'nin bunlarla ilgili tasvirlerinde yer yer müstehcen ve mizahî bir yön kendini gösterir. Eserin Köprülü Kütüphanesi ile (Fâzıl Ahmed Paşa, 9/2; vr. 62^a-87^b) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 3051) birer nüshası vardır.

2. *Risâle-i Ta'rîfât*. Eserde XVI. yüzyıl Osmanlı Cemiyeti içindeki çeşitli meslek, mevki ve sınıftan kimseler üçer beyitlik manzumelerle ele alınarak portreleri çizilmiş, gerçekçi bir şekilde bunların kıyafetleri ve davranışları ile haklarındaki mevcut düşünceler aksettirilmiştir. 1534-35 yılında Kanunî Sultan Süleyman'a sunulan eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki nüshası (TY, nr. 351) 158 faslı ihtiva etmekte olup sonunda telif tarihini belirten beyit de bulunmaktadır.

3. *Sâkinâme*. İki varaktan ibaret olan bu manzume İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmua ile (TY, nr. 4097) Atatürk Üniversitesi Ağâh Sırrı Levend kitapları arasındaki bir yazmanın içinde mevcuttur.

Fakîrî'nin Edirneli Nazmî'nin *Mecmûatü'n-Nezâir*'inde (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4222) elli üç gazeli yer almaktadır. Ayrıca *Pervane Bey Mecmuası* ile (TSMK, Bağdat Köşkü, nr.

406) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nazîre mecmualarında da (TY, nr. 1547, 2955) gazelleri vardır.¹⁹³

Kâşif YILMAZ

1. 192. FASÎH AHMED DEDE (ö. 1111/1699)

Divan şairi ve hattat.

Adı Ahmed, mahlası Fasihtir. El yazısı ile tertip ettiği Türkçe divanının (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 328) başındaki Ali Emîrî'nin, "Fasîh Dede merhumun hatt-ı destiyle şöyle görülmüştür" diyerek düştüğü not ile divanın diğer bir nüshasındaki kayda göre künyesi Fasîh Ahmed b. Mehmed b. Dukakinzâde Ahmed Bey b. Mehmed Paşa b. Ahmed Paşa şeklinde tesbit edilmektedir. Nitekim Belîğ onun Dukakinzâde diye tanındığını, Müstakimzâde de ceddinin vüzerâdan Dukakinzâde olduğunu söyler. Bu durumda Ahmed Dede'nin, Fâtih Sultan Mehmed zamanında Arnavutluk'un fethedilmesiyle İslâmiyet'i benimseyen ve daha sonra devlet adamı, âlim ve şairler yetiştiren Dukakinzâde ailesine mensup olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Fasîh Dede XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında İstanbul'da doğdu. 1670'li yılların başlarında Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Gavsî Dede'ye intisap etti. Hayatının bundan sonraki yıllarını divanını yazmakla geçirmiştir.

Fasîh Ahmed Dede vefatından önce dostlarını ziyaret etti ve dervişlerle tek tek helâlleşti. Naaşını vasiyeti üzerine Şâbaniyye tarikatının Nasûhiyye kolunun pîri Mehmed Nasûhî Üsküdârî yıkadı. Cenazesinde büyük bir kalabalık hazır bulundu ve Galata Mevlevîhânesi'nin hâmûşânına defnedildi.

Dili mahlasının ifade ettiği şekilde fevkalâde güzel kullanan, vezne hâkim olan Fasîh Dede pürüzsüz söyleyişi, orijinal mazmun ve benzetme unsurları ile kendine has bir üslûp ortaya koymuştur. Özellikle çoğu rindâne ve âşıkane olan gazellerinde büyük bir başarı göstermiş, şiirlerinde hat, resim ve mûsiki unsurlarına yer vermiş, deyim ve atasözlerini ustalıkla kullanmıştır. Dokunaklı mersiyeleri çok beğenilerek belirli günlerde mersiyehanlar tarafından okunmuştur. Başta Necâtî ve Fuzûlî olmak üzere otuz beş şairin 100'den fazla gazelini büyük bir başarıyla tanzîr eden Fasîh Dede'nin bazı gazelleri bestelenmiştir.

Fasîh Dede, Şinâsi, Nedîm, Esrar Dede ve Şeyh Galib başta olmak üzere pek çok şairi de etkilemiştir. Şiirleri da ha sonraki dönemlerde de sevilerek okunan Fasîh Dede,

¹⁹³ Kâşif Yılmaz, "Fakîr", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 131, 132.

Şeyhülislâm Zekeriyyâzâde Yahya Efendi, Nailî, Neşâtî, Nedîm-i Kadîm gibi çağdaşı büyük şairler arasında anılmaya hak kazanmış zarif bir şahsiyettir.

Eserleri.

1. *Divan*. Fasîh Dede'nin yeni yazdığı şiirlerini de ilâve etmek suretiyle birkaç defa tertip ettiği divanı vefatından sonra pek çok defa istinsah edilmiştir. Eserin Mustafa Çıpan tarafından hazırlanan tenkitli metninde altı kaside, 472 gazel, beş terkip, iki tercî, yedi mesnevi, yirmi bir kıta, yirmi iki nazım, 160 rubâî, yedi tarih, bir muamma, seksen altı matla' ve altmış bir müfred bulunmaktadır.

2. *Dîvânçe*. Şairin Farsça şiirlerini ihtiva eden eserde beş kaside, otuz üç gazel, bir mesnevi, kırk rubâî, üç tarih, bir muamma, on bir matla' ve on iki müfred vardır.

3. *Münşeat*. *Fasîh Dede Mecmuası* adıyla da anılan ve onun inşâ alanındaki kabiliyetiyle seçme zevkini gösteren bu eserde Türkçe ve Farsça bazı şiirler, tarihî hikâyeler, fıkralar, tarihler, risaleler, hal tercümeleleri ve çeşitli eserlerden örnekler bulunmaktadır.

4. *Münâzara-i Gül ü Mül*.

5. *Münazara-i Rûz u Şeb*.

Fasîh Ahmed Dede'nin kaynaklarda adı geçen *Hüsrev ü Şîrîn*, *Mahmûd u Ayaz* (*Hâs u Ayaz*) ve *Behiştâbâd* adlı eserleri henüz bulunamamıştır. Onun Topkapı Sarayı Müzesi, Süleymaniye ve Millet kütüphanelerinde bulunan çeşitli mecmualarda da şiirleri vardır.¹⁹⁴

Mustafa ÇIPAN

1. 193. FATÎN EFENDİ (1814–1866)

Şair ve *Hâtimetü'l-Eş'âr* adlı son klasik Osmanlı şuarâ tezkiresinin müellifi.

1814'de Drama'da doğdu. Asıl adı Dâvud'dur. 1836'da İstanbul'a geldi. Fatîn mahlası verildi. Bundan böyle adı yerine, kabiliyet ve zekâsı dolayısıyla kendisi için uygun görülen, Türk edebiyatında da tek kalan Fatîn mahlası ile şöhret buldu.

Bir süredir göğüs darlığı çekmekte olan Fatîn Efendi divanını düzenleyip bastırmaya, tezkiresinin çok arzuladığı yeni baskısını gerçekleştirmeye imkân bulamadan 22 Haziran 1866'da vefat etti. Son yıllarında Anadoluhisarı'na yerleşmiş olan şairin mezarı Göksu sırtındaki kabristandadır.

Fatîn'in, şairliğinin farklı kronolojik devrelerindeki mahsullerini bir araya getiren divanında bazıları vezinli, kafiyele alalede sözler olmaktan öteye geçmeyen şiirler yanında

¹⁹⁴ Mustafa Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 213, 214.

divan şiiri geleneğinin sağladığı, onlardan farklı ustaca söyleyişler de görülür. Kasideleri çok basit ve yavan olan Fatîn ancak bir kısım gazellerinde varlık gösterebilmiştir.

Bestelenmiş bazı şarkıları da olan Fatîn, düşürdüğü ve divanında en fazla yer tutan tarih manzumeleriyle devrinin aktüalitesini kollamıştır. Bu tarih manzumeleri onun adını, yaşadığı çağın gündeminde tutar. Tarih manzumeleri ve kıtaları Fatîn'in aynı zamanda mizaha olan eğilimini de aksettirmektedir. Fatîn'in bir mesnevi, bir na't, hepsi de küçük hacimde sekiz kaside, 244 tarih, 168 gazel, iki müstezad, iki tahmis, bir lugaz, on yedi kıta, yirmi bir müfred ve iki mısra-ı azadesini bir araya toplayan *Divanı*, ölümünden beş sene sonra 1871'de oğlu tarafından başına konulan hal tercümesiyle birlikte bastırılmıştır.¹⁹⁵

Ömer Faruk AKÜN

1. 194. FEHÎM-i KADÎM (ö. 1057/1647)

Divan şairi.

Asıl adı Mustafa, mahlası Fehîm'dir. Ailesi hakkında fazla bilgi bulunmayan Fehîm'in babasının muhtemelen Halep asıllı olduğu, İstanbul'da Tahtakale'de veya Parmakkapı'da unculuk yahut kurabiyecilik yaptığı bilinmektedir. Fehîm'e bu sebeple "Uncuzâde" denildiği gibi XIX. yüzyılda hoca olarak büyük şöhrete sahip bulunan ve Fehîm'e hayranlığı dolayısıyla aynı mahlası kullanan Süleyman Fehîm Efendi ile karıştırılmaması için "Kadîm" sıfatıyla anılmaktadır.

Doğum tarihi kaynaklarda 1627 olarak gösterilmektedir. Fehîm'in yakın dostu olan Evliya Çelebi onun on yedi on sekiz yaşlarında divan tertip ettiğinden bahseder. Ancak çeşitli kaynaklar ve edebiyat tarihleri Fehîm'in bir "harika çocuk" olduğu fikrini benimsemiş gibi görünseler de onun 1640'ta ölen IV. Murad için söylediği ünlü kasidenin on iki on üç yaşlarındaki bir çocuk tarafından söylenmiş olması pek mümkün görünmemektedir.

Fehîm'in kısa hayatı talihsizlikler içinde geçmiş görünmektedir. 1647 yılında Konya'nın Ilgın kazasında vefat eder. Evliya Çelebi mezarının şehirdeki caminin mihrabı önünde bulunduğunu kaydetmektedir.

En güzel şiirlerinden biri kabul edilen "rûz u şeb" redifli kasidesini na't olarak kaleme alan, en hacimli şiirini on iki imam için yazan, ilhamında Mevlevîlik'le ilgili unsurların geniş yer tuttuğu Fehîm kelimenin tam anlamıyla bir bohem yaşayışına sahip,

¹⁹⁵ Ö. Faruk Akün, "Fatîn Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 256-260.

hoşsohbet, tok sözlü, mustarip ruhlu bir şairdir. Bazı kaynaklar iki rubaîsine dayanarak onun kekeme olduğunu da kaydederler.

Sadece bir mecmuada tesbit edilen bir kayda göre Fehîm başlangıçta Dakiki mahlasıyla şiirler söylemiş ve bu mahlasla bir divan teşkil etmiştir. Ancak daha sonra bu divanı yakmış ve Fehîm mahlasıyla yeni şiirler yazmıştır. Bunun doğruluğu tesbit edilebilirse Fehîm'in yaş meselesinin daha açık şekilde ortaya çıkacağı düşünülebilir.

Bir divan şairi olarak Fehîm'in en büyük özelliği kendine has bir üslûp sahibi olmasıdır. Pek çok şiirinde görülen ıstırap terennümleri, divan şiirinin genel olarak benimsediği bir tutum veya sebk-i Hindî'ye has bir özellik değil mizacının ve kendi hayatının şiire aksetmesi şeklinde görülmektedir. Ayrıca şiirlerinde esas olarak kendi iç dünyasını anlatan şair düşünce yerine muhayyileyi, dış dünyadan çok insanın heyecan ve kederlerini esas temalar tarzında benimseyen sebk-i Hindî'nin de divan şiirindeki ilk büyük temsilcilerindendir. Bu üslûbun bir başka özelliği olan söz sanatlarının yerine mâna sanatlarını tercih etme yolunu benimseyen Fehîm şiirinde fazla sözden kaçınıp kısa ve dolgun söyleyişi tercih etmiş, aynı zamanda kafiye ve rediflerde de yenilikler ortaya koymuştur.

Eserleri.

1. *Divan*. Fazla hacimli olmayan eserde on yedi kaside, biri terciibend, üçü terakibibend, biri tazmin olmak üzere beş musammat, on altı kıta, 293 gazel, elli altı rubâî ile Farsça üç gazel, iki kıta ve üç rubâî vardır. İlk şiiri olan "rûz u şeb" redifli elli iki beyitlik na'tı sözün ilk kısmında "mihr ü men" kelimelerini, son kısmında da "rûz u şeb" redifini ihtiva eden ve Mehmed Çavuşoğlu'nun "çar ender çar" diye adlandırdığı bir teknikte yazılmıştır. Elli altıncı rubâîsi, Türk edebiyatında müstezad rubâînin nâdir örneklerinden biridir. İlk olarak S. Nüzhet Ergun tarafından neşredilen divan üzerinde Tahir Üzgör doktora çalışması yapmıştır. Fehîm'in hayatı ve şahsiyetinin ele alındığı bir incelemeyle birlikte divanın tenkitli metnini ortaya koyan Üzgör, şiirleri günümüz Türkçe'siyle nesre çevirmiştir.

2. *Şehrengîz*. Fehîm'in, mesnevi kısımları aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan *Şehrengîz*'i İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir yazma içinde yer almaktadır (TY, nr. 2932, vr. 60^a-64^b)

3. *Bahr-ı Tavîl*. Fehîm'in, doksan yedi "feilâtün" tefilesinden meydana gelmektedir.¹⁹⁶

Tahir ÜZGÖR

¹⁹⁶ Tahir Üzgör, "Fehîm-i Kadîm", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 295, 296.

1. 195. FENÂÎ ALÎ EFENDÎ (ö. 1158/1745)

Celvetiyye tarikatı şeyhlerinden.

Kütahya'da doğdu. Asıl adı Ali, mahlası Fenâî'dir. Ailesinin seyyid olduğu söylenir. İstanbul'a gidip Celvetiyye şeyhi Selâmî Ali Efendi'ye intisap etti. İcazet aldıktan sonra gittiği Manisa'da bir cami ve tekke yaptırarak irşad faaliyetine başladı. Fenâî mahlası ile şiir yazan Ali Efendi'nin mürettep bir divanı olduğu söylenmekteyse de eski kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁹⁷

Cemal BAYRAK

1. 196. FENÂRÎ, ALÂEDDİN (ö. 903/1497 [?])

Osmanlı âlimi, kazasker.

Bursa'da doğdu. Asıl adı Alâeddin Ali olup babasının adı Yûsuf Bâlî'dir. II. Bayezid zamanında Rumeli kazaskerliğine getirildi. Taşköprizâde onun 1497 yılı civarında öldüğünü yazar. Fenârî, Gammî mahlasıyla şiirler yazmıştır.¹⁹⁸

Hamdi DÖNDÜREN

1. 197. FENÂRÎZÂDE MUHYİDDİN ÇELEBÎ (ö. 954/1548)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Alâeddin Ali Fenârî'nin oğlu olup Bursa'da doğdu. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte Sehî Bey onun Mehmed Şah Çelebi'nin küçük kardeşi olduğunu belirtir. Buna göre 1478–79 yılından sonra doğmuştur. 7 Ocak 1548'de vefat etti ve Eyüpsultan'da Küçük Emîr Efendi'nin yanına defnedildi.

Muhyiddin Çelebi'nin şiirlerinde Mühyî mahlasını kullandığı divanından anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

Mehmet İPŞİRLİ

¹⁹⁷ Cemal Bayrak, "Fenâî Ali Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 335, 336.

¹⁹⁸ Hamdi Döndüren, "Fenârî Alaeddin", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 337.

¹⁹⁹ Mehmet İpşirli, "Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 339, 340.

1. 198. FENÂRÎZÂDE MUHYİDDİN MEHMED ŞAH (ö. 929/1523)

Osmanlı âlimi, kazasker.

1478 yılı civarında doğdu. Alâeddin Ali Fenârî'nin oğlu. Şeyhülislâm Muhyiddin Çelebi'nin kardeşidir. Devrin kaynaklarında daha ziyade Sah Çelebi, Mehmed Sah Çelebi adlarıyla anılır. Yavuz Sultan Selim zamanında önce Bursa, ardından İstanbul kadısı oldu. Kırk altı yaşında iken vefat etti. Bursa'da atalarının gömülü olduğu mezarlığa defnedildi.

Dönemin kaynaklarında ilmî kudretinden övgüyle bahsedilen ve genç yaşta vefatı büyük bir kayıp olarak nitelendirilen Mehmed Şah'ın, Ayasofya'nın mevcut bütün vakıflarının ayrıntılı sayımını ihtiva eden ve topografik bir eser özelliğini de taşıyan *Ayasofya Vakıfları Tahrir Defterini* düzenlediği bilinmektedir.

Ayrıca Mecdî onun iyi bir şair olduğunu söyleyerek şiirlerinden örnekler verir.²⁰⁰

Mehmet İPŞİRLİ

1. 199. FENNÎ EFENDÎ (1850–1918)

Son devir şair ve hattatlarından.

Yozgat'ta doğdu, asıl adı Mehmed Said'dir. Şiirlerinde Fennî mahlasını kullandığı için daha çok bu isimle tanınmıştır. Tahsilini Yozgat'ta Demirli Medrese'de tamamladı. Daha öğrencilik yıllarında şiir ve edebiyatla meşgul olmaya başladı. Ankara Valisi Âbidin Paşa'ya gönderdiği bir şiir dolayısıyla paşanın dikkatini çekince terfi ettirilip Ankara Valiliği İdare Meclisi başkâtipliğine getirildi. Bu görevde iken *Ankara İdâdîsi*'nde hat ve edebiyat, 1911'de de Ankara Erkek Öğretmen Okulu'nda hat dersleri verdi. Emekliye ayrıldıktan bir süre sonra 6 Temmuz 1918 tarihinde Ankara'da vefat etti. Kabri Cebeci'deki Asrî Mezarlıkta ise de yeri belli değildir.

İlk manzumelerinde babası Sâdık Efendi ile amcazadesi Ömer Râgıb Efendi'nin mutasavvıfane şiirlerinin tesirinde kalan Fenni zamanla sanatını geliştirmiş ve Fuzûlî, Bakî, Nâbî ve Nedîm gibi şairlere tahmîsler ve nazîreler yazabilecek seviyeye ulaşmıştır. Memuriyetleri dolayısıyla bulunduğu yerlerde edebiyat meclislerine katılmış, önemli bazı olaylar hakkında tarih manzumeleri söylemiştir.

Fennî Efendi'yi ilim ve edebiyat âlemine tanıtan Cephaneioğlu Râşid'dir. Râşid'in bir defterde toplamış olduğu Fennî'ye ait 170 kadar şiirin bir kısmını M. Vehbi Ulusoy 1938

²⁰⁰ Mehmet İpşirli, "Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 340, 341.

yılında Yozgat Halkevi tarafından çıkarılan *Bozok* dergisinin değişik sayılarında yayımlamıştır. Fennî'nin kendi el yazısıyla ve güzel bir ta'likle kaleme aldığı, son zamanlara kadar kayıp olduğu sanılan divanı şairin damadı tarafından daha sonra ortaya çıkarılmış olup Ali Şakir Ergin'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır.²⁰¹

Ali Şakir ERGİN

1. 200. FERDÎ (ö. 1121/1709)

Divan şairi. İstanbul'da doğdu. Asıl adı Hüseyin'dir. Arayıcızâde lakabıyla da tanınır. Ferdî, Şuara Tezkireleri'nde sohbet ehli, kabiliyetli ve nazik bir şair olarak değerlendirilmiştir. Kaynaklar, özellikle lugaz söylemede ve tarih düşürmede meşhur bir sanatkâr olduğunda birleşirler. Ayrıca şiirlerinde külfetsiz bir söyleyişe sahip bulunduğu ifade edilir. Onun,

Görüp ân-ı ruhun öptüm elin ol şûh-ı fettanın

Dahi yâdımdadır billâh Ferdî çıkmaz ol ânın

beyti kendisinden bahseden kaynaklarda daima anılagelmiştir. Akranları arasında nazik tabiatlı bir şair olarak tanınan Ferdî dostları yanında da itibar sahibi idi.

Ferdî'nin *Şâpurnâme* adındaki mesnevisiyle "*Esmâü'l-Bilâd*" adlı kasidesi meşhur olmuştur. *Hikâye-i Erdeşîr* ve *Şâpur* adıyla da tanınan *Şâpurnâme* 1000 beyit civarında olup divan edebiyatının tek kahramanlı aşk hikâyeleri arasında yer almaktadır. Bu eserin İstanbul kütüphanelerinde çeşitli nüshaları mevcuttur (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1980, vr. 1^b-39^a; İÜ Ktp., TY, nr. 3286; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 774).²⁰²

Sabahattin KÜÇÜK

1. 201. FEVRÎ (ö. 978/1571)

Osmanlı âlim ve şairi.

Arnavutluk'un Adriyatik kıyısında bir liman şehri olan Draç'ta doğdu. Hırvat asıllı Hristiyan bir aileye mensuptur. Küçük yaşta devşirme usulüyle İstanbul'a getirildi. Kaynakların kendisinden naklettiğine göre henüz çocukken bir gece rüyasında Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi görmüş ve onun manevî telkiniyle Müslüman olmuştur. İslâm dinine girdikten sonra Ahmed adını almıştır.

²⁰¹ A. Şakir Ergin, "Fennî Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 349.

²⁰² Sabahattin Küçük, "Ferdî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 369, 370.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Elkas seferinde Rumeli'nin muhafazası için Edirne'ye gönderilen Şehzade Selim'e intisap etti. Ardından Hasköy'de Mahmud Paşa ve Vize medreselerinde müderrislik yaptı. Kanûnî'nin Nahcıvan seferine de katıldı ve bu sırada sunduğu kasidelerle şöhreti arttı.

Nisan 1571'de Şam'da vefat eden Fevrî'nin ölümüne "Fevrî bereft" cümlesiyle "Revân oldu beka darına Fevrî" mısraı tarih düşürülmüştür. Mezarı Şam'da Kubûrû's-Sâlihîn'de şair Üsküplü İshak Çelebi'nin ayakucundadır.

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri bulunan Fevrî'nin, mahlasına uygun olarak süratli ve çok kolay bir şekilde şiir söyleyebildiği tezkirelerden öğrenilmekte ve bu husus divanındaki şiir zenginliğinden de anlaşılmaktadır. Gelibolulu Âlî, şiirde atasözleri ve halk deyimlerini kullanmada Necâtî'den sonra Fevrî'nin geldiğini söyler ki divanı incelendiğinde bu tesbitin yerinde olduğu görülür. Bilhassa musammatları ile tanınan Fevrî'nin dili devrine göre oldukça sadedir. Riyâzî Anadolu'da tahmîs ve tesdîsi Fevrî'nin meşhur ettiğini söyler.

Eserleri.

1. *Divan*. Beyit sayısı 3000'i bulan elli kadar kaside, 710 gazel, altmış dokuz musammat, kırk bir kıta ve kırk beş müfredle oldukça hacimli bir divandır. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 474; Atatürk Üniversitesi Ktp., Agâh Sırrı Levend, nr. 501 ; İÜ Ktp., TY, nr. 2873; Edirne Selimiye Ktp., nr. 2301).

2. *Kühl-i Dîde-i A'yân*. Manzum kırk hadis tercümesi olup değişik konulara ait hadisler dörder mısralık kıtalar halinde Türkçe'ye çevrilmiştir.

3. *Ahlâk-ı Süleymânî* (İÜ Ktp., TY, nr. 2549; Edirne Selimiye Ktp., nr. 2145; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2823, Esad Efendi, nr. 2512). Kanunî Sultan Süleyman'ın meziyet ve faziletlerine dair olan eser *Münşeât-ı Süleymânî* olarak da bilinir. Seçili bir üslûpla yazılmıştır. Eserde Kanunî'nin şiirleri açıklanarak onun dünya görüşü anlatılmıştır.²⁰³

Mehmet KALPAKLI

1. 202. FEVZİ EFENDİ, EDİRNE MÜFTÜSÜ (1826–1900)

Son devir Osmanlı âlimlerinden.

Denizli'nin Tavas (eski adı Yarangüme) ilçesinde doğdu. Asıl adı Mehmed Ali, mahlası Fevzi'dir. Edirne'de yirmi yıl kadar bulunup müftülük yaptığından daha çok Edirne

²⁰³ Mehmet Kalpaklı, "Fevrî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 505, 506.

Müftüsü Fevzi Efendi diye tanınmıştır. 25 Ağustos 1900 yılında İstanbul Karagömrük'teki evinde vefat etti. Mezarı Fatih Camii haziresindedir.

Devrinin çok eser veren müelliflerinden olan Fevzi Efendi, Türkçe eserleri şunlardır:

1. *Divan*. Müellifin basıldığını bildirdiği bu eser elde edilememiştir.
2. *Müntehabât-ı Dîvân-ı Fevzi*. Şairin divanından seçtiği münâcât ve na'tlardan ibarettir.
3. *et-Teveşşülâtü'l-Fevziyye fî'n-Nuûti'n-Nebeviyye*. Eser, harf sırasına göre tertip edilen Arapça, Farsça ve Türkçe na'tlardan meydana gelmektedir.
4. *Hediyye-i Fevzî*. İlâhi ve na'tlar mecmuasıdır.
5. *Mecmûaü't-Tercîât*.
6. *İcmâlü'l-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebî Aleyhi's-Selâm*. Seksen yedi beyittir.
7. *Kudsiyye-tü'l-Ahbâr fî Mevlidi Ahmedî'l-Muhtar*. "Fâilâtün fâilâtün fâilün" vezniyle yazılmış 174 beyitten ibarettir.
8. *Kudsiyyü's-Sirâc fî Nazmî'l-Mî'râc*. "Fâilâtün fâilâtün fâilün" vezninde kaleme alınmış 183 beyitlik bir mi'râciyyedir.
9. *Envârü'l-Kevâkib fî Leyleti'r-Regâib*. "Fâilâtün fâilâtün fâilün" vezninde 112 beyitten meydana gelen eserin ilk dört bölümünde "regâib" in mânası, alâmetleri, niteliği ve zamanı hakkında bilgi verilmiş, beşinci bölüm ise münâcâta ayrılmıştır.

Fevzi Efendi'nin ilâhi ve şarkıları, aralarında Zekâi Dede gibi ünlü sanatçıların yer aldığı çeşitli bestekârlar tarafından bestelenmiştir.²⁰⁴

Mustafa UZUN

1. 203. FEVZİ EFENDİ, KÂTİB (1871–1924)

Son devrin mutasavvıf şairlerinden.

Erzincan'ın Eğin (Kemaliye) ilçesinde doğdu. Asıl adı Mustafa Fevzi, babasının adı Nûman'dır. Çocuk denecek yaşta İstanbul'a gitti. Huzur dersleri hocalarından Kasapzâde Vaiz Efendi'nin derslerine devam etti. Tahsilini tamamladıktan sonra hocasının kızıyla evlendi. Fevzi Efendi vefatında Edirnekapi Eyüp yolu üzerindeki Mustafa Paşa Tekkesi yanına defnedildi. Kabri daha sonra torunu Numan Erdem tarafından Edirnekapi Şehitliği'ne

²⁰⁴ Mustafa Uzun, "Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 506-509.

nakledildi. Hüseyin Vassâf Fevzi Efendi'nin dürüst, âlim, arif ve şair mizaçlı bir kişiliğe sahip olduğunu söyler.

Tasavvufî konularda derin bilgisi yanında geniş bir kültüre sahip olan Fevzi Efendi'nin eserlerinin hepsi manzumdur. Beyitler arasına yerleştirilmiş âyet ve hadislerle zengin tasavvufi terimler eserlerini yer yer ağırlaştırmakla birlikte dili oldukça sade ve akıcıdır.

Eserleri.

1. *Hediyyetü'l-Hâlidîn fî Menâkıbı Kutbi'l-Arifin Mevlânâ Ahmed Ziyâüddin b. Mustafa el-Gümüşhânevî*. Gümüşhânevî'nin vefatından iki yıl sonra yayımlanan ve *Menâkıb-ı Ziyâiyye* adıyla da anılan kitabın birinci bölümünde Gümüşhânevî'nin hayatı ve menkıbeleri anlatılmış, ikinci bölümde tarikat âdabı üzerinde durulmuştur.

2. *Risâle-i Mir'âtü's-Şühûd fî Mes'eleti Vahdeti'1-Vücûd*. Yaklaşık 1000 beyitlik dinî tasavvufî bir mesnevidir.

3. *Menâkıbü Haseniyye fî Ahvâli's-Seniyye*. Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'nin hayatı ve menkıbeleri hakkındadır. Bu eser 800 beyittir.

4. *Mîzânü'l-İrfan*. Üzerinde "Kitâb-ı Ziyâiyye'nin ikinci kısmı" ibaresi bulunan eser on beş bölümden meydana gelir.

6. *Şümûsu's-Safâ fî Evsâfi'l-Mustafâ*. Hz. Peygamber hakkında devrin birtakım gazete, dergi ve kitaplarında yer alan saygısız ifadelere ve maksatlı beyanlara cevap olarak kaleme alınmıştır. Resûl-i Ekrem'in doğumu, hicreti, bazı hususiyetleri, şemail ve hilyesine dair bilgiler veren eser yaklaşık 900 beyitten meydana gelmektedir. Müellif eserin içinde, klasik edebiyatımızda şimdilik bilinen tek örneği Nahîfî'ye ait olan "hicretnâme" türünde 300 beyit kadar tutan bir diğer örnek ortaya koymuş, ayrıca yaklaşık 300 beyitlik yeni bir hilye meydana getirmiştir. Eşer, altışar beyitlik otuz iki bentten meydana gelen "kasîde-i istişfâiyye" ve yine altışar beyitlik on bir bentten oluşan bir "istimdadnâme" ile sona ermektedir.

7. *İzhâr-ı Hakikat*. Abdullah Cevdet'e reddiye mahiyetinde kaleme alınmış bir eserdir. Fevzi Efendi'nin bu eserlerinden başka, Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî hakkında methiye tarzında yazdığı sekiz şiiriyle Nakşibendî- Hâlidî silsilesini ihtiva eden manzum bir metin başlıksız ve tarihsiz olarak yayımlanmıştır.

Fevzi Efendi'nin, *Cerîde-i Sûfiyye*'de tasavvufa dair makaleler de yayımlayan müellifin şiirleri kitap haline getirilmemiştir.²⁰⁵

Mustafa UZUN

1. 204. FEYZÎ, SUBHÎZÂDE (ö. 1152/1739)

Divan şairi.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Feyzullah'tır. Şehremini rûznâmçecisi şair Subhî Ahmed Efendi'nin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra, babasının vefatı üzerine onun yerine şehremini rûznâmçecisi olarak memuriyet hayatına girdi. Bazı divan memuriyetlerinde bulundu. İstanbul'da vefat etti.

Tezkirelerde yer alan bilgilerden Feyzî'nin tanınmış bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Râmiz Feyzî hakkında "şair oğlu şair" ifadesini kullanır. Feyzî, farklı bir muhtevaya sahip dört mesnevisiyle divanından dolayı hamse sahibi şairler arasında anılır.

Eserleri,

1. *Divan*. İki nüshası bilinmektedir. Bunlardan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında (TY, nr. 2874) iki na't, Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında iki methiye, bir cülûsiyye, altı kaside, bir tahmis, 120 gazel, kırk dört rubâî, doksan iki tarih, altmış müfred ve on sekiz lugaz mevcuttur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshasında ise (Revan Köşkü, nr. 801, vr. 1^b-77^a) daha az şiir bulunmaktadır. Bu nüsha şairin mesnevilerini de ihtiva etmektedir.

2. *Heft Seyyare* (TSMK, Revan Köşkü, nr. 801, vr. 79^b-124^b). Eser bir tevhid, bir na't, yedi hikâye ve bir hatimeden meydana gelmektedir. 1060 beyit tutan hikâyeler kısmı kırk beş beyitlik bir hatime ile sona erer. Şair, 1200 beyitlik mesneviyi iki ay içinde tamamlamıştır.

3. *Mir'ât-ı Sûretnümâ* (vr. 125^b~153^b). Mesnevinin bulunduğu kısmın ikinci sayfasında eserin adı *Mir'ât-ı Âlemnümâ* olarak geçmektedir. Kısa bir başlangıcın ardından gelen bir na'ttan sonra "itizar" ve "sebeb-i nazm" bölümlerinin yer aldığı eser her biri "sıfat" başlıklı bölümler halinde gelişir. "Edip yanî bir heftede ihtimam / Olup yedi yüz beyt ile bu tamâm" beytinden eserin bir haftada nazmedildiği anlaşılmaktadır.

4. *Safânâme* (vr. 155^b-195^a). Bir giriş, bir na't ve bir mi'râciyyeyi takiben Hulefâyı Râşidîn, Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında yazılmış methiyelerden sonra dinî bir mesnevi olarak gelişeceği intibahı veren eser sabahı, gündüzü, gecesini, mehtabıyla baharın tasvir

²⁰⁵ Mustafa Uzun, "Fevzi Efendi, Kâtib", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 509, 510.

edildiği bir mesnevi haline dönüşür. "Tavsîf-i Hisâr-ı Anadolu" ve "Tavsîf-i Hisâr-ı Rumeli" başlıklı iki bölüm bir şehrengiz özelliği göstermesi bakımından dikkat çekicidir. On beş fasıl ve 1000 beyitten meydana gelen bu mesnevi iki hafta içinde kaleme alınmıştır,

5. *Işknâme* (vr. 197^b-241^a). Eser bir giriş, bir na't, tavsîf-i mi'râc ve münâcât ile başlamaktadır. "Işknâme" başlıklı şiirden sonra "sıfât-ı aşk", "sıfât-ı âşık", "sıfât-ı ma'sûk" gibi başlıklar taşıyan manzumelerle gelişen eser 1100 beyitten meydana gelmektedir. Tarih beytinden bu eserin de 1123 yılında yazıldığı ve iki haftada tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Fevzi'nin klasik hamse konularının dışında kaleme aldığı bu dört mesnevinin önemli bir sanat değeri taşıdığını söylemek güçtür. Mahallî özellikler göstermesiyle dikkat çeken *Heft Seyyâre*'deki hikâyeler teknik bakımından oldukça zayıftır. Diğer mesneviler de kayda değer bir özellik taşımaz. Şairin kullandığı mazmunlar bu alanda daha önce söylenmiş olanların tekrarından ibarettir. Ancak bu külliyyat Türk edebiyatındaki sayılı hamse örneklerinden biri kabul edildiğinden önemli görülmüş, Feyzî de edebiyat tarihinde devrinin orta halli bir nâzımı olarak yerini almıştır.²⁰⁶

Mustafa UZUN

1. 205. FEYZULLAH EFENDİ, EBÛSAİDZÂDE (ö. 1110/1698)

Osmanlı şeyhülislâmı.

16 Ocak 1631 tarihinde doğdu. Tanınmış bir Osmanlı ilmiye ailesine mensuptur. İlk önce on beş yaşında mûsile-i Sahn derecesiyle Üsküdar Mihrimah Medresesi'ne, 1647'de Sahn, aynı yıl içinde Eyüp, 1649'da Süleymaniye, 1650'de Dârülhadis medreselerine usulen müderris oldu. Böylece itibarî olarak henüz yirmi yaşında iken medrese silsilesindeki en yüksek seviyeye yükseldi.

25 Haziran 1690'da şeyhülislâm oldu. 21 Ekim 1698'de vefat edince Hoca Sâdeddin Efendi'nin Eyüp civarında yaptırdığı zaviyenin haziresine gömüldü.

Aynı zamanda şair olan Fevzullah Efendi Feyzi mahlasıyla şiirler yazmıştır. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 4959/23) bir şiir mecmuasında bir na't, iki kaside, bir temmuziyye, bir mesnevi, otuz kadar gazel ve yirmi civarında kıtası bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli mecmualarda da şiirlerine rastlanır.²⁰⁷

Mehmet İPŞİRLİ

²⁰⁶ Mustafa Uzun, "Feyzî, Sbhizâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 523.

²⁰⁷ Mehmet İpşirli, "Fevzullah Efendi, Ebûsaidzâde", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, s. 526.

1. 206. FITNAT HANIM (ö. 1194/1780)

Şöhreti çok yaygın, en beğenilmiş kadın divan şairi.

Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin kızı olan Fıtnat Hanım İstanbul'da doğdu. Annesi, Şeyhülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed'in kızı Hatice Hanım'dır.

Fıtnat Hanım'ın esas adı kabir taşında görüldüğü üzere Şerife Zübeyde olmakla beraber Hüseyin Ayvansarâyî bunu bazen Emetullah, bazen Fıtnat Zübeyde olarak kaydettikten başka bir de Şerife Emetullah Fıtnat suretinde gösterir. Diğer bütün kaynaklarda geçen Zübeyde adının mezar taşında da bulunması onun doğruluğu hususunda şüphe bırakmamaktadır.

Hayatının birçok yönleri gibi doğum tarihi belli olmadığından gerçek yaşı tespit edilemeyen Fıtnat Hanım 1780 yılında ölmüştür. Bütün eski kaynakların bu tarih üzerinde birleşmesine mukabil mezarının nerede olduğu yakın zamanlara kadar müellifler arasında bir tartışma konusu teşkil etmiştir. Mezarı için bazılarınca Eyüp'te farklı iki yer gösterilirken bazıları Fatih'te Çarşamba'da, büyük babası Şeyhülislâm İsmail Efendi Camii'nin haziresinde babası ve kardeşinin de yattığı aile kabristanında bulunduğu ihtimaline ağırlık vermişlerdir.

Şairliğinde mühim bir yeri olan nazireleri, Fıtnat'ın yetişmesi üzerinde tesir yapmış bazı kimseleri belli etmektedir. Yaptığı nazirelerin en çoğunun babası Esad Efendi ile kardeşi Mehmed Şerif Efendi'nin manzumelerine ait oluşu her ikisinin bu tesirdeki hisse ve yardımın derecesini açıkça göstermektedir. Küçük hacimli divanında terciibend ve terkibibend dışında sayıları çok olmasa da klasik şiirin hemen hemen her şeklini kullanmış olan Fıtnat, kaside ve benzeri geniş çerçeveli manzumelerden çok gazel, kıta, rubâî çapında küçük hacimli şiirler yazmayı tercih etmiştir. Hacimlice sayılabilecek manzumeleri beş kaside, bir müseddes ve üç tahmisten öteye gitmezken şiirlerinin çoğunluğu gazelle tarih manzumeleri etrafında toplanır.

Fıtnat Hanım, zamanının padişahları içinde sadece I. Mahmud hakkında kaside yazmıştır. "Bahâriyye" adıyla tanınan bu kaside onun kronolojik bakımdan en geriye götürülebilen manzumesidir. Fıtnat Hanım, klasik edebiyatta gelmiş geçmiş kadın şairlerin içinde nazım tekniğine en hâkim, ifadesi en pürüzsüz ve kuvvetli olanı kabul edilmektedir. Bu bakımdan yapılan bir mukayese ona diğer kadın şairlerin en ön safında bir yer tanır.

Divan şairlerinde görülmesi mûtat bazı dil ve ifade kusurlarına onda pek az rastlanmaktadır. Mazmunlarında divan şiirinin büyük üstatları derecesinde zenginlik sergilemeyen şair, çeşitlilikten ziyade ele aldıklarını sağlam bir şekilde söylemeye dikkat etmiştir.

Fıtnat Hanım, iki na't dışında dinî ilhamlar dile getirmemiş, tasavvufa da açık olmamıştır. Eksiksiz bir mürettep divan meydana getirme peşinde alfabenin her bir harfinde kafiyesi olan gazeller yazmaya heves etmemiş, alfabede mevcut harflerden onunu kafiye ve rediflerine taban olarak hiç kullanmamıştır.

Fıtnat Hanım'ın küçük divanı, klasik şiiri bütün erkân ve esasları ile temsil edebilecek kuvvettedir. I. Mahmud hakkındaki "Bahâriyye"sinin yanı sıra Hekimoğlu Ali Paşa'nın üçüncü defa sadârete gelişine dair "gelen" redifli "teşrîfiyye"si ve Şeyhülislâm Vassâfzâde Esad Efendi'ye olan "Kalemiyye" kasidesiyle müseddes bahâriyyesi, şöhreti büyük divan şairlerinin divanlarında rahatlıkla yer alabilecek seviyededir. Gazellerinde çok defa Nâbî ve Koca Râgıb Paşa yolunda gitmekten hoşlanmış, onlar gibi hikemî söyleyişlere yönelmiş, öte yandan şiirini Şeyhülislâm Yahya Efendi ve Nedîm edasında ince duyuş ve ifadelerle örmüştür.

Şiirinin gelişmesinde nazîre tarzı mühim bir yer tutan Fıtnat'ın altmış bir tam gazelinden elli ikisi, bir kısmı bazı şairlerinki ile mükerrer bir dizi içinde yer alır şekilde nazîre yolundadır. Divanı Mihrî Hatun, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın divanları yanında hacimce küçük kaldığı halde Fıtnat onların hepsinden daha fazla kendisinden bahsettirmiş, antolojilere girmiş şiirleriyle kendini edebiyat tarihine ve yılların eskimeyen zevkine kabul ettirmesini bilmiştir. Sınırlı mazmunları değişik ve ustaca söyleyişlere dökme kabiliyeti, yerli yerine oturmuş sağlam ifadesi, özellikle birer darbımesel kuvvetindeki çeşitli mısralarını yazıldıklarından bu yana hafızaların ortaklaşa malı olmasını sağlamıştır.

Fıtnat Hanım'ın şairliğinde dikkat çeken bir taraf da lugaz ve muamma yazmaktan çok hoşlanmasıdır. Muammaları devrinin simalarına olan ilgisini aksettirir. Kaleme aldığı zarif lugazlar arasında "cemre" için olanı çok beğenilmiş ve meşhur olmuştur.

Divanın, Fıtnat'ın el yazısı ile olduğu anlaşılan ve manzumelerin sıraya konmamış bir şekilde yazıldığı ilk tertibine ait müsveddesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 2926). Sayıları zengin bir koleksiyon tutan buradaki Fıtnat divanı nüshalarından en güzeli Kevâkibzâde Mustafa Râcih'in nefis ta'likiyle yazılmış fasıl başları tezhipli nüshadır (TY, nr. 1777).

Klasik edebiyatta kendini göstermiş kadın şairlerin en kuvvetlisi ve en meşhuru kabul edilmekle beraber, zamanımız müelliflerinin bazılarınca şairliğinin zayıf bir tarafı olarak genellikle mazmunlarının darlığı ve hayal gücünün fazla olmadığı söz konusu edilir.²⁰⁸

Ömer Faruk AKÜN

1. 207. FİĞÂNÎ (ö. 938/1532)

Divan şairi.

Trabzon'da dünyaya geldi. Asıl adı Ramazan olup 1505 yılı dolaylarında doğduğu tahmin edilmektedir.

Genç yaşta şiir yazmaya başlayan Figânî ilk şiirlerinde önceleri Hüseyinî mahlasını kullanmış, daha sonra Figânî'yi tercih etmiştir. Aynı zamanda içkiye düşkünlüğüyle de tanınan şair, bunun sonucu olarak başıboşluk ve kararsızlık içinde toplum kuralları ile bağdaşmayan durumlara düşer. Onun İstanbullu şair Na'î ve Priştineli Nûhî ile birlikte meyhanelere giderek içki içtiği, Atmeydanı'nda gezip tozduğu ve güzeller peşinde koştuğu bilinmektedir. Fakat öte yandan fırsat buldukça kaleme alıp çağının büyüklerine sunduğu zarif kasideleri ve yaşına göre çok başarılı gazelleri ona şöhret kapılarını açıyor, geçimini de büyük ölçüde kasidelerini takdim ettiği kişilerin ihsanları ile sağlıyordu.

Figânî'nin genç yaşta kazandığı büyük şöhret, Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Mustafa, Mehmed ve Selim'in 1530 yılı yazındaki muhteşem sünnet düğünü için yazdığı "Sûriyye" kasidesiyle daha da artmıştır.

Figânî'nin çok genç yaşta öldürülmesi derli toplu eser bırakmasına imkân vermemiştir. Bu sebeple sekiz kaside, 107 gazel ve iki tahmisten oluşan şiirlerinin hiçbir yerde derli toplu bir nüshası bile mevcut değildi. İlk defa Abdülkadir Karahan, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 1532, vr. 22^b-27^a), Edirne Selimiye Kitaplığı (Ahmed Bâdî Efendi Kitapları, nr. 2208, vr. 91^b-102^a) bulunan nüshalarla kendi özel kütüphanesindeki iki nüshayı karşılaştırarak Figânî divançesinin tenkitli basımını hazırlamıştır.

Figânî şiir diline hâkim, hayal gücü zengin, atasözleri ve halk deyimlerini rahatlıkla kullanabilen, sade Türkçe kelimelere de yer veren, divan edebiyatının izin verdiği ölçüde yeni buluşlara, mazmunlara ve kavramlara sahip bir sanatkârdır. Çağından başlayarak XIX.

²⁰⁸ Ö. Faruk Akün, "Fıtnat Hanım", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, s. 39-46.

yüzyıl sonlarına kadar birçok şiir mecmuasında Figânî'nin gazellerine yer verilmesi onun şöhretinin uzun süre devam ettiğini göstermektedir.²⁰⁹

Abdülkadir KARAHAN

1. 208. FUZÛLÎ (ö. 963/1556)

Klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden.

Hayatıyla ilgili bilgiler çok azdır. Asıl adının Mehmed, babasının adının Süleyman olduğu bilinmekle beraber hangi tarihte ve nerede doğduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Mevcut kaynaklar onun Bağdat civarında doğduğunu kaydederse de belli bir yer üzerinde birleşemezler.

Fuzûlî'nin doğum yılı olarak gösterilen tarihler de doğum yeri gibi birbirinden farklıdır. İbrahim Dakiki, "Menşe ve mevlidim Irak" cümlesinden hareketle onun bu ibarenin ebcedle karşılığı olan 888 (1483) yılında doğduğunu ileri sürmektedir.

Şairin mahlası olan Fuzûlî kelimesi, hem "kendini ilgilendirmeyen işlere karışıp lüzumsuz sözler söyleyen kimse", hem de "yüce, üstün, erdemli" anlamına gelmektedir. Şair bu mahlası niçin seçtiğini Farsça divanının önsözünde şu şekilde açıklamaktadır: "Şiire başlarken günlerce bir mahlas almak yolunda düşündüm. Seçtiğim mahlasa bir müddet sonra bir ortak çıktığı için bir başka mahlas alıyordum. Nihayet benden önce gelen şairlerin ibareleri değil mahlasları kapıştıklarını anladım. Karışıklığı ortadan kaldırmak üzere Fuzûlî mahlasını seçtim. Bu adı kimsenin sevmeyeceğini ve bu sebeple almayacağını tahmin ettiğim için adaşlık endişesinden kurtuldum. Ayrıca ben, Allah'ın inayetiyle bütün ilim ve fenleri nefsinde toplamış bir insan olarak geçiniyordum. Mahlasım bu amacı da içine alır."

Fuzûlî'nin 1527 yılından başlayarak Kanunî Sultan Süleyman'ın 1534'te Bağdat'ı fethine kadar geçen sürede nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Kanunî Bağdat'ı fethedince, "Geldi burc-ı evliyaya pâdişâh-ı nâmdâr" tarih mısraını da ihtiva eden meşhur kasidesiyle beraber padişaha beş kaside takdim etmiş ve Osmanlı devlet adamlarının himayesine girmeye çalışmıştır. Ayrıca Bağdat seferine katılan şairlerden Hayalî Bey ve Taşlıcalı Yahya Bey'le de tanıştığı ve onlarla dostane münasebetler kurduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

Fuzûlî, kendi zamanından başlayarak hem divan hem de halk şairleri tarafından beğenilmiş ve sevilmiştir. Onun şiirlerine ve özellikle gazellerine nazîre söylememiş divan

²⁰⁹ Abdülkadir Karahan, "Figânî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, s. 57, 58.

şairi yok gibidir. Bütün tezkirelerde, belki hiçbir şaire nasip olmayacak şekilde hakkında özel hürmet, itibar ve takdir ifadeleri yer alır.

Eserleri. Türkçe, Farsça ve Arapça eser veren Fuzûlî'nin manzum ve mensur on beş kadar eseri vardır.

1. *Divan*. Mensur bir mukaddimeden sonra iki tevhid, dokuz na't, yirmi yedi kaside, 302 gazel ile musammatlar, kıta ve rubâîlerden oluşan divanın Türkiye ve dünya kütüphaneleriyle özel ellerde yüzlerce nüshası mevcuttur.

2. *Leylâ vü Mecnûn*. Türk, İran ve Arap edebiyatlarında Fuzûlî'ye asıl şöhretini sağlayan bu eser, Türk edebiyatının klasik döneminde yazılmış mesnevilerin en güzeldir.

3. *Beng ü Bade*. Afyonla şarabın karşılaştırılarak şarabın üstün tutulduğu 440 beyitlik bu mesnevi Fuzûlî'nin mesnevi tarzındaki ilk denemesidir.

4. *Hadîs-i Erbain Tercümesi*. Molla Câmi'nin *Hadîs-i Erbabın* adlı eserinin, Ali Şîr Nevâî'nin aynı eserin tercümesi olan *Çihl Hadis*'inden de faydalanılarak yapılmış çevirisidir. Mensur bir mukaddime ile başlayan risalede hadisler kıtalar şeklinde çevrilmiştir.

5. *Sohbetü'l-Esmâr*. Fuzûlî'ye ait olduğu henüz kesinlik kazanmamış 200 beyitlik bir mesnevidir.

6. *Hadîkatü's-Süadâ*. Bazı manzum parçaların yer aldığı mensur bir eserdir.²¹⁰

Abdülkadir KARAHAN

1. 209. GANİZÂDE MEHMED NÂDİRÎ (ö. 1036/1627)

Mi'râciyyesiyle meşhur Osmanlı âlimi ve şair.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Atâî ve Kâtib Çelebi gibi müelliflerin kaydettiği 1572 yılı genel kabul görmüştür. Aynı mahlası taşıyan Bağdatlı Nâdirî'den ayırt edilmesi için Ganîzâde Nâdirî olarak anılır. Şair Şubat 1627 yılında İstanbul'da vefat etti. Fatih'te evinin yakınında bulunan Âbid Çelebi Mescidi hazîresine defnedildi.

Osmanlı âlim ve şairlerinin önde gelenlerinden biri olan Ganîzâde Nâdirî, süslü ve ahenkli söyleyişiyle Bâkî'yi, coşkun ve sanatkârane üslubuyla Şeyhülislâm Yahya ile Nefî'yi hatırlatır. Ayrıca bunlara nazireler yazan şair özellikle gazel ve kasidelerinde başarılı bulunmuştur. Kasidelerinin en güzeli, divanının ilk kasidesi olan ve her beyti "sihr-i helâl" derecesine ulaşmış kabul edilen yetmiş dört beyitlik mi'râciyyesidir. Nâdirî bilhassa dinî eserlerinde güçlü bir lirizm yakalamış, samimi ve duygulu bir şair olarak görünmektedir.

²¹⁰ Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, s. 240-246.

Şiirlerinde söz ve mânâ sanatlarını başarıyla kullanmasının yanında vezin ve şekil bakımından da kusursuz denebilecek bir seviyeye ulaşmıştır.

Eserleri.

1. *Divan*. İstanbul kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan eserin muhtevası çeşitli yazmalara göre farklılık göstermektedir. Ganîzâde üzerinde bir doktora çalışması yapan Numan Külekçi'nin tesbitine göre divanında bir mensur mukaddimeden sonra bir mi'râciyye, bir na't, otuz yedi kaside, bir terciibend, dört müseddes, üç tahmîs, 121 gazel, dokuz tarih, yirmi bir kıta ve otuz iki rubâî vardır. Ganîzâde'nin çeşitli şiir mecmualarında da şiirleri bulunmaktadır.

2. *Şehname*. II. Osman'ın emriyle kaleme alınan 1956 beyitlik mesnevi bir tahmîd ile başlamakta, münâcât ve na'tın ardından uzun bir mi'râciyye bölümü gelmektedir.²¹¹

Mustafa UZUN

1. 210. GEVHERİ

Türk saz şairi.

Doğum yeri ve tarihi belli değildir; her iki hususta da farklı görüşler ileri sürülmüştür. M. Fuad Köprülü, Kırım Hanı Selim Giray'a yazdığı bir methiyeden dolayı şairin Kırımlı, Şükrü Elçin ve Saim Sakaoğlu ise İstanbullu olması ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söylemektedir

Gevherî'nin adı da tartışma konusudur. Bir şiirinde geçen, "Gevheri ta'birdir Mustafa ismim" mısraından adının Mustafa olduğu anlaşılmakla beraber yine bazı şiirlerinden hareketle adının Ali veya Mehmed olduğu ihtimali üzerinde de durulmaktadır. Ancak Sakaoğlu, şairin gerçek adının Mehmed olduğunu kesin bir dille ifade etmektedir.

Genellikle kabul edildiğine göre Gevheri IV. Mehmed (1648–1687), II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa (1695–1703) devirlerini idrak eden şair ve hattat Mehmed Bahri Paşa'nın divan kâtipliğini yapmış, görevli olarak bir süre Şam ve Bağdat'ta bulunmuştur. İyi bir medrese tahsili gördüğü ve hayatının daha çok İstanbul'da geçtiği söylenebilir.

Gevherî'nin şiirleri, XVII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan'da sevilerek okunmuş, çeşitli mecmua ve cönklerde yer almıştır. Şiirlerini yazarken diğer saz şairleri gibi gelenekten faydalanan Gevheri vezin, kafiye ve şekil gibi dış unsurlardan ustaca faydalanmış, gördüğü eğitimin de etkisiyle

²¹¹ Mustafa Uzun, "Ganîzâde Mehmed Nâdirî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, s. 355, 356.

şairlerinde yazı diline oldukça yaklaşan, çağdaşı saz şairlerine göre ağır sayılabilecek bir Türkçe kullanmıştır. Koşma ve semailerinde o dönemdeki halk Türkçe'sinin zenginlik ve incelikleri görülürken aruzla yazdığı divan, kalenderi, gazel ve müstezadlarda dilinin aynı derecede zengin olduğu söylenemez. Onun şiirlerinde görülen terkipler, yaşadığı dönemdeki diğer halk şairlerinde olduğu gibi divan edebiyatının etkisinde kalmasından ileri gelmektedir. Bu etki şairin sık sık kullandığı teşbih ve mecazlarda da kendini gösterir. Ancak divan edebiyatı nazım şekilleriyle yazmış olan diğer halk şairleri gibi Gevherî'nin şair kişiliğini de daha çok âşık tarzı şiirlerinde aramak gerekir.

Bir iki şiiri dışında sosyal konulara pek yer vermeyen Gevherî'nin şiirlerindeki en önemli tema aşktır. Gevherî'nin şiirleri üzerinde başta M. Fuad Köprülü olmak üzere Sadettin Nüzhet Ergun ve Mehmed Halid Bayrı gibi birçok derleyici çalışmış ve pek çok şiiri ortaya çıkarılmıştır. Hasan Eren, bir cönkte Gevherî'nin 300 kadar şiirinin bulunduğunu söylemektedir. Gevheri hakkında en kapsamlı çalışmayı Şükrü Elçin *Gevheri Divânı İnceleme Metin - Dizin - Bibliyografya* adlı eseriyle yapmıştır. Burada şairin birçok yazma mecmua ve cönklerde hece ve aruz vezniyle yazdığı 979 şiiri yayımlanmıştır. Gevheri üzerindeki en son çalışmayı ise Burhan Kaçar hazırladığı doktora teziyle gerçekleştirmiştir.²¹²

Nurettin ALBAYRAK

1. 211. GUBÂRÎ ABDURRAHMAN (ö. 974/1566)

Divan şairi, hattat ve Nakşibendî şeyhi.

Babasının adı Abdullah'tır. *Kâ'benâme* adlı eserinde, "Mekke şehrin dilde çün berk eyledim /Akşehir'i ol zaman terk eyledim //Mevlidimdir gerçi ol şehr-i şerif" mısralarında bizzat belirttiği üzere Akşehir'de doğmuştur. Öğrenimine Akşehir'de başladıktan sonra İstanbul'a giden Gubârî, medrese tahsiline burada devam etti. Tahsilini tamamladıktan sonra bir süre medreselerde müderrislik yaptı. 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın Irak seferine ordu kâtibi olarak katıldı.

Vefatında Mekke'deki Cennetü'l-Muallâ'da Ebtah mevkiine gömüldü. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde kabrinin bir ziyaret yeri olduğunu belirtir.

²¹² Nurettin Albayrak, "Fıtnat Hanım", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, s. 43, 44.

Tezkireciler Gubârî'nin usta bir şair olduğu hususunda birleşirler. Nitekim eserlerinde ve tezkirelere alınmış şiirlerinde oldukça güçlü bir şair olduğu görülmektedir. Hemen bütün tezkire müelliflerince beğenilip kaydedilen meşhur kıtasının yanı sıra Kanûnî ile Irakeyn Seferi'nde iken yazdığı "sor" redifli gazelinin bilhassa,

"Gubârî makdem-i şâhîden istersen haber almak

Gubâr ol yollar üstünde gelenden sor gidenden sor" beyti çok meşhur olmuş ve Gelibolulu şair Sürûfî buna bir nazîre söylemiştir.

Eserleri.

1. *Şâhnâme*. *Süleymannâme* adıyla da bilinen ve Kanûnî'nin isteği üzerine 1551 yılında kaleme alınan bu Farsça manzum eser, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferleriyle Kanûnî'nin saltanatının ilk yıllarına ait olayları anlatır. Firdevsî'nin ünlü *Şâhnâme*'sinin özelliklerini taşıdığı için ona nazîre sayılan eserde Kanûnî methinde birçok şiir yer almaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 764) bir nüshası olduğu gibi kısmen eksik bir nüshası da Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Muradiye, nr. 1346).

2. *Kâ'benâme*. Kanûnî'nin Haremeyn'de yaptırdığı tamirat, vakıf ve hayratla Osmanlılar tarafından Harem-i şerife yaptırılan tesislerden bahseden bu manzum eser, 1556'da Mekke'de tamamlanarak padişaha ithaf edilmiştir. Türkçe olan *Kâ'benâme*'de ayrıca hac farızası ile Harem-i şerifin kutsiyeti de anlatılmaktadır. Eserde Gubârî'nin hayatını yer yer aydınlatan bazı bilgilere de rastlanır. *Kâ'benâme*'nin bir nüshası Üsküdar'da Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndedir (Kemankeş Emîr Hoca, nr. 223).

3. *Şebistân-ı Hayâl*. Tasavvufî aşkı anlatan bu Farsça mesnevi, İranlı şair Fettâhî'nin aynı adlı mesnevisine nazîre olup 1561'de Yenihisar'da hapiste yazılmaya başlanmış, 1562'de Mekke'de tamamlanmıştır. Tasavvufî remizlerle "aşk" ve "âşık" gibi bazı kelimelerdeki harflerin taşıdığı tasavvufî manaları izah eden eserde birçok tasavvufî şiir yer alır. Süleymaniye ile (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3830) Manisa İl Halk (Muradiye, nr. 2715) kütüphanelerinde birer nüshası mevcuttur.

4. *Yûsuf u Züleyhâ*. İranlı şair Molla Cami ile Türk şairlerinden Hamdi'nin aynı adı taşıyan eserlerine nazîre olarak yazılmıştır. Şair, bu müelliflerin konuyu geniş tutup onu esas mahiyetinden uzaklaştırdıklarını, kendisinin ise eserini Kur'an'daki Yûsuf sûresine sadık kalarak yazdığını bildirir. Türkçe olan bu mesneviyi 1567'de Mekke'de tamamlayarak

II.Selim'e ithaf etmiştir. Bugün bilinen yegâne nüshası Manisa İlk Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1215/5).

5. *Menâsik-i Hac*. Manzum olup 1679'da istinsah edilen bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Hazine, nr. 146).²¹³

Ali ALPARSLAN

1. 212. GÜFTÎ (ö. 1088/1677)

Divan şairi ve şuarâ tezkiresi yazarı.

Edirne'de doğdu. Asıl adı Ali olan şairin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Tahsilini Edirne'de yaptıktan sonra 40 akçe ile müderris olmuş, azledilmesinin ardından kadılığa geçmiştir.

Şiirlerinden ve tezkiresinde söylediklerinden anlaşıldığına göre Güftî'nin hayatı mihnet ve yoksulluk içinde geçmiştir. Kıymeti takdir edilmemiş, hayatta beklediklerine kavuşamamıştır. Güftî, içinde bulunduğu zamandan ve değer bilmez çevreden hemen her eserinde şikâyet eder. Özellikle *Gamnâme* adlı mesnevisinde, şiir ve ilimle faziletin takdir bulmayıp aksine liyakatsizlerin rağbet gördüğünden acı acı yakınırken tezkiresinin çeşitli yerlerinde yaşadığı ülkede şiirden anlayanlar bulunmadığı için ona değer verilmediğini ifade etmektedir.

Mürettep bir divanı olan Güftî daha çok gazel ve rubaîde başarı göstermiştir. Kuvvetli bir nazım dili ortaya koyan şair manzumelerinde kederli bir ruh hali aksettirir. Rubailerinde zevkçe Azmîzâde Mustafa Hâletî'ye yaklaşan Güftî, tahmis ve nazirelerinde de sanatkârane bir kabiliyet göstermiştir.

Eserleri.

1. *Divan*. İçindeki şiir sayısı yazma nüshalarına göre değişen divanda toplam sekiz mesnevi, bir na't, yetmiş altı kaside, yirmi sekiz kıta, üç terakibibend, yedi tahmîs, bir müseddes, bir muhammes, 269 gazel, on iki tarih, iki müfred, 113 rubâî yer almaktadır. Bazıları külliyyat halinde bulunan divan nüshaları arasında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazma müellif hattı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Atatürk Üniversitesi'nde (Agâh Sırrı Levend, nr. 123–125), Süleymaniye (Hamidiye, nr. 1113), Nuruosmaniye (nr. 4959/33) ve İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1861, 462/11) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır.

²¹³ Ali Alparslan, "Gubârî Abdurrahman", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, s. 167-169.

2. *Teşrîfâtü's-Şuarâ*. Manzum olarak kaleme alınmış "hezel-hiciv" vadisinde bir şairler tezkiresidir. Güftî bu eserinde kendisi de dahil çağdaşı olan şairleri ele alarak hicveder. Tezkirede nüshadan nüshaya değişen şair sayısı toplam 106'yı bulmaktadır. Bilinen dört nüshası Millet (Ali Emîrî, Manzum, nr. 1324) ve İstanbul Üniversitesi (TY, 1533, 9619, 462/11) kütüphanelerindedir.

3. *Zafernâme*. Varadin fethi münasebetiyle yazdığı 646 beyitlik bir manzume olup başında otuz dört beyitlik bir na't vardır. *Zafernâme'nin* iki yazması, divanın Agâh Sırrı Levend nüshası ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshasının sonunda (Bağdat Köşkü, nr. 162, vr. 90^b-107^b) bulunmaktadır. Güftî üzerinde doktora çalışması yapan Kâşif Yılmaz bu üç eserin tenkitli metnini hazırlamıştır.

4. *Gamnâme*. Varadin kadısı iken yazdığı ve 21 Ramazan 1062'de (26 Ağustos 1652) tamamladığı 2000 beyitlik bir mesnevi olup devriyle ilgili bir şikâyetnamedir. *Gamnâme'nin* bir nüshası M. Fuad Köprülü'nün bildirdiğine göre kendi kitaplığındaki "Güftî Külliyyatı" içinde yer almaktadır.

5. *Hilye-i Güftî*. Nüshası tesbit edilemeyen ve bazı kaynaklarda *Düvâzdeh İmam* adıyla da zikredilen bu manzum eserde Hz. Hasan ve Hüseyin ile aşere-i mübeşşerenin hilyelerinin yer aldığı belirtilmektedir.

6. *Şah u Derviş*. Şeyhülsîlâm Bahâî Mehmed Efendi adına başlayıp tamamlayamadığı bir mesnevi tercümesidir. İlk defa Bursalı Mehmed Tâhir'in haber verdiği bu eserin de bilinen tek nüshası M. Fuad Köprülü'deki "Güftî Külliyyatı" içindedir.

7. *Zellenâme*. Hiciv vadisinde küçük bir mesnevi olup bir nüshası aynı külliyyatta bulunmaktadır.²¹⁴

Kaşif YILMAZ

1. 213. GÜLBABA (ö. 948/1541)

Mutasavvıf şair.

Hayatı ve tarihî şahsiyeti hakkında çeşitli rivayetler vardır. Evliya Çelebi'nin babasından naklen verdiği bilgiye göre bir Bektaşî dervişi olan Gülbaba Amasya'nın Merzifon ilçesinde doğmuş, Fâtih Sultan Mehmed, II. Bayezid. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerindeki birçok savaşa katılmış ve Budin seferinde şehid olmuştur.

²¹⁴ Kâşif Yılmaz, "Güftî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, s. 218, 219.

Gülbaba'nın Misâlî mahlasıyla manzum ve mensur bazı eserler yazdığı ve Hurûfi olduğu kanaati yaygındır; ancak bu eserlerin Gülbaba'ya aidiyeti kesin bir şekilde tesbit edilememiştir. Başta şuarâ tezkireleri olmak üzere kaynaklarda yer alan Misâlî mahlaslı şairlerin Gülbaba ile münasebeti zayıftır.

Misâlî mahlasıyla yazılmış başlıca eserler şunlardır:

1. *Feyznâme*. Bir önsözle otuz iki bölümden oluşan 969 beyitlik bir mesnevidir.
2. *Dîvân-ı Gülbaba*. Salih Zeki Bolulu tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanan bu eser 186 varaktır (Yazma Bağışlar, nr. 2636). Naci Kum, eserdeki dokuz gazeli yayımlayarak Gülbaba'nın bir Hurûfi şairi olduğunu belirtmiştir.
3. *Miftâhu'l-Gayb*. Millet Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüsha (Şer'iyye, nr. 1355/1) kayıptır.²¹⁵

Mustafa S. KAÇALIN

1. 214. GÜLŞENÎ-i SARUHÂNÎ (ö. 888/1483'ten sonra)

Osmanlı şairi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda Saruhanlı olduğu söylenmekteyse de bu bilgi şairin Farsça divanından edinilen bilgilerle uyuşmamaktadır. Bir araştırmada Gülşenî'nin aslen Şirvanlı olduğu, "Şirvânî" nisbesinin istinsah hatası neticesinde "Saruhânî"ye dönüştüğü ileri sürülmektedir.

Gülşenî büyük bir ihtimalle, çocukluk ve gençlik yıllarını Şirvan'da geçirdikten sonra Şehzade Mehmed'in âlim ve şairlere itibar gösterdiğini duyup Manisa'ya (Saruhan) gitmiş ve ona intisap etmiştir. Saruhânî nisbesini de bu şehirde üne kavuşmasından dolayı almış olmalıdır. 1483'te vefat eden II. Bayezid'in oğlu Şehzade Abdullah için kaside yazmasına bakılarak onun bu tarihten sonra öldüğü söylenebilir.

Eserleri.

1. *Divân*. Methiye, hezeliyyât, gazel ve rubailerden meydana gelen bu Farsça eserdeki kasideler, biri hariç Fâtih Sultan Mehmed ile II. Bayezid için yazılmıştır. Eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki tek nüshası üzerinde (nr. 5280) Ebrahim Farzan tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.

2. *Râznâme*. 1460'ta tamamlanıp Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf edilen bu Türkçe eser, aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla mesnevi tarzında nazmedilmiştir. *Pendnâme* adıyla

²¹⁵ Mustafa S. Kaçalın, "Gülbaba", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, s. 227, 228.

da anılan, çeşitli "makale" ve hikâyelerden meydana gelen eserde şair ahlâkî ve tasavvufî konulara yer vermekte ve öğütlerde bulunmaktadır. *Râznâme*'nin Millet Kütüphanesi'nde mevcut iki nüshasının (Manzum, nr. 932; Ali Emîrî, nr. 859) tenkitli metni Ebrahim Farzan tarafından hazırlanmıştır. Bursalı Mehmed Tâhir Gülşenî'nin manzum bir mevlid yazdığını söylerse de bugüne kadar böyle bir esere rastlanmamıştır.²¹⁶

Hasan AKSOY

1. 215. HADÎDÎ (ö. 937/1530-31'den sonra)

Osmanlı tarihçisi, şair.

Asıl adı belli olmayıp Hadîdî mahlası ile şöhret kazanmıştır. Hakkında bilgi veren şuarâ tezkireleriyle öteki kaynakların yanı sıra kendisi de eserinde sadece Hadîdî mahlasını zikreder. Eserindeki bir ifadede II. Bayezid devrini idrak ettiği anlaşılmaktadır. Ölüm tarihi ise belli değildir. Kafzâde Fâizi'ye ve muhtemelen ondan nakilde bulunan Riyâzî'ye göre Kanunî Sultan Süleyman devrinin başlarında ölmüştür. Şairin, eserinin son taraflarında Sultan Süleyman'ın henüz çok genç, kendisinin ise çok yaşlı olduğunu belirtmesi bu müelliflerin verdiği bilgiyi doğrular mahiyettedir.

Hadîdî'nin günümüze ulaşan tek eseri manzum *Osmanlı tarihidir*. Kitabının sonlarında gazellerinin bulunduğu bir divanından bahsederse de zamanımızda bunun varlığını gösterebilecek bir kayıt mevcut değildir. Ancak bazı tezkirelerden başka bir şiir mecmuası ile Edirneli Nazmî'nin XVI. yüzyılın ilk yarısı içinde tertip ettiği *Mecmau'n-Nezair*'inde muhtelif şiirlerinin yer alması, söz konusu divanın varlığına delâlet edecek mahiyettedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden şairin yaşadığı zamana kadarki devreyi içine alan ve müelliflerince özel bir ad konulmamış olan Osmanlı tarihlerinin genellikle "Tevârîh-i Âli Osman" adıyla anıldığı göz önünde tutulursa Hadîdî'nin eserinin de böyle umumi bir isim taşıdığını kabul etmek yanlış olmaz.

Hezec bahrinde yazılmış olan *Tevârîh-i Âl-i Osman* 6646 beyittir. Esas tarih kısmına girmeden önce geleneğe uyarak eserine tevhid, münâcât ve na'tla başlayan müellif daha sonra kitabın telif sebebine geçer; ardından Kanunî Sultan Süleyman'ın methine dair iki uzun manzume yer alır. Bu hükümdara sunmak istediği eserini ona takdim etmeye fırsat veya imkân bulamamıştır.

²¹⁶ Hasan Aksoy, "Gülşenî-i Saruhânî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, s. 256.

Hadîdî'nin, Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından beğenilmeyen şairlik yönünü Sehî ve Lâtifi takdir etmektedir. Hoca Sâdeddin Efendi eseri ağır bir dille eleştirmekle beraber yine de ondan faydalanmaktan geri kalmamıştır.²¹⁷

Necdet ÖZTÜRK

1. 216. HÂFİZ AHMED PAŞA (ö. 1041/1632)

Osmanlı sadrazamı.

Muhtemelen 1564 yılında doğdu. Filibeli bir müezzinin oğludur. Babasının mesleğine izafetle Müezzinzâde diye de anılır. Küçük yaşlarda hıfzını tamamladı. On beş yaşında iken İstanbul'a gitti ve I. Ahmed zamanında sesinin güzelliği fark edilerek Enderun'a alındı. Şair tabiatı sayesinde kısa sürede burada padişah musahipliğine kadar yükseldi. 10 Şubat 1632 vefat etti, vasiyeti üzerine Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Hafız Ahmed Paşa, hazırcevap, cesur ve fedakâr bir kişiliğe sahipti. Aynı zamanda iyi bir münşî ve hanende olan Ahmed Paşa Hafız mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şiirlerinin toplandığı divanın bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Manzum, nr. 799). Hafız Ahmed Paşa'nın özellikle Bağdat Seferi esnasında yazdığı "*Şikâyetnâme*"si ünlüdür.²¹⁸

Orhan F. KÖPRÜLÜ

1. 217. HÂKÂNÎ MEHMED BEY (ö. 1015/1606)

Hilye adlı eseriyle tanınan divan şairi.

İstanbul ve Ayas Paşa ahfadından Mahmud adlı bir kişinin oğlu olduğu kaydedilmektedir. Hâkânî'nin hayatı hakkındaki bilgiler de yeterli değildir. Beyânî'nin ifadesinden gençliğinde iyi bir tahsil gördüğü ve saray çevresinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Gençliğinde başından bir aşk macerası geçen Hâkânî daha sonra hacca gitmiş ve dönüşünde İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii hazîresindedir. Muallim Naci mezarının başında 300 yıllık bir ağaç bulunduğunu, mezarın baş tarafındaki yuvarlak taşın üzerinde cuma ve pazartesi geceleri yakılan bir kandil asıldığını, yeşile boyanmış cephesinde de "Hüvelbâki Hille-i Hâkânî hasretler ruhiyçün el-Fâtîha" şeklinde bozuk bir ibarenin yazılı olduğunu bildirmektedir. *Hadîkatü'l-Cevâmi*'de mezar taşının yazısız olduğu ifade edildiğine göre bu ibare daha sonra yazılmış olmalıdır.

²¹⁷ Necdet Öztürk, "Hadîdî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 14-16.

²¹⁸ Orhan F. Köprülü, "Hâfız Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 84, 85.

Eserlerinden Hâkânî'nin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği, divan edebiyatının inceliklerine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda eserlerindeki sadelik ve samimiyetin bunların edebî değerinden fazla olduğu belirtilir. Türkçe'yi kullanışı, anlatımındaki sadelik ve üslûbundaki açıklık ona çağdaşları arasında önemli bir yer kazandırmıştır. Lirik gazellerinin dili oldukça sade, mesnevileri de yazıldıkları döneme göre açık ve pürüzsüz bir anlatıma sahiptir. Yazdıklarından kuvvetli bir Ehl-i beyt muhibbi olduğu anlaşılan şairin *Hilye*'sindeki dilin daha sanatlı oluşu ise eserin Hz. Peygamber'le ilgili olmasından dolayı konunun daha belîğ ifade edilmesine önem verilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Eserleri.

1. *Hilye-i Hâkânî*. Hâkânî'nin tanınmasını ve şöhrete ulaşmasını sağlayan eser Türk edebiyatında hilye türünün ilk ve en önemli örneğidir. Hilye kelimesi Hâkânî'den sonra özellikle yalnız Hz. Peygamber'in vücut yapısı ve sıfatları hakkında meydana getirilen eserlerin genel adı olmuştur. *Hilye-i Hâkânî* besmele hakkında bir manzume ile başlar. Şair, "Besmeleyle edelim feth-i kelâm Feth ola tâ bu muammâyı benâm" beytinin ardından gelen yirmi iki beyitte söze besmele ile başlamanın gereğinden ve besmelenin sırlarından bahseder. Sekiz beyitlik bir tevhidden sonra "İzhâr-ı Ma'zeret ve Taleb-i Mağfiret" başlığını taşıyan altı beyitlik bir münâcât ve bir na't yer alır. Hâkânî, daha sonraki bölümlerde Hz. Peygamber'in vücut yapısına ait özellikleri açıklayan beyitlere yer verir. Âyet ve hadisler ışığında yazılan esere özellikle İbn Kesîr'in *Şemâilü'r-Resûl'ü* kaynak teşkil etmiştir. Hâkânî "Hâtîmetü'l-kitâb" bölümünün sonundaki, "Olmadan bin yedi târihi tamâm / Bu risalemde tamâm oldu kelâm" beytiyle eserini 1007'de(1598–99) tamamladığını belirtir. *Hilye-i Hâkânî* aruzun "feilâtün feilâtün feilün" kalıbında, nüshalara göre değişmekle beraber 710 beyti aşan bir mesnevidir. *Hilye-i Hâkânî*'nin İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Kitabın yeni harflerle iki neşri ise Numan Külekçi ve İskender Pala tarafından gerçekleştirilmiştir.

2. *Divan*. Daha çok gazellerden oluşan orta hacimdeki eserin başta İstanbul olmak üzere (TSMK, Hazine, nr. 1003; İÜ Ktp., TY, nr. 2843; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 127) Türkiye kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Divandaki 216 gazel akıcılığı ve sade üslûbu ile dikkati çekmektedir.

3. *Miftâhu'l-Fütûhât*. Kırk hadis tercümesi olan eser, aruzun "müfteilün müfteilün fâilün" kalıbıyla ve mesnevi şeklinde yazılmış olup türünün başarılı örneklerinden biri sayılmaktadır. Oldukça kuvvetli bir nazım tekniğine sahip olan eserde Hâkânî'nin konuya

hâkimiyeti fark edilmekte ve müellifin Arap ve Fars edebiyatındaki birçok hadis-i erbainden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır (İÜ Ktp., TY, nr. 69, 2318; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 387; Necip Paşa Ktp., nr. 137, 138; Atatürk Üniversitesi Ktp.. Ağâh Sırrı Levend, nr. 24, 25, 26).²¹⁹

Mustafa UZUN

1. 218. HÂKİM MEHMED EFENDİ (ö. 1184/1770)

Vak'anüvis, şair ve edip.

İstanbul'da doğdu. Bıçakçı Emîr Çelebi diye bilinen Seyyid Halil Efendi'nin oğludur. Dönemin ünlü âlimlerinden Yanyalı Esad Efendi ve Bursalı İsmail Hakkı Efendi'den ders okudu. 25–26 Ekim 1770'de vefat eden Hâkim Mehmed Efendi Haydarpaşa'da Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. Arapça, Farsça bilen, edebî ve dinî mahiyette mensur ve manzum birçok telif ve tercüme eseri, şerh ve nazireleri bulunan Hâkim'in en önemli eserleri şunlardır:

1. *Târih*. Vak'anüvis sıfatıyla yazdığı, 1752–1766 yılları olaylarını ihtiva etmektedir.

Hâkim'in dili çok ağırdır. Nazım ve nesirdeki maharetini göstermek isteyen müellif olayların önemli olanını olmayanından ayırmaya özen göstermemiş, yer yer manzum kıtalar, mensur inşâ denemeleri ve çeşitli istitratlar arasında olayların anlaşılmasını güçleştirmiştir.

2. *Acâibü'l-Ahbâr ü Ahbâri Seyyidi'l-Ahyâr*. Bir siyer kitabı olan eserin yazma nüshalarından biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 1774).

3. *Şerh-i Dîvân-ı Şevketü'l-Buhârî* (İÜ Ktp., TY, nr. 3394).

4. *Divan*. Mürettep bir divanı bulunan Hâkim Mehmed Efendi (İÜ Ktp., TY, nr. 1224, 5586) şiirlerinde Hâkim mahlasını kullanmıştır. Ayrıca gerek Tarih'inde gerekse bazı mecmualarda görülen bol miktardaki Türkçe, Farsça, Arapça şiirler ve çeşitli vesilelerle düşürdüğü tarihler, yazdığı nazireler onun güçlü bir şair olduğunu göstermektedir. Nitekim talebesi Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi Hâkim'i ünlü bir şair olarak nitelendirmektedir.

Hâkim Mehmed Efendi'nin diğer eserleri şunlardır: *Tevhidnâme*, *Kavâidü'l-Fürsi*, *Şerh-i Kasîde-i Örfî*, *Şerh-i Rubâî-i Hazret-i Mevlevî*, *Şerh-i Kasîde-i Kâ'b b. Züheyr*, *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*, *İşârât*, *Risâletü'l-Mehdiyyeti'l-hakika*, *Tehlîlnâme*. Müellif ayrıca Rûhî-i Bağdâdî'nin terkibibendine nazîre, Ferîdüddin Attâr'ın tasavvufî bir eserine *Nefhatü'z-Zât*

²¹⁹ Mustafa Uzun, "Hâkânî Mehmed Bey", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 166-168.

ve's-Sıfât adıyla bir şerh yazmış, *Fusûsü'l-Hikem*'ı tercüme etmiş ve bir mi'râciyye kaleme almıştır.²²⁰

Mücteba İLGÜREL

1. 219. HAKKI BEY, ÜSKÜDARLI (1823–1894)

Son devir divan şairi.

Mora'da doğdu. Asıl adı İbrahim olup şiirlerinde Hakkı mahlasını kullanmıştır. Yekçeşm Hakkı, Kör Hakkı diye de anılır. İsmail Hakkı Paşa'nın oğludur. Hayatının son yıllarına doğru sol gözü görmez oldu. 23 Ağustos 1894 tarihinde vefat eden Hakkı Bey Çamlıca'da Celvetiyye tarikatına ait Selâmi Ali Efendi Tekkesi civarına defnedildi.

Fatîn Efendi Hakkı Bey'in şiir sanatındaki maharetini belirtmekte, bu sanatın bütün inceliklerine vâkıf olduğunu, önce gazel alanında kendini denediyse de sonradan yaratılışına daha uygun düşen kasidede karar kıldığını zikretmektedir. Sami Paşa da saraya yazdığı bir tezkirede Hakkı Bey'in şiir sanatındaki maharetini övmektedir. Yenişehirli Avni Bey'in, divanına yazdığı takriz kasidesinde Nefi'ye denk sayılabilecek güçlü bir şair olduğunu söylediği Hakkı Bey bir başka kaynakta da "Nefî'yi zaman" olarak nitelendirilmektedir

Hakkı Bey, Tanzimattan sonra divan şiirini yaşatmak isteyenler arasında dil ve üslûp bakımından en kuvvetli kabul edilen şairlerden biridir. Enderunlu Vâsıf'ta büyük ölçüde mahallileşen, Şinâsi ile Ziya Paşa'da ise giderek modern bir muhteva kazanan yeni şiir anlayışını benimsemeyen Hakkı Bey, doğrudan doğruya Nefi'yi ve onun beğendiği İran şairlerini taklit etme yolunu seçmiştir. Kasidelerindeki parlak dil ve coşkun ahenk şaire yaşadığı dönemde büyük bir şöhret kazandırmıştır.

Arapça, Farsça, Türkçe nazım ve nesirde başarı göstermiş olan şairin elli beş sayfalık divanı Eşref Bey vasıtasıyla 1875'te Bursa'da basılmıştır. Yirmi kaside ve otuz bir gazelin yer aldığı divanın sonunda Yenişehirli Avni Bey'in yazdığı takriz kasidesiyle Eşref Bey'in düştüğü tarih ve Hakkı Bey'in hal tercümesi bulunmaktadır. Hakkı Bey'in, divanının basıldığı tarihten ölümüne kadar geçen on dokuz yıllık sürede yazdığı şiirler ise bir araya getirilip yayımlanamamıştır.²²¹

M. Serhan TAYŞI

²²⁰ Mücteba İlgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 189, 190.

²²¹ M. Serhan Tayşı, "Hakkı Bey, Üsküdarlı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 208.

1. 220. HÂLET EFENDÎ (1760–1822)

Osmanlı devlet adamı.

İstanbul'da doğdu. Kadı Kırımî Hüseyin Efendi'nin oğludur. Asıl adı Mehmed Said olmakla birlikte küçük yaşlarda aldığı Halet takma adıyla şöhret buldu.

Halet Efendi Mevlevi tarikatına mensup olup evini devrinin seçkin şahsiyetlerinin toplandığı bir mekân haline getirmiştir. Burada ilmî ve edebî sohbetler yapılırdı. Aynı zamanda iyi bir hatip ve şair olan Halet Efendi devrinin edip ve şairleriyle tartışmalar da yapardı.

Daha ziyade kaside ve methiyelerden oluşan şiirlerinin toplandığı divanı ile manzumelerini ihtiva eden *Zînetü'l-Mecâlis* adlı eseri bir arada yayımlanmıştır. Ölümünden sonra halkın ağzında dolaşan,

"Ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzur

Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehl-i kubur" beyti Hâlet Efendi için söylenmiştir.²²²

Abdülkadir ÖZCAN

1. 221. HALİL NÛRÎ (ö. 1213/1799)

Osmanlı vak'anüvisi.

Tanınmış bir aileye mensup olup Sadrazam Nailî Abdullah Paşa'nın torunu, kalem erbabından Feyzullah Şâkir Beyefendi'nin oğludur. Hayatının ilk yılları hakkındaki bilgiler yetersizdir.

Şair olan Halil Nuri'nin mürettep bir divanı olup bunun bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Emanet Hazinesi, nr. 1626). Eserini takdim etmesi münasebetiyle sadrazamın telhisinde, şeyhülislâm damadı ve eski maliye tezkirecisi Halil Nuri ile yine şair olan oğlu Nebîl Bey'in burada yer alan bazı şiirlerinden dolayı ödüllendirilmeleri gerektiği yolundaki istek III. Selim tarafından kabul edilmiştir.²²³

Mehmet İPŞİRLİ

²²² Abdülkadir Özcan, "Hâlet Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 249, 250.

²²³ Mehmet İpşirli, "Halil Nûrî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 321-323.

1. 222. HALÎLÎ (ö. 890/1485)

Fürkatnâme adlı eseriyle tanınan divan şairi.

Aslen Diyarbekirli'dir. Hayatıyla ilgili bazı olaylara bakılarak 1407 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. *Fürkatnâme*'sinde, tahsilini Acem diyarında tamamladıktan sonra tasavvuf yolunu seçerek bilgisini arttırmak için bir arkadaşının ısrarı üzerine Diyârırûm'a geldiğini söyler. Kaynaklarda da Fâtih Sultan Mehmed döneminde Diyarbekir'den veya "diyâr-ı şark"tan devrin önemli bir ilim merkezi olan İznik'e geldiği ve bu şehirde ikamet ettiği kaydedilmektedir.

Latîfî, Halîlî'nin sanatlı kafiye kullanmakta mahir bir şair olduğunu söyler. Arapça Türkçe mülemma'lar da yazmış olmakla beraber onun en güzel şiirleri terkiibend, terciibend ve murabbalarıdır. Tasavvufi, hikemî, âşıkane şiirlerin yanı sıra her beytinde bir başka fikrin işlendiği konu birliğinden uzak manzumeler de kaleme almıştır.

Yetiştirdiği muhit bakımından eserlerinde Azerî Türkçesi'nin dil özellikleri görülen Halîlî daha çok Seyyid Nesîmî'nin tesirinde kalmıştır. Halîlî'nin şiirlerine XVI ve XVII. yüzyıllarda birçok şair tarafından nazireler yazılmıştır.

Halîlî asıl şöhretini samimi bir dille kaleme aldığı *Fürkatnâme* adlı tasavvufi mesnevisiyle sağlamıştır. Aruzun "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla yazılan ve 1000 kadar beyitten meydana gelen *Fürkatnâme* Halîlî'nin kendi başından geçmiş gibi anlattığı bir aşk hikâyesidir. Eserde aralara serpiştirilmiş aruzun değişik kalıplarında iki kaside, bir murabba, bir muhammes, bir terciibend ve yirmi altı gazel yer almaktadır.

Fürkatnâme'nin İstanbul (İÜ Ktp., TY, nr. 3770; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 1063), çeşitli nüshaları mevcuttur. *Fürkatnâme* üzerinde Orhan Kemal Tavukçu bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Halîlî'nin şiir mecmualarında birçok manzumesine yer verilmesi ve bir kısım şiirlerine nazireler yazılması onun epeyce meşhur bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Çeşitli mecmularda şiirleri bulunan Halîlî'nin, "Râh-ı aşkında habîbim ne belâ çektiğimi / Nazar etsen bilesin defter ü dîvânımıza" beytinden bir divan tertip etmiş olduğu anlaşılmakta, bazı kaynaklarda da mürettep bir divanın varlığından söz edilmektedir. Ancak divanı henüz ele geçmemiştir. *Câmiu'l-Meani*'deki otuz üç gazeli dışında şiirlerinin tamamı henüz bir araya getirilip yayımlanmamıştır.²²⁴

Mustafa ÖZKAN-Mustafa İSEN

²²⁴ M. Özkan- M. İsen, "Halîlî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 329, 330.

1. 223. HALÎMÎ, LUTFULLAH (ö. XV. yüzyılın sonları)

Bahrü'l-Garâib adlı Farsça-Türkçe sözlüğüyle tanınan dil âlimi, fakih, şair ve tabip.

Ailesi Sivaslı olmakla beraber kendisi muhtemelen Amasya'da doğup büyümüştür. Eserlerinde ismi Lutfullah, bazen Halîmî, bazen da sözlüğünde olduğu gibi Lutfullah b. Ebû Yûsuf el-Halîmî olarak geçmektedir. Halîmî, bazı kaynaklarda yer alan Acem diyarından geldiğine dair kayıtlara ve Farsça'ya hâkimiyetine bakılırsa esas öğrenimini o zamanın önde gelen kültür çevrelerinden İran'da yapmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde çeşitli kadılıklarda bulunan Halîmî, Fâtih devri sadrazamlarından Mahmud Paşa'nın himayesini görmüştür. Sivas kadısı iken Amasya Valisi Şehzade Bayezid'i kötü yola teşvik edenlere engel olmak istediği için iftiraya uğramış, 1474'te azledilerek Tokat'ta hapsedilmiş, üç ay kadar hapiste kaldıktan sonra suçsuz olduğu anlaşılarak serbest bırakılmıştır. Mâruz kaldığı muameleden çok müteessir olan Halîmî, düşmanlarından çekindiği için bütün olup bitenleri padişaha rumuzlu bir şekilde arz etmek üzere Arapça olarak bir "kasîde-i tâiyye" yazmıştır. İstanbul'a gidince kasidesini beyit beyit şerh ederek Şehzade Bayezid'i içki, kumar ve uyuşturucuya alıştıranları açıklamış, kendisine kötülük edenleri anlatmıştır. Halîmî'nin kasidesini Fâtih Sultan Mehmed'e takdim etmesi üzerine padişah Amasya'ya vezir Hamza Beyzade Mustafa Paşa başkanlığında bir tahkikat heyeti göndermiştir. Ondan gelen rapor üzerine Amasya'ya gönderdiği bir fermanla Şehzade Bayezid'in çevresindekilerden Mahmud Paşa, Tâcî Bey ve Abdurrahman Efendi'nin idamını, diğerlerinin de azlini emretmiştir. Bunlardan Tâcî Bey Bağdat'a, Abdurrahman Efendi İran'a kaçmış, Mahmud Paşa ise idam edilmiştir.

Eserlerinden Halîmî'nin Arapça'yı ve özellikle Farsça'yı iyi bildiği, lügat, edebiyat, tıp ve miras hukuku konularında derin bilgiye sahip bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Necâtî ve Bakî gibi güçlü şairleri bile hafife alan Gelibolulu Mustafa Âlî onu duygulu ve zevk sahibi, kasidelerinde Selmân-ı Sâvecî'nin benzerinin yazılması çok güç kasidesine yaklaşan buluş ve tahayyülleri bulunan bir kalem ehli diye nitelendirerek eser ve şiirlerinin övgüye lâyık olduğunu belirtir, otuz kadar risale ve kasidesini gördüğünü söyler.

Eserleri.

1. *Bahrü'l-Garâib*. *Lugat-ı Halîmî* olarak da tanınır. Müellif, 1446 yılında manzum olarak kaleme aldığı ve muhtemelen Sivas kadılığı sırasında yeniden gözden geçirdiği bu eserini o zamanlar Amasya valisi bulunan Şehzade Bayezid'e takdim etmiş, ancak anlaşılması güç olduğu için eseri ayrıca şerh ederek iki defter halinde düzenlemiş ve yine Şehzade

Bayezid'e sunmuştur. Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde pek çok yazması bulunan eserin en eski nüshalarından biri Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 3281).

2. *Kitâbü Tâ'iyyeti'l-Halîmî maa Şerhihâ*. Sivas kadılığından alınarak Tokat'ta hapsedilmesi üzerine Fâtih Sultan Mehmed'e yazdığı elli bir beyitlik Arapça kasidenin şerhi olup aruzun dört "müstefilün" kalıbıyla yazılmıştır. Kendi el yazısıyla ta'lik olarak yazılmış yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 4088).

3. *Gülşen-i Zîbâ*. 1457–58 de tamamlanarak Fâtih Sultan Mehmed'e sunulan tıbbî dair bu Farsça manzum eser "Tabîyyât", "Zarûriyyât" ve "Maraz" başlıkları altında üç bab ile çeşitli fasıllardan meydana gelmektedir.

4. *Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga*. Farsça'dan Türkçe'ye manzum bir sözlük olan bu risale aruz vezniyle biri on bir, biri yirmi altı, diğerleri de on iki ve on bir beyitlik dört parçadan ibarettir. "Huda: Tanrı" kelimesiyle başlayıp "kulaç: bâz aldı" kelimesiyle biten bu parçalarda *Bahrü'l-Garâib*'de geçen isimlerin bir kısmı yeniden işlenmiştir. Risale yedi mûsiki makamının sayıldığı, şairin adının zikredildiği beş beyitlik bir parça ile sona ermektedir.

5. *Risale fî Tecnîsât ve't-Teşbîhât ve'l-Mecâzât* (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 430/7). Cinas, teşbih ve mecaz kaidelerini Türkçe açıklayıp örneklendiren manzum bir risaledir.²²⁵

Mustafa ERKAN

1. 224. HALÎMÎ ÇELEBÎ (ö. 922/1516)

Divan şairi.

Kastamonu'da doğdu. Asıl adı Abdülhalim, babasının adı Ali'dir. Yavuz Sultan Selim'le birlikte Mısır seferine katılan Halîmî Çelebi sefer dönüşü Şam'da hastalanmış ve orada vefat etmiştir. Cenaze namazında padişah da hazır bulunmuş, vefatına "râha Hâce Halîmî" ibaresi tarih düşürülmüştür.

Arapça ve Farsça müşkül beyit ve muammaları çözme konusundaki başarısıyla tanınan Halîmî'nin şiirleri hakkında Âşık Çelebi ve Latîfî müsbet ifadeler kullanırken Kınalızâde Hasan Çelebi onun şiiri bildiğini, fakat samimi bir söyleyişe sahip olmadığını

²²⁵ Mustafa Erkan, "Halîmî Lutfullah", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 341-343.

belirtir. Bazı kaynaklarda Halîmî Çelebi'ye nisbet edilen *Lugat-ı Halîmî* adlı eser Lütfullah Halîmî'ye aittir.²²⁶

Abdülkerim ABDÜLKADİROĞLU

1. 225. HAMDULLAH HAMDÎ (ö. 909/1503)

Mesnevileriyle tanınan mutasavvıf şair.

1449'da Göynük'te doğdu. Akşemseddin'in en küçük oğludur. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdi Çelebi adıyla anılmıştır. On iki yaşında babasını kaybeden Hamdi Çelebi, *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinin "sebeb-i te'lîf" bölümünde ağabeylerinden himaye görmediğini, çok eziyet çektiğini, bu yüzden Hz. Yûsuf'un sıkıntılarını daha iyi anladığını ve kendisini birçok yönden ona benzettiğini söyler.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevisini II. Bayezid'e sunan, fakat bir iltifat göremeyince padişahı övdüğü kısmı çıkararak yerine kötü talihinden şikâyet eden yeni bir bölüm koyan Hamdi Çelebi, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin baş tarafı ile *Kıyâfetnâme*'sinin sonunda sanatkâra ve sanat eserlerine pek değer verilmediğini belirterek yaşadığı devirden şikâyetle bulunmuş, Nizâmî-i Gencevî Hamse'sini, Firdevsî *Şâhnâme*'sini bu dönemde yazmış olsaydı bunlara bile itibar edilmeyeceğini söylemekten kendini alamamıştır. Kınalızâde, Hamdi Çelebi'nin hiçbir gelirinin olmadığını ve zaman zaman *Yûsuf u Züleyhâ*'sını yazıp satmak suretiyle geçimini sağladığını nakleder. Bütün bunlardan hayatının maddî sıkıntılar içinde geçtiği anlaşılmaktadır. 1503'te Göynük'te vefat eden Hamdullah Hamdi babasının kabri yanına gömüldü.

Hamdullah Hamdi, XV. yüzyılın ikinci yarısındaki edebî anlayış ve zevkin dışına çıkmamış ve bu dönemde Türk şiirine hâkim olan Câmî tesirinden kurtulamamıştır.

Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi, Hamdi'nin özellikle gazellerinin rağbet gördüğünü söylerken Latîfî mesnevi alanındaki gücünü ve şöhretini ön plana çıkarır. Hamdi Çelebi'nin *Yûsuf u Züleyha*'sının o zamana kadar bu konuda yazılanların en mükemmeli olduğunda bütün tezkireciler birleşmektedir. Riyâzî, Kemalpaşazâde'nin, "Hamdi'nin mesnevisini evvelce görmüş olsaydım bu mevzuyla el sürmezdim" dediğini nakleder. Hamdi'nin mesnevi alanındaki şöhreti XVI. yüzyıldan sonra giderek unutulmaya yüz tutmuştur.

Eserleri.

²²⁶ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Halîmî Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 343, 344.

1. *Hamse*. Anadolu sahasında hamse sahibi ilk şair olan Hamdullah Hamdi'nin şöhretini sağlayan mesnevileri şunlardır:

a) *Yûsuf u Züleyhâ*. 1492 yılında aruzun "fâilâtün mefâilün fa'lün" kalıbıyla kaleme alınan eser, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u yazılncaya kadar Türk edebiyatının en başarılı mesnevisi sayılmıştır. Şair mesnevisinin başında eseri yer yer Câmi'den tercüme ettiğini ve ona nazîre olarak ortaya koyduğunu söyler. Ancak eser Câmi'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sından birçok yönden farklıdır. Câmi, mesnevisinde sadece Hz. Yûsuf ile Züleyhâ arasında geçen olaylara ön planda yer verdiği halde Hamdullah Hamdi, Hz. İbrahim'den başlayarak Yakûb'a ve onun oğullarına kadar konuyu daha geniş bir çerçevede ele almıştır. Şairin olayları âdeta şahsî macerası gibi hissederek ve yaşayarak anlatması, yer yer psikolojik tahliller de yapması, eserin Hamdullah Hamdi'nin mesnevileri arasında en başarılısı kabul edilmesini sağlamıştır. Zehra Öztürk doktora çalışmasında eseri tip ve motifleri bakımından incelemiştir. British Museum'daki nüsha (Ör, nr. 711) minyatürlüdür. *Yûsuf u Züleyhâ*, üzerinde bir doktora çalışması hazırlayan M. Naci Onur tarafından, şairin hayatı ve edebî şahsiyeti üzerine bir incelemeyle birlikte yeni harflerle yayımlanmıştır.

b) *Leylâ vü Mecnûn*. 1499–1500 yılında tamamlanmış olup Câmi'nin aynı konuda kaleme aldığı eserin etkisi altında yazılmıştır. Aruzun "mefâilün mefâilün feûlün" kalıbıyla yazılan eser *Yûsuf u Züleyhâ* kadar ilgi görmemesine rağmen Türk edebiyatında ilk "*Leylâ vü Mecnûn*" mesnevilerinden biri olması bakımından önemlidir. Zülfü Güler tarafından bir doktora çalışmasına konu edilen eserin az sayıdaki nüshalarının en iyileri Süleymaniye (Ayasofya, nr. 3901/ 2), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 800) ve Millet (Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 1164, 1165) kütüphanelerinde bulunmaktadır,

c) *Tuhfetü'l-Uşşâk*. Hamdullah Hamdi'nin en orijinal mesnevisi kabul edilen eserin konusunu, hristiyan bir kıza âşık olup onunla evlenebilmek için dinini terk eden bir tüccarın oğlu ile bu kız arasında geçen olaylar oluşturmaktadır. Eserin sonunda hikâyenin kahramanı eşi ve çocuklarıyla birlikte tekrar İslâm'a döner. Şair eserini bitirirken buradaki kahramanların aşk, iman, akıl, nefis gibi kavramları sembolize ettiğini belirtir. Aruzun "mefâilün mefâilün feûlün" kalıbıyla yazılmış olan eserin adını Enîsî *Mûnisü'l-Uşşâk* şeklinde kaydetmiştir. *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ın British Library (Ör, n r. 7115) ve Medine Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey Kütüphanesi (nr. 8/811) nüshaları karşılaştırılarak faksimilesiyle birlikte neşredilmiştir.

d) *Kıyâfetnâme*. Aruzun "fâilâtün mefâilün fa'lün" kalıbıyla yazılmıştır. Kâtib Çelebi, Hamdullah Hamdi'nin bu eseri İmam Şafiî'den tercüme ettiğini söylemektedir. Çeşitli kütüphanelerde on beş kadar yazma nüshası tesbit edilen 150 beyitlik bu mesnevi Âmil Çelebioğlu tarafından yayımlanmıştır.

e) *Ahmediyye* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emir Hoca, nr. 181; İÜ Ktp., TY, nr. 1980). Hamdullah Hamdi'nin 1494–95 yılında kaleme aldığı ve daha çok *Mevlid* adıyla bilinen bu eserin adı *Şekâik Tercümesi ile Keşfü'z-Zunûn*'da *Muhammediyye* olarak geçmektedir. Eserden *Mevlid-i Cismânî* ve *Mevlid-i Ruhanî* adıyla söz eden kaynaklara da rastlanmaktadır. Aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılan mesnevinin sonundaki, "Ahmediyye oldu bu manzuma nâm / Nazmını ettim dokuz yüzde tamâm" beyti eserin adını ve telif tarihini göstermektedir. Eserde Fil Vak'ası, Hz. Peygamber'in doğumu, mi'rac ve hicret gibi olaylar anlatılmıştır.

2. *Divan*. Bilinen iki nüshasından biri Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 2626), diğeri Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 120). Süleymaniye nüshasında iki münâcât, altı na't, bazıları Farsça 182 gazel, on sekiz kıta, bir tarih ve üç beyit vardır.²²⁷

Zehra ÖZTÜRK

1. 226. HÂMÎ-i ÂMÎDÎ (ö. 1160/1747)

Divan şairi.

1679'da Diyarbekir'de (Âmid) doğdu. Asıl adı Ahmed'dir. Otuz yaşlarında İstanbul'a gitti, burada Sadâret Kethüdası Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya intisap ederek divan kâtipliği görevini üstlendi. Hâmî Diyarbekir'de vefat etti.

XVIII. yüzyılın ikinci derecedeki şairlerinden kabul edilen Hâmî'nin düzenlediği divanın çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 99, 100; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2620; İÜ Ktp., TY, nr. 506; Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2401). Hacı Abdullah Paşa'nın Azerbaycan savaşlarını ve Tebriz'in fethini anlatan 375 beyitlik "üzre" redifli kasidesi, Giritli Tayyibî Efendi'ye hitaben kaleme alınan 264 beyit uzunluğundaki bir mektup, on beş kaside, altmış iki gazel, on altı tarih manzumesi, iki murabba, bir lugaz ve bir müfredin yer aldığı divan ayrıca basılmıştır.

²²⁷ Zehra Öztürk, "Hamdullah Hamdi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 452, 453.

Kasidelerinde Nef î ve Nâbî, gazellerinde yer yer Nâbî ve Nedîm tesirleri görülen Hâmî, şahit olduğu önemli bazı olayları anlatırken çok defa ölçüsüz mübalağalara düşmekten kurtulamamıştır. Bazı hikemî ve hamasî beyitleri sonraki devirlerde darbımesel halinde söylenen Hâmî'nin "üzre" redifli kasidesiyle, 1743'te Erzurum'dan Diyarbekir'e dönerken eşkıya tarafından nasıl soyulduğunu anlatan 121 beyitlik "lâmiyye"si oldukça ünlüdür.²²⁸

Abdulkadir KARAMAN

1. 227. HÂMÎDÎ (ö. XVI. yüzyıl başları)

Divan şairi.

1439'da İsfahan'da doğdu. Kaynaklarda Hâmidî-i İsfahânî, Molla Hâmidî, Mevlânâ Hâmidî ve Hâmidî-i Acem diye anılır. Öğrenimini doğduğu yerde tamamladıktan sonra bir müddet Bakü'de Şirvanşahlar sarayında bulundu.

Divanında yer alan iki kasideden, Hâmidî'nin 1461 yılı kışında Kastamonu'da İsfendiyaroğlu İsmail Bey ve aynı yılın baharında Bursa'da Fâtih Sultan Mehmed'in sadrazamı Mahmûd Paşa ile karşılaştığı anlaşılmaktadır. Mahmûd Paşa için yazdığı kasidenin başlığında bunun Anadolu'da yazdığı ilk kaside olduğunu belirtir. Küçük oğlu Celîlî'nin 1488'de Bursa'da doğduğu ve babasını genç yaşta kaybettiği bilindiğine göre Hâmidî'nin XVI. yüzyıl başlarında Bursa'da öldüğü söylenebilir.

Şiirlerinin büyük bir kısmı Farsça olan Hâmidî'nin Türkçe şiirleri dil ve üslûp bakımından dönemin Doğu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Bazı gazellerinin Bursalı Ahmed Paşa'nın gazelleriyle benzeşmesi, sarayda veya Bursa'da karşılaşmış olmaları gereken bu iki şairin birbirinden etkilendiğini göstermektedir.

Eserleri.

1. *Külliyât*. *Hasbihâlnâme* ile *divanını* ihtiva eden eserin biri Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde (nr. 68), diğeri İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde (nr. 1184) olmak üzere iki nüshası bilinmektedir. *Külliyât'ın* ilk bölümünde yer alan Farsça *Hasbihâlnâme* mesnevi tarzında yazılmıştır. Büyük bir bölümü Farsça olan divanda Türkçe dört kaside, yirmi sekiz gazel ve iki matla' bulunmaktadır.

2. *Vasiyyetnâme*. Âşık Çelebi, Hâmidî'nin bu eseri ölümünden kısa bir süre önce oğlu Celîlî için yazdığını bildirir ve örnek olarak iki beyit zikreder.

²²⁸ Abdülkadir Karahan, "Hâmî-i Âmidî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 458.

3. *Târîh-i Âl-i Osman*. II. Bayezid'e takdim edilen Türkçe manzum eserdir.²²⁹

İsmail ÜNVER

1. 228. HAMZA PAŞA, SİLÂHDAR (ö. 1182/1768)

Osmanlı sadrazamı.

1727'de Niğde sancağına bağlı Develi Karahisar kazasında doğdu. Babası bu yörenin zenginlerinden Mehmed Ağa'dır. On altı yaşında iken İstanbul'a giderek sarayın helvahane şakirtliğine girdi. Gösterdiği başarı üzerine bir yıl sonra Enderun Kiler Koğuşu'na alındı.

Mahir mahlası ile şiirler de yazan Hamza Paşa'nın aynı zamanda ilim sahibi olduğu ve güzel yazı yazdığı belirtilir.²³⁰

Mücteba İLGÜREL

²²⁹ İsmail Ünver, "Hâmidî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 461, 462.

²³⁰ Mücteba İlgürel, "Hamza Paşa, Silâhdar", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, s. 515, 516.

SONUÇ

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1-15. ciltlerde yaptığımız tez çalışması neticesinde iki yüz yirmi sekiz şair tespit ettik. Bu şairlerin kısaca hayatlarını, edebi kişiliklerini ve eserlerini tanıttık. Şairlerin edebiyatla ilgili çalışmalarına yer verdik. Meslekleriyle ilgili kısa ve öz bilgiler verdik. Yaşadıkları şehirlere yer yer değindik ve daha çok şiirle ilgili eserlerine dikkat çektik.

Çalışmamızda en çok ilgimizi çeken şey bu şairlerin çoğunun divan şairi olmasıydı. Divan şairlerini ve divanlarını etraflıca incelemeye çalıştık. Divanların bulundukları kütüphaneleri, divanların basıldığı yerleri, bu divanlar hakkında yapılan çalışmaları tek tek belirttik. Araştırmamız sonunda yüz yirmi mürettep divan olduğunu tespit ettik. Bu divanlardan yüz dokuzu mevcut kütüphanelerde bulunmaktadır. Diğer on bir divan ise tezkire yazarları tarafından görüldüğü, çeşitli şiir mecmualarında şiirlerinden bahsedildiği halde henüz kütüphanelerde tespit edilememiş olanlardır. Bu Divanlar araştırılmak suretiyle edebiyat dünyasına yeniden kazandırılabilir.

Şairler, yaşadıkları bölgelere göre eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme almışlardır. Bu dillerin her birine ait örnekler verdikleri gibi iki dilde; yahut üç dilde de eserler vermişlerdir. Biz ağırlıklı olarak Türkçe yazılmış olanlarına dikkat çektik. Arapça, Farsça veya başka bir dilde yazılmış olan şiirlere de yer verdik. Mesela: Esad Erbili'nin divanında Arapça ve Kürtçe birer şiir mevcuttur. Ebülfazl Mehmed Efendi'nin divanında Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler bir arada bulunmaktadır. Fehim-i Kadim'in divanında bulunan müstezad rubaisi Türk edebiyatının nadir örneklerinden biridir. Ali Mustafa Efendi ise divan şiirinde "hamâsiyyât" denilen cengâverlik ve savaş ile ilgili konulara en fazla yer veren şair olmasıyla dikkat çekmiştir.

Mürettep Divan Yazan Şairler

Abdi Himmetzâde
Abdurrahman Eşref Efendi
Ahdi
Ali Emîrî Efendi
Arif Hikmet Bey
Âşık Çelebi
Abbas Vesim Efendi
Abdi
Abdullah-ı İlahî

Abdullah Nâîlî Paşa
Abdurrahman Nesîb Dede
Abdülahad Nuri
Abdülaziz Efendi Hekimbaşı
Abdülaziz Mecdi Efendi
Abdûlbâki Ârif Efendi
Abdûlbâki Nâsır Dede
Âdile Sultan
Âgehî, Mansûr
Âhî, Benli Hasan
Ahmed Bâdî Efendi
Ahmed-i Dâi
Ahmed Hamdi Serbestzâde
Ahmed Paşa, Bursalı
Ahmed Raûfî
Ahmed Rıdvan
Ahmedi
Âlî Mustafa Efendi
Alvarlı Muhammed Lütî Efendi
Amrî
Ârif Süleyman
Âsım Efendi, Celebizâde
Askerî, Mehmed
Âşık Ömer
Aşki Kadim
Aşkî, Üsküdarlı
Atâî Nevi'zâde
Atâullah Mehmed Efendi, Topal
Âtîf Efendi
Âtîf Mehmed Bey
Avni Bey, Yenişehirli
Aydî, Mehmed
Aynî, Ayıntablı
Aynî, Karamanlı
Aziz Ali Efendi
Aziz Mahmut Hüdâyî
Azmîzâde Mustafa Hâletî
Bahâî Mehmed Efendi
Bâkî
Basîrî
Baybutlu Zihnî
Bayezid Şehzade

Baykara Abdülbâki
Belîğ, Mehmed Emin
Beyânî
Câhidî, Ahmed Efendi
Celâlzâde Salih Çelebi
Celîlî, Hâmidîzâde
Cem Sultan
Cemâleddin Uşşakî
Cemâlî
Cevdet Paşa
Cevrî İbrahim Çelebi
Cinânî
Cünûni Ahmed Dede
Çesmîzâde Mustafa Reşid
Dede Ömer Rûşeniî
Dertli
Dukakinzâde Ahmet Bey
Dürrî Ahmet Efendi
Ebûlfazl Mehmed Efendi
Edip Harâbî
Edip Mehmed Emin
Edirneli Nazmî
Emin Hilmi Efendi
Emrî, Emrullah
Enderunlu Fâzıl
Enderunlu Vâsıf
Enîs Receb Dede
Esad Efendi, Ebûishakzâde
Esad Efendi Hocaâde
Esad Erbîlî
Esrar Dede
Eşref Paşa, Mustafa
Eşrefoğlu Rûmî
Fasîh Ahmed Dede
Fatûn Efendi
Fehîm-i Kadîm
Fenâî Ali Efendi
Fenârîzâde Muyiddin Çelebi
Fennî Efendi
Fevrî
Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü
Feyzi, Subhîzâde

Fitnat Hanım
Fuzûlî
Ganîzâde Mehmed Nâdirî
Gevheri
Güftî
Gülbaba
Gülşeni-i Saruhânî
Hâfız Ahmed Paşa
Hâkânî Mehmed Bey
Hakîm Mehmed Efendi
Hakkı Bey, Üsküdarlı
Halil Nûri
Halîlî
Hamdullah Hamdi
Hâmî-i Âmidî
Hâmidî

Tezkirelerde isimlerinden bahsedildiği halde kütüphanelerde bulunamayan divanlar ise şunlardır:

Abdüllatif Efendi, Sütçüzâde
Abdurrahim Tirsî
Baldırzâde Mehmed Efendi
Bekâyî
Belîğ İsmail
Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi
Bihîştî Ramazan Efendi
Cûdî Efendi, Trabzonlu
Deli Birader
Derviş Şemseddin
Hadîdî

Divançe Yazmış Olan Şairler

Şairlerin az sayıdaki şirinden müteşekkil olan küçük çaplı eserlere divançe denmektedir. Araştırmamız kapsamındaki şairlerden on altısı divançe telif etmiştir. Bunların üçü Farsça, diğerleri ise Türkçe olarak yazılmışlardır.

Divan Edebiyatının son temsilcisi olan Yenişehirli Avni Beyin divanı içerisinde Farsça bir divançesi de mevcuttur.

Abdünnâfi İzzet Efendi
Abdürrahîm-i Rûmî

Akyürek, Ahmed Remzi
I.Ahmed, Bahti
III. Ahmed
Ahmed Lütü Efendi
Âkif Paşa
Ali Behcet Efendi
Bayezid II
Cemal-i Halvetî
Erzurumlu Emrah
Esad Muhlis Paşa
Fasîh Ahmed Dede
Figânî
Avni Bey Yenişehirli
Esad Efendi Hocaâde

Mesnevi Yazan Şairler

Klasik Türk edebiyatında değişik konuların işlenmesinde çok kullanılmış olan nazım şekillerinden biri de mesnevidir. Bu çalışmamızda kırktan fazla şairin mesnevi yazdığını, her şairin birden fazla mesnevi nazım şeklinde eser verdiğini tespit ettik.

Derviş Şemseddin'in Dehmurg adlı mesnevisi sembolik bir hikâye tarzının önemli örneklerinden biridir. Devlet Oğlu Yusuf'un yazdığı *Vikâyenâme* adlı fıkıh kitabı Anadolu sahasında manzum olarak yazılmış ilk mesnevi kitabı olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca tıp sahasında yazılmış bir eser olan *Tervihu'l-Ervah* son derece önemli bir mesnevidir. Enderunlu Fâzıl *Zenannâme* adlı 1101 beyitlik bir mesnevisi ile çeşitli milletlerin kadınları hakkında bilgi vermesi bakımından farklılık arz eder.

Bu mesnevileri şairleriyle birlikte tablo halinde aşağıda sunduk.

Abdi Paşa Nişancı	<i>Pendname Şerhi</i>
Abdulvâsi Çelebi	<i>Halilname Mesnevi</i>
Âbidin Paşa	<i>Mesnevi Tercümesi</i>
Adanalı Hayret	<i>Şehrayin ve Sihri Beyan</i>
Âhî, Benli Hasan	<i>Hüsnü dil Hikâyeti Şirini Perviz ve Rivayet-i Gülgün u Şebdiz</i>
Ahmed-i Dâi	<i>Çengname</i>
Ahmed Hasîb Efendi	<i>Silkü'l-Leali Ali Osman</i>
Ahmedi	<i>İskendername, Cemşidi Hürşid</i>
Âlî Mustafa Efendi	<i>Mihr u Mâh, Tuhvetul Uşşak</i>
Ankaravî İsmail Rusûhî	<i>Mesnevi Şarihi</i>
Âık Paşa	<i>Garibnâme Fakirnâme</i>
Aynî, Ayıntablı	<i>Sâkînâme, Nazmü'l-Cevahir, Nusretnâme</i>
Âzerî İbrâhim Çelebi	<i>Nakşî Hayal</i>
Azmîzade Mustafa Hâletî	<i>Sakinâme</i>
Bekâyî	<i>Gül ü Bülbül, Şirvan Şah ve Şemâyil Bânû</i>

Bihîştî Ramazan Efendi	<i>Cemşâh ve Âlemşâh, Heşt Bihîşt</i>
Cem Sultan	<i>Cemşid'i-Hurşid, Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân</i>
Cemâlî	<i>Hümâ ve Hümâyûn (Gülşen-i Uşşak, Miftâhu'l-Ferec</i>
Cevrî İbrâhim Çelebi	<i>Selîmnâme, Hilye-i Çihâryâr-ı Güzin, Melhame, Nazm-ı Niyaz</i>
Cinânî	<i>Riyâzü'l-Cinân</i>
Darîr	<i>Yûsuf u Züleyhâ</i>
Dâvûd-i Halvetî	<i>Gülşen-i Tevhîd</i>
Dede Ömer Rûşenî	<i>Miskinliknâme, Çobannâme, Neynâme,</i>
Dervîş Şemseddin	<i>Dehmurg</i>
Devlet oğlu Yûsuf	<i>Vikâyenâme</i>
Dursun Fakih	<i>Gazavatnâme</i>
Elvân-i Şîrâzî	<i>Gülşen-i Râz</i>
Enderunlu Fâzıl	<i>Defter-i Aşk, Zenannâme, Hûbannâme</i>
Esad Efendi Hocaîzâde	<i>Gül-i Handan</i>
Esrar Dede	<i>Mübâreknâme-i Esrar, Fütüvvetnâme-i Esrar</i>
Fehîm-i Kadîm	<i>Şehrengîz</i>
Ferdî	<i>Şâpurnâme</i>
Fevzi Efendi Kâtip	<i>Risâle-i Mir'âtü's-Şühûd fî Mes'eleti Vahdeti'l-Vücûd</i>
Fuzûlî	<i>Leylâ vü Mecnûn, Beng ü Bade, Sohbetü'l-Esmâr</i>
Ganîzâde Mehmed Nâdirî	<i>Şehname</i>
Gubârî Abdurrahman	<i>Şâhnâme, Kâ'benâme, Şebistân-ı Hayâl, Yûsuf u Züleyhâ</i>
Güftî	<i>Teşrîfâtü's-Şuarâ, Zafernâme, Gamname, Zellenâme</i>
Gülbaba	<i>Feyznâme</i>
Gülşeni Saruhânî	<i>Râznâme</i>
Hâkânî Mehmed Bey	<i>Hilye</i>
Halîlî	<i>Fürkatnâme</i>

Hamse, aynı şaire ait beş mesneviden oluşan mecmualara verilen genel addır. Bir divan şairi için hamse-nüvislik şiirde varılacak rütbelerin en büyüğüdür. Türk edebiyatında hamse geleneği oldukça yaygındır. Araştırmamız neticesinde birçok şairin hamse yazdığını tespit ettik. Ancak bazılarının hamseleri günümüze ulaşmış, bazıları ise hamse şairi olarak bilindikleri halde, eserleri kütüphanelerde tespit edilememiştir. Hamdullah Hamdi, Anadolu sahasında hamse sahibi ilk şair olma özelliği taşımaktadır.

Hamsesi günümüze ulaşan altı şair ve hamseleri şunlardır:

Atâî, Nev'îzâde	<i>Sâkinâme, Nefhatü'l-Ezhâr, Sohbetü'l-Ebkâr, Heft Hân, Hilyetü'l-Efkâr</i>
Ahmed Rıdvan	<i>İskendername, Leyla vü Mecnun, Hüsrev ü Şirin, Rıdvaniyye.</i>
Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi	<i>Vâmık u Azrâ, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsn ü Nigâr, Süheyl ü Nevbahâr, Leylâ vü Mecnûn</i>
Celîlî, Hâmidîzâde	<i>Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Gül-i Sadberk-i bî-Hâr, Hecrnâme, Meheknâme</i>
Feyzi Subhîzâde	<i>Heft Seyyare, Mir'ât-ı Sûretnümâ, Safânâme, Işknâme</i>

Hamdullah Hamdi	<i>Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Tuhfetü'l-Uşşâk, Kıyâfetnâme, Ahmedîyye</i>
-----------------	--

Gazel, Türk edebiyatına 13. yüzyılda İran'dan geçmiştir. Anadolu sahasında yazılan ilk gazeller daha çok dinî, ahlakî ve tasavvufî konuları içermekteydi. Daha sonra olgunlaşınca gazelin muhtevası çok genişlemiştir. Hemen hemen bütün şairler gazel yazmışlardır.

Kaside ise belli bir amaçla yazılmış manzumelerdir. Türk edebiyatında din adamlarını ve devrin ileri gelenlerini övmek maksadıyla, belirli kurallar içinde yazılan uzun şiirlere denir. Kasideler yazıldıkları devrin insanlarının, yönetici ve büyüklere karşı bakış açılarını, onları nasıl gördüklerini ve onlara nasıl hitap ettiklerini göstermesi bakımından da kültür tarihimize ışık tutan önemli eserlerdendir. Akif Paşa'nın "Âdem kasidesi" dünyaya olan bir nefretinin ifadesi olarak kaleme alınmıştır. Bu yüzden çok sayıda eleştiri almıştır.

Âlim şairler de yine araştırmamızda dikkatimizi çeken konulardan biri idi. Birkaç âlim şairle karşılaştık. Şiirlerinden örnekler verip, yazdığı eserler hakkında bilgiler sunduk. Tespit edilen âlim şairler beş kişi olup isimleri şunlardır. Ahmed Hasîb Efendi, Bihiştî Ramazan Efendi, Dursun Fakih, Esad Efendi Hocaîade, Ganîzâde Mehmed Nâdirî.

Tabip Şairlere gelince, Osmanlı şairleri arasında hem şiirle uğraşıp hem de hekimlik yapan çok sayıda kişi mevcuttur. Bunlardan araştırmamız içerisinde yer alanlarını belirttik. Abbas Vesim Efendi, Abdulaziz Efendi Hekimbaşı, Abdulhak Molla, Akşemseddin, Behcet Mustafa Efendi, Dâvûd-i Antâkî, Halîmî Lutfullah ve Halîmî Çelebi.

Musikişinas ve Bestekâr Şairler

Çalışmamızda diğer mesleklerde olduğu gibi müzikle de uğraşan çok sayıda şairle karşılaştık. Yaklaşık yirmi şair müzikle uğraşmış, bizzat beste ve güfte çalışmaları yapmıştır. Yazdıkları şiirler aynı zamanda da bestelenmiştir. Bu beste ve güfteler çeşitli mecmualarda yayımlanmıştır.

Türk edebiyatında tezkire yazma geleneği 15. yüzyıldan beri devam etmektedir. Osmanlı edebiyatında Sehi Bey ve Latifi tezkirelerden sonra ortaya konulan üçüncü tezkire Ahdi'nin *Gülşen-i Şuara*'sıdır. Abdurrahman Eşref Efendi'nin *Tezkiretü'l-Hikem fi Tabakati'l-Ümem* adlı tezkiresi ansiklopedik mahiyetli bir eserdir. Diğer tezkireler ve yazarları tabloda gösterilmiştir.

Abdurrahman Eşref Efendi	<i>Tezkiretü'l-Hikem fi Tabakati'l-Ümem</i>
Ahdi	<i>Gülşeni Şuara</i>

Ali Emîrî Efendi	<i>Tezkire-i Şuara-yı Âmid</i>
Ârif Hikmet Bey	<i>Tezkire-i Şuara, Mecmûatü't-Terâcim</i>
Âşık Çelebi	<i>Meşairü'ş-Şuara</i>
Belîğ, İsmail	<i>Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr</i>
Beyânî	<i>Şuara Tezkiresi</i>
Dâvûdi Antâkî	<i>Tezkire-i Dâvûd</i>
Fatûn Efendi	<i>Hatimetü'l-Eş'ar</i>
Güftî	<i>Teşrîfâtü'ş-Şuarâ</i>

Hattat Şairler

Hattat olan on beş şair bulunmaktadır. Bu şairler, hem şiirler yazmış, hem de şiirlerini hat sanatında kullanmışlardır. Bu şairler arasında Abdülbâki Ârif Efendi, Ahîzâde Abdülhalim Efendi, Ahmed Bâdî Efendi, Ahmed Efendi Mestçizâde, Ahmed Münîr Bahâeddin, Ahmed Vefki Efendi, Ârif Süleyman, Ârifî Hüseyin Celebi, Cevrî İbrâhim Çelebi, Cinanî Mustafa, Enderunlu Vâsîf, Esad Muhlis Paşa, Fasîh Ahmed Dede, Fennî Efendi, Gubârî Abdurrahman gibi isimler bulunmaktadır.

Hem şair hem devlet adamı olan otuz yedi şairin dördü Osmanlı padişahı, ikisi şehzade, üçü Sadrazam, on üç de şeyhülislamdır. Bunlarla beraber şair olan diğer devlet adamları tabloda verilmiştir.

I.Ahmed, Bahti	<i>Osmanlı Padişahı</i>
II. Ahmed	<i>Osmanlı Padişahı</i>
III. Ahmed	<i>Osmanlı Padişahı</i>
Abdi	<i>Nişancı</i>
Abdullah Efendi, Tatarcık	<i>Kazasker</i>
Abdullah Nâîlî Paşa	<i>Sadrazam</i>
Abdurrahman Bâhir Efendi	<i>Kazasker</i>
Âbidin Paşa	<i>Paşa</i>
Âkif Paşa	<i>Paşa</i>
Ayıntâbî, Mehmed Münîb	<i>Kadı</i>
Azmîzâde Mustafa Hâletî	<i>Kazasker</i>
Bayezid Şehzade	<i>Osmanlı Şehzadesi</i>
Bayezid II	<i>Osmanlı Padişahı</i>
Celâlîzâde Mustafa Çelebi	<i>Nişancı</i>
Cem Sultan	<i>Osmanlı Şehzadesi</i>
Derviş Paşa Bosnevî	<i>Paşa</i>
Edhem Pertev Paşa	<i>Paşa</i>
Esad Muhlis Paşa	<i>Osmanlı Valisi</i>
Eşref Paşa Mustafa	<i>Paşa</i>

Fenârî Alâeddin	<i>Kazasker</i>
Fenârîzâde Muyiddin Mehmed Şah	<i>Kazasker</i>
Hâfız Ahmed Paşa	<i>Sadrazam</i>
Hamza Paşa Silâhdar	<i>Sadrazam</i>
Ebûlfazl Mehmed Efendi	<i>Defterdar</i>
Ârif Hikmet Bey	<i>Şeyhülislam</i>
Abdülkadir Hamîdî Çelebi	<i>Şeyhülislam</i>
Ahîzâde Hüseyin Efendi	<i>Şeyhülislam</i>
Âsım Efendi Celebizâde	<i>Şeyhülislam</i>
Atâullah Mehmed Efendi Topal	<i>Şeyhülislam</i>
Bahâî Mehmed Efendi	<i>Şeyhülislam</i>
Bostanzâde Mehmed Efendi	<i>Şeyhülislam</i>
Ebûishak İsmâil Efendi	<i>Şeyhülislam</i>
Ebûsaid Mehmed Efendi	<i>Şeyhülislam</i>
Esad Efendi Ebûishakzâde	<i>Şeyhülislam</i>
Esad Efendi Hocaâde	<i>Şeyhülislam</i>
Fenârîzâde Muyiddin Çelebi	<i>Şeyhülislam</i>
Feyzullah Efendi Ebûsaidzâde	<i>Şeyhülislam</i>

Şairler şiirlerini çoğunlukla bir mahlas kullanarak yazarlar. Bu gelenek Osmanlı Şairleri arasında da yaygındır. Hatta bir şair bazen birden çok mahlas kullanmıştır. Abdürrezzak Bahşı, *Bahşı*, *Bahşı Kul* ve *Türkistani Bahşı* şeklinde birden çok mahlas kullanan şairlerdendir. Ali Nutkî Dede, *Memiş* ve *Nutki*; Celâlîzâde Salih Çelebi ise *Salih* ve *Salâhî* mahlaslarını kullanarak şiirler yazmışlardır. Darîr, anadan doğma kör bir şairdir. Bu nedenle şiirlerinde bazen Darîr mahlasını, zaman zaman da gözsüz mahlasını kullanmıştır. Osmanlı şairleri arasında “mahlasnâme” düzenlemek bir gelenek haline gelmişti. Eşref Bey, Nâmık Kemal’in dedesinin evine ziyarete gitmiş, Nâmık Kemal’in şiirlerini görünce ilgilenmiş ve ona Nâmık mahlasını vermiştir. Geleneğe uyarak bir de mahlasnâme düzenlemiştir. Cevdet Paşa ise İstanbul’da Öğrenim gördüğü sırada Şair Süleyman Fehim Efendi’den Cevdet mahlasını almıştır. Fuzûlî, mahlas belirlerken çok uğraş verdiğini söyler. Gereksiz anlamındaki “Fuzûlî” mahlasını hiçbir şairin kullanmayacağını düşünerek bunda karar kıldığını ifade eder.

İki yüz yirmi sekiz şairden yüz yirmi altısı mahlas kullanmıştır. Bu şairleri ve mahlaslarını bir tablo halinde aşağıda verdik.

Abdi, Himmetzâde	<i>Abdi, Derviş Abdullah, Himmetzâde</i>
Abdi Paşa Nişancı	<i>Abdi</i>
Abdullah Çelebi	<i>Abdi</i>
Abdullah-i İlahî	<i>İlahî</i>

Abdurrahman Nesîb Dede	<i>Seyyid</i>
Abdülaziz Mecdi Efendi	<i>Mecdi</i>
Abdülaziz Efendi Hekimbaşı	<i>Aziz</i>
Abdûlbâki Ârif Efendi	<i>Ârif</i>
Abdûlbâki Nâsır Dede	<i>Nâsır</i>
Abdülhay Celveti	<i>Abdülhay</i>
Abdülkadir Hamîdî Çelebi	<i>Kadîrî</i>
Abdülkerim Efendi Buhûrizâde	<i>Kemter</i>
Abdüllatif Efendi, Sütçüzâde	<i>Hâfız</i>
Abdürrahim Dede Şeydâ Hâfız	<i>Şeyda, Şeyda Dede, Şeyda Derviş</i>
Abdürrahim Künhî Dede	<i>Künhî</i>
Abdürrahîm-i Rûmî	<i>Rûmî</i>
Abdürrezzak Bahşı	<i>Bahşı, Bahşı kul ve Türkistani Bahşı</i>
Açıkbaş Mahmud Efendi	<i>Resmi</i>
Âgehî, Mansûr	<i>Âgehî</i>
Ahdi	<i>Mehdi, Ahdi</i>
Âhî, Benli Hasan	<i>Ahi</i>
Ahîzâde Abdülhalim Efendi	<i>Halîmî</i>
Ahîzâde Hüseyin Efendi	<i>Hüdaî</i>
I.Ahmed	<i>Bahti</i>
II. Ahmed	<i>Ahmed</i>
III. Ahmed	<i>Necib</i>
Ahmed Hamdi Serbestzâde	<i>Hamdi, Mansur Beyrûtî</i>
Ahmed Hasîb Efendi	<i>Hamdi, Mansur Beyrûtî</i>
Ahmed Hüsâmeddin Dede	<i>Na'ti</i>
Ahmed Lütî Efendi	<i>Lütî</i>
Ahmed Münîr Bahâeddin	<i>Münîr</i>
Ahmed Raûfî	<i>Raûfî</i>
Ahmed Vefki Efendi	<i>Vefki ve Derviş Ahmed</i>
Akbıyık Sultan	<i>Şems-i Hüda</i>
Akşemseddin	<i>Şemsi</i>
Ali Çelebi, Hısım	<i>Cevheri</i>
Ali Nutkî Dede	<i>Memiş ve Nutki</i>
Ankaravî İsmail Rusûhî	<i>Rusûhî</i>
Ârif Ali, Molla	<i>Ârif</i>
Ârifî Fethullah Çelebi	<i>Ârif ve Ârifî</i>
Ârifî Hüseyin Çelebi	<i>Ârifî</i>
Âsım Efendi Çelebizâde	<i>Asım</i>
Âşık Çelebi	<i>Âşık</i>
Âşık Ömer	<i>Adlî, Ömer</i>
Âşık Paşa	<i>Âşık</i>
Aşkî, Kadîm	<i>Aşkî</i>
Aydî, Mehmed	<i>Aydî, Ayânî ve Aydî Ayânî</i>
Ayıntâbî, Mehmed Münîb	<i>Münîb</i>
Aynî, Ayıntablı	<i>Ayıntablı Ayni</i>
Âzerî İbrâhim Çelebi	<i>Âzerî</i>

Aziz Ali Efendi	<i>Aziz</i>
Bahâî Mehmed Efendi	<i>Bahâî</i>
Bâkî, Mahmud Abdülbâkî	<i>Baki</i>
Baldırzâde Mehmed Efendi	<i>Selîsî</i>
Bâlî Efendi, Sarhoş	<i>Cevheri</i>
Basîrî	<i>Basiri</i>
Baybutlu Zihnî	<i>Zihnî</i>
Bayezid Şehzade	<i>Şâhî</i>
Bayezid II	<i>Adlî</i>
Baykara Abdülbâkî	<i>Bakî</i>
Bedrî Mehmed Efendi	<i>Bedrî</i>
Mehmed Bekâyî	<i>Bekayi</i>
Belîğ, İsmail	<i>Belîğ</i>
Belîğ Mehmed Emin	<i>Belîğ</i>
Beyânî, Mustafa	<i>Beyani</i>
Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi	<i>Bihiştî</i>
Bihiştî Ramazan Efendi	<i>Bihiştî</i>
Câhidî, Ahmed Efendi	<i>Câhidî</i>
Camî-i Rûmî	<i>Câmî</i>
Celâlzâde Salih Çelebi	<i>Salih ve Salâhî</i>
Celîlî, Hâmidîzâde	<i>Celîlî</i>
Cemâleddin Mehmed Karşızâde	<i>Cemâl</i>
Cemâl-i Halvetî	<i>Cemali</i>
Cenâbî Mustafa Efendi	<i>Cenâbî, Cinani</i>
Cevdet Paşa	<i>Cevdet</i>
Cevrî İbrâhim Çelebi	<i>Cevrî</i>
Cinânî, Mustafa	<i>Cinânî</i>
Cûdî Efendi, Muallim	<i>Cûdî</i>
Cûdî Efendi, Trabzonlu	<i>Cûdî</i>
Cünûnî Ahmed Dede	<i>Cünûnî</i>
Dadaloğlu	<i>Dadaloğlu</i>
Darîr, Mustafa bin Yusuf	<i>Darîr, Gözsüz</i>
Dede Ömer Rûşenî	<i>Rûşenî</i>
Deli Birader, Gazali	<i>Gazâlî,</i>
Dertli	<i>Lutfî, Dertli</i>
Derviş Abdi Kefeli	<i>Mutî</i>
Derviş Mûsa	<i>Derviş Musa</i>
Divane Mehmed Çelebi	<i>Divane veya Semaî</i>
Dukakinzâde Ahmed Bey	<i>Ahmedî ve Ahmed</i>
Dürri Ahmed Efendi	<i>Vâfî veya Dürri</i>
Ebûishak İsmail Efendi	<i>Naîm</i>
Ebûsaid Mehmed Efendi	<i>Said</i>
Ebûlfazl Mehmed Efendi	<i>Fazlî</i>
Edhem Efendi Müştakzâde	<i>Zârî, İlhamî</i>
Edhem Pertev Paşa	<i>Pertev</i>
Edip Harâbî	<i>Harâbî, Edib</i>

Elvân-i Şîrâzî	<i>Şirazi</i>
Emin Hilmi Efendi	<i>Hilmî</i>
Enîs Receb Dede	<i>Enîs</i>
Enverî Sâdullah	<i>Enverî</i>
Esad Muhlis Paşa	<i>Esad ve Muhlis</i>
Eşref Paşa, Mustafa	<i>Meydanî</i>
Fakîrî	<i>Fakiri</i>
Fasîh Ahmed Dede	<i>Fasîh</i>
Fatîn Efendi	<i>Fatîn</i>
Fehîm-i Kadîm	<i>Dakîkî, Fehîm</i>
Fenâî Ali Efendi	<i>Fenâî</i>
Fenârî Alâeddin	<i>Gammî</i>
Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi	<i>Muhyî</i>
Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah	<i>Muhyi</i>
Fennî Efendi	<i>Fennî</i>
Fevrî	<i>Fevrî</i>
Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü	<i>Fevzi</i>
Feyzullah Efendi Ebûsaidzâde	<i>Feyzi</i>
Figânî	<i>Hüseyinî, Figânî</i>
Fuzûlî	<i>Fuzûlî</i>
Ganîzâde Mehmed Nâdirî	<i>Nâdirî</i>
Gülbaba	<i>Misâlî</i>
Hadîdî	<i>Hadîdî</i>
Hâfız Ahmed Paşa	<i>Hâfız</i>
Hakkı Bey, Üsküdarlı	<i>Hakkı</i>
Hâkim Mehmed Efendi	<i>Hâkim</i>
Hâlet Efendi	<i>Hâlet ve Said</i>
Halil Nûri Bey	<i>Nûri</i>
Hâmidî	<i>Hâmidî ve Ahmedî</i>
Hamza Paşa, Silâhdar	<i>Mahir</i>

Doğup büyüdükları ve yaşadıkları şehirlerin isimlerine göre elli yedi şairle İstanbul başta gelmektedir. İstanbul'dan sonra şairi en fazla olan il Bursa'dır. Dokuz şairle Edirne, 5 şairle Tire, 4 şairle Erzurum, Antep, Diyarbakır, Karaman, Trabzon ve Merzifon illeri yer almaktadır.

Adanalı Hayret	<i>Adana</i>
Adanalı Ziya	<i>Adana</i>
Divane Mehmed Çelebi	<i>Afyon</i>
Enderunlu Fâzıl	<i>Akka</i>
Fevrî	<i>Arnavutluk</i>
Ali Çelebi, Hısım	<i>Alanya</i>
Cemâl-i Halvetî	<i>Amasya</i>
Halîmî Lutfullah	<i>Amasya</i>
Ankaravî İsmail Rusûhî	<i>Ankara</i>

Esad Muhlis Paşa	Ankara
Dâvûd-i Antâkî	Antakya
Aydî Mehmed	Antep
Ayıntâbî, Mehmed Münîb	Antep
Aynî Ayıntablî	Antep
Bedrî Mehmed Efendi	Antep
Dede Ömer Rûşenî	Aydın
Ahdi	Bağdat
Ahmed Haşim	Bağdat
Fuzûlî	Bağdat
Devletoglu Yûsuf	Balıkesir
Baybutlu Zihnî	Bayburt
Bergamalî Cevdet	Bergama
Dâvûd-i Halvetî	Bolu
Dertli	Bolu
Ahmed Paşa, Bursalî	Bursa
Aklî Ali, Tablîzâde	Bursa
Baldırzâde Mehmed Efendi	Bursa
Belîğ İsmail	Bursa
Celîlî, Hâmîdîzâde	Bursa
Cinânî	Bursa
Deli Birader	Bursa
Eşref Paşa Mustafa	Bursa
Fenârîğ Alâeddin	Bursa
Fenârîzâde Muyiddin Çelebi	Bursa
Bihiştî Ramazan Efendi	Çorlu
Fevzi Efendi Edirne Müftüsü	Denizli
Ali Emîrî Efendi	Diyarbakır
Açıkbaş Mahmud Efendi	Diyarbakır
Halîlî	Diyarbakır
Hâmî-i Âmidî	Diyarbakır
Abdülhay Celveti	Edirne
Ahmed Bâdî Efendi	Edirne
Cahidî, Ahmed Efendi	Edirne
Cem Sultan	Edirne
Cemâleddin Uşşâkî	Edirne
Edirneli Nazmî	Edirne
Emrî Emrullah	Edirne
Enîs Receb Dede	Edirne
Güftî	Edirne
Esad Erbîlî	Erbil
Fevzi Efendi Kâtib	Erzincan
Alvarlı Muhammed Lütî Efendi	Erzurum
Darîr	Erzurum
Edhem Pertev Paşa	Erzurum
Erzurumlu Emrah	Erzurum

Hâfız Ahmed Paşa	<i>Filibe</i>
Ahmed Celaleddin Dede	<i>Gelibolu</i>
Âlî Mustafa Efendi	<i>Gelibolu</i>
Ahmed Muhtar Efendi, Giritli	<i>Girit</i>
Aziz Ali Efendi	<i>Girit</i>
Hamdullah Hamdi	<i>Göynük</i>
Fehîm-i Kadîm	<i>Halep</i>
Ahmed Hamdi Serbestzâde	<i>İskilip</i>
Abdülkadir Hamîdî Çelebi	<i>Isparta</i>
Abdi Himmetzâde	<i>İstanbul</i>
Ârif Hikmet Bey	<i>İstanbul</i>
Abdi Paşa Nişancı	<i>İstanbul</i>
Abdullah Nâîlî Paşa	<i>İstanbul</i>
Abdurrahman Bâhir Efendi	<i>İstanbul</i>
Abdurrahman Nesîb Dede	<i>İstanbul</i>
Abdülaziz Efendi Hekimbaşı	<i>İstanbul</i>
Abdûlbâki Ârif Efendi	<i>İstanbul</i>
Abdûlbâki Nâsır Dede	<i>İstanbul</i>
Abdûlhâk Hâmid Tarhan	<i>İstanbul</i>
Abdûlhak Molla	<i>İstanbul</i>
Abdürrahim Kûnhî Dede	<i>İstanbul</i>
Âdile Sultan	<i>İstanbul</i>
Ahîzâde Abdülhalim Efendi	<i>İstanbul</i>
Ahmed Efendi Mestçizâde	<i>İstanbul</i>
Ahmed Lütî Efendi	<i>İstanbul</i>
Ahmed Münîr Bahâeddin	<i>İstanbul</i>
Ahmed Raûfî	<i>İstanbul</i>
Ahmed Vefki Efendi	<i>İstanbul</i>
Ali Aşkî Bey	<i>İstanbul</i>
Ali Haydar Efendi Büyük	<i>İstanbul</i>
Ali Nutkî Dede	<i>İstanbul</i>
Ârif Süleyman	<i>İstanbul</i>
Ârifî Hüseyin Çelebi	<i>İstanbul</i>
Âsım Efendi Çelebizâde	<i>İstanbul</i>
Aşkî, Üsküdarlı	<i>İstanbul</i>
Atâî, Nev'îzâde	<i>İstanbul</i>
Atâullah Mehmed Efendi, Topal	<i>İstanbul</i>
Âtuf Efendi	<i>İstanbul</i>
Âtuf Mehmed Bey	<i>İstanbul</i>
Azmîzâde Mustafa Hâletî	<i>İstanbul</i>
Bahâî Mehmed Efendi	<i>İstanbul</i>
Bâkî	<i>İstanbul</i>
Bayezid Şehzade	<i>İstanbul</i>
Baykara Abdûlbâki	<i>İstanbul</i>
Behçet Mustafa Efendi	<i>İstanbul</i>
Bolayır, Ali Ekrem	<i>İstanbul</i>

Çeşmîzâde Mustafa Reşid	<i>İstanbul</i>
Derviş Mûsa	<i>İstanbul</i>
Ebûbekir Ağa	<i>İstanbul</i>
Ebûishâk İsmâil Efendi	<i>İstanbul</i>
Ebûsaid Mehmed Efendi	<i>İstanbul</i>
Edhem Efendi Müştakzâde	<i>İstanbul</i>
Edib Harâbî	<i>İstanbul</i>
Elif Efendi Hasîrîzâde	<i>İstanbul</i>
Enderunlu Vâsîf	<i>İstanbul</i>
Eremya Çelebi	<i>İstanbul</i>
Esad Efendi Ebûishakzâde	<i>İstanbul</i>
Esad Efendi Hocaîzâde	<i>İstanbul</i>
Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizade	<i>İstanbul</i>
Esrar Dede	<i>İstanbul</i>
Ferdî	<i>İstanbul</i>
Feyzi Subhîzâde	<i>İstanbul</i>
Fıtnat Hanım	<i>İstanbul</i>
Hâkânî Mehmed Bey	<i>İstanbul</i>
Hâkim Mehmed Efendi	<i>İstanbul</i>
Hâlet Efendi	<i>İstanbul</i>
Abdürrahim Tîrsî	<i>İznik</i>
Bekâyî	<i>İznik</i>
Aynî Karamanlı	<i>Karaman</i>
Cemâlî	<i>Karaman</i>
Cünûnî Ahmed Dede	<i>Karaman</i>
Dursun Fakih	<i>Karaman</i>
Cemâleddin Mehmed Karşîzâde	<i>Kars</i>
Camî-i Rûmî	<i>Kastamonu</i>
Halîmî Çelebi	<i>Kastamonu</i>
Derviş Abdi Kefeli	<i>Kefe</i>
Gevheri	<i>Kırım</i>
Abdullah Efendi, Tatarcık	<i>Kırım</i>
Âşık Paşa	<i>Kırşehir</i>
Elvan Çelebi	<i>Kırşehir</i>
Ali Behced Efendi	<i>Konya</i>
Âşık Ömer	<i>Konya</i>
Abdullah-i İlâhî	<i>Kütahya</i>
Askerî, Mehmed	<i>Kütahya</i>
Fenâî Ali Efendi	<i>Kütahya</i>
I.Ahmed, Bahti	<i>Manisa</i>
Abdurrahman Eşref Efendi	<i>Merzifon</i>
Abdürrahîm-i Rûmî	<i>Merzifon</i>
Cûdî Efendi, Muallim	<i>Merzifon</i>
Gülbaba	<i>Merzifon</i>
Abdürrahim Karahisârî	<i>Mısır</i>
Eşrefoglu Rûmî	<i>Mısır</i>

Belîğ Mehmed Emin	<i>Mora</i>
Hakkı Bey Üsküdarlı	<i>Mora</i>
Derviş Paşa Bosnevî	<i>Mostar</i>
Âhî, Benli Hasan	<i>Niğbolu</i>
Hamza Paşa Silâhdar	<i>Niğde</i>
Cenâbî Mustafa Efendi	<i>Niksar</i>
Abdülahad Nuri	<i>Sivas</i>
Aziz Mahmut Hûdâyî	<i>Şereflikoçhisar</i>
Gülşeni-i Saruhânî	<i>Şirvan</i>
Fakîrî	<i>Üsküp</i>
Ayşî Mehmed Efendi	<i>Tire</i>
Bâlî Efendi, Sarhoş	<i>Tire</i>
Bostan Çelebi	<i>Tire</i>
Bostanzâde Mehmed Efendi	<i>Tire</i>
Bostanzâde Yahya Efendi	<i>Tire</i>
Cûdî Efendi, Trabzonlu	<i>Trabzon</i>
Emin Hilmi Efendi	<i>Trabzon</i>
Enverî Sâdullah	<i>Trabzon</i>
Figânî	<i>Trabzon</i>
Dürrî Ahmet Efendi	<i>Van</i>
Âgehî, Mansûr	<i>Vardar</i>
Âkif Paşa	<i>Yozgat</i>
Fennî Efendi	<i>Yozgat</i>

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, “Baldırzâde Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 8, 9.
-, Abdülkerim, “Halîmî Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 343, 344.
- Ak, Mahmut, “Derviş Abdi, Kefeli”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 196, 197.
- Aksoy, Hasan, “Bekâyî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 360.
-, “Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, ss. 144, 145.
-, “Celîlî Hâmidîzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 269, 270.
-, “Derviş Şemseddin”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss.197, 198.
-, “Dursun Fakih”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 7, 8.
-, “Enîs Receb Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 241, 242.
-, “Esrar Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, sss. 432-434.
-, “Gülşenî-i Saruhânî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, ss. 256.
- Aktepe, Münir, “Abdurrahman Eşref Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss.161.
-, “Ahmed III”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, sss. 34-38.
-, “Ahmed Lütî Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 97, 98.
-, “Enverî Sâdullah”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, sss. 268-270.
-, “Esad Efendi, Hoca-zâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 340, 341.
- Akün, Ö. Faruk, “Ahdi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 509-514.
-, “Âlî Mustafa Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, sss. 416-421.
-, “Fatîn Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, sss. 256-260.
-, “Fıtnat Hanım”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, sss. 39-46.

- Albayrak, Nurettin, “Dadaloğlu”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, ss. 397, 398.
-, “Erzurumlu Emrah”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 337, 338.
-, “Fıtnat Hanım”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, ss. 43, 44.
- Alparslan, Ali, “Gubârî Abdurrahman”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, sss. 167-169.
- Ayan, Hüseyin, “Cevrî İbrahim Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 460, 461.
- Aydın, M. Akif, “Ali Haydar Efendi Büyük”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 396.
- Aykut, Nezihi, “Bostan Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, ss. 308.
- Azamat, Nihat, “Abdülaziz Mecdi Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 191, 192.
-, “Abdürrahîm-i Rûmî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 293.
-, “Ali Behcet Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 382, 383.
-, “Aydi Mehmed”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 241, 242.
-, “Bâli Efendi, Sarhoş”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 20.
-, “Câhidî Ahmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 16, 17.
-, “Divane Mehmed Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 435-437.
-, “Elif Efendi Hasîrîzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 37, 38.
-, “Adile Sultan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 382-383.
- Balgalmış, Abdülkadir, “Âtîf Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 59, 60.
- Baltacı, Cahit, “Abbas Vesim Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 29, 30.
- Banarlı, N. Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.

- Bayrak, Cemal, “Fenâî Ali Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 335, 336.
- Bektaş, Ekrem, “Cûdî Efendi, Muallimnânî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, ss. 80.
- Bilge, Mustafa L., “Arif Hikmet Bey ”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 365, 366.
- Canatar, Mehmet, “Cenâbî Mustafa Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 352, 353.
- Çağrı, Mustafa, “Bostanzâde Yahya Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, ss. 311-313.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “Amrî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 96, 97.
-, “Avni Bey, Yenişehirli”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 123–124.
-, “Bâkî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 537-540.
-, “Basîrî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 105, 106.
- Çelebioğlu, Âmil, “Ahmed Bîcan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 49-51.
- Çıpan, Mustafa, “Beliğ, İsmail”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 415, 416.
-, “Fasîh Ahmed Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 213, 214.
- Derin, F.Çetin, “Abdi Paşa Nişancı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 74, 75.
- DİA, “Celâlzâde Salih Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 262-264.
- Doğan, M. Nur, “Ebûishak İsmâil Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 278, 279.
-, “Esad Efendi, Ebûishakzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 338-340.
- Döndüren, Hamdi, “Fenârî Alaeddin”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 337.

- Durmuş, İsmail, “Abdünnâfi İffet Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 288.
- Enginün, İnci, “Abdulhak Hâmid Tarhan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 207-210.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV, İstanbul, 2001.
- Erdem, Hüsameddin, “Ahmed Muhtar Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 105, 106.
- Erdemir, Ayşegül D., “Dâvûd-i Antâkî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 26, 27.
-, Abdülhak Molla, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 210.
- Ergin, A. Şakir, “Fennî Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 349.
- Erkan, Mustafa, “Darîr”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, ss. 498, 499.
-, “Halîmî Lutfullah”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 341-343.
- Erünsal, İsmail E., “Abdürrahim Karahisârî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 291, 292.
- Güleç, Hasan, “Ahîzâde Abdülhalim Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 548.
-, “Âtîf Mehmed Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 61.
-, “Ayşî Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 287.
- Güngör, Erkut, “Ahmed Bâdî Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 46, 47.
- Halaçoğlu, Y.-Aydın, M. A. “Cevdet Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 443-450.
- İlgürel, Mücteba, “Ahmed I”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 30-33.
-, “Ahmed II”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 33, 34.
-, “Hâkim Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 189, 190.
-, “Hamza Paşa, Silâhdar”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 515, 516.
- İpekten, Halûk, “Atâî Nev’îzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 40-42.

-, “Azmîzâde Hâletî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 348, 349.
-, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri Ve Aruz*, Dergâh, İstanbul, 2002.
- İpşirli, M.-Uzun, M. “Bahâî Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss.463, 464.
- İpşirli, Mehmet, “Abdullah Efendi, Tatarcık”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 99, 100.
-, “Abdullah Nâilî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 124-126.
-, “Abdülkadir Hamîdî Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 240.
-, “Ahîzâde Hüseyin Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 548, 549.
-, “Ataullah Mehmed Efendi, Topal”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 47.
-, “Bostanzâde Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, ss. 311.
-, “Ebûsaid Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 281.
-, “Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 339, 340.
-, “Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 340, 341.
-, “Feyzullah Efendi, Ebûsaidzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 526.
-, “Halil Nûri”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 321-323.
- İsen, Mustafa, “Âhi, Benli Hasan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 527.
-, “Ârifî Hüseyin Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 373.
-, “Beyânî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, ss. 32.
-, *Latîfî Tezkiresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Kaçalin, Mustafa SS., “Gülbaba”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, ss. 227, 228.

- Kahraman, Âlim, “Eşrep Paşa, Mustafa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 475, 476.
- Kalpıklı, Mehmet, “Fevrî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 505, 506.
- Kara, M-Algar, H., “Abdullah-ı İlâhî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 110-112.
- Kara, Mustafa, “Bâli Efendi, Sofyalı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 20, 21.
-, “Cünûnî Ahmed Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, ss.130.
- Karahan, Abdülkadir, “Adanalı Hayret”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 353.
-, “Adanalı Ziya”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 353.
-, “Âşık Ömer”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 1.
-, “Enderunlu Vâsıf”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 189, 190.
-, “Figânî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, ss. 57, 58.
-, “Fuzûlî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, ss. 240-246.
-, “Hâmî-i Âmidî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 458.
- Kerslake, Celia J., “Celâlzâde Mustafa Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 260, 261.
- Kılıç, Hulisi, “Abdurrahman Fehmi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 161, 162.
- Kılıç, M. Erol, “Cemâleddin Uşşâkî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 314, 315.
- Kıyıcı, Selahattin, “Avırlı Muhammed Lütî Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 552.
- Köprülü, O. F.- Uzun, M., “Akşemseddin”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 299-302.
- Köprülü, Orhan F., “Hâfız Ahmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 84, 85.
- Kut, Günay, “Abdülvâsi Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 283, 284.
-, “Ahmed Hasîb Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 87, 88.

-, “Ahmed Paşa, Bursalı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 111, 112.
-, “Ahmed-i Dâî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 56-58.
-, “Ahmedî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 165-167.
-, “Âşık Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 549, 550.
-, “Âşık Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 1-3.
-, “Cem Sultan, Edebi Yönü”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 284-286.
-, “Cemâlî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 316, 317.
- Küçük, Sabahattin, “Enderunlu Fâzıl”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 188, 189.
-, “Ferdî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 369, 370.
- Kütükoğlu, Bekir, “Âlî Mustafa Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 414-416.
-, “Çeşmîzâde Mustafa Reşid”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, ss. 289, 290.
- Mazıoğlu, Hasibe, “Akyürek Ahmed Remzi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 304, 305.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ, Ankara, 2003.
- Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Akçağ, Ankara, 2000.
- O Gökyay, Şaik, “Deli Birader”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 135, 136.
- Ocak, A. Yaşar, “Elvan Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 63, 64.
- Okay, M. Orhan, “Ahmed Hâşim”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 89, 90.
-, “Aziz Ali Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 333, 334.
-, “Edhem Pertev Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 420, 421.
- Okuyucu, Cihan, “Âzerî İbrâhim Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 325, 326.
-, “Cinânî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, ss. 11, 12.
- Özcan, Abdülkadir, “Abdi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 73.

-, “Ali Çelebi, Hısım”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 385.
-, “Âsım Efendi, Çelebizâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 477, 478.
-, “Cemâleddin Mehmed, Karşızâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İst., 1993, C. VII, ss. 312, 313.
-, “Ebülfazl Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 356, 357.
-, “Hâlet Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 249, 250.
- Özcan, Nuri, “Abdi Himmetzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 74.
-, “Abdullah Ağa Şehlevendim”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 80.
-, “Abdurrahman Bâhir Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss.158.
-, “Abdurrahman Nesîb Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 168, 169.
-, “Abdülaziz Efendi, Hekimbaşı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 190, 191.
-, “Abdülbâki Nâsır Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 199.
-, “Abdülhay Celveti”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 227, 228.
-, “Abdülkerim Efendi, Buhûrîzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 251.
-, “Abdüllatif Efendi, Sütçüzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 256.
-, “Abdürrahim Dede, Şeydâ Hâfız”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss.288, 289.
-, “Abdürrahim Kühî Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 292.
-, “Abdürrahim Tirsî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 293.
-, “Ahmed Hüsâmeddin Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 92.
-, “Ahmed Münîr Bahâeddin”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss.109.

-, “Ahmed Vefki Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 158.
-, “Akîf Ali Tablîzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 280.
-, “Ali Aşkî Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 381, 382.
-, “Ali Nutkî Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 423-424.
-, “Baykara, Abdülbâki”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 246, 247.
-, “Bedri Mehmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 335.
-, “Derviş Abdi, Kefeli”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 190.
-, “Derviş Mûsâ”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 194, 195.
-, “Ebûbekir Ağa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 275.
-, “Edhem Efendi, Müştakzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 417, 418.
- Özel, Ahmet, “Ayıntâbî Mehmed Münîb”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 245, 246.
- Özkan, A., *Başlangıçtan Cumhuriyete Türk Şiiri Antolojisi*, Boyut, İstanbul, 2003.
- Özkan, M. - İsen, M., “Halîlî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 329, 330.
- Özkan, Mustafa, “Devletoğlu Yûsuf”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 243, 244.
-, “Edirneli Nazmî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 450, 451.
-, “Elevân-ı Şîrâzî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 67, 68.
- Öztürk, Necdet, “Hadîdî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 14-16.
- Öztürk, Zehra, “Hamdullah Hamdi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 452, 453.
- Pala, İskender, “Âbidin Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 310.
-, “Âgehi Mansûr”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 448, 449.
-, “Belîğ, Mehmed Emin”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 417.
- Parlatır, İsmail, “Bolayır, Ali Ekrem”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, ss. 275, 276.
- Pekolcay, N.- Uçman, A., “Eşrefoğlu Rûmî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 480-482.
-, *İslami Türk Edebiyatı*, Kitabevi, İstanbul, 2002.

- Sakaoğlu, Saim, “Ercişli Emrah”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 274.
- Saraç, M. A. Yekta, “Emrî, Emrullah”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 164.
- Sarı, Nil, “Behcet Mustafa Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 345.
- Sefercioğlu, Nejat, “Dukakinzâde Ahmed Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 549, 550.
- Serin, Muhittin, “Ahmed Efendi Mestçizâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 60.
- Sertkaya, Osman F., “Abdürrezzak Bahşı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 297, 298.
- Şahin, K.- Subaşı, M. H., “Esad Muhlis paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 350.
- Şahin, Kamil, “Ahmed Hamdi Serbestzâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 72, 73.
- Şakiroğlu, Mahmut H., “Cem Sultan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 283, 284.
- Şener İbrahim, Yıldız, Alim, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet, İstanbul, 2003.
- Talay, Aydın, “Dürri Ahmed Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 34, 35.
- Tanman, M. Baha, “Ahmed Raûfî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 120.
- Tayşi, M. Serhan, “Ali Emîrî Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 390, 391.
-, “Cemâl-i Halvetî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 302, 303.
-, “Hakkı Bey, Üsküdarlı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 208.
- Turan, Şerafettin, “Bayezid II”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 234-238.
-, “Bayezid, Şehzade”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 230, 231.
- Türer, Osman, “Bayezid Halife”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 242.
- Uçman, Abdullah, “Abdülahad Nûri”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 178, 179.

-, “Ahmed Celâleddin Dede”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 53.
-, “Bayburtlu Zihnî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 229, 230.
-, “Edip Harâbî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 422.
-, “Âkif Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 261, 262.
- Uslu, Recep, “Dâvûd-i Halvetî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 28.
- Uzun, Mustafa, “Abdülbâki Ârif Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 195-198.
-, “Ârif Ali Molla”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 362, 363.
-, “Ârif Süleyman”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 369, 370.
-, “Bihiştî Ramazan Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. VI, ss. 145, 146.
-, “Câmî-i Rûmî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VII, ss. 102,103.
-, “Cûdî Efendi, Trabzonlu”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1993, C. VIII, ss. 81, 82.
-, “Dede Ömer Rûşenî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 81-83.
-, “Emin Hilmi Efendi ”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 115, 116.
-, “Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 506-509.
-, “Fevzi Efendi, Kâtib”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 509, 510.
-, “Feyzî, Sbhizâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 523.
-, “Ganîzâde Mehmed Nâdirî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIII, ss. 355, 356.
-, “Hâkânî Mehmed Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 166-168.
- Ünver, İsmail, “Ahmed Rıdvan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 123, 124.
-, “Askerî Mehmed”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 491, 492.
-, “Âşkî Kadîm”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 22, 23.
-, “Âşkî Üsküdarlı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 23.

-, “Aynî, Ayıntablî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 270, 271.
-, “Aynî, Karamanlı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 273.
-, “Hâmidî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1997, C. XV, ss. 461, 462.
- Ürekli, Muzaffer, “Abdullah Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 94.
- Üzgör, Tahir, “Fehîm-i Kadîm”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 295, 296.
- Yavuz, Sait, “Edib Mehmed Emin”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. X, ss. 422, 423.
- Yazıcı, Tahsin, “ÂrifîFethullah Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 371-373.
- Yetik, Erhan, “Ankaravî İsmâîl Rusûhî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. III, ss. 211-213.
- Yıldız, Sâkıb, “Bergamalı Cevdet”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1992, C. V, ss. 495.
- Yılmaz, H. Kamil, “Açıkbaş Mahmud Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1988, C.I, ss. 332.
-, “Akbiyık Sultan”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1989, C. II, ss. 223.
-, “Aziz Mahmaud Hüdâyî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1991, C. IV, ss. 338-340.
-, “Esad Erbîlî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 348, 349.
- Yılmaz, Kâşif, “Fakîrî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XII, ss. 131, 132.
-, “Güftî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1996, C. XIV, ss. 218, 219.
- Yılmaz, Ziya, “Eremya Çelebi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 293, 294.
-, “Esad Efendi Sahaflar Şeyhizâde”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1995, C. XI, ss. 341-345.
- Yüce, Nuri, “Dertli”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 1994, C. IX, ss. 186, 187.

İNDİX

(Kişi adları, alfabetik sıraya göre verilmiştir. Eser ve mecmua adları ise *eğik yazı* ile yazılmıştır.)

A

Abbas Vesim Efendi, 3, 186, 192
 Abdi, 3, 4, 5, 116, 118, 186, 190, 193, 194, 196, 199, 200
 Abdi, 3, 4, 116
Abdi Tarihi, 3
 Abdi, Himmetzâde, 194
 Abdullah Çelebi, 5, 194
 Abdullah Efendi, Tatarcık, 6, 193, 200
 Abdullah Nâilî Paşa, 187, 193, 199
 Abdullah-ı İlahî, 186
 Abdurrahman Bâhir Efendi, 7, 193, 199
 Abdurrahman Eşref Efendi, 8, 186, 192, 200
 Abdurrahman Fehmi, 8
 Abdurrahman Nesîb Dede, 9, 187, 195, 199
 Abdülâhad Nuri, 201
 Abdülâziz Efendi, Hekimbaşı, 10
 Abdülâziz Mecdi Efendi, 10, 187, 195
 Abdülbâki Nâsır Dede, 12, 195, 199
 Abdülhak Molla, 12, 14, 199
 Abdülhay, Abdülhay Celveti, 14, 15, 195, 198
 Abdülkadir Hamîdî Çelebi, 15, 194, 195, 199
 Abdülkerim Efendi, Buhûrizâde, 15
 Abdüllatif Efendi, Sütçüzâde, 16, 189, 195
 Abdülvâsi Çelebi, 17
 Abdünnâfi İffet Efendi, 17
 Abdürrahim Dede, Şeydâ, 18
 Abdürrahim Karahisârî, 19, 200
 Abdürrahim Kûnhî Dede, 19, 195, 199
 Abdürrahim Tirsî, 20, 200
 Abdürrahîm-i Rûmî, 20, 189, 195, 200
 Abdürrezzak Bahşı, 20
 Âbidin Paşa, 21, 154, 190, 193
Âbnâme, 63
 Açıkbaş Mahmud Efendi, 22, 195, 198
Âdâb-ı Zurefâ, 85
 Adanalı Hayret, 22, 190, 197
 Adanalı Ziya, 23, 197
 Âdile Sultan, 187, 199
 Adlî, 54, 79, 195, 196
 Âgehî, Âgehî, Mansûr, 187, 195, 201
 Ahdi, 25, 186, 192, 195, 198
 Ahi, 22, 25, 26, 195
 Âhî, 97, 187, 190, 195, 201
 Âhî, Benli Hasan, 25, 26, 97, 187, 190, 195, 201
 Ahîzâde Abdülhalim Efendi, 26, 193, 195, 199
 Ahîzâde Hüseyin Efendi, 26, 194, 195
Ahlâk-ı Süleymânî, 156
 Ahmed, 3, 7, 12, 17, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 47, 49, 50, 52, 54, 59, 61, 68, 69, 75, 78, 85, 88, 89, 93, 94, 97, 99, 102, 103, 112, 116, 117, 120, 121, 122, 126, 128, 129, 136, 141, 142, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 155, 158, 159, 163, 166, 173, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200
 Ahmed Bâdî Efendi, 28, 163, 187, 193, 198

Ahmed Bîcan, 29
 Ahmed Celaleddin Dede, 199
 Ahmed Hasîb Efendi, 31, 32, 190, 192, 195
 Ahmed Hâşim, 32
 Ahmed Hüsameddin Dede, 33, 195
 Ahmed Lütî Efendi, 33, 190, 195, 199
 Ahmed Muhtar Efendi, Giritli, 199
 Ahmed Münîr Bahâeddin, 34, 193, 195, 199
 Ahmed Paşa, Bursalı, 35, 187, 198
 Ahmed Raûfî, 35, 187, 195, 199
 Ahmed Rıdvan, 36, 187, 191
 Ahmed Vefki Efendi, 36, 37, 193, 195, 199
 Ahmedi, 16, 157, 187, 190, 197
 Ahmed-i Dâi, 187, 190
Ahmediyye, 183, 192
 Akbıyık Sultan, 38, 195
 Âkîf Paşa, 38, 190, 193, 201
 Akîf Ali, Tablîzâde, 198
 Akşemseddin, 39, 181, 192, 195
 Akyürek, Ahmed Remzi, 190
Âlemnümâ, 59, 159
 Ali Behcet Efendi, 41, 190
 Ali Emîrî Efendi, 42, 174, 178, 182, 183, 186, 193, 198
 Âlî Mustafa Efendi, 42, 44, 74, 187, 190, 199
 Ali Nutkî Dede, 44, 199
 Alvarlı Muhammed Lütî Efendi, 187, 198
 Amrî, 45, 46, 187
Ana Vatan, 91
 Arapzâde Ali Efendi, 7
 Arif, 33, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 82, 131, 136, 182, 186
 Ârif, 11, 48, 50, 187, 193, 194, 195, 199
 Ârif Ali, Molla, 195
 Ârif Süleyman, 50, 187, 193, 199
 Ârifî, 50, 51, 52, 193, 195, 199
 Ârifî Fethullah Çelebi, 195
 Ârifî Hüseyin, 52, 193, 195, 199
Armağan, 28
 Asım, 48, 52, 63, 195
 Âsım Efendi, Çelebizâde, 52
 Askerî, Mehmed, 187, 200
 Âşık, 53, 54, 55, 56, 57, 74, 76, 77, 98, 100, 109, 114, 115, 116, 118, 121, 129, 173, 180, 181, 184, 186, 187, 193, 195, 200
 Âşık Çelebi, 53, 54, 57, 74, 76, 77, 98, 100, 114, 118, 173, 180, 181, 184, 186, 193, 195
 Âşık Ömer, 54, 55, 116, 187, 195, 200
 Âşık Paşa, 55, 56, 121, 129, 195, 200
 Aşkî, 41, 57, 58, 87, 187, 195, 199
 Aşkî, Kadîm, 195
 Aşkî, Üsküdarlı, 199
 Atâî, 59, 60, 67, 69, 97, 165, 187, 191, 199
Atâî Zeyl-i Şakâik, 54
 Atâî, Nevîzâde, 191, 199
 Atâullah Mehmed Efendi, 187, 194, 199
 Âtuf Efendi, 61, 187, 199
 Âtuf Mehmed Bey, 62, 187, 199
 Avni Bey, Yenişehirli, 63, 187
 Ayânî, 63, 195
 Aydî, 63, 187, 195, 198
 Aydî Ayânî, 63, 195
 Aydî, Mehmed, 187, 195

Ayıntâbî, Ayıntâbî, Mehmed Münîb, 64, 193, 195, 198
 Ayıntablî Aynî, Aynî, Ayıntablî, 65, 187, 195
Ayine-i Seyyid-i Sırdan, 40
 Aynî, Karamanlı, 66, 187
Aynü'l-Füyûz, 105
 Ayşî Mehmed Efendi, 66, 201
 Ayvansarayî, 16
 Âzerî, 67, 190, 195
 Aziz, 8, 9, 10, 14, 59, 67, 68, 69, 187, 195, 196, 199, 201
 Aziz Ali Efendi, 187, 196, 199
 Aziz Mahmud Hüdâyî, 59, 68
 Azmîzâde Mustafa Hâletî, 169, 187, 193, 199

B

Bahâî, Bahâî Mehmed Efendi, 70, 71, 170, 187, 194, 196, 199
Bahr-ı Tavîl, 152
Bahrü'l-Garâib, 179, 180
 Bahşı, 21, 194, 195
 Bahtî, 27, 190, 193, 195, 200
 Bâkî, 59, 72, 73, 165, 187, 196, 199
 Baldırzâde Mehmed Efendi, 74, 84, 196, 198
 Bâlî Efendi, Sarhoş, 196, 201
 Basîrî, 58, 75, 76, 77, 187, 196
 Bayburtlu Zihnî, 78, 131
 Bayezid Halife, 80
 Bayezid II, 80, 193, 196
 Bayezid, Şehzade, 79
 Baykara, Abdülbâki, 81
 Bedrî, Bedrî Mehmed Efendi, 82, 196, 198
 Behçet Mustafa Efendi, 199
Behiştabâd, 150
 Bekâyî, 83, 189, 190, 196, 200
 Belîğ, 84, 85, 86, 87, 149, 188, 189, 193, 196, 198, 201
 Belîğ, İsmail, 193, 196
 Belîğ, Mehmed Emin, 87, 188
Beng ü Bade, 165, 191
Berbername, 86
Bergüzâr-ı Edhem, 125
 Bestekâr, 192
Beyân ü'l-Esrar, 80
 Beyânî, 196
Beyanülhak, 22
 Bihişti, 89, 196
 Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, 89, 97, 189, 191, 196
 Bihiştî Ramazan Efendi, 90, 189, 191, 192, 196, 198
 Bolayır, Ali Ekrem, 92, 199
 Bostan Çelebi, 92, 201
 Bostanzâde Mehmed Efendi, 92, 93, 194, 201
 Bostanzâde Yahya Efendi, 93, 201
 Buhûrizâde, 15, 16, 195
 Buhûrizâde-i Sâni, 15, 16
Bülbülname, 141

C

Câhidî, Câhidî Ahmed Efendi, 93, 94, 188, 196
Camasbname, 30
 Câmi, 94, 95, 165, 181, 182, 196
 Camî-i Rûmî, 196, 200
Câmiu'l-Âyât, 46
Câmiu'n-Nezâir, 66

Celâlzâde Mustafa Çelebi, 96, 193
 Celâlzâde Salih Çelebi, 97, 188, 194, 196
 Celîlî, 97, 98, 184, 188, 191, 196, 198
 Celîlî, Hâmidîzâde, 188, 191, 196
 Cem Sultan, 66, 88, 99, 100, 188, 191, 193, 198
 Cemâl, 101, 196, 197
 Cemâleddin Mehmed, Karslızâde, 101
 Cemâleddin Uşşâkî, 102, 198
 Cemali, 196
 Cemâl-i Halvetî, 101, 196, 197
Cemşâh ve Âlemşâh, 90, 191
Cemşîd ü Hurşîd, 37, 100
 Cenâbî, Cenâbî Mustafa Efendi, 103, 196, 201
Cerîde-i Sûfiyye, 159
Cernâme, 114
Cevahirname, 28
Cevâhirü'l-Mülûk, 42
 Cevdet, 17, 33, 48, 87, 100, 103, 104, 158, 188, 194, 196, 198
 Cevdet Paşa, 48, 104, 188, 194, 196
 Cevheri, 74, 195, 196
 Cevrî, 104, 105, 188, 191, 193, 196
 Cevrî İbrâhim Çelebi, 191, 193, 196
Cilâü'l-Kulûb, 105
 Cinânî, 53, 66, 103, 105, 106, 107, 188, 191, 196, 198
 Cûdî, 107, 108, 189, 196, 200, 201
 Cûdî Efendi, Muallim, 196, 200
 Cûdî Efendi, Trabzonlu, 108, 189, 196, 201
 Cünûnî, Cünûnî Ahmed, 108, 196, 200

Ç

Çelebizâde, 52, 195, 199
Çengname, 29, 30, 190
 Çeşmîzâde Mustafa, 109, 200
Çobannâme, 113, 191

D

Dadaloğlu, 109, 110, 196
 Dahi-i Azam, 13
Daire-i Cihannümâ, 80
 Dakîkî, 197
 Darîr, 110, 111, 191, 194, 196, 198
 Dâvûd-i Antâkî, 111, 192, 198
 Dâvûd-i Halvetî, 112, 191, 198
 Dede Ömer Rûşenî, 113, 114, 191, 196, 198
Defter-i Aşk, 134
Defter-i Dervişân, 12
Dehmurg, 118, 190, 191
 Deli Birader, 114, 115, 189, 196, 198
Dergehnâme, 32
 Dertli, 115, 116, 188, 196, 198
 Derviş Abdullah, 4, 194
 Derviş Ahmed, 36
 Derviş Mûsâ, 117
 Derviş Şemseddin, 118, 189, 190, 191
 Devletoglu Yûsuf, 119
Divan, 3, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 24, 25, 28, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 54, 58, 59, 63, 65, 66, 68, 69, 73, 78, 83, 85, 88, 90, 94, 96, 97, 102, 104, 105, 106, 113, 114, 120, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 141, 142, 143, 145, 147,

149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 159, 161, 163, 165, 166, 167, 169, 174, 175, 180, 183, 184, 186, 189
Dîvançe, 101, 144
Dîvançe-i Es'ad Paşa, 144
Divançe-i İlahiyat, 20
Divançe-i Şair, 17
Divançe-i Vakanüvis Ahmed Lütî, 33
 Divane, 119, 120, 196, 197
 Divane Mehmed Çelebi, 119, 120, 196, 197
Dîvân-ı Belagat Unvân-ı Aynî, 65
Dîvân-ı Bihiştî, 90
Dîvân-ı Dertli, 116
Dîvân-ı İlâhiyyât, 68
Divan-ı Lugaz Risalesi, 4
Divan-ı Urî, 5
 Dukakinzâde Ahmed Bey, 120, 149
 Dursun Fakih, 121, 122, 191, 192, 200
Dürer-i Nesâyih, 97
 Dürrî, 122, 188, 196, 201

E

Ebûbekir Ağa, 123, 200
 Ebûishak İsmâil Efendi, 123, 194
 Ebûsaid Mehmed Efendi, 124, 194, 196, 200
 Ebûlfaiz Mehmed Efendi, 124, 186, 188, 194, 196
 Edhem Efendi, Müştakzâde, 125
 Edib, Edib Harâbî, 126, 127, 196, 200
 Edib Mehmed Emin, 127
 Edip, 13, 14, 18, 35, 42, 64, 72, 139, 146, 175, 177
 Edirmeli Nazmî, 127, 129, 148, 172, 188, 198
 Ekmeş, 111
el-Ikdü'l-Manzum fî Zikri Efâdli'r-Rum, 41
 Elvan Çelebi, 55, 129, 130, 200
 Elvân-ı Şîrâzî, 130, 131
 Emin Hilmi Efendi, 131, 132, 188, 197, 201
 Emîrzâde, 103
 Emrî, Emrullah, 133, 188
 Encümen-i Şuarâ, 62, 146
 Enderun-i Hümayun, 4
 Enderunlu Fâzıl, 133, 134, 135, 188, 190, 191, 197
 Enderunlu Vâsîf, 135, 136, 176, 188, 193, 200
Enfâs-ı Bakî, 81
 Enîs, 136, 188, 197, 198
 Enîs Receb Dede, 136, 188, 197, 198
Envârü'l-Kevâkib fî Leyleti'r-Regâib, 157
 Enverî, 62, 137, 197, 201
Enverü'l-Aşıkın, 28
 Ercişli Emrah, 137, 138
 Eremya Çelebi, 139, 200
 Erzurumlu Emrah, 116, 137, 138, 139, 140, 190, 198
 Esad, 3, 6, 11, 32, 50, 59, 65, 67, 70, 74, 81, 90, 101, 105, 122, 141, 142, 143, 144, 147, 156, 161, 162, 175, 180, 183, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 200
 Esad Efendi, Ebûishakzâde, 141, 188
 Esad Efendi, Hocaâde, 142
 Esad Erbîlî, 143, 188, 198
Esmâü'l-Bilâd, 155
 Esrar Dede, 108, 144, 145, 149, 188, 191, 200
Esrarname, 6
 Eşref Paşa, Mustafa, 188, 197
Eşrefü's-Şuarâ, 146

Evrak-ı Hazan, 23

F

Fakîrî, 148, 149, 197, 201
Fakr-nâme, 56
Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân, 100, 191
Falnâme, 100
Farsça Divan, 76, 100
 Fasîh, Fasîh Ahmed Dede, 144, 145, 149, 150, 188, 190, 193, 197
Fatihname-i Kal'a-i Sigetvar, 24
 Fatîm, Fatîm Efendi, 150, 151, 176, 188, 193, 197
 Fazlî, 124, 196
 Fehîm, 62, 144, 146, 151, 152, 188, 191, 197, 199
 Fehîm-i Kadîm, 152, 188, 191, 197, 199
 Fenâî, Fenâî Ali Efendi, 57, 153, 188, 197, 200
 Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi, 153, 197
 Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah, 154, 197
 Fennî, Fennî Efendi, 125, 154, 155, 188, 193, 197, 201
 Ferdî, 155, 191, 200
 Fevrî, 156, 188, 197
 Fevzi, 156, 157, 158, 159, 160, 188, 191, 197, 198
 Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü, 157, 188, 197
 Fevzi Efendi, Kâtib, 159
 Feyzi, Subhîzâde, 188
Feyznâme, 171, 191
 Feyzullah Efendi, Ebûsaidzâde, 160
Fezâil-i Medine-i Münevvere, 74
Fezâil-i Mekke-i Mukerreme, 74
 Fıtnat Hanım, 65, 125, 161, 162, 163, 167, 189, 200
 Figânî, 163, 164, 197, 201
 Fuzûlî, 59, 62, 67, 116, 140, 146, 149, 154, 164, 165, 182, 189, 191, 194, 197, 198
Fürkatnâme, 178, 191
Fütüvvetnâme-i Esrar, 145, 191

G

Galata Mevlevihanesi, 18, 19, 29
 Gammî, 153, 197
Gamnâme, 169, 170
Garibnâme, 56
 Gazâlî, 114, 196
Gazavât-ı Kısas-i Mukaffa, 122
Gazavât-ı Resûlullah, 122
Gazavatnâme, 121, 191
 Gazel, 15, 121, 122, 192
Gencine-i İ'caz, 4
 Gevheri, 54, 116, 166, 167, 189, 200
 Gözsüz, 110, 196
 Gubârî Abdurrahman, 169, 191, 193
Günyetü'l-Ahyar, 18
 Güftî, 169, 170, 189, 191, 193, 198
 Gülbaba, 170, 171, 189, 191, 197, 200
Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân, 84
Gül-i Handan, 141, 191
Gül-i Sad-berk, 43
Gülşen-i Sihhat, 68
 Gülşen-i Şuara, 25, 192
Gülşen-i Tevhîd, 112, 191
Gülşen-i Uşşak, 102

Gülşen-i Zibâ, 180
Gülşeni-i Saruhânî, 189, 201
Gül-ü Bülbül, 83
Gülzar-ı Aşk, 40
Gülzâr-ı İbrahim, 141

H

Hacı Bayram-ı Veli, 15, 38
Hadîdî, 172, 173, 189, 197
Hadikatü'l-Cevâmî, 57, 173
Hadikatü's-Süadâ, 165
Hadîs-i Erbain Tercümesi, 165
Hâfız, 16, 18, 124, 173, 189, 194, 195, 197, 199
Hail-i Tahkikat, 105
Hâkânî Mehmed Bey, 105, 175, 189, 191, 200
Hâkim, *Hâkim Mehmed Efendi*, 175, 176, 197, 200
Hakkı, 124, 175, 176, 189, 197, 201
Hakkı Bey, 176, 189, 197, 201
Hâlet, 177, 197, 200
Halilnâme, 16, 17
Halimi, 26
Halîmî, *Halîmî Çelebi*, 179, 180, 181, 192, 195, 197, 200
Hamdi, 31, 64, 77, 153, 168, 181, 182, 187, 195, 199
Hamdullah Hamdi, 181, 182, 183, 189, 191, 192, 199
Hâmidî, 97, 184, 185, 189, 197
Hâmî-i Âmidî, 184, 189, 198
Hammâmnâme-i Dilsûz, 86
Hamse, 35, 59, 89, 97, 181, 182, 191
Hamza Paşa, *Silâhdar*, 185, 197
Hasbihâlnâme, 184
Hâtimetü'l-Eş'âr, 150
Hattat, 30, 193
Hayal-i aşkım, 32
Hayyâtnâme-i Dilsûz, 86
Hazret-i Şarih, 46
Hecrnâme, 98, 191
Hediyye-i Fevzî, 157
Heft Hân, 60, 191
Heft Seyyare, 159, 191
Heftpeyker, 36
Hekimbaşı, 13, 187, 192, 195, 199
Heşt Bihişt, 90, 191
Hezâr Esrâr, 14
Hezliyyât, 60
Hiciv, 76, 81, 126, 170
Hilmî, 131, 132, 197
Hilye, 50, 105, 170, 173, 174, 191
Hilye-i Çihâyâr-ı Güzin, 105, 191
Hilye-i Güftû, 170
Hilyetül-Efkâr, 60
Himmatzâde, 4, 186, 194, 199
Hûbannâme, 134, 191
Hüdaî, 195
Hüdâyî, 68, 69, 187
Hülâsatü'l-Hakâyık, 44
Hümâ ve Hümâyûn, 102, 191
Hüseynî, 130, 163, 197
Hüsn ü Dil, 25, 26
Hüsn ü Nigâr, 89, 191
Hüsrev ü Şîrin, 98, 150, 191

I

İşknâme, 160, 191

İ

İbnü'l-Fârız Şerhleri, 47
İcmâlü'l-Kelâm fî Mevlidî'n-Nebî Aleyhi's-Selâm, 157
İlahî, 194
İlahî Divanı, 6
İlhâmî, 125, 196
İlm-i Aruz, 64
İntibah-ı Kalb, 34
İrşadü'l-Enam, 20
İskendernâme, 35, 37, 190, 191
İstiğfarnâme-i Hilmî, 132
İstimdâd, 34
İşkodra Şairleri, 42
İzhâr-ı Hakikat, 158

K

Kâ'benâme, 167, 168, 191
Kadîrî, 195
Kalemnâme, 114
Kambur, 3
Kamilü'l-Âsar Hikâye-i Cihandar, 17
Kaplıcanâme, 115
Kasîde-i Askeriye, 91
Kasîde-i Bürde Tercümesi, 15
Kasîde-i Kur'âniyye, 132
Kasîde-i Lamiyye, 5
Keşfgernâme, 86
Kemter, 195
Kenzü'l-Küberâ, 130
Kerem, 73, 138
Keşfü'z-Zunûn, 183
Kırmızı Fesler, 91
Kıyâfetnâme, 181, 183, 192
Kitâb-ı Hikâye-i Garibe, 78
Kitâbü'n-Nasîha, 94
Kudsiyyü's-Sirâc fî Nazmî'l-Mi'râc, 157
Kurretü'l-Uyun, 35
Kühl-i Dîde-i A'yân, 156
Külbe-i İştîyak, 13
Künhî, 19, 195, 199
Kürsi-i İstiğrak, 13

L

Lâmiyye, 51, 141
Latîfî, 25, 34, 192
Latîfî Tezkiresi, 58
Lâyiha, 6
Lâyihâtü'l-Hakîka, 43
Letâîf, 46, 76
Lisân-ı Osmânî, 91
Lugat-ı Halîmî, 179, 181
Lutfî, 115, 196
Lütfî, 33, 44, 45, 187, 190, 195, 198, 199

M

Mahfel, 40, 81, 87
Mahir, 16, 31, 57, 108, 118, 185, 197
Mahzen-i Esrar-ı Şuara, 17
Mahzenü'l-Esrar, 36, 106
Ma'mûretü'l-Maârif, 46
Mansur Beyrûtî, 31, 195
Manzum Kavaid-i Farisi, 40
Manzûme-i Varida, 75
Meâsir-i Selim Hânî, 96
Mecalis, 35
Mecdi, 10, 37, 187, 195
Mecmau'n-Nezâir, 128
Mecmua-i Edebiyye, 32
Mecmua-i Tevarih, 32
Mecmûatü'n-Nezâir, 57, 148
Mecmûatü't-Terâcim, 49, 193
Medresetü'l-Arab, 8
Mehdi, 195
Meheknâme., 98
Melhame, 105, 191
Menakıb-ı İmam Gazzâlî, 24
Menâkıb-ı Ziyâiyye, 158
Menâkıbü Haseniyye fî Ahvâlî's-Seniyye, 158
Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye, 55, 129
Menâsik-i Hac, 169
Meslekü't-Tâlibin, 6
Mesnevi, 21, 32, 46, 47, 54, 60, 62, 63, 81, 83, 105, 113, 114, 118, 121, 190
Mestçizâde, 30, 193, 199
Meşairü's-Şuarâ, 53
Methiye, 171
Mev'izatü'l-Hasene, 9
Mevâhibü'l-Hallâk fî Merâtibi'l-Ahlâk, 96
Mevlid-i Fâtumatü'z-Zehra, 143
Mevlid-i Şerîf, 52
Mevzun Durûb-ı Emsal, 132
Meydanî, 197
Mi'racname, 11
Miftâhu'l-Gayb, 171
Miftâhu'l-Ferec, 102, 103
Miftâhu'l-Fütûhât, 174
Mihr u Mâh, 43, 190
Mihr ü Vefa, 43
Minhâcü'l-Fukarâ, 47
Mir'atı Zeynelabidin, 40
Mir'atül-Ahlâk, 93
Mi'râciyye, 7, 50, 69
Miracname-i Seyyüdü'l-Beşer, 17
Mir'ât-ı Cünûn, 63
Mir'ât-ı Sûretnümâ, 159, 191
Mirkatü'l-edeb, 37
Misâlî, 171, 197
Miskinliknâme, 113, 191
Mizanü'l-edeb, 37
Mizânü'l-İrfan, 158
Molla, 6, 7, 24, 42, 47, 48, 57, 60, 65, 68, 80, 90, 94, 165, 168, 184, 192
Muammâyı Sağır, 90
Muazzez Sultan, 27
Muhammediyye, 28, 183
Muhlis, 55, 129, 144, 190, 193, 197, 198

Muhyi, 197
Mukaddime-i Kavânin-i Teşrifât, 7
Murâdî, 72
Muradnâme, 117
Musiki Mecmuası, 10
Musikişinas, 192
Mutasavvıf, 3, 6, 9, 10, 18, 19, 20, 22, 35, 36, 38, 41, 44, 55, 63, 68, 74, 80, 93, 102, 108, 144, 146, 170
Mutî, 116, 196
Mübâreknâme-i Esrar, 145, 191
Münâcât, 126
Münâzara-i Gül ü Mül, 150
Münazara-i Rûz u Şeb, 150
Münîb, 64, 193, 195
Münîr, 34, 193, 195, 199
Münşeat, 38, 60, 61, 131, 156
Münşeat-ı el-Hac, 38
Münşeat-Tevârih-Kasâid ve Eş'ar Mecmuası, 64
Müntehabât, 157
Münyetü'l-Ebrar, 18
Mürettep Divanı, 7, 9, 10, 135
Müzekki'n-Nüfûs, 147

N

Na'ti, 33, 195
Nâdirî, 165, 166, 189, 191, 192, 197
Naîm, 123, 196
Nakş-ı Hayâl, 67
Nâsır, 12, 187, 195, 199
Nasihatname-i Akşemsedin, 39
Na't, 23
Nazm-ı Niyaz, 105, 191
Nazmü'l-Cevahir, 65
Necâtü'l-Garîk fî'l-Cem'i ve't-Tefrîk, 69
Necib, 195
Nefhatü'l-Ezhâr, 59
Neynâme, 114, 191
Neyzen, 39, 116
Niyâznâme, 71
Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr, 84, 193
Nuhbetü'l-Âsâr, 86
Nûri, 9, 177, 189, 197
Nusretnâme, 65, 190
Nutki, 12, 44, 195

O

Osmanlı, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 15, 17, 23, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 41, 42, 48, 51, 52, 55, 58, 60, 61, 64, 66, 69, 70, 76, 79, 81, 87, 89, 91, 92, 93, 95, 99, 101, 103, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 127, 131, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 148, 150, 153, 154, 155, 156, 160, 164, 165, 171, 172, 173, 177, 185, 192, 193, 194

Ö

Ömer, 3, 25, 44, 54, 63, 70, 112, 113, 114, 144, 146, 151, 154, 163, 188, 191, 195, 196, 198

P

Pâresiz Kasidesi Şerhi, 131
Pend-i Attar Tercümesi, 127
Pendnâme, 142, 171
Pendname Şerhi, 4, 190
Peri-i Hürriyet, 32
Pertev, 46, 125, 126, 193, 196, 198
Peyâm-ı Edebî, 107

R

Râhatülervah, 33
Raûfî, 195
Ravza-i Evliya, 73, 74, 84
Ravzatü'l-Fesahat, 17
Ravzatü's-Şühedâ, 95
Râznâme, 171, 191
Reğâ'ibiyye, 50
Resmî, 22, 195
Rıdvan Paşazade, 5
Rıdvaniyye, 36, 191
Risale fi Cevazi Devrânî's-Sufiyye, 9
Risale fi Eşrati's-Sa'a, 19
Risale fi Tecnisât ve't-Teşbihât ve'l-Mecâzât, 180
Risâle-i Mir'âtü's-Şühûd fi Mes'eleti Vahdeti'l-Vücûd, 158
Risale-i Nur Bahşıyye, 22
Risâle-i Ta'rifât, 148
Riyazü'l-Ezkar, 9
Riyâzü'l-Cinân, 106
Rûh-ı Kemâl, 91
Ruhu's-Şuruh fi Şerhi'l Maksud, 66
Rûmî, 46, 80, 94, 95, 110, 146, 147, 188, 195, 200
Rusûhî, 46, 47, 190, 195, 197
Rûşenî, 112, 113, 196
Rûzname, 14

S

Saâdetnâme, 95
Sâdiki-i Kitabdâr, 25
Safânâme, 159, 191
Said, 19, 22, 109, 124, 143, 154, 177, 196
Sâkinâme, 59, 70, 86, 148, 191
Salâhî, 96, 194, 196
Salih, 40, 78, 95, 96, 97, 105, 140, 171, 188, 194, 196
Seb'a-i Seyyare ve Genc-i Şâygân, 84
Sebilürreşad, 22
Sefâretnâme, 122
Sehî, 25, 99, 192
Selimnâme, 95, 104
Selîsî, 74, 196
Semaî, 119, 196
Serbestzâde, 31, 187, 195, 199
Sergüzeştname, 78, 85
Sergüzeştname-i Fakir be-Azîmet-i Tokat, 85
Seyyid, 8, 19, 28, 30, 39, 40, 41, 44, 52, 84, 112, 142, 175, 178, 195
Sırat-ı Müstakim, 22
Sırr-ı Canan, 80
Sigetvar Fetihnamesi, 24
Sigetvarname, 54

Silkü'l-Leâli Âli Osmân, 31
Siyer-i Nebî, 11
Siyer-i Veysî, 60
Sohbetü'l-Ebkâr, 60
Sohbetü'l-Esmâr, 165
Subhatü'l-Abdal, 44
Süheyl ü Nevbahâr, 89, 191
Süleymânnâme, 51

Ş

Şah u Derviş, 170
Şâhî, 79, 196
Şâhnâme, 168, 181, 191
Şair-i Azam, 13
Şâkinâme, 71
Şâpurnâme, 155, 191
Şebistân-ı Hayâl, 168, 191
Şehla Hafız, 5
Şehlevendim, 5
Şehname, 50, 98, 166, 191
Şehrengîz, 85, 148, 152, 191
Şemail Tercümesi, 142
Şemsi, 25, 195
Şems-i Hüda, 38, 195
Şerh-i Dîvân-ı Şevketü'l-Buhârî, 175
Şerh-i Manzûme-i Muamma, 90
Şerhu'l-Mesnevi, 80
Şeydâ, Şeyda Dede, Şeyda Derviş, Şeydâ Hâfız, 18, 195
Şeyh Abdullah Efendi, 3
Şeyhülislam, 11, 68, 194
Şirazi, 197
Şirvan Şah ve Şemâvil Bânû, 83, 190
Şuara Tezkiresi, 4, 193
Şümûsu's-Safâ fi Evsâfi'l-Mustafâ, 158

T

Tabakâtü'l-Memâlik, 96
Tabip Ömer Şifai, 3
Tablîzâde, 39
Tahririyye, 12
Tarihçe-i Aktaab, 40
Târîh-i Âl-i Osman, 185
Târîh-i Bihîştî, 89
Tarih-i Liva, 14
Tarih-i Sultan Mahmud Han, 3
Tarikatnâme, 147
Teâvün-i Aklam, 107
Tedkik u Tahkik, 12
Tedrisat-ı Edebiye, 8
Tehlîlnâme, 175
Terceme-i Menâkıbu'l-Ârifin, 12
Tercüme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif, 21
Tercüme-i Gülşen-i Râz, 130, 131
Tercüme-i Kaside-i Bürde, 18
Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l Leys es-Semerkandi, 29
Tervihu'l-Ervah, 190
Teşrifâtü's-Şuarâ, 170, 193
Tevârîh-i Âl-i Osman, 172
Tevarih-i Dest-i Kıpçak, 5
Tevhid, 98, 112
Tevhidnâme, 175

Tezkire-i Dâvûd, 111
Tezkire-i Şuarâ, 49
Tezkire-i Şuara-yı Âmid, 42, 193
Tezkire-i Şuarayı Mevleviyye, 145
Tezkiretü'l-Hikem fi Tabakati'l-Ümem, 8, 192
Tezyînü'l-Esvâk bi-Tafsîli Esvâki'l-Uşşak, 111
Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga, 180
Tuhfe-i Remzi, 40
Tuhfetü's-Saimin, 40
Tuhfetü'l-Berere, 47
Tuhfetü'l-Uşşâk, 182
Türkçe Divan, 30, 76, 100
Türkistani Bahşı, 21, 194, 195

V

Vâfi, 122, 196
Vahdetname, 19
Vak'anüvis, 109, 175
Vâmık u Azrâ, 89, 191
Varidat, 6, 67, 68, 75
Vasf-ı Hâl, 56
Vasiyet, 91
Vasiyyetnâme, 184
Vefeyâtnâme, 84
Vefki, 36, 37, 193, 195, 199

Vakayiname, 4
Vekâyiü'l-Fuzalâ, 82
Vesaya, 20
Veys ü Ramin, 16
Veziriazam, 30
Vicdan Alevleri, 91
Vikâyenâme, 119, 190, 191

Y

Yenikapı Mevlevihanesi, 12, 19, 33, 44
Yûsuf u Züleyhâ, 89, 98, 110, 111, 168, 181, 182, 191, 192

Z

Zâdü'l- Müştakîn, 6
Zafernâme, 131, 170, 191
Zamâne-i Ab, 13
Zârî, 125, 196
Zellenâme, 170, 191
Zenannâme, 134, 190, 191
Zılâl-ı İlham, 91
Zihnî, 77, 78, 187, 196, 198
Zînetü'l-Mecâlis, 177

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet ÖZTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Oltu - 22.09.1973
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Öğretmenlik
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	mhmtoztas@hotmail.com
Tarih	05.07.2010